

2020

Josef Smolík

PSYCHOLOGIE TERORISMU A RADIKALIZACE: JAK SE Z BERÁNKŮ STÁVAJÍ VLCI

● Mendelova
● univerzita
● v Brně
●

Mendelova univerzita v Brně

Josef Smolík

PSYCHOLOGIE TERORISMU A RADIKALIZACE: JAK SE Z BERÁNKŮ STÁVAJÍ VLCI

2020

Recenzenti:

Prof. JUDr. PhDr. Miroslav Mareš, Ph.D.,

Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita,

doc. Dr. Ing. Štefan Danics, Ph.D.,

Fakulta bezpečnostního managementu, Policejní akademie ČR

Jazyková korektura:

Mgr. Martin Doleček

Poděkování:

Na tomto místě bych velice rád poděkoval za různé formy pomoci a podpory kolegyním a kolegům z Ústavu sociálních studií Fakulty regionálního rozvoje a mezinárodních studií Mendelovy univerzity v Brně. Rovněž děkuji Ing. Veronice Svatošové, Ph.D. z Ústavu podnikové ekonomiky Fakulty regionálního rozvoje a mezinárodních studií Mendelovy univerzity v Brně. Dále děkuji Ing. Michaele Cupalové, která pod mým vedením napsala diplomovou práci týkající se radikalizace a svolila mi využít některých svých pasáží v této knize. Za inspirativní hudební kulisu při psaní této knihy děkuji kapele XIII. století.

Za přečtení finální verze rukopisu a jeho odborné posouzení děkuji Prof. JUDr. PhDr. Miroslavu Marešovi, Ph.D. z Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity a doc. Dr. Ing. Štefanu Danicsovi, Ph.D. z Policejní akademie ČR.

© Mendelova univerzita v Brně, Zemědělská 1, 613 00 Brno

ISBN 978-80-7509-723-1 (Print)

ISBN 978-80-7509-724-8 (On-line)

ABSTRAKT

Monografie s názvem Psychologie terorismu a radikalizace: jak se z beránků stávají vlci se zaměřila na přiblížení dvou vzájemně provázaných jevů – terorismu a radikalizačního procesu. Terorismus byl popsán jako prostředek a strategie teroristických organizací, skupin i jedinců, který má jasně identifikovatelné projevy v podobě konkrétních teroristických činů, jehož účelem je vyvolat strach u veřejnosti. Téma terorismu popsalo psychologické mechanismy, koncepty a teorie, kterými je možné tento jev vysvětlit, případně alespoň představit jeho komplikované dimenze. Zároveň byly představeny jednotlivé typy a subtypy terorismu, což je i důvodem, proč v současnosti neexistuje obecně přijímaná definice terorismu. Kniha se také zaměřila na strategie a taktiky, kterých využívají teroristické organizace.

Klíčová slova:

terorismus, radikalizace, psychologie terorismu, násilí, propaganda

ABSTRACT

The monograph with the original title “Psychologie terorismu a radikalizace: jak se z beránků stávají vlci” [The psychology of terrorism and radicalisation: how lambs become wolves] offers a detailed analysis of the two mutually interconnected phenomena – terrorism and the process of radicalisation. Terrorism is described as a tool and strategy of terrorist organisations, groups and individuals, with clearly identifiable manifestations taking the form of individual terrorist attacks aimed at raising fear among the general public. The chapter on terrorism further describes the psychological mechanisms, concepts and theories trying to explain this phenomenon, or at least show its various complicated dimensions. With that is introduces the individual types and subtypes of terrorism as a reason for absence of a generally accepted single definition of terrorism. The book also describes the individual strategies and tactics applied by terrorist organisations.

Keywords:

terrorism, radicalization, psychology of terrorism, violence, propaganda

SEZNAM ZKRATEK:

ASEAN – Sdružení národů jihovýchodní Asie
BR – Rudé brigády
CBS – Columbia Broadcasting System, americká televizní síť
COVID 19 – onemocnění způsobené koronavirem SARS-CoV-2
ČR – Česká republika
DAESH/DAEŠ – Islámský stát
DSM IV – Diagnostický a statistický manuál mentálních poruch, 4. revize
ETA – Baskicko a svoboda
EU – Evropská unie
Europol – Evropský policejní úřad
FARC – Revoluční ozbrojené síly Kolumbie
FBI – Federální úřad pro vyšetřování (kontrarozvědná služba USA)
Hamás – Hnutí islámského odporu
IRA – Irská republikánská armáda
ISIS – Islámský stát v Iráku a Sýrii (používá se také zkratka Daesh)
MERCOSUR – Sdružení volného obchodu
MV – Ministerstvo vnitra
NATO – Severoatlantická aliance
OBP – Odbor bezpečnostní politiky
OBSE – Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě
OECD – Organizace pro hospodářský rozvoj a spolupráci
OSN – Organizace spojených národů
PIRA – Prozatímní irská republikánská armáda
PTSD – Posttraumatická stresová porucha
RAF – Frakce Rudé armády
SPD – Svoboda a přímá demokracie (politická strana)
SSSR – Svaz sovětských socialistických republik
USA – Spojené státy americké
ZHN – Zbraně hromadného ničení

OBSAH

Předmluva	7
Úvod do problematiky	11
1 Terorismus	17
1.1 Výzkum terorismu	19
1.2 Strach a potřeba bezpečí	20
1.3 Vymezení terorismu: obtíže s vymezením pojmu	23
1.4 Stručná typologie terorismu a jednotlivé teorie příčin terorismu	34
1.5 Strategie a taktiky terorismu	39
1.6 Příčiny a důsledky terorismu	43
1.7 Psychologie terorismu	46
1.7.1 Skupinová dynamika teroristické skupiny	57
1.7.2 Postoje	62
1.7.3 Předsudky a stereotypy	63
1.7.4 Komunikace teroristické skupiny	65
1.7.5 Propaganda	71
1.7.6 Kulturní aspekty terorismu	77
2 Radikalizace	81
2.1 Vymezení radikalismu a radikalizace	81
2.2 Radikalizace jako proces	89
2.3 Teorie radikalizace, modely radikalizace-deradikalizace	91
2.3.1 Pyramidový model radikalizace	94
2.3.2 Metafora schodiště	96
2.3.3 Model radikalizace-deradikalizace	99
2.3.4 Metafora dopravního pásu	110
2.3.5 Radikalizace prostřednictvím akce a rizikové faktory ovlivňující radikalizaci	112
2.4 Rekrutace do radikálních organizací	113
2.5 Psychologie radikalizace	116
2.5.1 Příznaky radikalizace	119
2.6 Radikalizace ve vězeňském prostředí	120
2.7 Vybrané aspekty radikalizace: případové studie	125
3 Financování radikálních a teroristických organizací	129
3.1 Státem sponzorovaný terorismus	131
3.2 Ostatní finanční zdroje pro podporu radikálních a teroristických organizací	132
4 Prevence radikalizace	137
Závěr	147
Shrnutí	149
Summary	151
Literatura	153
Z recenzních posudků	165
O autorovi	167

PŘEDMLUVA

Tato kniha shrnuje základní teoretické poznatky o několika vzájemně provázaných bezpečnostních tématech. Základním fenoménem, který je blíže představen a analyzován, je soudobý terorismus. Terorismus je v této knize vnímán jako prostředek teroristických organizací, skupin i jedinců, který má jasně identifikovatelné projevy v podobě konkrétních teroristických činů, jehož účelem je vyvolat strach u veřejnosti. Stěžejním tématem tohoto textu je však samotná cesta k teroristickému činu, tj. proces radikalizace konkrétních osob či skupin, které se mohou ve finální fázi tohoto procesu stát pachateli teroristických útoků. Podstatným tématem je rovněž tzv. politické násilí.¹ Ve skutečnosti však existuje velké množství různých typů a subtypů těchto jevů, což významně ztěžuje jejich jednoznačnou definici, případně i analýzu (srov. Koomen, Pligt 2016: 3).

S ohledem na velké množství publikací, které se zabývají tématem terorismu, se stěžejní část knihy bude věnovat především samotnému procesu radikalizace. V této knize budou představeny především teoretické poznatky o procesu radikalizace. Uvedeny budou i vybrané stručné kazuistiky jednotlivých teroristů, přičemž budou diskutovány především psychologické a sociologické aspekty jejich radikalizace.²

Knihy vychází ze současných poznatků, přičemž jednotlivé prezentované kazuistiky budou využity k diskusím ohledně společných radikalizačních prvků, které mohou za určitých okolností vést až k teroristickým činům.

Je zřejmé, že samotný proces radikalizace je multidimenzionálního (na úrovni jedinců, sociálních skupin, komunit, společností) charakteru a jedná se o poměrně heterogenní fenomén, který v extrémních případech může vést ke konkrétním teroristickým činům, případně destabilizovat celkovou společnost či její kohezivitu. I proto kniha bude vycházet z poznatků více vědních disciplín, především pak z psychologie (sociální, interkulturní), politologie, bezpečnostních studií, kriminologie a sociologie.

---

¹ Politické násilí má několik různých forem. V podstatě se jedná o nelegitimní použití násilí běžnými lidmi, skupinami či vládami států s cílem změnit nějakou politickou situaci. Jedná se občanské války, puče, revoluce, genocidu atp. Terorismus – jako jeden z typů konkrétního politického násilí – je odborníky podřazován pod tuto kategorii (Schmid 2013; Cupalová 2019). Obecně je násilí či hrozba jeho užití vůči civilnímu obyvatelstvu podstatným rysem terorismu (viz David, Malacka 2005: 23). Psychologicky lze rozšířené projevy interpretovat jako „kanalizaci hněvu vyvolaného sociálními stresy“ v souvislosti s „emocionálním klimatem ve společnosti, tj. převažujícími, resp. modálními náladami“ (Nakonečný 2000: 231).

² V českém prostředí o tématu radikalizace pojednává kniha Barbory Vegrichtové *Hrozba radikalizace. Terorismus, varovné signály a ochrana společnosti* z roku 2019 (Praha, Grada Publishing).

Radikalizace – jak ukázaly teroristické útoky v Londýně, Madridu, Paříži,³ Nice, Berlíně či Bruselu – je proces, který má smysl zkoumat jak na úrovni teoretické, tak i preventivní, resp. aplikační (s konkrétními deradikalizačními postupy). Tyto závažné teroristické činy také změnilly zahraniční i bezpečnostní politiku jednotlivých států, což na druhou stranu vedlo mj. k tomu, že se do popředí dostala opět diskuse, zda určitá míra bezpečnosti neohrožuje dříve nabyté svobody.

Dalším, v tomto textu rozpracovaným tématem, je rekrutace (často mladých) osob do radikálních či teroristických organizací. I zde budou popsány psychologické mechanismy, které mají vliv na zapojení těchto osob do zcela specifického prostředí. Zvláštní typ rekrutace se odehrává i v podmínkách výkonu trestu jednotlivých osob, což je aktuální téma, kterému bude také věnována pozornost.

Významným tématem je i financování radikálních či přímo teroristických organizací. Tímto problémem se zabývá jedna z posledních kapitol této knihy. Tato pasáž se zaměřuje na možnosti financování, které běžně využívají teroristické organizace, tak aby byly obtížně odhalitelné pro bezpečnostní složky. Při poznání finančních toků směřujících na podporu terorismu lze zároveň část této podpory eliminovat, což v důsledku může vést ke snížení teroristické aktivity jednotlivých skupin.

Závěrečná kapitola představuje možná preventivní opatření realizovaná v zahraničí, která se vztahují k fenoménu radikalizace. Tato pasáž se zaměřuje na konkrétní preventivní programy ve vztahu k deradikalizačnímu procesu. Představeny jsou vybrané zkušenosti a poznatky ze zahraničí, které se v posledních letech realizují na mezinárodní, národní, regionální či lokální úrovni.

Přestože se může zdát, že Česká republika (dále jen ČR) je země, kde se radikalizovaní jedinci téměř nevyskytují, případy slovenského zradikalizovaného muslima Dominika Kobulnického, který experimentoval s výbušninami a byl následně obžalován z přípravy teroristického činu, či radikalizovaného příznivce SPD Jaromíra Baldy, který byl obžalován rovněž z terorismu (poté co skácel stromy na železniční trať), naznačují určitý znepokojivý trend. Dalším varovným příkladem jsou aktivity bývalého pražského imáma⁴ Samera Shehadeha, který se dopustil trestných činů účasti na teroristické skupině a financování terorismu. Shedeadeh byl Vrchním soudem

³ Za jeden z významných mezníků nové vlny radikalizace ve Francii je možné označit útok na pařížskou redakci časopisu Charlie Hebdo ze 7. ledna 2015 (Čejka 2020: 223). Tento útok si vyžádal dvanáct mrtvých a desítky zraněných. Důvodem pro tento teroristický čin spáchaný bratry Kouachiovými byl s velkou pravděpodobností nábožensko-politický motiv. Satirický týdeník Charlie Hebdo, který v minulosti zesměšňoval katolicismus, judaismus, francouzskou krajní pravici či islamismus, se cílem stal již v roce 2006, kdy přetiskl karikatury proroka Mohameda z dánských novin Jyllands-Posten z roku 2005 (Čeněk, Smolík, Vykoukalová 2016: 263). Již v roce 2005 se v arabských zemích proti karikaturám proroka Mohameda uskutečnily rozsáhlé demonstrace. Žižek (2013: 57) na základě těchto událostí konstatoval dva zajímavé postřehy. Za prvé, většina z tisíců těch, které karikatury urážely a kteří proti nim protestovali, je vůbec neviděla. Za druhé, tento případ byl významným aspektem globalizace („globální informační vesnice“), protože to, co se objevilo v téměř neznámém dánském deníku, vyvolalo násilné nepokoje v dalekých muslimských zemích (srov. Barša 2011: 74).

⁴ Imám (arabsky doslova „ten, kdo stojí vpředu“) byl původně titul představeného muslimské obce, později titul všeobecně uznávaného znalce a učitele koránu (asi jako dnešní profesor). Dnes se jedná o muslimského duchovního, který vede modlitbu v mešitě či na jiném vhodném místě. Imám je autoritou při výkladu Koránu, vede a řídí muslimskou obec (ummu), tj. komunitu věřících (srov. Mendel 2000: 26; Reeber 2006: 39). Imám je pro věřící autoritou a „rádcem“ (viz Klimeš 1998: 298; Čejka 2007: 84).

v Praze pravomocně odsouzen k deseti letům odnětí svobody. Vysoce znepokojivé je především jeho tvrzení o tom, že neuznává české soudy, protože ty nerozhodují podle islámského práva šarí'a. Pohrdání českou justicí demonstroval i při vyhlášení rozsudku, kdy při vyhlášení trestu odmítl povstat (Kotalík 2020: 8).

V minulosti také byly zaznamenány aktivity některých osob spjatých s terorismem či zahraničních radikálních skupin, které na českém území působily (např. se snažily o nelegální nákup zbraní), což mj. zaznamenaly zpravodajské služby ČR. V současném světě lze jen obtížně eliminovat globální teroristické aktivity, což znamená, že situace, které jsou nám geograficky vzdálené, mohou mít významný vliv i na životy občanů ČR.

Témata, kterými se zabývá tato kniha, jsou vzájemně provázaná, přičemž tvoří určité omezené množství vybraných problémů, diskusí, teorií či pohledů jednotlivých autorů. Jedná se tedy spíše o určitou mozaiku, která je značně dynamická a zpočátku se může zdát nepřehledná. Představeny jsou psychologické a sociologické koncepty a mechanismy, které nejsou výlučně spjaty pouze s terorismem či radikalizací, ale projevují se i v jiných oblastech. Popsána tak budou témata a oblasti jako socializace, skupinová dynamika, autorita, konformita, leadership, komunikace, persvaze, sociální identita, předsudky, stereotypy, postoje atp. Věřím však, že po přečtení této knihy bude čtenář schopen alespoň částečně tuto mozaiku více vnímat jako celek.

Základním cílem knihy tedy bude *představit psychologické koncepty a teorie, které se vztahují k problematice radikalizaci jedinců a skupin, a které lze využít pro potřeby deradikalizačních opatření*. Souvisejícím cílem je i *popsání společenských, skupinových a osobnostních vlivů procesu radikalizace*.

Věřím, že si tato kniha (jejíž předmět zájmu není v českém prostředí zdostatek zpracován) nalezne své čtenáře a případně vyvolá zájem o tuto problematiku nejen u psychologů či sociologů, ale také u politických komentátorů, politiků či pracovníků bezpečnostních složek ČR.

Rukopis této knihy byl připravován v letech 2017–2020, nicméně vycházel z autorova dlouhodobého odborného zájmu o bezpečnostní problematiku, terorismus a radikalizaci. I z toho důvodu byly využity starší publikované texty, z nichž část byla vydána jako odborné texty v časopisech, či jako příspěvky v konferenčních sbornících. Na jednotlivé výstupy, které často tvořily určitou kostru pro jednotlivé kapitoly, bude odkazováno v podobě poznámek pod čarou.

V Brně dne 1. 6. 2020
Josef Smolík

ÚVOD DO PROBLEMATIKY

*„Nový věk temnoty,
náš život za ploty,
krvavá historie píše další list.
Na vlně emigrace,
bomby a operace,
náš život za ploty,
nový věk temnoty.“*

XIII. století, úryvek písně Nový věk temnoty

Psát dnes další knihu o terorismu by postrádalo smysl. Množství odborných i popularizačních knih, které se zabývaly terorismem (konkrétními organizacemi, událostmi, ideologickými koncepty a manifesty jednotlivých teroristických organizací atp.), rapidně narostlo již v období po 11. září 2001. Velká část této produkce se zaměřila na samotný výsledek teroristických činů, případně se věnovaly organizačním strukturám teroristických skupin (v některých případech i konkrétním státům), které byly za tyto činy zodpovědné. Nutno také podotknout, že terorismus není nový jev, ale má dlouhou historii, která zahrnuje jednotlivé strategie, taktiky či trendy, které se vztahují ke konkrétním obdobím či organizacím. Každým rokem jsou zaznamenány stovky teroristických útoků, které často mají zcela rozdílné motivace (srov. Cottam a kol. 2010: 263).

V souvislosti s mezinárodním terorismem se přibližně od počátku 21. století hovoří o nových bezpečnostních hrozbách a rizicích,⁵ které jsou často pouze transformovanými jevy objevujícími se již v minulosti (srov. Stojar a kol. 2017; Kosecová, Kopřiva 2017). Typicky se jedná například o poměrně medializovaný problém námořního pirátství či právě terorismu, resp. obecně politického násilí. Staré jevy často pod vlivem modernizace a komputelizace nabývají nových charakteristik (např. v podobě kyberterorismu či hackerských aktivit). Na počátku 21. století se (v souvislosti s krizemi národních států) také hovoří i o názorové polarizaci jednotlivých společností.

Stejně tak se objevuje větší množství násilných konfliktů, což často posilují masová média, která si vybírají tento druh zpráv, aby mj. zvýšila svoji sledovanost. Násilí (nejenom politické či náboženské) se tak stává doslova všudypřítomným jevem. Žižek (2013: 11) dokonce konstatuje, že „*jsme bombardováni mediálními obrazy násilí*“.

K násilným projevům, kterým se dostává výrazné pozornosti, se řadí i terorismus, politické násilí i radikální projevy jednotlivců, skupin, organizací atp. V této souvislosti se často začíná hovořit o tzv. politice násilí, kdy jsou konkrétní politické požadavky realizovány právě pomocí násilí, terorismu či jiných radikálních projevů. Konkrétní

⁵ Ještě na počátku 90. let 20. století nebyl terorismus považován za hrozbu, hovořilo se o něm spíše jako o riziku. Náhled na tento jev se začal měnit až ve druhé polovině minulého desetiletí poté, co přišly první teroristické útoky s desítkami mrtvých a stovkami zraněných lidí, o velkých materiálních škodách ani nemluvě (Eichler 2007: 143).

útoky⁶ „zradikalizovaných“ jedinců na území Evropské unie (dále již pouze EU) vedou veřejnost v jednotlivých státech k mnoha otázkám, které se dotýkají bezpečnosti, migrace⁷ (a motivace uprchlíků), (ne)možné asimilace přistěhovalců či výčitkám vůči politické reprezentaci konkrétního státu či regionu (srov. Míka 2003; Strnad 2016; Filipec 2017).

S otázkami, které často zůstávají nezodpovězeny politickými elitami, se do popředí dostávají i diskuse o politické korektnosti, multikulturalismu,⁸ neřešení celospolečenských problémů a záměrné manipulaci s veřejností (srov. Pojar 2006: 47; Žižek 2013: 95; Danics 2016: 183).

Diskuse se také týká toho, zda je nutné téma de/radikalizace přesouvat do oblasti bezpečnosti, tedy do agendy „politiky paniky“ (*panic politics*), a zdali by nebylo lepší se s ním vypořádat v rámci běžných politických procesů (Buzan, Waeber, Wilde 2005: 47).

Terorismus i radikalizace jsou vnímány jako určité projevy krize či krizí, případně projevy rizikové společnosti. Především pod vlivem zpráv masových médií můžeme mít dojem, že žijeme v období nejrůzněji definovaných krizí, sociálního napětí, politického násilí, nestability či ohrožení tradičních hodnot. Ulrich Beck (2004) dokonce konstatuje, že teroristické útoky (např. útok z 11. září 2001) byly projevem „*dynamiky světové rizikové společnosti*“ (blíže viz Beck 2004: 398). Ernst Nolte o 11. září hovoří jako o globální „*dějinné události*“ (blíže viz Nolte 2018: 196).

Poučení z teroristického útoku z 11. září 2001 spočívá podle Becka (2004) v tom, že národní bezpečnost už není národní bezpečností. Navíc má terorismus významný vliv na mezinárodní politiku, což se ukázalo právě v období po 11. září 2001 a také po útocích v Madridu 11. března 2011 (srov. McCauley, Moskalenko 2007; Weinberg 2013; Krejčí 2010).

⁶ Podle Europolu za rok 2017 v EU proběhlo celkem 205 útoků. V tomto počtu byly zahrnuty útoky úspěšně dokončené i ty, které byly odhaleny zpravodajskými službami či policií, stejně jako útoky, jejichž provedení se jednoduše nezdařilo. Nejvíce útoků proběhlo ve Velké Británii, konkrétně se zde stalo 107 teroristických útoků. Druhý největší počet útoků byl ve Francii, kde proběhlo 54 útoků. Následovalo Španělsko s 16 útoky, Itálie se 14 útoky a Řecko s 8. Dva teroristické útoky proběhly v Belgii a v Německu, ve Finsku a Švédsku šlo o jeden útok. Ze všech těchto útoků bylo 33 spácháno džihádisty. Počet útoků islamistických extrémistů se tak oproti předešlému roku 2016 zdvojnásobil. Celkový počet lidí zabitých během útoků byl 68, zraněných bylo 844. V roce 2017 proběhlo celkem 791 zatčení z důvodu terorismu, 50 % ze zatčených byli občané EU. Z celkového počtu zatčení bylo 705 spojeno s islamistickým extrémismem. Průměrná výše uložených trestů odnětí svobody byla 5 let (Cupalová 2019: 35–36).

⁷ Ukazuje se, že s nekončícím přílivem běženců začínají obyvatelé evropských zemí ztrácet trpělivost a požadují rychlá řešení (blíže viz Danics 2016: 185). I když v porovnání s Německem a s dalšími zeměmi je příliv migrantů minimální, čeští občané si uvědomují globální souvislosti migrační krize, z níž nemůže být žádná země natrvalo vyňata (Sak 2018: 101, k tomu srov. Baršová, Barša 2005). Zaznamenat lze i obavy z parazitování nově příchozích na sociálním systému, větší konkurence na trhu práce, zvýšení kriminality či zavlečení exotických nemocí. Migrace je vnímána českou veřejností jako velmi výrazná bezpečnostní hrozba (Stojar a kol. 2017: 74). Podle průzkumu z října 2018 si 42 % občanů myslí, že uprchlíci jsou rozhodně bezpečnostní hrozbou pro bezpečnost ČR a 30 % se domnívá, že jsou spíše hrozbou (blíže viz Divišová a kol. 2019: 11).

⁸ Sak (2018: 26–27) konstatuje, že multikulturalismus oslabuje socializaci norem a hodnot majoritní kultury a zvyšuje roli státu a represivních nástrojů, přičemž zároveň posiluje trend k sociální anomii.

V globalizovaném⁹ světě tak dochází k zvýšenému množství konfliktů, kde jedním z aktérů jsou i teroristické skupiny, které nabízejí své vize založené na ideologických či religiálních principech, které nejsou slučitelné s demokracií,¹⁰ konceptem lidských práv či současnými pravidly mezinárodního společenství. Úzce je tato problematika spojena i s procesy radikalizace, které jsou podporovány mj. nárůstem sociálního napětí v důsledku globalizačních ekonomických trendů (srov. Beck 2004: 412; Weinberg, Eubank 2004: 91–97).

Tyto tendence nejsou jen v rozvojových zemích, ale i v zemích střední a východní Evropy. Podle analytických studií je zdrojem sociálního napětí v postkomunistických zemích především:

- štěpení společnosti na bohaté a chudé;
- etnické a národnostní rozdíly;
- vztahy mezi majoritou a minoritami;
- střety mezi stoupenci politických stran, které deklarují rozdílné politické, integrační a bezpečnostní orientace;
- odlišné hodnotové a kulturní vzorce chování (srov. Murdza 2014: 48).

Nestabilita či krize se mohou projevat v oblasti hodnot (vztahů, důvěry, solidarity atp.), duchovna, rodiny, politiky (politická krize), etiky a morálky¹¹ (mravní dekadence), ekonomiky (finanční krize), životního prostředí či, jak lze vysledovat od

⁹ Globalizace (*globalization*) je pojem těžko uchopitelný a těžko definovatelný. Navzdory zájmu o fenomén globalizace, který od osmdesátých let neustále vzrůstá, se tento pojem stále užívá na označení tu procesu, tu politiky, tu marketingové strategie, tu jakési krizové situace, a tu dokonce i ideologie. Problém s globalizací tkví v tom, že nejde ani tak o singulár, jako o plurál: není to jeden proces, ale celý komplex procesů, někdy se překrývajících a vzájemně na sebe navazujících, občas však také rozporných a protichůdných. Je tudíž obtížné zredukovat globalizaci na jedno jediné téma (Heywood 2004: 159). Termín globalizace se vztahuje na soubor sociálních procesů, které proměňují naše současné sociální podmínky oslabováním národnosti/státnosti ve prospěch globálnosti. Ve svém jádru je tak globalizace o proměnách forem lidského kontaktu. Skutečně, jakékoli tvrzení o globalizaci se týká tří věcí: 1) pomalu opouštíme podmínky moderní národnosti/státnosti, jež se postupně vyvíjela od 18. století; 2) směřujeme k nové podmínce postmoderní globálnosti; 3) ještě jsme jí nedosáhli. Projevem procesu globalizace se stala dekomprese času a prostoru. Vzrostla role nestátních subjektů mezinárodního systému, ať již mezinárodních vládních organizací, nebo nadnárodních společností (Kroupa 2010: 26).

¹⁰ Slovo „demokracie“ znamená standardní model státu, tj. ústavní stát zaručující vládu zákona a nejrůznější občanská a politická práva a svobody, stát řízený úřady, mezi nimiž musí být zastupitelská shromáždění volena na základě všeobecného volebního práva a početní většinou všech občanů ve volbách konaných v pravidelných intervalech, v nichž soupeří kandidáti a/nebo organizace (Hobsbawm 2009: 80).

¹¹ Morálka – zejména v komplexních a heterogenních společnostech – je u jednotlivých skupin rozdílná. Velmi často každá ze skupin věří, že její vlastní morálka je lepší než ty ostatní. V západním světě je příkladem homosexualita, na kterou mají odlišné náhledy muslimská menšina a („liberální“) majoritní část společnosti (Koomen, Pligt 2016). To je případ, když jedna nebo obě strany vidí danou záležitost v morálnějším světle a ve smyslu evidentních a zásadních pravd o tom, co je „morální“ a „dobré“ a co je „nemorální“ a „špatné“. V takovém případě je pravděpodobnost řešení sporu kompromisem nižší. Pостоje a přesvědčení vycházející z morálního základu jsou často vnímány jako absolutní, univerzální standardy pravdy, které by ostatní měli sdílet. Jak ideologie, tak náboženství jsou obecně silně zakotvené v morálním přesvědčení, a obě mohou vyústit v konstruktivní či destruktivní jednání. Není tedy překvapením, že obě jsou spojeny s radikalizací a terorismem (Koomen, Pligt 2016: 150). S morálkou také souvisí svědomí, jehož základní komponenty jsou pocity studu a viny (viz Nakonečný 2009a: 475).

začátku roku 2020, s pandemií koronaviru (SARS-CoV-2) a onemocněním (COVID 19). Historické zkušenosti z předchozích krizí potvrdily, že krize prohlubují sociální rozdíly, polarizují a radikalizují společnost (srov. Murdza 2014: 48).

Krize bývá synonymicky spjata s významy pojmů katastrofa, zhoršení, komplikace, obrat, zlom, potíže, tíseň, nesnáze, neštěstí, obtížná situace, nouze, nepřízeň, konflikt, napětí či panika.

Sociálněpsychologické deskripce fenoménu krize akcentují zpravidla tyto rysy:

1. krizová situace je spíše akutní než chronická, ačkoli doba jejího trvání je obvykle nespecifikována;
2. krize často vyvolává patologické jednání a neadekvátní reakce;
3. krize ohrožuje cíle a zájmy lidí, jichž se dotýká;
4. prožitek krize může být relativní – co je jako krize vnímáno jednou skupinou, nemusí být krizí pro druhé;
5. krize způsobuje napětí organismu, vyvolává psychické napětí a stres;
6. krize je následována obnovením ekvilibria, založeného na nové konfiguraci vztahů apod. (viz Hlaváč 2002: 107–109).

Krizi lze vnímat jako narušení normálního chodu společnosti či subjektivních pocitů nejistoty plynoucí ze zhoršujících se podmínek existence. V krizích lze jen obtížně předvídat budoucí vývoj, patrné jsou známky nestability, nejistoty, obav atd. Krize lze vnímat i z hlediska časového, tj. zda se krize odehrává v krátkém časovém horizontu (několik měsíců, například politická krize) či z hlediska střednědobého (finanční krize) či dlouhodobého (např. v případě „krize hodnot“).

Naše doba je často připodobňována k éře preapokalyptické. Jedním z typů futurologických společností je právě *společnost krizová*, která je charakteristická tím, že je člověk ohrožen nejrůznějšími hrozbami a riziky (včetně terorismu), zažívá strach o svoji bezpečnost,¹² o své zdraví, své blízké,¹³ ale i majetek. Tato vize budoucnosti je spojována s člověkem úzkostným – *homo anxius* (Mühlpachr 2009: 25–26; Stankiewicz, 2011: 214).

Úzkostný člověk může být snadno manipulovatelným, což může vést k procesu radikalizace, která může vyústit v radikalismus či přímo teroristický akt. Jak konstatuje Janata (1999: 37), „lidská duše“ je manipulovatelná a ovlivnitelná. S tímto tvrzením lze souhlasit, případně jej doplnit o to, že manipulace je o to snadnější, čím více nejistoty jedinec (sociální skupiny, společnost) zažívá.

Obecně lze předpokládat, že na proces radikalizace budou mít vliv i faktory, které lze vyhodnotit jako výše definované krize. Jednoznačně stanovit kauzalitu je však velice obtížné. Poměrně komplikované je i stanovení budoucích scénářů ve vztahu *krize – politická radikalizace*.

¹² Obecně bezpečnost lze definovat jako stav entity, v němž není narušena či ohrožena její existence, struktura a funkce (viz Sak 2018: 45).

¹³ V mnoha psychologických výzkumech bylo zjištěno, že jedinci nacházející se v ohrožující nebo úzkostňující situaci se často obraceli na jedince, kteří jsou jim blízcí a mohli by je uklidnit, poskytnout pomoc nebo citovou podporu (viz Hewstone, Stroebe 2006: 423).

Obecně lze konstatovat, že existují tři možné scénáře reakcí na jednotlivé krize:

- a) politický systém a jednotlivé společnosti se na tyto krize adaptují, přizpůsobí se jim, budou reagovat na nové výzvy, hrozby a rizika;
- b) krize budou silnější a promění existující systém a jednotlivé aktéry ve společnosti, bude docházet i ke změnám v politické reprezentaci, objevovat se budou případy násilí;
- c) krize budou způsobovat prohlubující se otřesy v politickém systému jako celku, přičemž mohou vést k etablování radikálních sil, případně k oslabování či přeměně demokratických režimů.

Nemusí přitom jít pouze o dlouhodobější krizi pouze v jedné oblasti, která by měla vliv na narůstající nespokojenost občanů. V současných společnostech existuje mnoho důvodů k nespokojenosti s vládou a dalšími institucemi. Jedná se o případy špatného fungování určitých institucionálních segmentů, zneužívání moci, korupční jednání, ale i případy politických skandálů (např. s neprůhledným financováním politických stran). Dalším příkladem mohou být negativní trendy v oblasti kriminality, nelegální migrace, problém mezi majoritou a minoritami, narůstající sociální nerovnost, zvyšující se nezaměstnanost, chudoba, ale i teroristické činy (srov. Vlachová 2015: 158–170).

Tato kniha by měla na následujících stranách diskutovat terorismus a proces radikalizace, vysvětlit příčinné mechanismy tohoto procesu, představit jednotlivé teoretické přístupy a modely, které by mohly přispět k pochopení radikalizačních procesů. Na pozadí teoretických diskusí vyvstane i otázka vztahu mezi radikalismem a terorismem.

Jak správně poznamenává Karol Murdza (2014: 29), „*ne každý radikál se stává teroristou, ale každý terorista prošel procesem radikalizace*“. I proto je terorismus nejhorším výsledkem procesu radikalizace (viz Murdza 2014: 39).

Mimo teoretické poznatky týkající se jak terorismu, tak radikalizace, bude pozornost zaměřena i na proces deradikalizace. Tyto poznatky budou představeny na základě zahraničních studií a praktických opatření uplatňovaných především v evropských státech, které se dlouhodobě potýkají s projevy radikalismu (srov. Smolík 2017a).

1 TERORISMUS¹⁴

Teroristické činy se dějí znepokojivě často, se stupňující se intenzitou a s mnoha oběťmi. Smrt, strach a nejistota, které se šíří i prostřednictvím médií, působí na psychiku stasisiců nezúčastněných lidí a ovlivňují veřejné mínění¹⁵ (Smolík 2006; srov. Mika 2003; Samson 2003; Cottam a kol. 2010).

Terorismus v nás vzbuzuje pocit ohrožení, neboť útok může přijít kdykoli, kdekoli a vůči komukoli. Nemáme nad ním žádnou kontrolu a to nás děsí. Pocit nejistoty, nepředvídatelnosti a neschopnosti něco ovlivnit je pro lidi obecně velmi nepříjemný, zejména pokud se pojí s nebezpečím ztráty vlastního života (Fajmonová 2017: 205–206).

Etymologicky termín „terorismus“ vychází z latinského *terrere* (*hrozit, strašit, způsobovat hrůzu*), používaného jak pro označování teoretické úrovně politické doktríny, tak (praktičtěji) k rozlišování „*způsobu reagování nebo postoje*“, a přípony *-ismus* (Zeman 2002: 21; srov. Grešková 2003: 5; Brzybohatý 2014: 14; Tužinská 2019: 297; Krulík, Mašek, Mika 2008: 7).

Původ výrazu „terorismus“ (franc. *terreur*) bývá spojován s tzv. hrůzovládou v době Francouzské buržoazní revoluce, kdy byl teror způsobem vládnutí, „pákou revoluční vlády“, jež byla u moci v letech 1789–1794 (viz Tilly 2006: 173). Dnes tento druh terorismu označujeme jako *státní terorismus/teror*¹⁶ (David, Malacka 2005: 13; Grešková 2003: 14; Mikšík 2005: 221–222; Samson 2003: 11; k tomu srov. Crenshaw 1981; McCauley 2004).

Protistátní (subversivní) terorismus byl zaznamenán v letech pozdějších, což někteří autoři označují za první etapu *moderního terorismu*. Jednalo se o období druhé poloviny 19. století. Modernost úzce souvisela s výsledky průmyslové revoluce, které se odrazily v metodách a taktice terorismu. Uvedené období úzce souvisí s činností anarchistů v Rusku a v dalších zemích, včetně USA. Hlavním motivem jejich aktivit byla představa, že prostřednictvím cílených útoků (tzv. *propaganda činem*) na představitele státu vyvolají masová povstání a nastolí nový spravedlivější řád. V tomto období došlo k řadě úspěšných atentátů, jejichž oběťmi se stali například car Alexandr II., císařovna Alžběta Bavorská, americký prezident McKinley, řecký král Jiří I. atd. (Brzybohatý 2014: 14).

Terorismus je termín, a zároveň i jev, který je na počátku 21. století přítomen ve většině evropských států. To v určitém měřítku platí i pro státy střední Evropy, přestože

¹⁴ Tato kapitola částečně vychází z textů: Smolík, J. (2006): Teroristé: psychologie nesmiřitelných. *Psychologie dnes*, roč. XII, č. 7. –8., s. 16–18; Smolík, J. (2007): Společenské příčiny, podmínky a důsledky terorismu. In Večerka, K. (ed.): *Společenské podmínky vzniku sociálních deviací. Sborník příspěvků ze semináře sociální patologie MČSS*. Praha: MČSS, s. 147–157; Smolík, J. (2010): Psychologické aspekty terorismu: vybraná témata. *Bezpečnostní teorie a praxe*, roč. 16, č. 3, s. 75–90.

¹⁵ O veřejném mínění se většinou mluví tehdy, pokud osoby, jež činí politická rozhodnutí, jsou více či méně ochotny brát v úvahu při procesu rozhodování *široce zastávané postoje* k určitému aktuálnímu tématu (Kunczik 1995). To se mj. týká i fenoménu terorismu, kdy je veřejnost / veřejné mínění značně homogenní.

¹⁶ V odborné literatuře jsou přitom často synonymně používány pojmy státní terorismus (časté je také spojení státní teror) a represivní terorismus, případně je pojem státní terorismus vyhrazen pouze pro státní represí. Toto pojetí je však sporné, protože stát může různými způsoby podporovat či přímo uskutečňovat i subversivní terorismus proti svým politickým nepřátelům (Mareš 2011: 118–119).

teroristických útoků či projevů násilné radikalizace je menší počet. Na samotném terorismu je fascinující i fakt, že neexistuje všezahrnující či univerzální definice tohoto jevu či těchto jevů (srov. Filipec 2017: 12; Cottam a kol. 2010: 264).

K tomu Brzybohatý (2014: 13) dodává, že „*při bližším zkoumání obsahu tohoto termínu zjistíme, že jeho chápání je velmi nejasné, nejednoznačné a subjektivní*“. Kritici různých ideologických pozicí napadají definice terorismu z mnoha důvodů, přičemž jednou z výtek je skutečnost, že se jedná o „*rétorickou zbraň*“, která má sloužit k eliminaci odpůrců zavedených pořádků (srov. Grešková 2003: 13).

Terorismus má v představách lidí různé významy. Stal se klíčovým slovem evokující různé asociace, které komplikují samotnou analýzu tohoto fenoménu (Grešková 2003; Waisová 2003).

Terorismus se projevuje v rozličných formách, vyskytuje se v rozdílných geografických a kulturních oblastech a užívá širokou škálu metod i taktických a strategických přístupů (Mareš 2005). I to je důvodem, proč je výzkum terorismu mimořádně komplikovanou záležitostí. Laická veřejnost se s problematikou terorismu nejčastěji seznamuje v podobě knih, článků, mediálních zpráv, vládních dokumentů, propagandistických sdělení samotných teroristických organizací, ale i filmů, televizních seriálů, básní, písní či divadelních her (srov. Silke 2004b: 60).

Odborný náhled na terorismus je však také často nejasný, což vyplývá z absentujícího empirického základu. Tento problém se týká především obtíží při získávání primárních dat (např. v podobě hloubkových rozhovorů¹⁷, dotazníkových šetření, psychologických vyšetření atp.). Sociologická či antropologická terénní šetření v rámci teroristických populací jsou sotva představitelná, natož proveditelná (Danics, Tuček 2009: 57).

Velká část výzkumů především analyzuje jednotlivé vládní dokumenty, nestrukturované rozhovory, mediální zprávy¹⁸ či dotazníková šetření vycházející buď z názorů expertů či veřejnosti. Sekundární data tohoto charakteru tvoří odhadem až 80 % současné produkce o terorismu (srov. Schuurman 2018). K analýze dat je využívána většinou deskriptivní statistika (srov. Silke 2004b: 67). Z toho důvodu byly a jsou i samotné výsledky výzkumů často rozporuplné, povrchní a nesystematické.

Tato skutečnost není ostatně překvapivá, vezmeme-li v úvahu rozmanitost východisek, jež byla při těchto příležitostech využita, složitost a proměnlivost zkoumané látky a v neposlední řadě deformující působení různých politických faktorů („*vyšších zájmů*“), jež v nejednom případě předem vymezovaly horizont diskusí a předurčovaly charakter politicky „*vhodných*“ či alespoň únosných závěrů (Strmiska 1995: 207). To lze doložit i mnoha případy, kdy jednotlivé teroristické činy nebyly vyšetřeny, případně teroristické činy byly interpretovány jako „*vůle lidu*“. Tyto úvahy se týkají i jednotlivých typů politických režimů, které jsou k terorismu více či méně náchylnější. V tomto kontextu Leonard Weinberg identifikuje rostoucí tendence terorismu v souvislosti s ideály demokracie. Argumentuje, že demokracie de facto vytváří

¹⁷ Existují však i výjimky, kterým se rozhovory s teroristy zrealizovat podařilo. Například John Horgan v letech 1995–2000 uskutečnil rozhovory s představiteli Prozatímní irské republikánské armády (Provisional Irish Republican Army, PIRA) (blíže viz Horgan 2004: 35–54).

¹⁸ Schuurman (2018) upozorňuje, že novináři jsou první, kteří o teroristických činech informují, nicméně by to pro odborníky mělo znamenat i zvýšenou obezřetnost, protože mediální zprávy mohou být věcně nepřesné, neobjektivní či předpojaté.

podmínky pro sílící hrozbu terorismu na mezinárodní úrovni. Na druhé straně dodává, že absence demokratických prvků, občanské svobody či dodržování legislativních pravidel vytváří předpoklady pro domácí terorismus (Weinberg 2013). V souvislosti s výše diskutovaným tématem globalizace (a jeho jednotlivými aspekty) se však naskytá další otázka: Lze ještě hovořit o čistém typu „domácího terorismu“? A s tím se nabízí i téma výzkumu a vědeckého poznání terorismu.

1.1 Výzkum terorismu

Výzkum terorismu je v současnosti multidisciplinárním polem, do něhož zasahují přístupy a poznatky politologie, mezinárodních vztahů, sociologie, kriminologie, psychologie, psychiatrie historie, filozofie, teologie, právní vědy, ekonomie, etiky apod., různých areálových studií, dále vojenských, strategických a bezpečnostních studií, a dokonce i přírodních věd (včetně lékařství) a technických věd. Metodologicky a teoreticky se jedná o značně heterogenní celek (Mareš 2005; Silke 2004a: 21; Szlachter 2007: 49; Bílková 2014; Johnston a kol. 2017: 17). Studium terorismu, stejně jako radikalizace, se stalo etablovanou vědní oblastí již v průběhu druhé poloviny 20. století, o čemž mimo jiné svědčí i narůstající množství odborné literatury o terorismu, například v podobě monografií, specializovaných časopisů¹⁹ či jednotlivých studií (srov. Gordon 2004; Pieszak 2007; Khosrokhavar 2013). Teroristické činy je zapotřebí zkoumat a analyzovat v širších kontextech, z hlediska možných příčin, ale i možných důsledků a predikce²⁰ *pro futuro* (Vegrichtová 2019: 11).

Výzkumu terorismu se věnují samostatně i tzv. studia terorismu (*terrorism studies*), jež jsou stále častěji považována za samostatné interdisciplinární odvětví sociálních věd propojující poznatky z oblasti mezinárodních vztahů, politologie, sociologie, psychologie a práva. Studia se opírají o dva hlavní přístupy. Tradiční přístup je spíše prakticky orientovaný a klade si za cíl poskytnout státům doporučení k vymýcení terorismu a upevnění současného statusu quo. Kritický přístup se naopak pokouší o teoretičtější uchopení problematiky a komplexnější zhodnocení toho, jaké cíle terorismus a boj proti němu vlastně sledují (Bílková 2009b: 308–309; srov. Smolík 2014: 68).

Částečně je výzkum terorismu problematizován tím, že se jedná o dynamický jev, který se adaptuje na měnící se sociální, ekonomické, kulturní, politické či bezpečnostní podmínky (srov. Kol. 2001: 6).

¹⁹ V období 1910–1970 vycházely průměrně dva odborné časopisy se zaměřením na terorismus. Od 80. let nastal prudký nárůst odborných časopisů, které se této úzce zaměřené problematice věnují (blíže viz Gordon 2004: 110). K respektovaným vědeckým časopisům v současnosti patří například *Terrorism and Political Violence*, *Studies in Conflict and Terrorism*, *Critical Studies on Terrorism*, *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*, *Perspective on Terrorism*. Mimo specializovaných periodik se fenomén terorismu objevuje i v časopisech politologických, pedagogických, psychologických, sociologických nebo časopisech zaměřených na masová média, ekonomiku, kriminologii, historii, vojenství, religionistiku atp. Nejvíce publikujících autorů je z USA, Velké Británie, Izraele, Kanady a Austrálie (srov. Gordon 2004: 109; Silke 2004c: 193–196).

²⁰ V českém bezpečnostním prostředí má význam např. tvorba scénářů, což je jedna z mnoha prediktivních metod využitelných v této oblasti. Scenáře mohou být inspirující pro samotnou bezpečnostní praxi, resp. k uplatňování jednotlivých strategií (blíže viz Kosecová, Kopřiva 2017).

V podstatě až do druhé poloviny 20. století převažovalo přesvědčení, že teroristé jsou fanatičtí šílenci, jejichž jednání nelze racionálně vysvětlit. Jediný vědní obor, který tak výzkumu příčin terorismu věnoval v daném období pozornost, byla psychologie. Situace se začala měnit až v 60. letech 20. století. Impulsem k tomu se stala jak proměna samotného terorismu, který se od aktů izolovaných jedinců či malých skupin stále jasněji přesunoval k činům organizovaných skupin s jasně artikulovanými cíli, tak nástup nových proudů v rámci humanitních a sociálních věd, které obracely pozornost k dosud přehlíženým otázkám (Bílková 2014: 113).

Přesto, i s ohledem na výstupy a poznatky bezpečnostních studií, mezinárodních vztahů či politologie, jsou i psychologické studie vztahující se k terorismu (či konkrétním teroristům) inspirativní, přestože prediktivní a analytický dosah těchto studií je z logiky věci limitovaný.

Závěry týkající se psychologických souvislostí (či příčin), se zřetelem na prevenci jevu, se mohou pohybovat na úrovni individua, možná ještě na úrovni skupin nebo institucionalizovaných skupin, ale psychologické výpovědi vztahující se k obecným motivům terorismu mohou být zavádějící (srov. Mareš 2005; Samson 2003).

Oproti tomu jsou poznatky psychologie relevantní, pokud se zaměříme na důsledky jednotlivých teroristických akcí. Hlavním cílem teroristických činů je *zapůsobit na psychiku*, vyvolat strach, nejistotu a pocit ztráty bezpečí. Psychologická rovina terorismu je významná, protože již ze samotné definice terorismu vyplývá záměr ovlivnit emoce,²¹ nahnat strach a hrůzu, a tímto psychologickým efektem ovlivňovat širší populaci. Teroristické organizace si tímto jednáním chtějí „*vynutit určitá práva či výhody*“ (srov. Hartl, Harlová 2000: 616; Mikšík 2005: 231; Smolík 2014: 68).

1.2 Strach a potřeba bezpečí

„Strach se stává nebezpečným pro ty, kdo jej pocítují, proto ho nesmíme nechat hrát úlohu převládající vášně.“

Todorov, T. *Strach z barbarů. Kulturní rozmanitost, identita a střet civilizací*, s. 14

Významnou reakcí na teroristické činy je strach stejně jako potřeba bezpečí. Strach (*fear*) lze definovat jako velice nepříjemnou emoci či prožitek, který je charakteristický neurovegetativním doprovodem, zpravidla zblednutím, chvěním, zrychleným dýcháním, bušením srdce, zvýšením krevního tlaku a pohotovosti k obraně či úniku. Na rozdíl od úzkosti se jedná o normální reakci na skutečné nebezpečí nebo ohrožení

²¹ Emoce (*emotion*) je často používané synonymum k termínu pocit, v moderním pojetí se jedná o hypotetický konstrukt označující proces reakce organismu na významné události (v tomto případě například o následek teroristického činu či zprávy o něm). Uvádějí se následující složky emocí, fyziologické nabuzení, motorické projevy, jednání a subjektivní prožitek (srov. Hewstone, Stroebe 2006: 190). Podle Nakonečného (2000: 16) jsou emoce „*fenomenálně specifické a komplexní psychické jevy hodnocení situace či stimulace; mají komponentu zážitkovou (citovou), která je klíčová, protože se konstituuje v jednotě s poznáváním významu situace, a dále komponentu behaviorální (inkluzivně výrazovou) a somatickou (zejména viscerální); jako takové jsou reakcí na životně významné situace, která vedle identifikace jejich významu zahrnuje také aktivaci individua k účelné adaptaci daným situacím. Emoce jsou klíčové psychické fenomény, protože vytvářejí základ organizace i motivace chování a tím mu propůjčují psychologický smysl*“.

(viz Hartl, Hartlová 2000: 566–567). Strach je přítomen u každého jedince v libovolné kultuře. I proto strach patří mezi primární (základní) emoce (viz Helus 123–124).

Obecně vzato je strach reakcí na stávající nebo hrozící nebezpečí; primárně, tj. vrozeně, je strach reakcí na hrozbu bolesti a ztráty života. Na vrozenost této emoce poukazuje její spojení s výraznou mobilizací energie (ve strachu se zvyšuje svalová síla subjektu) a s útekovým chováním. Strach je současně nejsložitější emoci: intenzivní strach může i zabít, a v některých případech je spojen nikoli s pokusem o únik z nebezpečné situace, ale s útlumem chování, se strnutím. Kromě toho je strach velmi nakažlivý, rychle se šíří na základě alarmujících zpráv a na základě pozorování útěku druhých se lidé k útěku přidávají (lze hovořit přímo o panických reakcích). Také subjektu může strach sloužit jako varovný signál, a tak může usměrňovat jeho myšlení a jednání k novým způsobům hledání záchran. Kromě toho může strach vyvolat i určitou mobilizační reakci, kdy se na základě strachu mohou jedinci sjednotit proti hrozícímu nebezpečí (srov. Nakonečný 2000: 255).

Strach se také projevuje u skupiny, která jej vyvolává, u teroristů. Ti mohou posílit svoje sebevědomí, zažít pocit jistoty, sounáležitosti, exkluzivity a bezpečí, a změnit postoje u těch, „za něž bojují“. Naopak u skupin, které jsou obětmi strachu, může dojít k pocitům nejistoty, nebezpečí a ohrožení (srov. Zeman 2002: 75). Strach a obavy jsou vyvolány „mocí nepřítel“ a z toho vyplývá, že identifikace nepřítel je hlubší než identifikace vzájemného nepřátelství (Nolte 2018: 232).

Terorismus tedy významně snižuje úroveň bezpečí u jednotlivců i sociálních skupin. Pojem bezpečí je psychologům znám z tzv. hierarchického uspořádání potřeb Abrahama Maslowa (1908–1970), kde potřeba bezpečí²² figuruje hned za potřebami fyziologickými.

Maslow jednotlivé kategorie lidských potřeb člení na potřeby základní a potřeby vyšší.²³ Potřeby základní tvoří dvě nejspodnější patra pomyslné pyramidy – I. potřeby fyziologické (biologické) a II. potřeby jistoty, *bezpečí* a ochrany. Potřeby vyšší tvoří III. potřeby sociální, sounáležitosti a lásky, IV. potřeby uznání vlastního Já a konečně V. potřeby seberealizace, sebeaktualizace, formování svého života a okolního prostředí (blíže viz obr. č. 1).

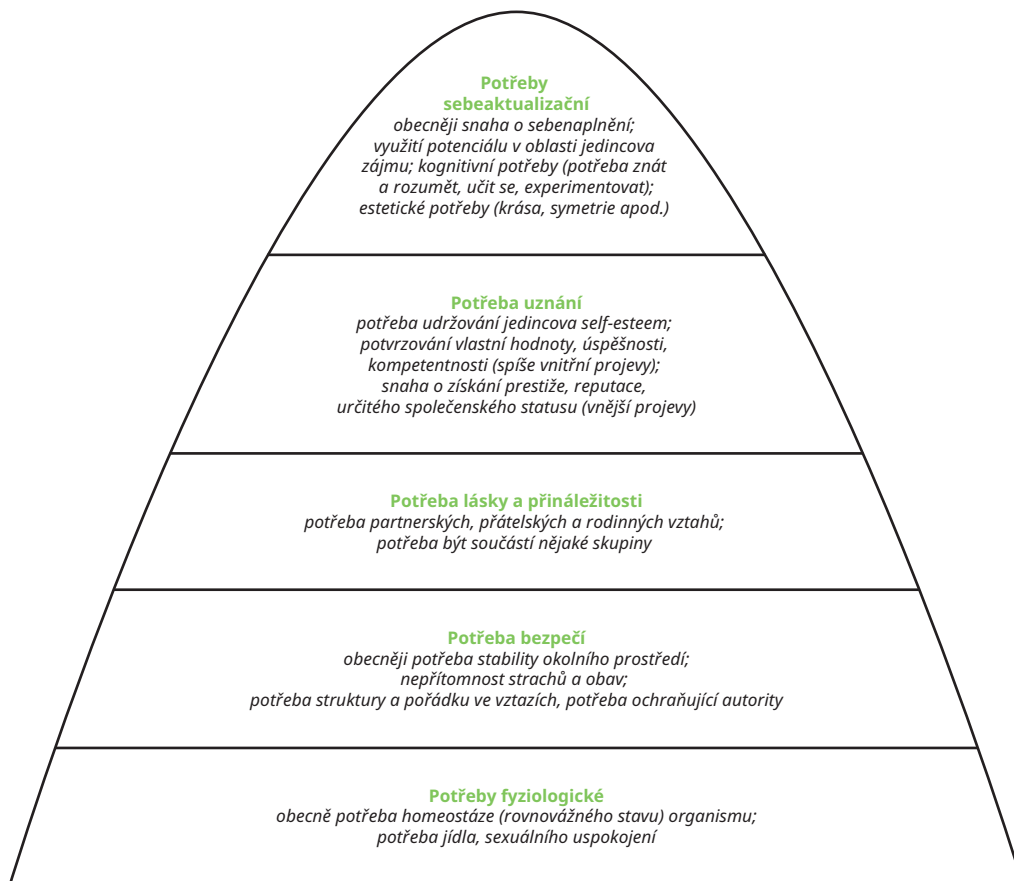
Na Maslowově konceptu nejsou pro nás podstatné odborné spory v pojmenování a upřesnění jednotlivých potřeb. Inspirativními jsou jeho základní paradigmaty:

Vyšší potřeby jako motivy činnosti vystupují teprve tehdy, kdy jsou alespoň relativně uspokojeny potřeby nižší (bazálnější). Je-li dosaženo uspokojení určitého stupně potřeb, nastupuje zpravidla úsilí o dosažení nejbližšího vyššího stupně (Mareš, Zeman 2011: 16).

²² Potřeba bezpečí se podle Saka (2018: 98) aktualizuje a narůstá v posledních letech mj. v důsledku migrační krize. To se děje mj. pod vlivem mediálních zpráv a v důsledku jednotlivých teroristických činů v Evropě.

²³ Potřeby, které vycházejí z nedostatku (deficitu) nazval Maslow D-potřebami (např. potřeba potravy, spánku, sexu, uplatnění). Vyšší potřeby, které jsou spojeny s bytím člověka, nazval B-potřebami. Patří sem například potřeba spravedlnosti, dobra, pravdy, svobody a krásy (viz Kohoutek a kol. 1998: 65–66; Helus 2011: 132).

Obr. 1 Maslowova hierarchie potřeb (viz Lukas, Smolík 2008: 99).

Z tohoto pohledu tedy terorismus znemožňuje uspokojení a rozvíjení vyšších potřeb (sounáležitosti, lásky, seberealizace atd.), přičemž lidská bezpečnost je ohrožována opakujícími se teroristickými útoky jednotlivých teroristických skupin či jedinců. Jednotlivci, skupiny a obecně veřejnost,²⁴ si potřebu bezpečnosti uvědomují až tedy, když se cítí ohroženi, tzn. když jim hrozí nebezpečí (srov. Škvrnda 2003).

Mnoho myšlenkových pochodů a činů teroristů a teroristických organizací zůstává nepochopeno, protože je lze pochopit a interpretovat jen velice obtížně. Terorismus můžeme označit za jednu z forem psychologického boje, přičemž je nezbytné diferencovat mezi terorismem obecně, politickým (ultrapravavicovým, ultralevicovým) a dalšími druhy (např. náboženským, etnickým, psychopatologickým ad.), které se od sebe liší cíli, nikoli prostředky – bombové útoky, únosy, zadržování rukojmích,

²⁴ Veřejnost představuje velice neurčitou sociální kategorii, významově nejčastěji chápanou jako souhrn příslušníků konkrétního organizačního (institucionálního), sídelního, územního, státního či dokonce nadstátního útvaru. Veřejnost je souhrn jednotlivců, kteří sdílí určité sociální jevy (problémy) a ve vzájemném styku a komunikaci si na ně vytváří názory (viz Foret 1994: 101).

únosy dopravních prostředků, systematické vraždění, zaslání dopisových bomb, sabotáže, atentáty, sebevražedné atentáty, žhářské útoky, útoky na počítačové sítě (srov. Strmiska 2000; Eichler 2006; Smolík 2007; David, Malacka 2005).

1.3 Vymezení terorismu: obtíže s vymezením pojmu

Psychiatri, psychologové, politologové, bezpečnostní analytici a sociologové zabývající se fenoménem terorismu, se snaží poznat nejenom psychologickou podstatu, ale i charakteristiky, příčiny, projevy a následky teroristických činů (srov. Richardson 2006; Brzybohatý 1999; Moghaddam 2005; Doosje a kol. 2016: 79).

Existuje velké množství odborné literatury o terorismu, stejně jako velké množství definic tohoto společenského jevu. Jako jakýsi *evergreen* vyznívají diskuse ohledně samotného definování základního pojmu, tj. terorismu. Terorismus lze z hlediska perspektivy sociální psychologie vnímat jako strategii, která vede ke „*změně psychického stavu u velkých skupin lidí*“ (Sosnin 2009: 6).

Před pokusem analyzovat problém terorismu z psychologické perspektivy je nutno odpovědět na několik předběžných problémů. Martha Crenshaw, která se tímto tématem dlouhodobě zabývá, upozorňuje, že potíže s definováním terorismu jsou překážkou jeho analýz již od počátku 70. let minulého století. Jeden okruh problémů je způsoben faktem, že koncept terorismu je široce popírán. Užívání termínu je často polemické a rétorické, je to spíše pejorativní označení pro nelegitimní způsob označování oponentů nežli popis chování (viz Cottam a kol. 2010: 264).

Současná analýza stavu v této oblasti však naznačuje posun ve výzkumu a odborné diskusi o terorismu, resp. o jeho jednotlivých typech. Z jednotlivých studií lze vytvořit syntézu existujících závěrů, zdůraznit roli psychologie, která následně přispěje teoretickými poznatky a definuje směry psychologických přístupů studia terorismu (srov. Smolík 2007).

„Terorismus je založen na organizovaném, systematickém a účelovém násilí, které je obvykle zaměřené proti nezúčastněným osobám, jejich majetku, s následnou medializací útoku,²⁵ sdělením požadavků a definování cílů. Strach, ovládací veřejné mínění, napomáhá k dosahování těchto politických, náboženských nebo obecně ideologických cílů.“ (Smolík 2006: 16)

Sekundární, psychologické dimenze teroristického aktu jsou mnohem důležitější než primární účinek, neboť hlavním cílem je terorizovat civilní obyvatelstvo, policejní úředníky, vládní orgány, znejistovat, vyvolávat napětí a pochybnosti a odvádět tak od odpovědného a spolehlivého plnění úkolů a povinností (srov. Mikšík 2005). Terorismus je de facto jednou z možností, jak změnit (politický) systém (srov. Bonanate 1997; Tilly 2006).

Obecně je terorismus (jako termín) tedy užívaný pro organizace či celé teroristické sítě, které bojují proti státním institucím a vládám; je to specifický typ politického násilí a jeho definic existují stovky. Přesto je evidentní, že stejný „teroristický“ čin

²⁵ Medializace bude určitě vyšší, pokud oběti budou pocházet z více států. Rovněž lze uvažovat o tom, že medializaci zvýší, pokud budou mezi mrtvými či zraněnými známé osobnosti (srov. David, Malacka 2005: 124). Medializace bude také vyšší, pokud samotné provedení útoku bude brutálnější, rozsáhlejší a následky budou fatálnější (srov. Kol. 2001: 4).

lze hodnotit z mnoha úhlů pohledu; co je pro jednoho barbarský čin, může být pro druhého zcela legitimní prostředek například národněosvobozeneckého boje (srov. Strmiska 2000; Zeman 2002).

V tomto kontextu je zajímavá i úvaha Leonarda Weinberga, který konstatuje, že „*terorismus je druh násilí, kterého se dopouštějí pouze nepřátelé*“ (Weinberg 2013: 9). LeShan (2004: 69) také konstatuje, že posuzování „*zda je některý čin dobrý či zlý, záleží na tom, kdo jej udělal – zda my či oni*“.²⁶

I proto se pohled jednotlivých států či mezinárodních organizací na teroristické skupiny výrazně liší.²⁷ Nekonzistentnost při sestavování jednotlivých seznamů teroristických organizací je dána i určitou mírou politizace, což se projevuje v ochotě či odmítání řadit některé teroristické skupiny na tyto seznamy (typicky například Hamás) (viz Danics, Tuček 2008: 19).

Terorismus je principiálně nekonvenční metodou boje, jež se může – zvláště v raných stádiích svého vývoje – nejlépe uplatnit tam, kde extrémní násilí není „na pořadu dne“. Nekonvenčnost terorismu přitom neznamená jen nerespektování daných pravidel a zvyklostí, upravujících v daném sociálně-politickém systému používání násilí a hrozby násilím. V logice terorismu je totiž zahrnut moment nerespektování žádných konvencí a na tom je také do značné míry založena jeho účinnost. Důležitá není ani tak brutalita teroristických útoků sama o sobě, jako to, že konkrétní teroristické útoky jsou simultánně spojeny s evokováním příštích možných a pravděpodobných, ze strany potenciálních obětí nepředvídatelných a nekontrolovatelných krutostí, jež budou následovat, extrémního násilí neomezeného žádnou soustavou konvencí (Strmiska 2000: 11).

Z hlediska vnímání terorismu v určitých geografických oblastech či konkrétních státech, regionech či lokalitách je vhodné také konstatovat, že se teroristické útoky odehrávají s rozdílnou frekvencí. Za vrchol mezinárodních teroristických aktivit z hlediska uskutečněných teroristických činů bylo období let 1984–1988, což znamenalo průměrně 615 případů ročně (viz Tilly 2006: 72). Existují státy, ve kterých jsou teroristické aktivity častější, ale i státy, kde terorismus zcela absentuje, případně jsou teroristické útoky zcela ojedinělé (blíže viz tab. č. 1). Tato skutečnost se týká i jednotlivých geografických oblastí, přičemž nejvíce je zasažena v tomto ohledu oblast Středního východu / Perského zálivu zahrnující Irák, Jemen, Libanon, Sýrii ad., což činí přibližně 40 % všech teroristických incidentů (srov. Cottam a kol. 2010: 265).

²⁶ 26. února 1991 USA a ostatní země OSN těžce bombardovaly Irák již třicátý devátý den. Ačkoliv byly každý den prováděny tisíce leteckých útoků na „vojenské“ cíle, přesto byly i vysoké počty „civilních“ obětí. USA kontrolovaly vzdušný prostor nad Irákem, mohly bombardovat, jak chtěly, a žádná irácká letadla je nenapadala. V noci irácká střela Scud zasáhla kasárna americké armády. Přibližně třicet vojáků bylo zabito a mnoho dalších zraněno. Reportér CBS News Dan Rather k tomu řekl: „*Promyšlený a opovrženímhodný teroristický útok*“ (LeShan 2004: 187).

²⁷ Tato skutečnost je vidět při srovnání jednotlivých seznamů například Velké Británie a USA, kdy se 15 organizací z amerického seznamu neobjevuje na seznamu britském. Stejně jako se 8 teroristických organizací z britského seznamu neobjevuje v tom americkém (viz Silke 2004a: 5–6; srov. Cottam a kol. 2010: 266).

Tab. 1 Počet teroristických útoků za období 1970–2010 u nejvíce zasažených států a situace v Československu/ČR (zpracováno dle Weinberg 2013: 58–60).

Stát	Počet teroristických incidentů/útoků
Kolumbie	7 180
Irák	6 475
Indie	6 114
Peru	6 045
Salvador	5 327
Pakistán	4 438
Španělsko	3 205
Srí Lanka	2 924
Turecko	2 745
Afghánistán	2 585
Alžírsko	2 357
USA	2 347
Chile	2 035
Československo/ČR	17

Konflikty v Sýrii, Libyi, Afghánistánu, Pákistánu, Iráku, Libanonu nebo v Jemenu, rostoucí náboženský fundamentalismus²⁸ ve státech Perského zálivu a náboženská válka mezi Íránem a Saúdskou Arábií – to vše připravuje podle Abdel-Samada (2016: 167) půdu pro novou vlnu radikalizace, jež bude mnohem větší než všechny předchozí. Tyto konflikty se podle něj totiž nebudou odehrávat pouze v hranicích islámského světa, ale budou se přelévat do Evropy a Severní Ameriky, kde také způsobí nárůst radikalizace. Tento proces již můžeme identifikovat na základě vývoje v jednotlivých evropských státech.

***

Přestože se tato kniha primárně netýká islamistického terorismu, je vhodné konstatovat, že především po událostech z 11. 9. 2001 jsou projevy terorismu dávány do souvislosti s tzv. „politickým islámem“, resp. islamismem (srov. Hobsbawm 2009: 109;

²⁸ Fundamentalismus (z lat. *fundamentum*, tj. základ) je styl myšlení, v němž se určité principy považují za zcela zásadní „pravdy“, jejichž autorita je nezpochybnitelná a nade vše povýšená, bez ohledu na jejich obsah (Heywood 2004: 83). Náboženský fundamentalismus má řadu charakteristik, které mohou vést k polarizaci a násilí. Prvním bodem je přesvědčení, že víra představuje absolutní pravdu, druhým je přesvědčení o tom, že věřící byli „vyvoleni“ vyšší autoritou a třetím je přesvědčení, že bohem inspirovaný náboženský zákon má přednost před tím sekulárním. Z těchto důvodů mohou náboženské ideologie vyprovokovat radikalismus spíše než ty sekulární. Několik studií se zaměřilo na roli náboženského fundamentalismu ve skupinové polarizaci a radikalizaci, přičemž bylo konstatováno, že náboženství je důležitým faktorem přispívajícím k radikalizaci, s poukázáním na to, jak jeho „absolutistické“ formy činí neodůvodněné rozlišení mezi věřícími a nevěřícími (nevěřící je označován termínem *káfir*, odpadlík od víry je označován jako *murtad*), kdy ti druzí zmiňovaní jsou považováni za hrozbu a za podřadné (Koomen, Pligt 2016: 160–161; Nolte 2018: 16). Fundamentalistické hnutí v kontextu muslimského světa má výrazně populistické zaměření, z čehož vyplývá nedůvěra k současným vládním strukturám v islámských zemích, protože je jim kladeno za vinu, že se důsledně neuplatňuje islámský zákon (viz Vegrachtová 2019: 23).

srov. David, Malacka 2005: 42). I z toho důvodu je na tomto místě vhodné udělat určitou odbočku směrem k definici některých pojmů, jako je islám a islamismus.

Pojem *islám* je odvozen od arabského slova *aslama*, jež znamená „oddat se“ nebo „podřít se“ (Abdel-Samad 2016: 48, Mendel 2000: 24). Islám je soubor náboženské víry a určitých společenských a kulturních norem a vzorů. Islám je neoddělitelně din (náboženství), dawla („způsob a systém vlády“) a dunya („každodenní život každého okamžiku v pozemském světě“) (viz Reeber 2006: 38; Pevná 2015: 14).

Společný obecný základ tvoří Korán, který muslimové pokládají za věčné, nestvořené, přímé slovo Boží (al-Kur‘án al-karím – *Vznešený korán*). Korán byl sepsán na základě komunikace mezi prorokem Muhammadem a Bohem. Muhammad se následně stal vůdcem politické entity, státníkem, soudcem, vojevůdcem a také sociálním reformátorem (blíže viz Mendel 2000: 24–25).

Korán nezná lidská (osobní) práva v podobě všeobecných, neporušitelných individuálních práv, což je další základní kámen liberální společnosti (Sartori 2005: 35). Jako další vzorotvorní činitel působí tradice a historická zkušenost, zvláště z raného období, kdy islám vznikl a postupně se rozvíjel do bohatě rozrůzněných sociálních a kulturních variant univerzalisticky pojímaného náboženství a velké světové civilizace (srov. Scruton 2007: 112). Řád daný člověku byl vtělen do systému islámského práva šarí‘y, která klasifikuje všechny myslitelné činy člověka v jeho vztahu k Bohu i ostatním lidem do pětistupňové hodnotící škály od příkazů a doporučení přes činy neutrální a nežádoucí až k zákazům. Samo slovo šarí‘a znamenalo původní známou, bezpečnou cestu k žádanému cíli, zvláště k vodnímu zdroji v poušti (Kropáček 1997: 45–46). O rozvoj a kultivaci šarí‘y se starají náboženskopravní autority (*ulamá*). Ulamá měli a mají vytvářet pravidla Božího zákona, ochraňovat jejich ryze, dohlížet na jejich případné zneužívání mocí a integrovat je do systému vznikajících společností (Mendel 2000: 27).

Zatímco „ideologie“ islamismu v Afghánistánu, Iránu a Sudánu při vytváření moderního státu, který je s to si vynutit lojalitu lidu a sloužit jako vzor pro jiné islámské národy, úspěšná nebyla, náboženství islámu úspěšné bylo (Buchanan 2012: 159). Islám však není pouhým náboženstvím, je spíše způsobem života bez rozlišování mezi světským a duchovním (viz Nolte 2018: 154–155). Smyslem a podstatou života v souladu s Boží zvěstí je naprosto se podřít Boží vůli a obsahu zjevení. Zjevení je primárně obsaženo v textu Koránu (blíže viz Mendel 2000: 24).

Islám je prosazován nenásilnými i násilnými prostředky. Základním cílem pro muslimy by z pozic radikálních proudů mělo být znovobjevení principů islámu a obrácení se ke kořenům víry (srov. Pevná 2015: 13). Islámští teroristé využívají účelově některých prvků islámu, přičemž samotné teroristické činy jsou motivovány/interpretovány i z pozic společné „islámské identity“ (srov. Mareš 2005: 248–249). Islamismus lze definovat tak, že izoluje a poté výhradně vyzdvihuje válečnický a dogmatický aspekt islámu, proti němuž již v Koránu stojí aspekt mírovější a tolerantnější. Islamismus tedy není ničím jiným než islámem dovedeným k jeho vlastní radikálnosti (Nolte 2018: 180). Islamistické vidění světa je velmi zjednodušené, rozlišuje mezi světem míru (dár al-islam) a světem války (dár al-harb), kde žijí nevěřící. Z pohledu islamistů je zřejmé, že dár al-harb nakonec bude dobytá islámem (viz Nolte 2018: 15; Bureš 2006: 49–50). Radikální islamisté dokonce nerozlišují ani mezi vojenskými a civilními cíli, ozbrojenými a neozbrojenými, ženami a dětmi (Filipec 2017: 40–41). Ve

světě války podle tradičních islamistů, je člověk povinen bojovat, a tím vstoupí do světa *džihádu*²⁹ (viz Ananicz 2006: 40).

Ve srovnání s řadou jiných evropských zemí dlužno přiznat, že počet muslimů v České republice je relativní nízký (Tretera 2005: 110). Problematika islámu a radikalizace muslimů je v současné, především západní Evropě velmi aktuální. Původce islamistických teroristických útoků v Evropě lze členit do dvou skupin. Tou první jsou tzv. *outsiders*, tedy muslimové, kteří po tisících přijíždějí do evropských zemí s cílem získat povolení k trvalému pobytu. Ještě širší je základna druhé skupiny nazývané *insiders*, tedy synů nebo dokonce vnuků těch, kteří se do Evropy přistěhovali z různých zemí islámského světa. V evropských zemích však narážejí na nejrůznější omezení, mají problém prosadit se, jsou nadprůměrně postiženi nezaměstnaností a žijí v uzavřených společnostech (Eichler 2010: 189). Podpora al-Káidy, a hlavně ISIS – ať už ve formě teroristických činů, nebo prostřednictvím dobrovolnictví –, se stala výrazným fenoménem posledních několika let. K největší radikalizaci v podobě teroristických útoků a zároveň i odchodů do řad ISIS došlo v posledních letech hlavně ve Francii. Vážná je v tomto ohledu také situace v Belgii, Velké Británii či Německu (Čejka 2020: 222).

Analytici Silber a Bhatt (2007) z identifikovali 4 fáze islamistické radikalizace. První fázi označili jako *preradikalizační*, která je charakteristická tím, že se obyčejní jedinci začínají radikalizovat. Prvotní krok v procesu radikalizace je vyjádřením individuálního jedincova pohledu na svět, skrze své postavení, zázemí, náboženství, vzdělání, sousedy, životní styl a mnoho dalších faktorů. Často je tato fáze doprovázena drobnou kriminalitou.

Druhá fáze se označuje jako *sebeidentifikace*, přičemž se mění jak interní, tak externí faktory, které vedou k přijetí radikální islamistické ideologie. Nalezení sebe sama představuje v procesu radikalizace bod zlomu, kdy dochází v životě jedince k výraznému zvýšení zájmu o slafistický islám, společně s postupným vzdalováním se své původní identitě. Katalyzátorem se v mnoha případech stává událost nebo krize, která otřese jeistotou původního myšlení a otevře tak mysl novému vnímání a obecně jinému pohledu na svět. Tato fáze je spjata se sdružováním s podobně smýšlejícími jedinci. Je zde zřejmé opuštění „staré“ identity. Charakteristické je také „náboženské hledání“, které je jedním z katalyzátorů tzv. kognitivního otevření.

Třetí fáze je *indoktrinace*, která je charakteristická prohlubujícím se přesvědčením, které sílí s mírou zapojení do konkrétní skupiny. Čtvrtá fáze je označena jako *džihádizace*, kdy jedinci přijímají svoji roli v džihádu a považují se za svaté válečníky se všemi možnými důsledky (včetně participace na teroristických útocích) (viz McCauley, Moskalenko 2007: 207; Krčílek 2008: 74–75).

***

²⁹ Džihád (úsilí o upevňování víry) je pojem islámského práva, který má přinejmenším čtyři výkladové roviny. Chápe se jako a) permanentní vnitřní boj člověka za ryzost víry, za život v souladu s ideálním stavem; b) charitativní a bohubilá činnost zajišťující sociální rovnováhu a spravedlnost; c) soustavné šíření islámu různými formami misijní činnosti; d) šíření islámu ozbrojeným bojem, přičemž na mysl se má především jeho obranná varianta (Mendel 2000: 152).

Konstatovat lze také, že terorismus se jen zřídka objevuje jako osamocený čin. Současné případy ukazují, že je potřebná podpora komunity³⁰, a v mnoha případech se jedná o velkou organizační síť, která slouží k podpoře úspěšného teroristického činu (srov. Grešková 2003: 15).

Samson (2003: 9) konstatuje, že „*akademici, politici, bezpečnostní experti i novináři používají značně odlišné definice terorismu*“. To není překvapující, protože při neexistenci shody na tom, jaké fenomény podřadit pod samotnou kategorii teror/terorismus, je zcela legitimní, že každý autor tuto kategorii vnímá na základě určitých odlišných znaků. To se samozřejmě děje i při hodnocení jednotlivých organizací ze strany bezpečnostních složek či konkrétního státu (viz výše).

Mareš (2006: 16) tuto skutečnost reflektuje a zároveň poznamenává, že termín terorismus je používán jako pojem:

- *akademický* (v odborných akademických textech);
- *úřední* (v oficiálních dokumentech);
- *právní* (v zákonech, mezinárodních smlouvách a jiných právních normách);
- *obecný* (v pojetí širší veřejnosti, mediální sféry apod.).

Kavický, Jangl a Gašpíerik (2005: 34) doplňují ještě:

- *názory veřejnosti* (prezentované médiu nebo v podobě výsledků veřejného mínění);
- *sebereflexe teroristů a jejich sympatizantů*.

V nejobecnější rovině je však uvedený fenomén chápán jako forma organizovaného násilí, obvykle zaměřeného proti nezúčastněným osobám, za účelem dosažení politických, náboženských, kriminálních nebo jiných cílů (Kol. 2001: 3).

Axel P. Schmid v definici z roku 1992 pro účely OSN konstatoval, že „*teroristický akt je ekvivalentem válečného zločinu v době míru*“ (viz Samson 2003: 19; srov. LeShan 2004: 15).

Waisová (2003) považuje terorismus za metodu přesvědčování prostřednictvím *strachu* (srov. Střítecký, 2006).

Paul Wilkinson definuje terorismus jako *donucovací zastrašování*, jako vraždění a ničení (nebo hrozby vražděním a ničením), systematicky používané k terorizování jedinců, skupin, komunit či vlád, s cílem o dosažení uznání politických požadavků teroristů (Grešková 2003: 5).

Silke (2004a) definuje terorismus jako užití násilí proti osobám či majetku, nebo hrozba užití násilí s cílem zastrašit či donutit vládu, veřejnost či jiný subjekt s cílem prosadit své veřejné, politické, regionalistické či ideologické zájmy.

³⁰ Definovat komunitu lze několika způsoby. Prvním z nich je prostorové vymezení, které se váže na konkrétní geograficky ohraničené teritorium či lokalitu (např. se jedná o sousedskou či městskou komunitu, případně i městskou čtvrť), resp. na osoby, které v tomto prostoru mají vlastní interakce a reflektují tuto identitu. Druhým význam je vztahový, která se týká komunit, které mají vlastní zájmy či požadavky, které se týkají těchto osob bez ohledu na konkrétní lokalitu. S rozvojem globalizace se v současnosti do popředí dostávají právě komunity, které vznikají na základě zájmů, požadavků a následně se utvářejících vztahů. Komunita je tedy skupina lidí, kteří sdílejí společné zážitky, jsou na sobě závislí, realizují společná rozhodnutí, identifikují sami sebe jako část něčeho většího, než je pouhý součet jednotlivých vztahů (Sadovská Halamová 2014: 21).

Již zmiňovaná Crenshaw (1981) tvrdí, že *teroristické násilí* komunikuje politické poselství, jenž vede k ničivým útokům na nepřátelské zdroje (včetně lidských životů), přičemž terorismus také působí na *postoje (attitudes)* veřejnosti, jak v pozitivním, tak v negativním smyslu; na jedné straně získává podporu u sympatizantů, na druhé straně vyvolává *strach* a *nenávisť* v publiku, které je vnímáno jako „nepřítel“.

Terorista atakuje osoby, které samy o sobě považuje za nevinné, ale přitom za vhodné oběti k vytváření cíleného, účinného politického tlaku. Terorismus nerozlišuje nevinné, teroristé mají nekonečný počet cílů. Vybírají své cíle a určují kdy, kde a jak útočit. Rozpětí voleb dává teroristům vysokou pravděpodobnost úspěchu s minimálním rizikem. Terorista přitom potřebuje zveřejnit svůj útok, dosáhnout toho, aby se o jeho činu dozvědělo co nejširší *publikum* (Mikšík 2005: 228).

Walter Laquer terorismus definoval jako „*nezákonné použití síly proti nevinným obětem s cílem prosazení politických cílů*“ (viz Samson 2003: 20).

Adam Roberts uvádí, že jeden z hlavních výchozích důvodů pro pokusy definovat terorismus poskytuje základ pro postavení jednotlivých teroristických hnutí mimo zákon. Některá taková postavení mimo zákon mohou být zcela vhodnou činností, která může pomoci v procesu odepření konkrétních finančních prostředků a pomoci zvenčí. Jelikož existuje mnoho potenciálních teroristických cílů, zaměřit úsilí na zajištění těchto cílů je obtížné a nákladné. Alternativní přístup k terorismu se zaměřuje na identifikaci osob, které se pravděpodobně zapojily do teroristických činů. Protiteroristické snahy tohoto druhu jsou postaveny na třech zdrojích informací: lidských informátorech, sledování komunikačních kanálů prostřednictvím telefonátů, e-mailů nebo internetu, a to v návaznosti na mezinárodní peněžní toky (Roberts 2015: 62–74).

K podstatným rysům terorismu náleží hrůza a strach, který dal terorismu jeho název a který ho odlišuje od činů neteroristické povahy. Vyvolání *strachu* se používá zejména proto, aby se u terorizovaných snadněji vynucovaly požadavky teroristů. Násilí jako společenský jev vyvolává ve vědomí lidí strach, přičemž největší centrum strachu je tam, kde násilí bylo vykonáno, s rostoucí vzdáleností od jeho ohniska pocit strachu slábné. Terorismus se často definuje jako selektivní použití strachu, použití hrozby k fyzické likvidaci obětí, podrobení a zastrasování k narušení normální funkce společnosti (viz David, Malacka 2005: 27).

Mareš (2005: 22; 2006: 29) terorismus definuje následovně:

„...*terorismus je použití agresivního a excesivního násilí (anebo hrozba použití takového násilí), které je naplánováno s dominantním účelem vyslat vážné zastrasující poselství³¹ zřetelné většímu počtu lidí (cílovému publiku) než pouze těm, kteří jsou primárními násilnými akty nebo hrozbami bezprostředně poškozeni.*“

Samson (2003: 15) terorismus považuje za druh násilí, které manipuluje jinými tím, že je „*permanentně udržuje ve strachu před terorem*“. Agresivita³² v kontextu

³¹ K zesílení účinku teroristických aktů je využívána řada prostředků. Mezi nejčastěji používané zesilovače patří technologie, politická podpora, ideologie, média a propaganda (Brzybohatý 2014: 21).

³² Sociální psychologie za agresivitu označuje fyzické nebo slovní jednání s úmyslem způsobit někomu újmu (viz Myers 2016: 317).

terorismu a radikalizace může mít mnoho podob (aktivní/pasivní, fyzická/verbální, bojovná/pomocná), stejně jako je podstatná její intenzita (Koomen, Pligt 2016: 14; Myers 2016: 317).

Janata (1999: 18) konstatuje, že agresí/intolerancí zvyšují u lidí *antropologické odchylky* od společenského průměru, jako je odlišná barva pleti, vzhled obličeje, účes a také odchylky od kulturních norem – odlišná ideologie, společenské hodnoty, společenské chování. Významná je především role sociální, náboženské či etnické identity, která může mít významný mobilizační potenciál (srov. Krejčí 2010: 71). I na základě tohoto vnímání teroristické organizace často definují své nepřátele. Stejně tak se to týká i oblasti hodnot, společenského chování či morálky, které se mění a vyvíjejí v průběhu času, ale také napříč kulturami³³ (srov. Myers 2016).

Mezi další typické rysy terorismu bývá řazena *protiprávnost*, orientace na dvojitou cílovou skupinu (civilisté coby bezprostřední cíl násilí a veřejná moc coby adresát požadavků) a organizovaný charakter. Mnozí odborníci navíc zdůrazňují, že teroristické akty nejsou jen prostředkem politického boje, ale i nástrojem politické komunikace a způsobem sebevyjádření pachatelů (Bílková 2009b: 305).

Část autorů také konstatuje, že terorismus není filozofie ani hnutí, ale metoda. Nicméně ačkoli bychom byli schopni nalézt případy, kdy byly teroristické metody užity za účely, jež by většina liberálů označila jako správné, neznamená to, že v těchto případech je užití terorismu (který už z definice ohrožuje základní práva nevinných civilistů) morálně ospravedlnitelné. Paradoxně, i přes rychlý nárůst útoků moderních teroristů, byla tato metoda až pozoruhodně neúspěšná při dosahování strategických cílů (srov. Wilkinson 2007: 72; podrobněji viz Eichler 2009b: 159–215).

Eichler (2007: 169; 2010: 169) definuje terorismus jako „*politicky, ideologicky či nábožensky motivované, slepé, nerozlišené zabíjení bezbranného a nevinného civilního obyvatelstva*“.

Krulík, Maše a Mika (2008: 7) terorismus definují jako:

„...promyšlené (vykalkulované, plánované) použití násilí nebo hrozby násilím, obvykle zaměřené proti nezúčastněným osobám, s cílem vyvolat strach, jehož prostřednictvím jsou dosahovány politické, náboženské nebo ideologické cíle. Terorismus jsou i kriminální zločiny, jež jsou ve své podstatě symbolické a jsou cestou k dosažení jiných cílů, než na které je kriminální čin zaměřen.“

Mikšík (2005: 223) terorismus vymezuje jako:

„...realizaci cíleného násilí vůči specificky vybraným osobám, sociálním skupinám či objektům, opírající se o vytvoření atmosféry anticipovaného strachu či zděšení z ohrožení života či životně důležitých hodnot, pokud bude nositelům teroru, teroristům, bráněno či znemožněno dosáhnout bez odporu jejich požadavků a cílů, pokud jim bude kladen odpor.“

³³ Kulturu z pohledu sociální psychologie lze definovat jako „přetrvávající chování, myšlenky, postoje a tradice, které jsou společně velké skupině lidí a předávají se z generace na generaci (viz Myers 2016: 142).“

Krejčí (2004: 151) definuje terorismus jako:

„...systematické užívání fyzického násilí, a to převážně vůči civilistům. Tak se hovoří o teroru vlády vůči vlastnímu obyvatelstvu, o teroru kriminálních skupin, ale i o teroru skupin politických. Zvláštním a v současnosti mimořádným významným jevem je i terorismus státních a nestátních politických aktérů na mezinárodním poli. Politickou podobu získává terorismus v okamžiku, kdy si jeho aktéři kladou politické cíle.“

Politický terorismus definuje Strmiska (2000) jako politicky motivovanou a zdůvodňovanou metodu používání extrémního násilí, jehož prvotním účelem je dosažení určitého *psychického efektu* svým dosahem výrazně překračujícím okruh přímých obětí či svědků násilného aktu, efektu, vzhledem k jehož předpokládanému politickému významu je bezprostřední ničivý fyzický účinek násilného aktu druhořadý.

Pieszak (2007: 18) také konstatuje, že:

„...terorismus (z pohledu mezinárodní politiky) je určitý paradox, kdy se oběť často stává agresorem a nevinný se stává viníkem. V tomto paradoxu je velké množství protikladů, přičemž bezpečný svět se zdá být pouhou utopií.“

Krom jednotlivých autorů³⁴ se pokouší terorismus definovat i jednotlivé státy či mezinárodní organizace, které často tvoří základní institucionální zajištění v boji proti tomuto fenoménu (jedná se například o EU, NATO, OBSE, ASEAN, MERCOSUR, OECD atd.) (srov. Szlachter 2007).

Stejně tak jako autorů i u jednotlivých institucí platí, že definice terorismu se liší. To lze zaznamenat nejenom mezi jednotlivými institucemi, ale i mezi jednotlivými dokumenty, které používají různá kritéria pro podřazení konkrétních aktivit pod kategorii terorismu.

Například americká vláda terorismus chápe jako „*hrozbu [násilím] nebo použití násilí k dosažení politických, náboženských nebo jiných cílů za pomoci zastrašování, vyvolávání obav a tak dále, namířených proti civilnímu obyvatelstvu*“ (Chomsky 2007: 60–61).

Ministerstvo zahraničí USA definuje terorismus jako „*politicky motivované násilí ze strany subnacionálních skupin nebo tajných agentů, zaměřené na civilní terče, zpravidla s cílem zapůsobit na publikum*“ (viz Tilly 2006: 229).

Americká FBI definuje terorismus jako „*protiprávní použití násilí proti osobě nebo majetku za účelem zastrašení nebo přinucení vlády či civilního obyvatelstva k podpoře konkrétních politických nebo sociálních cílů*“ (Silke 2004a: 5).

Definice EU, která vyplývá z dokumentu schváleného Radou EU 27. 12. 2001, za terorismus považuje úmyslné jednání, které může poškodit některou zemi nebo mezinárodní organizaci, jestliže je jeho cílem zastrašit obyvatele, nutit některou vládu nebo mezinárodní organizaci k určitému jednání nebo je-li cílem destabilizovat základní politické, ekonomické nebo společenské struktury některé země či mezinárodní organizace. Jednotná evropská definice uvádí i konkrétní typy teroristického

³⁴ Často je uváděna studie Alexe Schmida a Alberta Jongmana (1988), kteří analyzovali 109 odborných i úředních definic terorismu. Z jejich analýzy vyplynulo, že nejčastěji je termín terorismus spojován s násilím (83,5 %), politickou aktivitou (65 %), strachem (51 %), hrozbami (47 %), psychologickými reakcemi (41,5 %), oběťmi (37,5 %) atd. (srov. Mareš 2005: 52; Pieszak 2007: 9; Wojciechowski 2007: 20; Silke 2004a: 10; Ebbig 2007: 286–287; Weinberg 2013: 10).

jednání, které k těmto cílům mohou vést. Tímto jednáním může být útok na život a zdraví osob, únosy a braní rukojmí, zmocnění se letadel, lodí nebo jiných dopravních prostředků. Stejně tak se může jednat o způsobení rozsáhlých škod na veřejných zařízeních, dopravních a informačních systémech nebo narušení dodávek elektřiny, vody či jiných zdrojů. Definicí je vymezen i pojem „teroristická skupina“³⁵, kterou se rozumí strukturovaná skupina více než dvou osob, vytvořená na určitou dobu a jednající ve shodě za účelem spáchání teroristického činu. „Strukturovanou skupinou“ se rozumí skupina, která není vytvořena náhodně pro bezprostřední spáchání nějakého teroristického činu a která nemusí mít formálně vymezené úkoly pro své členy, zajištěnou kontinuitu členství ani rozvinutou strukturu (Závěšický, Rojčík 2006: 9).

Ministerstvo vnitra ČR za terorismus považuje „*plánované, promyšlené a politicky motivované násilí, zaměřené proti nezúčastněným osobám, sloužící k dosažení vytyčených cílů*“ (Brzybohatý 2014: 18).

Bezpečnostní informační služba ČR definuje terorismus jako:

„...násilnou formu prosazování politických zájmů stoupenců určité radikální ideologie (politické, náboženské, nacionalistické, separatistické, ekologické a jiné), cílem násilností je zpravidla civilní obyvatelstvo“ (BIS 2020; srov. Kosecová, Kopřiva 2017: 60).

Z výše uvedených definic můžeme vyvodit základní společné rysy, ve kterých se všechny shodují. Definice pak může znít následovně: *terorismus znamená nerozlišující politicky motivované a bezohledné zabíjení civilního obyvatelstva*. Jednotlivé prvky této nejzákladnější definice terorismus znamenají, že:

- cílem každého teroristického útoku je vynutit si změny ve vnitřní, zahraniční nebo dokonce globální politice;
- teroristé téměř nikdy neznají totožnost lidí, na které chystají smrtelné léčky;
- teroristé se sice mstí nenáviděným okupantům nebo diktátorům, ale přitom zabíjejí lidi, kteří se vůbec ničím neprovinili;
- nejde o jednorázové zabití nenáviděného tyрана nebo okupanta, ale jde o opakované masové zabíjení páchané s cílem přilákat pozornost a vynucovat si tak splnění svých požadavků;
- vždy se útočí na lidi, kteří nemají žádnou zbraň, a tak se vůbec nemohou bránit (Eichler 2009: 174–175).

Jak také vyplynulo z výše uvedených definic terorismu, je v něm explicitně či implicitně obsažen aspekt zastrašování (strachu) a násilí. I proto terorismus spadá do oblasti zájmu psychologie, přestože exaktní (a obecně přijatelná) definování tohoto fenoménu není možné.

V řadě případů se můžeme setkávat spíše s politicky exponovaným než přesně definovaným, sociálně psychologicky exaktně vymezeným pojetím. Pak může být otázkou úhlu pohledu, kdo posuzuje čin daného jedince či skupiny jako hrdinský čin „bojovníka za svobodu“, či jako hrůzný a nelidský teroristický akt (viz Zeman 2001: 14; Mikšík 2005: 222; Tilly 2006: 233; Myers 2016: 16; Todorov 2011: 15).

³⁵ Vhodné je také konstatovat, že každá teroristická skupina je jedinečná a měla by být analyzována v kontextu konkrétní národní kultury, historie či náboženského milieu (srov. Mikšík 2005: 238).

Sosnin (2009: 43) upozorňuje, že z tohoto pohledu je často terorismus považován za „*neadekvátní, avšak jediný možný prostředek v boji tzv. slabých proti tzv. silným*“.

Podle Strmisky (1995: 208–209) se jedná například o sociálně a mocensko-politicky znevýhodněné, marginalizované skupiny, ale může se jednat i o privilegované sektory společnosti, jež mají k dispozici řadu účinných nástrojů k prosazování a ochraně svých zájmů. Terorismus může být nástrojem těch, již usilují o rozvrácení daného režimu, stejně jako těch, jimž jde o jeho uchování a posílení (viz Strmiska 1995: 208–209).

Konstatovat lze skutečnost, že do současné doby bylo publikováno velké množství definic terorismu, které byly koncipovány na základě různých hledisek a potřeb. V jejich širokém spektru se můžeme setkat s politickými, akademickými, bezpečnostním, legislativními a dalšími přístupy, které mohou být v dílčích aspektech přínosné, v globálním měřítku však tvoří velmi chaotickou směs (Brzybohatý 2014: 18–19).

I z důvodu neexistence jednotné (obecně přijímané) definice terorismu převažuje nahlížení na tento jev převážně z pozic „operativního vymezení“, které pod fenomén terorismus řadí konkrétní typy chování, které jsou pod tuto kategorii podřazovány (srov. Krejčí 2004: 151). Jako příklad lze uvést držení rukojmí, únosy civilních letadel, plavidel, bombové útoky atd. Velké diskuse se týkají okruhu subjektů teroristických činů (tj. konkrétních organizací). Jinak řečeno, není jednoznačné, jaké skupiny je možné považovat za pachatele teroristických činů. Mnohé rozvojové země by z okruhu pachatelů chtěly vyloučit skupiny spojené s národně osvobozeneckým hnutím, které podle jejich názoru usilují o naplnění zásady sebeurčení národů. Odpůrci tohoto argumentu říkají, že ani vznešené cíle nemohou ospravedlnit užívání některých zavržených prostředků. Jedná se například o útoky na civilisty (Závěšický, Rojčík 2006: 8)

V souvislosti s procesy (například národního sebeurčení) vedoucími k terorismu se také pracuje s termínem *kolektivní násilí* (resp. terorismus je jednou z mnoha forem kolektivního násilí). Kolektivní násilí je spjato s *agresí*, která je většinou popisována jako útočné či výbojné jednání, resp. projev nepřátelství vůči určitému (symbolickému) objektu či lidským bytostem. Agrese je charakterizována jako úmyslný útok na překážku, osobu, předmět stojící v cestě k uspokojení potřeby (často se jedná o reakci na frustraci) (srov. Tvrdá, Smolík 2012; Nakonečný 2009a). Agresivní chování je také podmíněno kulturními normami, které jsou významné i z hlediska pochopení kolektivního násilí (viz Nakonečný 2009b: 235)

Pro kolektivní násilí je příznačné, že:

- bezprostředně fyzicky poškozují osoby, případně věci („poškození“ zahrnuje i vynucené zadržení věcí či omezení osob);
- podílejí se na ní nejméně dvě osoby, které způsobují poškození;
- je přinejmenším zčásti výsledkem koordinace osob působících poškození (viz Tilly 2006: 13).

Výzkum terorismu přinesl mnoho teorií o tom, proč se aktéři k této formě politicky motivovaného násilí (či kolektivního násilí) uchylují. Teorie se liší nejen konkrétními katalogy příčin terorismu, které předkládají, ale i celkovým přístupem, teoretickými východisky a metodologií. Žádná z nich nemá zatím dominantní postavení, což souvisí s tím, že terorismus je komplexní jev, jenž vykazuje řadu aspektů – a jednotlivé teorie se obvykle zaměřují právě (a pouze) na některý z nich (Bílková 2014: 116). I z toho

důvodu nemůže existovat konsensus v oblasti definice terorismu (Zeman 2001: 14). Otázkou je, zda je přesné definování tak komplexního fenoménu možné a účelné.

Z hlediska terorismu i možné radikalizace je podstatná především motivace teroristů³⁶ či teroristických organizací, která tento fenomén člení do určitých typů. I proto je vhodné se zaměřit na jednotlivé typy terorismu.

1.4 Stručná typologie terorismu a jednotlivé teorie příčin terorismu

Tak jako u jiných jevů se i o terorismu dá uvažovat z mnoha perspektiv, což umožňuje sestavovat nejrůznější typologie podle předem zvolených kritérií. Zřejmě nejčastější je členění podle ideové (ideologické) orientace.

Pokud bude pozornost zaměřena pouze na terorismus motivovaný snahou o společenskou změnu, jeví se jako vhodné rozdělení na:

1. *ultralevicový terorismus*;
2. *ultrapřavicový terorismus*;
3. *nacionalistický, etnický a teritoriální* (zpravidla regionální separatistický) terorismus³⁷;
4. *religiózní/náboženský terorismus*; jedná se o příčinu, která je vyargumentována bojem za konkrétní (radikální a fundamentalistickou) náboženskou koncepci;
5. *ekologický terorismus*;
6. *monotematický* („single-issue“) *terorismus* (např. za feministické zájmy, za zájmy otců, za gay/lesbické zájmy, za zájmy partikulárních politických skupin, protipotravný terorismus apod.);
7. *a další případné varianty terorismu* (k tomu srov. Kol. 2001: 2; Samson 2003: 13; Kavický, Jangl, Gašpírek 2005: 37–38; Filipec 2017: 25; Brzybohatý 2001: 6–8; Brzybohatý 2009: 96–107; Koomen, Pligt 2016: 162; Khosrokhavar 2013: 286, Sosnin 2009).

K výše uvedeným (ideově/ideologicky zaměřeným) typům terorismu lze také přičíst terorismus s kriminálními či psychopatologickými motivy – *psychopatologický terorismus* (osamocených teroristů).

V některých případech se vede diskuse i o tom, zda je možné teroristickými prostředky bojovat i za demokracii. V takovém případě by bylo možné pracovat i s kategorií tzv. „*demokratického terorismu*“ (Mareš 2005: 36; srov. Mareš 2011: 117–118).

³⁶ Přesné motivy konkrétních teroristických činů lze identifikovat jen obtížně, protože samotný čin stopy zahltuje (např. v případě úmrtí sebevraždného teroristy/teroristky), případně jedinec záměrně či bezděčně motivy upravuje. Do celého procesu je také často vnášeno velké množství dezinformací. Jedná se o situaci, kdy se např. se k teroristickému činu přihlásí konkrétní organizace, na kterou pachatel prokazatelně neměl napojení atp. Nejasná motivace je tak především u jednotlivých pachatelů. U konkrétních teroristických sítí a skupin však motivace hraje klíčovou roli (srov. Zeman 2002: 18; srov. Grešková, 2003: 11).

³⁷ Zbigniew Brzezinski upozorňuje mimo jiné na skutečnost, že terorismus, který má své kořeny v etnické, národnostní nebo náboženské zášti, je tou nejvytrvalejší, nejodolnější formou terorismu. Naopak terorismus, za nímž stojí sociální rozhořčení (i když jej posílí takové dogma jako radikální marxismus), ztrácí na síle, pokud dotčené společnosti nepřijmou za své názory teroristů (viz Brzezinski 2004: 47).

V literatuře je také diskutován tzv. imitátorský terorismus (*copycat terrorism*), přičemž procesy imitace hrají roli i v řadě jiných typů násilného chování.

Typickým příkladem imitátorského terorismu byl teroristický čin, který spáchal Mehdi Nemmouche, který zastřelil tři lidi z blízka v židovském muzeu v Bruselu v květnu 2014. Jeho útok ukazuje na podobnosti s případem Mohameda Meraha, který zabil tři francouzské vojáky a čtyři židovské civilisty (včetně tří dětí) v Toulouse a Montaubanu v březnu 2012 (Khosrokhavar 2013: 301).

Nemmouche a Merah měli podobné zázemí, byli zapleteni do drobných krádeží a radikalizovali se ve vězení. Merah filmoval svoji střelbu tou stejnou kamerou, kterou použil Nemmouche (GoPro) (Koomen, Pligt 2016: 194). Mehdi Nemmouche strávil 5 let ve vězení ve Francii kvůli krádežím a pravděpodobně konvertoval k islámu právě v tomto období (v té době také přerušil veškeré kontakty se svou rodinou). V prosinci 2012, tři týdny po svém propuštění z vězení, odjel do Sýrie a vstoupil k džihádistickým bojovníkům (Koomen, Pligt 2016: 248).

Podobný imitátorský terorismus lze vysledovat i u Brentona Tarranta, který v březnu 2019 zaútočil na dvě mešity v městě Christchurch, přičemž zabil více než 50 lidí. Teroristický útok prezentoval v reálném čase na sociálních sítích.

Jeho útok byl motivován norským teroristou Andersem Behringem Breivikem, který v roce 2011 spáchal v Oslu a na ostrově Utøya sérii teroristických činů, což mělo za následek 77 obětí. Breivik i Tarrant před svými teroristickými útoky rovněž sepsali své manifesty. V této souvislosti lze hovořit i o nápodobě (modelling), která se projevuje postupem před a v průběhu teroristického činu (srov. Hewstone, Stroebe 2006).

Velice problematická je klasifikace jednotlivých teroristických organizací, které mají různé identity vycházející například toho, jak definují své nepřátele, jaká je úroveň jejich skupinových norem či převažující leadership (Cottam a kol. 2010: 264). Navíc jsou teroristické organizace dynamické struktury, což znamená, že se mohou měnit, což se realizuje například na základě protiteroristických opatření, finančních možností atp. (srov. Kosecová, Kopřiva 2017: 61).

Podle původu či aktérů se terorismus rozlišuje na:

1. *státní*;
2. *nestátní*; a
3. *individuální* terorismus.

Terorismus/teror může být jak *represivní* (státní), tak i *subversivní* (protistátní) (srov. Mareš 2006: 37–38; Zeman 2002: 47).

Podle rozsahu teroristické činnosti je možné terorismus členit na *mezinárodní* či *národní/lokální* (viz Kavický, Jangl, Gašpírek 2005: 37–38). Národní terorismus má vazby výhradně na území určitého státu. Mezinárodní terorismus by měl obsahovat určitý „mezinárodní prvek“ (viz Mareš 2005: 37). V případě mezinárodního terorismu se jedná o činy, jež postihují obyvatele jiného státu, než z jakého jsou pachatelé. Pod tento pojem se řadí:

- teror prováděný jednotlivci a organizovanými skupinami proti obyvatelům nebo orgánům jiné země či více zemí (únosy rukojmí, vydírání, ozbrojené útoky, vraždy);
- teroristické akty jednoho státu proti druhému (viz Mareš 2005; Novotný 2004; David, Malacka 2005).

Prvek internacionalizace, tak příznačný pro současný terorismus, se projevuje různými způsoby: *ratione personae* (pachatelé nebo oběti mohou mít státní příslušnost různých států), *ratione materiae* a *ratione loci* (příprava akce, její provedení či následný útěk se mohou týkat různých zemí (David, Malacka 2005: 19).

Podle povahy cílů, kterých chtějí teroristé dosáhnout, lze terorismus členit na:

- *státem podporovaný*, nebo
- *terorismus protistátní*

Podle výběru cílů se teroristické útoky člení na:

- *útoky na velmi specificky vybrané cíle*, nebo
- *útoky na náhodně zvolené cíle*.

Podle oblasti působení teroristické organizace se může terorismus definovat jako:

- *městský*, nebo
- *venkovský*

Podle zaměření násilí se může operovat i s kategoriemi *vnitrostátní* či *mezinárodní* (případně *globální*) terorismus (k tomu viz Kavický, Jangl, Gašpírek 2005: 40; srov. Budayová 2017: 154; viz Carrabine a kol. 2009).

Další dichotomie se týká rozdílů mezi *konvenčním* a *nekonvenčním* terorismem (srov. Waisová 2003). Konvenční (klasický) terorismus je historickým typem terorismu, který přetrvává i v současnosti. „Klasický“ v tomto případě znamená terorismus používající klasické (konvenční) prostředky jako např. výbušniny, střelné zbraně, hořlaviny, stejně tak jako klasické násilné metody: atentáty, únosy, držení rukojmí atd.

Jako příklady konvenčního terorismu bývají řazeny například organizace ETA (Baskicko a svoboda / Euskadi Ta Askatasuna), IRA (Irská republikánská armáda), německé RAF (Frakce Rudé armády / *Rote Armee Fraktion*)³⁸ italské BR (Rudé brigády / *Brigatte Rose*)³⁹ či kolumbijské FARC (Revoluční ozbrojené síly Kolumbie / *Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia*) (srov. Weinberg 2013: 48–52; Smolíková, Smolík 2016: 79–84).

---

³⁸ V roce 1977 RAF po zabítí čtyřčlenného doprovodu zavraždila šéfa obou německých průmyslových svazů Hannse Martin Schleyera. V roce 1985 byl mimo jiné zastřelen člen představenstva společnosti Siemens AG Karl-Heinz Beckurts se svým řidičem. Koncem listopadu 1989 podlehl předseda představenstva Deutsche Bank Alfred Herrhausen zraněním, která utrpěl při pečlivě připraveném atentátu. V roce 1991 byl zabit Detlev Karsten Rohwedder, prezident privatizační instituce Treuhandanstalt (Nolte 2018: 191).

³⁹ Rudé brigády, které původně vznikly z levicově orientovaných studentů sociologie univerzity v Trentu, nejprve prováděly vloupání do kanceláří továren a odborových centrál (Cottam a kol. 2010: 267). Poté přešly na aktivity násilnějšího charakteru jako bombové útoky a únosy. V roce 1978 již měla tato marxistická skupina jen máloco společného s dělnickým bojem. Namísto toho se pod vlivem studentů a radikálů nezvratně posouvala směrem k extrémní levici. Dne 16. března 1978 unesli členové Rudých brigád bývalého italského premiéra Alda Mora. Stalo se tak na římské ulici Via Fani, když Moro směřoval na zasedání parlamentu. Pět příslušníků ochranky, přidělené Morovi, bylo zabito a jedenašedesátiletý politik byl pod pohrůzkou zastřelení unesen. Teroristé byli ochotni ušetřit Morův život, bude-li 13 jejich příslušníků, kteří byli momentálně souzeni, propuštěno. Vláda odmítla s teroristy vyjednávat a zahájila největší policejní vyšetřování v historii Itálie. Dne 8. května 1978 naložili příslušníci Rudých brigád Alda Mora do aut, nařídili mu, aby se přikryl dekou, a patrně mu sdělili, že jej takto hodlají převézt na jiné místo. Pak do něj vpálili deset kulek a později auto odstavili na ulici *Via Caetani* (Whiticker 2007: 183–184).

Nekonvenční terorismus je relativně novým⁴⁰ typem projevů terorismu, pro něj je typické použití prostředků a metod, které nelze zahrnout do kategorie konvenčního terorismu. Patří sem například zneužití zbraní hromadného ničení (ZHN), prostředků informační a psychologické války (viz dále v textu), stejně tak jako prostředků, které z vojenského hlediska nelze mezi zbraně zahrnout (týká se to např. zneužití průmyslových odpadů či látek nebo záměrného vyvolání katastrof a havárií) (Kol. 2001: 8; srov. Krulík, Mašek, Mika 2008: 18–19).

I odpůrci dělení terorismu na starý (*konvenční*) a nový (*nekonvenční*, postmoderní) se však s ostatními shodují na několika znacích, které charakterizují terorismus posledních let. Mohli bychom je popsat jako:

1. *trend k velkým bombovým útokům v centrech velkých měst;*
2. *trend k útokům s vysokou úmrtností;*
3. *trend k útokům, které mají dopad na národní ekonomiku* (například útoky na finanční a obchodní centra či na důležité sektory národních ekonomik, jako je turistický průmysl);
4. *v některých oblastech vzrůstající počet únosů sloužící k vydírání nejen soukromých osob a společností, ale i vlád a;*
5. *mnohem intenzivnější propojení mezi mezinárodním terorismem a organizovaným zločinem* (Střítecký 2006).

Samostatnou kategorií jsou sebevražedné atentáty, které jsou často charakteristické efektem tzv. *mystického přesvědčení*.⁴¹ Toto přesvědčení u pachatelů těchto vyvolává představu, že při takto koncipovaném teroristickém útoku nezemřou, případně díky tomuto činu získají nesmrtelnost (blíže viz Sosnin 2009). Tyto útoky se častěji odehrávají i na území Evropy, kde tyto útoky v mnoha případech realizují muslimští radikálové, kteří útočí mj. pomocí sečných zbraní, automobilů či nelegálně držených střelných zbraní, přičemž ve své „misi“ chtějí přijít o život. V období let 1980–2003 představovaly sebevražedné útoky přibližně 3 % všech teroristických akcí, ale představovaly 48 % všech smrtelných obětí (Danics, Tuček 2008: 28).

Na základě jednotlivých případů i provedení těchto útoků Žižek (2013) konstatuje, že „*muslimští radikálové jsou připraveni riskovat cokoli, angažováni ve svém nihilistickém boji až do sebezničení*“.

Definiční vymezení sebevražedného terorismu může být podle Makariusové (2013: 155) následující:

„Násilná politicky motivovaná akce vykonaná s předchozím záměrem jednotlivce nebo jednotlivců, kteří se během takového činu sami zabijí společně se svým cílem. Úmrtí samotného vykonavatele je nezbytným předpokladem úspěchu operace. Sebevražedný útočník nese výbušninu na svém těle nebo v dopravním prostředku, který buď řídí, nebo se sám veze a míří směrem k vytyčenému cíli, aby současně při takovém útoku sám zahynul. Sebevražedný terorismus jako metoda vykonaného

⁴⁰ Pod novým terorismem se rozumí extrémně násilné formy politických projevů, které jsou založeny na antiglobalizačních, ideologických či náboženských příčinách (srov. Juergensmeyer 2003: 31).

⁴¹ V některých specifických případech musíme počítat s více než jednou příčinou, která způsobuje sebedestruktivní či sebevražedné chování. To se zdá být pravdou v každém systému kategorizujícím motivy lidského chování (LeShan 2004: 156).

útoku je bohužel velmi efektivní, protože sebevražedný terorista se může sám rozhodnout o vhodném načasování útoku, může sebe nasměrovat na nejvhodnější místo tak, aby způsobil co největší škodu vybranému cíli. Výběr sebevražedného útoku jako nástroje vykonání teroristického útoku vychází ze samotného faktu, že takový útok je kdykoliv možné vykonat, je levný (pokud nehodnotíme cenu lidského života) a škoda, která je způsobena nepříteli, je obrovská.“

Sebevražedné atentáty bývají nejčastěji organizovány a uskutečňovány v místech, která jsou okupována, kde probíhají vleklé ozbrojené konflikty nebo kde se nahromadily silné pocity krivdy a bezpráví. Jsou typické především pro muslimský svět (Palestina, Čechensko, Irák), ale probíhají i jinde (Srí Lanka, Kašmír, Indie). Cílem organizátorů těchto akcí je přenést válku na území okupantů (do Izraele⁴², do Ruska, do Evropy apod.). Na jejich uskutečnění se hlásí zejména ti, kteří podlehlí pocitu naprosté bezvýchodnosti. Jsou hnáni především touhou pomstít⁴³ smrt svých blízkých. Důležitým motivem sebevražedných atentátníků je i to, že se stanou uctívanými hrdiny a mučedníky.⁴⁴ Může jít také o protest proti neschopnosti těch, kteří stojí v jejich čele (Eichler 2010: 164; srov. Todorov 2011: 104–105).

Eichler (2010: 164) také upozorňuje, že v případě sebevražedného terorismu je trendem *narůstající počet žen* v sebevražedných komandech. Z jejich strany jde o několik souběžně působících motivů: vzpoura proti zahraniční okupaci, protest proti tamnímu machismu, který ulpívá na přezíravém vztahu k ženám, touha pomstít smrt či utrpení svých blízkých (manželů, bratrů), zoufalost pramenící z bezvýchodné situace. Sebevražedné teroristky jsou obecně označovány jako *černé vdovy*. K sebevražedným útokům jsou však často využívány i děti, případně mentálně retardované osoby (Danics, Tuček 2009: 53).

U sebevražedných útoků je zřejmé, že přinášejí obrovské výhody a odstraňují komplikace tím, že:

1. odpadá nákladná příprava únikových cest, navíc většina států odmítá přijmout na své území teroristy;
2. odpadá možnost odhalení útočníka či skupiny, z níž útočník pochází;
3. zvyšuje se účinnost a přesnost útoku a zvyšuje se psychologický účinek aktu (a to jak na společnost, z níž útočník pochází (mobilizující mučednictví), tak na společnost, proti níž útočí (děsivá mystická iracionalita aktu a ochota k sebeobětování) (Waisová 2003; Hobsbawm 2009; Danics, Tuček 2009).

⁴² V Izraeli se dokonce používá výraz islamikaze, aby byla zdůrazněna skutečnost sebevražedného procesu, která se výslovně vztahuje k pachatelům pocházejícím z blízkovýchodních organizací Hamás a Hizballáh. Srovnání se opírá o neoddiskutovatelnou vědomou připravenost k sebezáhubě jak japonských kamikaze, tak blízkovýchodních pachatelů teroristických útoků. Problém této analogie ovšem tkví v tom, že japonské kamikaze byli součástí pravidelné armády ve válečném stavu, jejich rekrutování, cvičení a nasazení podléhalo příslušnému vojenskému velení, přičemž se tento systém opíral, stručně řečeno, o silně ritualizované tradice rytířského válečnictví a rituální sebevraždy, a konečně, cíle kamikaze byly vojenské (Danics, Tuček 2008: 23).

⁴³ Pomsta je často považována za primární motivační faktor pro potenciální a skutečné teroristy (srov. Silke 2008, Koomen, Pligt 2016).

⁴⁴ Mučednictví je v některých kulturách vysoce oceňováno a teroristické organizace, které mučedníky produkují, se snaží získat určité společenské ocenění, prestiž či akceptaci (srov. Danics, Tuček 2009: 61).

Sebevražedné útoky v Evropě vyvolaly debaty ohledně neúspěšnosti integrace cizinců a jejímu možnému spojení s terorismem. Špatná integrace skupin obyvatelstva do většinové společnosti se stala dvousečnou zbraní radikalismu. Tyto neintegrovane skupiny, často v důsledku frustrace⁴⁵ pramenící z diskriminace⁴⁶, tvoří vhodné prostředí pro radikalizaci teroristů (Filipec 2017: 65–66; srov. Kavický, Jangl, Gašpírek 2005: 113; Grešková 2003: 12; Nolte 201: 207).

Frustrace, vyčlenění a nedostatek pracovních příležitostí jsou často příčinou, proč se tito mladí muži organizují v bandách a krátkodobě či dlouhodobě páchají násilné trestní činy. Skupina dává jedinci oporu a ten se v ní cítí být „někým“ (viz Abdel-Samad 2016: 147).

Rovněž byly diskutovány možné kulturní konflikty, ale i nárůst sociálněpatologických jevů v důsledku masové migrace⁴⁷ či *kulturního šoku*.⁴⁸ Jednotlivé prvky mohou často vést k radikalizačním tendencím nejenom u marginalizovaných skupin, ale i u většinové společnosti (srov. Čeněk, Smolík, Vykoukalová 2016: 259–270; Smolík 2019: 146–153).

1.5 Strategie a taktiky terorismu

Teroristické aktivity lze členit i podle strategií a jednotlivých taktik. Strategie i taktiky teroristických skupin jsou závislé od jejich velikosti, využívaných technologií a celkové ideologické organizace (srov. Kydd, Walter 2006; Zimmerman 2018). Zájem o konkrétní strategie a taktiky teroristických organizací byl iniciován na základě potřeby zasahujících policejních i armádních složek jednotlivých států (především USA a SSSR / Ruské federace) v kontextu vývoje na Středním východě. To se projevilo především od 80. let 20. století, kdy se zájem zvýraznil po nástupu al-Kájdý, Islámského státu, Boko Haram a dalších islamistických sítí (viz Zimmerman 2018). Strategie jednotlivých teroristických sítí se také mění, jsou schopny se adaptovat a poučit z dřívějších chyb, případně transformovat své struktury. Dynamika jednotlivých teroristických organizací se tak projevuje i na úrovni strategií či taktik, což někteří autoři (srov. Zimmerman 2018) považují se velkou překážku v boji proti terorismu obecně.

Zkoumat strategie a taktiky vyžaduje i porozumění rozdílu mezi těmito dvěma kategoriemi. V případě dlouhodobější teroristické aktivity hovoříme o strategiích

⁴⁵ Individuální i skupinová frustrace se mění v čase, přičemž k sociální radikalizaci přispívají nejen pocity ohrožení z minulosti, ale také pocity ohrožení z budoucnosti a vnímání zhoršení situace sociální skupiny ve srovnání s jinými skupinami (Danics 2016: 190).

⁴⁶ U některých skupin obyvatelstva má subjektivní pocit diskriminace často velmi reálný základ, neboť vzdělanostně znevýhodněné skupiny obyvatel z nižších tříd se musejí nejen v období finanční a ekonomické krize vypořádat s těžkými ztrátami (zaměstnání, neschopnost splácet úvěr, hypotéku apod.), včetně společenské prestiže (Danics 2016: 189).

⁴⁷ Je evidentní, že přistěhovalecký problém nevyvolává pouze kulturní vzdálenost (ve všeobecném smyslu slova) mezi populací přijímající a populací přijímanou, nýbrž také počet tedy *množství* imigrantů (Sartori 2005: 73).

⁴⁸ V případě kulturního šoku (také se používá označení akulturační stres) je jedinec konfrontován s cizí kulturou a setkává se s odlišnými ideovými, normativními a jazykovými významy. Člověk se může řadu dní i týdnů cítit odcizený, bezradný a ztracený v cizí kultuře, která mu neumožňuje využívat vlastní zkušenost a odhadnout chování jeho okolí (viz Soukup 2000: 18). Lidé prožívající kulturní šok se obtížně přizpůsobují a mají potíže při vytváření nových návyků, mají pocit ztráty a zmatku a též pocítují úzkost (Kolman 2005: 139).

teroristické kampaně, v případě jednotlivých, často izolovaných akcí, lze identifikovat konkrétní taktiky (jednotlivé kroky teroristického činu) či *modus operandi* konkrétní teroristické skupiny.

Definice strategie (a taktiky) se vyvíjely pod vlivem sociálních, politických a vojenských proměn. Obecně lze konstatovat, že strategie je „*teorie a praxe užití nebo hrozby užití organizovaného násilí pro politické účely*“ (Galatík 2008a: 11). Všeobecných strategií je několik: strategie politická, vojenská, ekonomická, diplomatická, kulturní a psychologická (Galatík 2008a: 12).

Na rozdíl od vojenských jednotek útočí teroristické skupiny bez předchozího vyhlášení války a jejich přípravy na úder probíhají skrytě, za přísného utajení typického pro uzavřené spiklenecké komunity. Je velmi těžké tyto přípravy postřehnout, nebo dokonce překazit. Zasažené státy jsou postaveny do role napadeného a vydíraného objektu. Veřejné mínění bývá zaskočeno, šokováno a ochromeno. Teroristé na sebe strhávají pozornost, vytvářejí atmosféru strachu, destabilizují stát a vynucují si změny v jeho vnitřní nebo zahraniční politice (Eichler 2009: 159–160).

Teroristické skupiny využívají především tzv. nepřímé strategie:⁴⁹

- teroristé se vyhýbají přímému, frontálnímu souboji, napadají zákeřně a nečekaně;
- zcela obcházejí nejsilnější prvky obrany své oběti;
- násilí a strach jsou hlavními nástroji terorismu (podstatné je především komunikované „poselství“ teroristického činu);
- nesnaží se působit na ozbrojené síly (Eichler 2009: 160; srov. Eichler 2006a; Mareš 2005; Novotný 2004; Galatík 2008b; Eichler 2010: 144).

Strategie terorismu vychází prakticky vždy z globální nebo regionální politické situace. Cílem teroristických aktivit je politickou situaci změnit nebo ovlivnit směr jejího vývoje. Politické skupiny, které volí teroristické metody k prosazení svých cílů, tak činí proto, že v přímé konfrontaci se systémem, proti němuž bojují, nemají naději na vítězství (Brzybohatý 1999: 31). Účelem výše popsané nepřímé strategie je vyvedení nepřítele z rovnováhy, čehož se většinou dosahuje fyzickým a psychologickým zneklidňováním protivníka. Při nepřímé strategii dochází ke kombinaci boje se lstí, únikem, akcemi proti nepřátelské logistice (Galatík 2008b: 22).

Terorismus lze v širším smyslu vnímat jako specifickou strategii prosazování zájmů. Jako strategie v užším smyslu se pak v rámci terorismu vyvinulo několik koncepcí, které precizují základní ideu terorismu, totiž zastrašit určitým jednáním širší počet lidí, a dosáhnout tím svých cílů. Základní strategií moderního subverzivního terorismu při jeho vzniku v polovině 19. století byla tzv. *filozofie bomby*, která předpokládala, že teroristické útoky samy o sobě povedou ke zhroucení států. S filozofií bomby byla provázána i (původně anarchistická) „propaganda činem“, která mj. předpokládala,

⁴⁹ Nepřímou strategii terorismu v plném rozsahu potvrdily také útoky v Madridu v roce 2004 a v Londýně roku 2005. Znovu ukázaly, že ten, komu je poselství určeno, tedy vydíraný a zastrašovaný subjekt, není obětí teroristického útoku. Oběť je vždy nástrojem nátlaku na toho, kdo se musí rozhodnout, jak se má po teroristickém úderu zachovat. Teroristé nezabíli ani Aznara, ani Blaira, protože neměli nejmenší zájem dělat z nich mučedníky. Chtěli je naopak vystavit výčtkám svědomí a přinutit ke změně jejich přístupu k muslimskému světu, a zejména pak ke stažení vojsk z okupovaného Iráku (Eichler 2006b: 24; srov. Myers 2016: 125). Scruton v této souvislosti dokonce konstatoval, že tyto útoky jsou příkladem toho, jak politická kultura Západu zašla daleko na cestě k sebedestrukci (Scruton 2007: 131).

že se díky teroristické činnosti podaří získat nové stoupence a vytvořit masové hnutí. Kombinace těchto dvou faktorů, tj. snahy o zastrašení držitelů moci (a to i prostřednictvím zastrašeného cílového publika) ve snaze donutit je k příslušnému jednání, anebo je oslabit a zničit ve vazbě na získání nových příznivců (což by případně mohlo umožnit i jiné formy boje směřující k naplnění cílů teroristů), tvoří základ většiny strategických úvah subverzivních teroristů různého zaměření (Mareš 2005: 42).

Základní strategií teroristických skupin je především persvazivní kampaň, která má komunikovat sílu organizace vůči oponentům (většinou státu či společnosti) a vznášet požadavky. Další strategií je systematické zastrašování, které slouží k tomu, aby veřejnost pochopila, že se nemá snažit o spolupráci s policejními složkami, protože teroristická organizace je natolik silná, že je schopna tyto ohrožující aktivity brutálně potrestat. Tato strategie má také upozornit na slabost represivních složek, které nejsou schopny obyvatelstvo ochránit. Související je tzv. provokační strategie, která se snaží, aby nepřítel (policejní složky) reagoval v podobě omezujících opatření, která vyprovokují obyvatelstvo k podpoře teroristických organizací. Strategie narušení se zaměřuje na proces mírového urovnání, chce zamezit dohodám a částečným ústupkům ve prospěch radikálních organizací. Další užívanou strategií je strategie „zvýšení ceny“, kdy konkrétní teroristická organizace používá násilí k tomu, aby přesvědčila veřejnost o svém odhodlání a také zajistila větší podporu ze strany případných následovníků v konkurenci s jinými teroristickými skupinami (blíže viz Kydd, Walter 2006: 51).

Mareš (2015: 116–117) při uvažování o islamistických extremistech v Evropě hovoří o *kombinované strategii*. Tato strategie je sestavena z několika propojených kroků, které mají směřovat k:

1. obnovení islámských režimů v tradičně islámských regionech (k tomuto cíli mají být realizovány teroristické činy, revoluce, občanská válka či politické převraty);
2. založení nových islamistických států v prostoru, kde již působí agitace současných islamistických separatistických hnutí (k tomuto cíli má být využívána partyzánská válka či terorismus);
3. subverzivním aktivitám islamistů v diasporách západních demokracií i v jiných neislamistických regionech (k tomuto cíli mají být využívány masové nepokoje, formování islámské paralelní společnosti, demografická expanze, získávání vlivu ve společnosti atp.);
4. válce islámských států proti neislámským státům (k tomuto cíli má být využito války, terorismu a systematické islamizace dalších území);
5. stanovení islamistické vlády s přísným uplatňováním práva šaría v globálním měřítku;
6. udržování islamistické vlády pomocí totalitních režimů (s prvky teokratické státní ideologie a struktur, jako je tajná policie, která bude likvidovat své odpůrce, reformátory a nevěřící, to vše s podporou státně řízených kontrolních orgánů).

Oproti strategii je taktika definována jako umění kombinovat použití různých druhů vojsk proti nepříteli. Taktika je kombinací útoku a obrany. Jejím základem je manévr, jehož účelem je vést jednotky proti nepříteli – a to buď aby se proti němu bránil, nebo aby na něho útočil či aby se mu vyhnul, případně aby ho přinutil k přesunu. Často je

uskutečňováno několik těchto operací současně. Manévr je charakterizován určitým typem akcí: obranou, únikem, lstí a také útokem, překvapením, hrozbou či pronásledováním (Galatík 2008a: 14).

Z hlediska taktiky se podle Eichlera (2006a: 149) jedná o následující jednání:

- útočí bez vyhlášení války;
- v přísném utajení;
- údery bývají nečekané;
- zasažené státy a jejich veřejné mínění jsou zaskočeny, šokovány či ochromeny.

Konkrétní taktikou v případě teroristických útoků může být například rozčlenění teroristické skupiny do několika kooperujících jednotek, které realizují ve stejném čase, ale na různých (exponovaných či symbolických) místech kombinované útoky (např. odpálení výbušnin a střelbu do davu). Výsledkem této taktiky může být vyvolání většího chaosu a snížení nemožnosti dopadení z hlediska zasahujících bezpečnostních složek.

Je zřejmé, že při konkretizaci postupů dochází ke značným rozdílům mezi represivním a subverzivním terorismem i mezi jednotlivými ideovými směry terorismu, protože ideová motivace a cíle konkrétní varianty terorismu často determinují i strategii a taktiku (Mareš 2005: 41).

Strategické úsilí teroristů je precizováno v rámci teroristické taktiky. Pro dosažení strategických cílů je totiž třeba upřesnit postupy jednotlivých operací, které jsou v rámci celkové strategie uskutečňovány. Taktiku a přesné metody teroristé přizpůsobují (plánovaně i *ad hoc*) svým operačním možnostem (počtu, výzbroji, výcviku, ochraně napadených objektů apod.) a záměrům (jaké má být činem vysláno poselství). Souhrnem kampaně mohou být jak operace zaměřené na dosažení strategického cíle, tak i subsidiární zájmy, které usnadňují celkové působení teroristů (propuštění vězňů spolubojovníků, obstarání finančních prostředků apod.). Taktikou represivního terorismu jsou především politické vraždy a zranění (a to i v rámci zinscenovaných soudních procesů, veřejných exekucí či střelby do oponentů na demonstracích, na hranicích apod.), mučení, věznění, nasazování na nucené práce a znevýhodňování ve veřejném i soukromém životě (ztráta zaměstnání, majetku, odebrání dětí apod.), různé formy perzekuce rodinných příslušníků, jejich věznění a znevýhodňování. Z hlediska definice terorismu je podstatné, aby se u těchto aktů počítalo se skutečností, že se o nich dozví širší publikum, které jimi bude zastrašeno. Záminkou pro represe může být ze strany držitelů moci i zinscenování subverzivního terorismu.

Taktik subverzivního terorismu je velké množství, v nejobecnějším shrnutí se jedná především o:

- sabotáže a symbolická poškozování věcí (sabotáže mohou být menšího i velkého rozsahu a mohou vést i k ohrožení lidského zdraví a životů, např. při útocích na energetickou infrastrukturu, zemědělství, zdravotnictví apod.);
- braní rukojmí (individuů i skupin osob);
- únosy (jednotlivců i skupin osob);
- atentáty a útoky proti lidskému zdraví a životům (na jednotlivce i skupiny osob, a to i ve velkých prostorách – domech, letadlech, lodích apod., včetně možného nasazení zbraní hromadného ničení);
- hrozba výše uvedenými aktivitami (může být provedena verbálně i falešným provedením, např. atrapou výbušniny (viz Brzybohatý 1999: 38; Mareš 2005: 43–44).

Teroristická taktika je založena na použití ozbrojených útoků, jejichž cílem je zastřešení široké a nezúčastněné veřejnosti a destabilizace politického systému. To je ovšem hlavní cíl. Kromě toho dílčími cíli mohou být i rozvrat národního hospodářství, odvolání nepohodlného vládního činitele, snížení přílivu kapitálu nebo vyvolání mezinárodního incidentu atd. (Brzybohatý 1999: 31; srov. Vegrichová 2019: 14).

Především v posledních letech se například změnila taktika islamistických teroristů, kteří opouští koordinované a skupinově organizované útoky. Často se jedná o nepředvídatelné a chaotické útoky s dostupnými prostředky, jedná se například o neregistrované střelné zbraně, nože, nákladní či osobní automobily. Příkladem útoku dopravním prostředkem je i útok z Nice, kde útočník nákladním autem usmrtil přes 80 lidí. Tento útok ukázal, že i běžně dostupnými prostředky lze spáchat efektivní teroristický útok (Filipec 2017: 131).

1.6 Příčiny a důsledky terorismu

Pochopení příčin terorismu je důležité nejenom pro výzkum tohoto jevu, ale představuje i nezbytnou podmínku přípravy skutečně efektivních protiteroristických opatření (Vegrichová 2019: 12). Konstatovat lze také, že při odstranění příčin na všech úrovních (individuální frustrace jedinců, nespokojenost sociálních skupin či komunit, až po globální problémy např. nedostatku potravin, znečištění životního prostředí atd.) bychom eliminovali i terorismus (srov. Střítecký 2006).

To je však utopie. Rozdílné příčiny v jednotlivých geografických oblastech budou i nadále způsobovat vznik teroristických organizací a politického násilí. I proto se

v souvislosti s terorismem odborná veřejnost často zaměřuje na jeho důsledky, konkrétní škody a oběti⁵⁰, stejně jako na výběr cílů ze strany teroristů.⁵¹

K pochopení terorismu mohou přispět jak příčiny, tak i podmínky, za jakých se tento jev objevuje (či eskaluje). Pochopení příčin také umožňuje adekvátní reakci v rámci protiteroristických opatření (srov. Bílková 2014: 127; Zeman 2002: 24).

Generalizace poznatků je poměrně obtížná, protože ve světě je evidováno přibližně osm set teroristických skupin. Jejich struktura, cíle, motivy a historický vývoj jsou různé, což komplikuje nejenom samotnou klasifikaci teroristických skupin, ale i možné příčiny jejich aktivit (srov. Zeman 2002; Cottam a kol. 2010; Mika 2003; Smolík 2015c).

Na úrovni příčin a rizikových faktorů, které vedly ke zvýšené míře teroristických útoků po roce 2001, jsou uváděny následující skutečnosti, události a okolnosti:

1. nárůst komunit zatížených chudobou, nemocemi, negramotností a beznadějí;
2. zvýšená míra sociální nerovnosti, marginalizace a vyloučení;
3. narůstající politický útlak, porušování základních lidských práv;
4. zvýšená míra předsudků a stereotypů v některých státech (viz kap. 1.7.3);
5. zvýšená míra drogové závislosti v některých komunitách;
6. odcizení mládeže v důsledku ekonomické deprivace a politického napětí
7. zvýšená míra odmítání globalizačních a euroatlantických hodnot (kulturní a hodnotová dimenze);

⁵⁰ Obětem terorismu se věnuje *viktologie*, která se zaměřuje na přeživší osoby, které se ocitly na místě teroristického útoku a splňují tradiční pojetí poškozených – včetně možného odškodnění a finanční pomoci od státu (Čírtková 2018: 43). Čírtková (2018) představila členění jednotlivých fází u obětí teroristických činů podle australské psychiatričky Beverley Raphael. Ta identifikovala 4 fáze, které mají odlišné reakce na teroristický čin: 1. fáze šoku – ta se týká zážitků bezprostředně souvisejících s teroristickým útokem. Osoby jsou v šoku, jsou přítomny silné emocionální reakce. Projevy těchto osob mohou být různé, na úrovni emocí se jedná o hněv, smutek, pocity bezmocnosti či sebeobviňování; 2. fáze solidarity – tato fáze nastává krátce po události a podle empirických dat trvá tři až šest měsíců. V této fázi se projevuje odborná psychologická, administrativní a sociální pomoc. Prezentace v médiích je citlivá a ohleduplná, veřejnost vyjadřuje solidaritu a převažuje pocit sounáležitosti; 3. fáze deziluze – tato fáze se liší na základě individuálních zkušeností. Teroristický útok již není ve středu zájmu společnosti. Pocity solidarity mizí, což u řady osob vede k hněvu a pocitům nejistoty. Z toho důvodu je tato fáze označována jako „druhá katastrofa“ či „katastrofa po katastrofě“. V této fázi vznikají specifické potřeby, kdy by měla být realizována právní a psychosociální pomoc; 4. fáze rekonstrukce či konsolidace – v této fázi se již obnovuje duševní rovnováha. Tato fáze představuje žádoucí cíl, nepříznivé důsledky jsou již překonány. Obecně je tato fáze nejdelší, mediální zájem již není přítomen. Jedinec se plně vrací do smysluplného života, což je odvislé od psychické resilience, ale i finančních možností (podrobněji viz Čírtková 2018: 44).

⁵¹ V rámci terorismu v ČR se objevují dva pojmy, kterými jsou „měkké cíle“ a „tvrdé cíle“. Měkké cíle nejsou zcela přesně definovány, ale jedná se o místa, kde se koncentruje větší počet lidí a jejichž ochrana a zabezpečení proti případným násilným útokům není výrazná. Tyto cíle se právě často mohou stát cílem útoku teroristických skupin. Naopak tvrdé cíle jsou dobře chráněná a přísně střežená místa (např. státní nebo vojenské objekty apod.). Ochraňování měkkých cílů je tedy pro boj s terorismem stěžejní. Proto se toto téma řešilo v rámci *Strategie ČR pro boj proti terorismu*. Jsou vytvářeny smlouvy o aktivní spolupráci na ochranu židovských měkkých cílů, podepsována memoranda o spolupráci mezi ministerstvem vnitra České republiky a policií, Magistrátem hlavního města Prahy či pořadateli větších sportovních či kulturních akcí. Memorandum o spolupráci bylo také podepsáno se zástupci krajů a obcí, ve kterém se jedná o sdílení informací bezpečnostních složek. V dubnu 2017 byla podepsána koncepce ochrany měkkých cílů pro roky 2017–2020. Jejím cílem je vytvořit národní systém ochrany měkkých cílů, který by efektivně fungoval (viz Cupalová 2019: 39).

8. zvýšená míra frustrace v některých komunitách, pocity nespravedlivého světa, podrážděnost (Schmid 2013: 2, k tomu srov. McCauley, Moskalkenko 2007: 205; Čejka 2020: 222–227; Filipec 2017: 68).

Bílková (2014: 115) také správně poznamenává, že příčiny terorismu budou přítomny nezávisle na tom, zda se jimi budou zabývat vědecké studie. Odhalení těchto příčin je však spíše ku prospěchu věci než na škodu. Výzkum může naznačit, nakolik jsou důvody, které uvádějí sami teroristé, relevantní a nakolik se jedná o zástěrku, za kterou se skrývá něco jiného.

Jednotlivé příčiny terorismu také umožňují terorismus klasifikovat (viz výše). Velká část soudobého výzkumu se snaží nalézt odůvodnění terorismu v kombinaci nejrůznějších faktorů mikrosociálního, mezosociálního a makrosociálního charakteru, přičemž se jej snaží vysvětlit v kontextu přístupu *rational choice* a z hlediska reprezentace zájmů objasnit terorismus jako (subjektivně) racionální „zbraň slabých“ (Bonanate 2000; Mareš 2005; Waisová 2003). Tato zbraň slabých je odlišná od regulární války, která má svá pravidla a nepřípustná „tabu“ pro zabíjení a zacházení se zajatci, vyplývající například z *Ženevské a Haagské konvence* (srov. Weinberg 2013: 82; Krejčí 2010: 101–106). Terorismus je zcela odlišný od války, což se projevuje i tím, že zcela ignoruje jakákoli omezení, nemá morální zábrany a je ochoten využít všech aktivit, které vyvolají značnou pozornost a publicitu, a povedou k dosažení žádoucího výsledku (viz Mikšík 2005: 227; srov. Mareš 2005: 30–35; LeShan 2004: 13–15).

Terorismus je zapříčiňován řadou faktorů. Nalézt jednoznačné a univerzální příčiny a motivy se zatím nepodařilo, což bylo zdůrazněno již při charakteristice výzkumu terorismu a při odůvodnění neexistence věrohodné teorie terorismu. Pro tento účel chybí dostatečný datově-empirický základ i komparativní výzkum (Mareš 2005: 45).

Ze zahraničních studií vyplývá, že teroristé, resp. teroristické skupiny jsou podněcovány mnoha rozdílnými příčinami a motivy. Převážně z didaktických důvodů jsou uváděny tři podstatné kategorie motivů: racionální, psychologické a kulturní.

- *Racionální motivace* vyplývá ze samotné úvahy kombinující cíle a možnosti jejich dosažení – teroristická akce je v podstatě založena na racionální analýze, která je charakteristická pro vojenské štáby či podnikatelské skupiny.
- *Psychologická motivace* je odvozena z osobní nespokojenosti teroristy s dosavadním životem a touhy po úspěchu. Terorista tak nalézá nový smysl svého života, ve skupině se projevuje myšlení „my versus oni“, projevuje se skupinová dynamika mezi jednotlivými teroristy.
- *Kulturní motivace* je založena na rozdílných kulturních charakteristikách (řeči, náboženství,⁵² skupinovém členství atp.), které mohou vést k projevům terorismu (Whittaker 2003; Pařízková 2005; Smolík 2007).

⁵² Náboženství ochraňují své věřící, slibují jim božskou pomoc, což je uklidňuje. Na druhé straně budí strach a obavy, protože předepisují, jak se má člověk chovat, vyžadují tedy určité chování. Náboženské ideologie nebo sekularizovaná náboženství určují morální kodex chování. Nutí k určitému závaznému chování, o jehož pravdivosti nesmí být pochybováno. Náboženství vyvíjí tlaky pro konformitu v myšlení a jednání. Náboženství na jedné straně osvobozuje od strachu, ale na druhé straně strach vyvolává (Janata 1999: 118). Filipec (2017:42) konstatuje, že judaismus, křesťanství a islám mají největší potenciál pro zneužití v rámci terorismu, kdežto konfucianství, taoismus a částečně buddhismus se jeví jako odolnější pro násilné fundamentalistické zneužití.

Z psychologického hlediska je zdrojem a sociálním podhoubím motivace stát se teroristou, a ztotožnit se s teroristickými praktikami, jednak enormní životní nespokojenost, jednak konkrétní společenské prostředí, obsah a systém vzdělání vedoucí k sociálním předsudkům a ideovému fanatismu (Mikšík 2005; srov. Moghaddam 2005; Post 2006).

Tato motivace se projevuje např. u sebevražedných atentátníků, pro které příslušnost k národnostní či etnické skupině (rodina, klan, kmen) může vést až k sebeobětování. Tendence obětovat se za vlast (národ) či určitou ideu je podle některých psychologů založena na *personifikovaných symbolech* (vůdce, duchovní autorita atp.), kolem nichž se koncentrují určité normy, které mají imperativní povahu (viz Nakonečný 2009a: 474).

Důsledky terorismu jsou všeobecně známé: oběti a zranění, materiální škody, mezinárodní nestabilita, ekonomické ztráty (např. propady akcií, propady v cenách ropy a jiných komodit, náklady na bezpečnostní opatření apod.), nejistota a napětí (srov. Smolík 2015c).

Důsledkem terorismu je i tlak (postoj k terorismu) veřejnosti anebo jejích částí na efektivní protiteroristickou politiku, ať již se jedná o politiku proti represivnímu či proti subverzivnímu terorismu (Strmiska 2000; Mareš 2005; Moghaddam, 2005; Smolík 2007).

1.7 Psychologie terorismu

Přístup jednotlivých vědních oborů k vysvětlení terorismu se často liší, jednotlivé teorie se zaměřují na vysvětlení tohoto chování z nejrůznějších perspektiv. Bílková (2014: 117–118) konstatuje, že existují čtyři teoretické přístupy ke studiu příčin terorismu. Jedná se o psychologické, racionální, strukturální a multikauzální teorie.

První přístup hledá vysvětlení v osobnosti jednotlivých teroristů (psychologický a fyziologický přístup, např. Marc Sageman). Druhý se soustředí na sociální prostředí, kde se teroristé pohybují, a fungování skupiny, v níž působí (racionální přístup, např. Martha Crenshaw). Třetí se orientuje na celkové uspořádání společnosti nebo mezinárodního systému (politický a strukturální přístup, např. Jeffrey Ian Ross). Poslední přístup se snaží tyto faktory kombinovat (jedná se o multikauzální přístup, např. David E. Long).

Psychologické teorie se zaměřují na individuální procesy v osobnosti pachatele (srov. Krejčí, 2004: 153). Obecně lze osobnost definovat jako:

„...vnitřní organizaci duševního života člověka, skutečnost, že je jednotou dílčích funkcí, a že funguje jako jednotný celek interindividuálně odlišných dispozic a jako takový vytváří smysluplné souvislosti s vnějšími projevy, tj. s chováním individua. Pojem osobnost tak vyjadřuje vnitřní psychické uspořádání člověka, jeho vnitřní dynamickou strukturu, determinující jeho duševní život“ (Nakonečný 2009a: 10).

Smékal (2002: 41) také konstatuje, že osobnost je nutno zkoumat a sledovat v rovině tělesné, psychosociální a duchovní, protože se jedná o organizovanou a integrovanou celost jednotlivých složek, částí, jednotek a elementů. Tyto postřehy je třeba brát v úvahu i při výzkumu terorismu a utváření jednotlivých psychologických teorií.

Tyto teorie se zatím těší asi největšímu zájmu a existuje k nim velké množství podkladů, což je dáno mj. tím, že – jak bylo řečeno výše – se jako první o příčiny terorismu začali zajímat psychologové. V rámci sociálních věd mezi klasiky individuálních teorií patří Marc Sageman, Charles A. Russel nebo Irving L. Horowitz. Hlavní debata se vede o tom, jestli existuje profil „teroristické osobnosti“ (*terrorist personality*), který jedince predisponuje k politickému násilí, nebo se teroristé svou povahou, zázemím a motivy vzájemně odlišují a žádné zásadní společné rysy mezi nimi nejsou (Bílková 2014: 120–121; srov. Vegrichtová 2019: 67). V současnosti převažují názory, že nelze dokonale realizovat profilování teroristů či konstruovat modely posouzení rizika, které by nám napomohly k predikcím či určení pravděpodobných pachatelů násilných teroristických činů (srov. Koomen, Pligt 2016: 102). Čírtková (2019: 6) konstatuje, že „*neexistuje žádný etablovaný psychologický test anebo jiný diagnostický instrument, který by prediktivně anebo postdiktivně diferencoval populaci na osoby angažované v terorismu a na osoby, které se takto neangažují*“.

Mohamed Atta, který velel útokům z 11. září 2001, byl prý „hodný kluk“ a vynikající student z dobré rodiny. Zacarias Moussaoui, rádoby dvacátý účastník z 11. září (odsouzený za tento teroristický čin), byl velmi slušný, když se hlásil na hodiny létání a kupoval nože. Ženám říkal „madam“. O pilotovi druhého letadla, které mělo narazit do Světového obchodního centra, se říkalo, že je to přívětivý, „pohodový“ muž podobně jako „inteligentní, přátelský a velmi zdvořilý“ pilot letadla, které naletělo do Pentagonu (Myers 2016: 186). I obrazy, které se týkají jiných teroristů, jsou často v rozporu s představami o „typických teroristech“. Hamed Abdel-Samad k tomu poznamenává, že:

„...Mohamed Atta a dalších 18 teroristů byly děti generace, jíž se ve vlastní zemi dostalo konzervativní výchovy a která doma i na Západě podlehla svodům modernity a okusila zakázaného ovoce – a pak z toho měla špatné svědomí. Místo toho, aby tuto zkušenost považovali za obohacení, za možnost rozšířit své vědění a zlepšit kvalitu svého života, začali se radikalizovat. Nepochopili, co znamená svoboda, a hledali oporu v náboženství, které slouží za ochranný štít proti všem změnám, jež modernita přináší“ (Abdel-Samad 2016: 97)

V každém případě měli pachatelé, mladí a většinou vysokoškolsky vzdělaní muži z různých islámských států, za sebou překvapivě dobrou a efektivní organizaci s názvem al-Kaidá (překládáno jako „fundament“, pravidlo“ či „základna“), za jejíž hlavu byl považován Usáma bin Ládín (viz Nolte 2018: 196–200).

I když obraz teroristy jako psychicky nemocného člověka hnaného destruktivními pudy (či přímo *nihilismem*) jistě odpovídá některým konkrétním postavám, nelze jej však pokládat za obecný portrét (srov. Scruton 2007: 137).

Pro některé hraniční či narušené osobnosti je ovšem terorismus specificky atraktivní. Jde o politickou aktivitu, která produkuje stres, což může přitahovat lidi hledající silné emoce. Mezi teroristickými vůdci je podle výzkumu možné nalézt extrémně extrovertní osobnosti s nekontrolovatelným a nestálým chováním, bezohledné, egocentrické a bezcitné, lidi s narcistními sklony. Takovíto teroristé jsou slepí k negativním důsledkům svých akcí, jsou odolní proto stresu, mají malý cit pro nebezpečí, odmítají odpovědnost za své činy, nenávidí nudu a pasivitu. Někdy

jsou za prototyp teroristického vůdce pokládáni i lidé neuroticky nepřátelští, podezřívaví, agresivní, netolerantní, odmítající kritiku a extrémně citliví na vnější nepřátelství. Pro takové lidi může být terorismus projekcí vnitřního nepřátelství (Krejčí 2004: 152).

Rovněž Mareš (2005: 46) v této souvislosti konstatuje, že můžeme hovořit o určitých osobnostních předpokladech k agresivnímu chování, ale jejich příčiny nelze jednoznačně určit. Rovněž upozorňuje na neexistenci obecně platných individuálních charakteristik ideových či operačních vůdců teroristů a přímých realizátorů akcí (blíže Mareš 2005: 46).

Terorismus tedy můžeme chápat jako psychologický fenomén, a to hned v několika ohledech. Zprvé, jedná se o akt spáchaný člověkem. Existuje tedy určitá spojitost mezi aktem a lidským vědomím, které je ovlivněno psychickým stavem jedince. Můžeme tedy zkoumat proces radikalizace a radikalizační faktory, které se na změně vnímání aktu podílejí, jakožto i proces opačný. Zadruhé, vyvstává otázka, zda k terorismu inklinují určité typy osobnosti⁵³ a zda můžeme hovořit o psychologické profilaci člověka – teroristy. Zatřetí, akt terorismu je spáchán s cílem vyvolat určitou emocionální reakci u adresáta aktu. Lze se tak zaměřit na výzkum psychologických dopadů terorismu (Filipec 2017: 104).

Racionální (strategické) teorie, jež prosazují např. Martha Crenshaw a Paul Wilkinson, hledají vysvětlení příčin terorismu ve struktuře a fungování teroristických organizací. Příčiny bývají častěji než na *hlubší a bezprostřední* děleny na *vnější a vnitřní*. Vnější příčiny (*external causes*) se týkají vztahu organizace ke státu, resp. společnosti. Do této kategorie bývá řazeno přesvědčení, že násilí je v daném kontextu nejúčinnější, popř. jediný dostupný prostředek politické změny, snaha zdiskreditovat vládu a ukázat její slabost, snaha zastrašit veřejnost, popř. pokus přitáhnout k sobě pozornost uvnitř státu či na mezinárodní scéně. Vnitřní příčiny (*internal causes*) se odvíjejí od vztahu teroristické organizace ke členům a sympatizantům. Standardně se zde objevují např. potřeba udržení vnitřní disciplíny v rámci teroristické organizace, snaha posílit morálku členů a přívrženců, nutnost eliminace vnitřního disentu, snaha vůdců skupiny udržet si klíčové postavení v hierarchii aj. (Bílková 2014: 120). Mareš (2005) tento přístup také ztotožňuje s výzkumem především u subverzivních teroristických skupin.

Strukturální (sociologické, politologické) teorie příčin terorismu se orientují na rovinu mezinárodního systému a/nebo státu. Mezi *hlubší příčiny*, jež terorismus umožňují, bývají řazeny mnohé průvodní rysy globalizace a modernizace, jako např. větší propojenost současného světa, zlepšení nástrojů komunikace (internet, mobilní telefony), rozvoj dopravy (letadla, vlaky, městská hromadná doprava), překotná urbanizace vedoucí k vykořenění, rozklad státních struktur a vznik tzv. zhroucených

⁵³ *Osobnost (personality) člověka* je sociálním konstruktem, který vyjadřuje určitý souhrn všeobecných a trvalých vlastností. Osobnost je celek (soustava) základních duševních vlastností konkrétního jedince. Tyto vlastnosti jsou dynamického charakteru, jsou ovlivněny socializačním procesem. Osobnost lze považovat za dynamickou organizaci psychofyzických systémů v jedinci, která určuje jeho adaptaci na prostředí a jeho charakteristické způsoby chování a prožívání (srov. Hartl, Hartlová, 2000: 379). Dynamika osobnosti popisuje chování a prožívání vznikající v důsledku vzájemného působení prostředí a osobnosti. V průběhu osobnostního vývoje může dojít k poruchám struktury a dynamiky osobnosti. Tyto poruchy narušují běžnou adaptaci člověka na měnící se podmínky okolního prostředí (Záhorská 2007: 31–32).

států (*failed states*), posílení nestátních aktérů, neschopnost řady států zajistit bezpečnost na svém území a snazší dostupnost zbraní, včetně zbraní hromadného ničení (Bílková 2014: 118). Celospolečenským faktorem přispívajícím ke vzniku terorismu je i politická kultura, jejíž součástí v některých oblastech mohou být i násilné formy prosazování zájmů (často na základě dlouhodobých historických a kulturních determinantů) (viz Mareš 2005: 47; Filipec 2017: 33).

Kategorie hlubších příčin, jež terorismus motivují, zahrnuje oprávněné i neoprávněné pocity krivdy, které pociťuje širší obyvatelstvo nebo určitá specifická skupina; dlouhodobou diskriminaci některé rasové, náboženské, politické a jiné komunity; nemožnost politické participace; rozvoj extremismu; stav kolonialismu, cizí okupace nebo rasistického režimu; předchozí ozbrojený konflikt apod. (Bílková 2014: 119; srov. Mareš 2005: 47).

Bezprostřední příčiny jsou značně různorodé, často mezi nimi ale figuruje násilná reakce státu na projevy nesouhlasu určité skupiny proti své politice. Stát přehnaně zasáhne proti pokojným formám protestu, což vede k radikalizaci nespokojených, kteří mají pocit, že organizovaná moc rozumí pouze řeči síly (Bílková 2014: 119). I z toho důvodu je často zkoumán terorismus v kontextu sociálních hnutí jako jejich okrajový anebo symptomatický fenomén (Mareš 2005: 47; srov. Hobsbawm 2009: 106).

Multikauzální teorie se snaží kombinovat výše uvedené teoretické přístupy. Příčiny terorismu se nacházejí na různých rovinách, které se vzájemně prolínají a ovlivňují. Stejný jednotlivec se může, ale nemusí stát teroristou v závislosti na tom, v jakém státě žije, jak na něj dopadají procesy globalizace, v jaké skupině se pohybuje aj. Žádná příčina není sama považována za příčinu ani nutnou, ani postačující (Bílková 2014: 122).

***

Z hlediska zaměření této knihy se vrátíme k psychologickým poznatkům a zaměříme se na psychologické aspekty výzkumu terorismu.

John Horgan v souvislosti s psychologií terorismu vyjádřil tři oblasti či procesy, které má smysl zkoumat:

- (1) *jak se jedinec či jedinci stávají teroristy* (zahrnující počáteční aktivismus vycházející z určitých okolností, např. ztráty zaměstnání, ztráty blízkých, nespokojenosti se životním stylem až po podporu komunity atp.);
- (2) *jaké jsou jejich aktivity* v případě, že se teroristy již stanou;
- (3) *jaká je cesta k opuštění této „kariéry“*, jaké jsou možnosti, že terorista se stane bývalým teroristou (srov. McCauley, Moskalenko 2007: 206).

Moghaddam (2005) také upozorňuje na fakt, že psychologové mají zásadní odpovědnost při boji proti terorismu, protože:

- (1) *subjektivně interpretují hodnoty a přesvědčení, která často slouží jako nejpodstatnější základ teroristických aktů;*
- (2) *tyto teroristické akty jsou zamýšlené tak, aby ovlivnily psychiku, tj. vyvolaly pocity bezmocnosti a strachu;*
- (3) *samotný terorismus vyvolává extrémně ničivé psychologické důsledky* (v dlouhodobém horizontu) (srov. Moghaddam 2005).

Z psychologického hlediska můžeme brát terorismus jako multikauzální jev. Jinými slovy, zpravidla neexistuje pouze jedna příčina radikalizace a terorismu, ale na tomto procesu se podílí vícero faktorů.

K tomu, aby se normální člověk stal teroristou, může vést řada podnětů. Mezi často uváděné patří následující:

- *Traumatizující zážitek* (násilná smrt blízkého člověka, sociální konflikt, nespravedlnost atd.) doprovázený silným pocitem nenávisti⁵⁴.
- *Frustrace* je často uváděna v souvislosti s krizí identity příslušníků islámských komunit žijících ve většinové společnosti.
- *Racionální úvaha*, kdy je terorismus považován za možnou, jedinou nebo optimální cestu k dosažení (obvykle politického) cíle.
- *Sociální ovlivňování* (ideologie,⁵⁵ propaganda, indoktrinace a kontrola myšlení) je pravděpodobně nejpoužívanějším prostředkem k rekrutování a přípravě teroristů.
- *Materiální výhody a zisk*. Existuje řada skupin nebo jednotlivců, kteří páchají teroristické akty na základě „kontraktu“.
- *Psychopatie* je obtížně pochopitelná motivace. Typickými představiteli byli například Theodore Kaczynski, přezdívaný Unabomber, nebo v českých podmínkách Vladimír Štěpánek, který v letech 1999–2004 nastražil v Praze, středních a východních Čechách minimálně 17 náloží s výbušninou (Brzybohatý 2014: 23–24).

O vykreslení psychologického profilu⁵⁶ jednotlivce, který se odhodlá k použití terorismu jako metody boje, se pokouší řada odborníků z oblasti psychologie i psychiatrie, nicméně tato snaha není úspěšná (srov. Murdza 2014: 44). Hlavním problémem je již zmíněná neexistence definice terorismu a zejména pak velká rozmanitost motivací i používaných metod. Nalézt obecně platné charakteristiky pro většinu teroristů je velmi obtížné, přesto se dají vysledovat některé společné znaky. Většinu teroristů nepředstavují abnormální či psychopatičtí jedinci, ani se nejedná o jedince zvláště disponované k násilí. Uvažovat proto o teroristech jako o „šilencích“ či „dáblech“ by bylo velice chybné. Přesto se tato hodnocení objevují v médiích, případně v soudních procesech, kdy je tento „label“ využíván pro potřeby obhajoby (srov. Silke 2004a: 1; McCauley, Moskalenko 2007: 205; Cottam 2010: 270–272; Zeman 2001: 14).

⁵⁴ Návist – definovaná jako trvající a intenzivní odpor k jinému jedinci či skupině – hraje klíčovou roli i v procesech radikalizace a na cestě k terorismu. Může být vnímána jako jejich katalyzátor a hnací síla (Koomen, Pligt 2016: 65).

⁵⁵ Ideologie je obecně systém hodnot, který dává přesné návody, jak se členové společnosti mají chovat, a může je k tomuto obecně závaznému chování nutit. Ideologie jsou tedy spojeny s mocí a slouží jako nástroje moci a integrace (Janata 1999: 63). Ideologie příznačná pro teroristickou skupinu představuje i to, z čeho se odvíjí jazyk, kterým skupina operuje, a to většinou za účelem propagandy, případně za účelem vyjednávání či dosažení stanoveného cíle, či zastrahování nebo hanobení ideologických nepřátel (Tužinská 2019: 300–301). Ideologie produkují normy chování, které mohou být spojeny s požadavkem a jejich rozšíření na jiné skupiny, národy, státy či kultury. Přinášejí zdůvodnění rozdělní na „my“ a „oni“ (Krejčí 2010: 135).

⁵⁶ Psychologický profil často pracuje s termíny jako zvýšená agresivita/impulzivnost, pocit viny, egocentrismus, potřeba riskovat a identifikace s teroristickou skupinou / její ideologií (srov. Sosnin 2009).

Nevyrovnaný jednatel sice může mít takové predispozice, ale nepředstavoval by pro teroristickou skupinu na určitém stupni organizace přínos, naopak by znamenal potencionální hrozbu její bezpečnosti. Skupinová dynamika teroristických organizací pak vykazuje některé charakteristické rysy a umožňuje určit, proč se jedinci spojují a proč zůstávají, stejně jako to, proč si zvolili terorismus jako strategii k prosazení svých cílů. V některých, většinou sofistikovaných teroristických skupinách lze definovat specifické sociální role, jiné mají naopak volnou strukturu bez specializace a řídí se strategií *odporu bez vůdce*. Co však spojuje většinu soudobých teroristů, je jejich svobodné rozhodnutí, jež vede k tomu, že si dobrovolně zvolili život ve stálé nejistotě a nebezpečí, jenž není primárně motivován osobním, společenským či hmotným ziskem (Smolík 2006: 16–18; Řehák, Foltin, Stojar 2008: 39–40).

Psychologie terorismu se zaměřuje především na účinky, které se týkají teroristických činů. Jedná se o komplikované emoce, nálady a poruchy, jejichž společným jmenovatelem je silná emoce, tj. strach. Především strach⁵⁷ (a jeho projevy) je využíván ze strany teroristických organizací, stejně jako se jedná o prostředek podporující boj proti (především mezinárodnímu) terorismu (srov. David, Malacka 2005: 31).

Pocity strachu, zoufalství, nebezpečí, nejistoty či paniky, stejně jako dalších emocionálních projevů, jsou umocněny nepředvídatelností a rozsahem teroristického činu (srov. Brzybohatý 1999; Smolík 2006; Nakonečný 2009b). Psychologický efekt, vyplývající z pocitu ohrožení, může ve společnosti vyvolat změnu postojů a vést ke vzniku krizí na lokálních, státních i mezistátních úrovních (Brzybohatý 1999). Pro teroristické útoky je typické, že při velmi nízkých nákladech a počtu zapojených osob dosahují teroristé velkých ničivých účinků s ohromnými psychologickými dopady (Pařízková 2005: 48).

Sekundární, psychologické dimenze teroristického aktu jsou mnohem důležitější než primární účinek, neboť hlavním cílem je terorizovat civilní obyvatelstvo, policejní úředníky, vládní orgány, vyvolávat napětí a pochybnosti a odvádět tak od odpovědného a spolehlivého plnění úkolů a povinností (Mikšík 2005). Jak upozorňuje Brzybohatý (1999: 19), „*teroristický akt, který je přesně naplánován a proveden, může zásadním způsobem ovlivnit osudy jednotlivců, skupin, národů a států*“.

Terorismus dokonce můžeme označit za jednu z forem psychologického boje / psychologické války, přičemž je nezbytné diferencovat mezi terorismem obecně, politickým (ultrapravicovým, ultralevicovým) a dalšími druhy (např. náboženským, etnickým, psychopatologickým ad.), které se od sebe liší cíli, nikoli prostředky (jako jsou např. bombové útoky, únosy, zadržování rukojmích, únosy dopravních prostředků, systematické vraždění, zasílání dopisových bomb, sabotáže, atentáty, sebevražedné atentáty, žhářské útoky, útoky na počítačové sítě) (k tomu srov. Polák 2001; Lukášek 1999; Mareš 2005; Smolík 2007; Hobsbawm, 2009).

Není pouhou žurnalistickou frází konstatovat, že „*hlavním pracovním nástrojem terorismu je strach*“ (viz Duchoň 2006: 15). Strach z terorismu je o to silnější, že nikdo neví, kdy a kde teroristé zaútočí (David, Malacka 2005: 29). Tato nepředvídatelnost,

⁵⁷ V tomto kontextu se také diskutuje tzv. kaskáda dostupnosti (*availability cascade*), která se snaží vysvětlit přehnané reakce na teroristické útoky z hlediska pravděpodobnosti, že se jedinec stane obětí teroristického útoku. Lidé mají větší strach z toho, že se stanou obětí terorismu, než že zemřou při automobilové nehodě, neboť jim mnohem jednodušeji přijde na mysl „hrůzostrašný teroristický čin“ nebo „obyčejná“ automobilová nehoda (blíže viz Fajmonová 2017: 206).

kteřá je v mnoha případech zvyšována informacemi od tajných služeb o případném teroristickém útoku, může vést i k panickým reakcím veřejnosti, k pocitům nejistoty a nedůvěry v orgány konkrétního státu. Veřejnost často požaduje rázné řešení, nicméně „válka proti terorismu“⁵⁸ nepřináší okamžité výsledky, což vede k tomu, že tento samotný pojem (label) prochází významovou devalvací (blíže viz Schneider 2006: 23).

Z hlediska psychologie je podstatné konstatování Crenshaw (1981), která zdůrazňuje, že studium terorismu by mělo být organizováno kolem tří základních otázek:

- (1) *proč se terorismus vyskytuje;*
- (2) *jak je proces terorismu realizován; a*
- (3) *jaké jsou sociální a politické důsledky (srov. Hobsbawm 2009).*

Z odborných psychologických diskusí, které se věnují fenoménu terorismu, lze vysledovat některé postřehy, které se zabývají dvěma úrovněmi výzkumu této oblasti. Tyto dvě úrovně tvoří jednu psychosociální oblast.

Dobře tyto diskuse shrnuje Ibáñez, který tvrdí, že:

„logika teroristické akce (stejně jako ostatní jevy lidského chování) je tvořena současně kauzálními vlivy společenské i psychologické povahy. Teroristickou aktivitu nelze objasnit odpovídajícím způsobem, pokud se spokojíme s oddělenými analýzami jejich společenských a psychologických příčin a zapomeneme-li, že kauzální účinek makrosociálních struktur a procesů vždy závisí na způsobu, jakým teroristé vnímají a vykládají společenskou realitu, a že jejich osobní rozhodnutí a záměry jsou formovány jejich společenskými vztahy. Znamená to, že logika terorismu není ve své podstatě sociologickou ani psychologickou, nýbrž je to psychosociální logika, která se zakládá na interakci mezi faktory sociálními a psychologickými“ (Ibáñez 1999: 40–41).

Paušální psychologická vysvětlení terorismu lze sestavit jen obtížně, přesto můžeme vysledovat některé společné charakteristiky týkající se jak jednotlivých teroristů, tak i malých teroristických skupin, resp. jednotlivých buněk teroristických sítí.

Crenshaw (1981) k tomu poznamenává, že teroristé jsou jenom menšinou lidí s podobným osobnostním profilem, která zažívá stejné podmínky, jež mohou vést k dosažení totožných závěrů z logického usuzování o terorismu jako o technice, jak získat politický vliv.

V minulosti psychologové vysvětlovali fenomén terorismu na základě obecných psychologických teorií a přístupů (psychoanalytické přístupy, hypotéza frustrace-agrese, hypotéza narcistického hněvu, hypotéza negativní identity atp.) (k tomu srov. Strátecký 2006; Klavec 2007; Ibáñez 2009).

V minulosti se také část psychiatrů a psychologů zaměřila na popis psychologického profilu jednotlivce, který se odhodlá k použití terorismu jako metody boje, nicméně tato snaha se ukázala jako neúspěšná. V souvislosti s odhalováním pachatelů teroristických útoků se i dosud vedou debaty o smysluplnosti psychologického profilování,

⁵⁸ Válka proti terorismu má dva nepřijemné aspekty, není totiž omezena časově (nikdy neskončí) ani prostorově (neznáme nepřítelovu totožnost, jde o abstrakci, která může nabýt fyzické podoby či nikoliv). Další nevýhodou tohoto výrazu je jeho neurčitost (Todorov 2011: 120).

kteří vychází z předpokladu, že člověk promítá do jakékoli činnosti a výtvoří svou osobnost (Záhorská 2007: 102–103; srov. Doosje a kol. 2016: 79).

Z toho by vyplývalo, že i provedení teroristického činu (*modus operandi*) je realizováno podle osobnosti pachatele (např. pachatel dopisních bomb by měl být pravděpodobně introvertem). Modus operandi lze definovat jako způsob, jakým je teroristický čin spáchán. Výrazně se na něm podepisuje osobnost pachatele, proto je také u každého trestného činu rozdílný. Jde v podstatě o to, co pachatel dělá pro spáchání zločinu. Modem operandi může být výběr konkrétního typu oběti, volba smrtící zbraně, míst, kde bude čin spáchán, způsobu, jakým bude zbraň použita – všechny tyto indicie nám mohou naznačit mnoho o typu osobnosti a o osobnostních charakteristikách jedince, který vyšetřovaný trestný (v tomto případě teroristický) čin spáchal (blíže viz Záhorská 2007: 111).

Část psychologů pracovala i s představou, že existuje něco jako „teroristická osobnost“ (*terrorist personality*), která by byla analogická tzv. autoritární (v češtině je běžné i označení autoritářské či autoritativní) osobnosti⁵⁹ (*authoritarian personality*), která je v psychologii přijímána již od 50. let 20. století (srov. Crenshaw 1981; Novák 2002; Post 2006; Hewstone, Stroebe 2006; Lukas, Smolík 2008; Cottam a kol. 2010). Žádná zjištění však „teroristickou osobnost“ nepotvrzují (blíže viz Koomen, Pligt 2016: 102). Uvažuje se spíše o určitém ideálním konceptu, resp. o kombinaci ego-obranných mechanismů, kognitivních procesů, socializačních faktorů⁶⁰ a specifické situace, které mohou vést k postojům a chování spjatých s terorismem.

Pokusy o vytvoření „psychologického modelu teroristy“ však nebyly úspěšné, především kvůli rozmanitosti terorismu, který se často projevuje protichůdnými strategiemi, přístupy, ideály a východisky (srov. Smolík 2006; Řehák, Foltin, Stojar 2008).

Přesto se i v současnosti psychologové o psychologický profil („portrét“) teroristy (především v důsledku islamistických útoků masivního charakteru) pokoušejí. Podle jednoho z „všeobecných modelů teroristy“, lze teroristu charakterizovat takto:

⁵⁹ Autoritární osobnost je klasickým tématem politické psychologie. Tento koncept vznikl v poválečném období, kdy se část psychologů a filozofů snažila vyrovnat s německým nacionálním socialismem a druhou světovou válkou. Alternativními názvy pro autoritární osobnost je antidemokratická nebo fašistická osobnost, jinými slovy, významovým ekvivalentem autoritarismu je antidemokratismus nebo fašismus. Za základní znaky autoritarismu jsou pokládány etnocentrismus, konvencionalismus, rigidní dogmatismus a agresivita (viz Krech, Crutchfield, Ballachey 1968: 239–241; Nakonečný 2009a: 282). Autoritární osobnost je podle práce *The Authoritarian Personality* Adorna, Frenkel-Brunswik, Levinsona a Sanforda (z roku 1950) zvláštním typem osobnosti, která je přehnaně submisivní vůči autoritám a současně zvlášť náchylná k předsudkům a vyjadřující nesnášenlivost vůči cizím skupinám a těm, kteří mají nižší sociální status (k tomu viz Balík, Kubát 2004; Smolík 2008; Nakonečný 2009a; Myers 2016; Novák 2002; kriticky ke konceptu viz Buchanan 2012: 114–115). Pro tento typ osobnosti je charakteristická obrana tradičních postojů a hodnot, dogmatismus, rigidita či konzervativní moralizování (Novák 2002: 18). Preferované způsoby řešení konfliktů se opírají o vztah dominance versus podřízenost (Balík, Kubát 2004: 81).

⁶⁰ Obecně lze konstatovat, že příklon k terorismu je určitým způsobem ovlivněn právě socializací, kterou lze definovat jako proces, při němž si jedinci osvojují pravidla chování, soubor názorů, hodnot a postojů s cílem stát se plnohodnotnými členy společnosti či komunity (srov. Hewstone, Stroebe 2006). Základním mechanismem socializace je učení, specifičtěji vymezené jako sociální učení. Učení se stává sociálním především svým cílem vybavit jedince způsobilostmi být mezi lidmi jako člen konkrétního společenství v mnohotvárnosti jeho forem a projevů (viz Helus 2011: 256).

- mladší třiceti let⁶¹;
- aktivně zaměřený;
- má vysokoškolské vzdělání v oblasti medicíny, práva, technických oborů či učitelství;
- příslušník bohaté nebo střední třídy;
- většinou bez zaměstnání na plný úvazek;
- introvert/samotář;
- víra ve vlastní (či skupinovou) morální nadřazenost s přesvědčením o vlastní pravdě;
- netečný k utrpení svých bezprostředních obětí;
- akceptaci a podporu vyhledává u kolegů;
- vyžaduje, aby jej oběti respektovaly;
- je schopen obětovat sám sebe;
- vyhledávající publicitu;
- násilí považuje za morálně ospravedlnitelné v zájmu idejí a cílů (srov. Post 2006; Mareš 2006; Smolík 2006).

Další relativně ucelenou charakteristiku úspěšného teroristy lze vymezit na základě následujících poměrně obecných znaků:

- oddanost (idejím a vůdcům);
- osobní odvaha; absence emocí, jako jsou výčitky a slitování;
- vysoký inteligenční standard;
- celkem vysoký stupeň sofistikovanosti a technologických dovedností;
- přiměřeně dobře vzdělání (většinou v přírodních vědách či technických vědách) a
- všeobecný přehled a znalosti (srov. Crenshaw 1981; Mareš 2005; Smolík 2006; Hobsbawm 2009).

Některé uvedené charakteristiky potvrzuje výzkum 149 sebevražedných atentátníků v období od roku 1993 do dubna 2002. Z těchto sebevražedných atentátníků náleželo 19,8 % k organizaci Brigády mučedníků al-Aqsá, 4,9 % k Lidové frontě pro osvobození Palestiny, 47 % k organizaci Hamás a 28,3 % k Islámskému džihádu. Věk sebevražedných teroristů se v 67,1 % (!) pohyboval v rozmezí 17–23 let, 30,9 % bylo v rozmezí 24–30 let a pouhá 2 % spadala do věkové kategorie 31–48 let. V oblasti vzdělání 26,8 % ukončilo základní vzdělání, 37,6 % střední školu a 35,6 % dosáhlo vysokoškolského vzdělání (viz Cottam a kol. 2010).

Přestože existuje mnoho poznatků o psychologii jednotlivých teroristů (srov. Zeman 2002: 80–133), je nutné konstatovat, že většina teroristických činů je spáchána teroristickými skupinami, organizacemi či sítěmi.

Pro úvahy o teroristických organizacích je také nosný koncept *vůdcovství* (*leadership*). Mezi konkrétními definicemi vůdcovství, jak je popisují různé teorie, jsou velké rozdíly. Tradičně se tyto definice dělí podle toho, zda je vůdcovství definováno

---

⁶¹ Z mladých lidí jsou teroristickými a extremistickými skupinami oslovovány spíše skupiny delikventní mládeže, pouliční gangy nebo bezprizorní či frustrované skupiny toužící po nalezení sebe-realizace a sociálního statusu uvnitř pevně hierarchizovaného hnutí (Vegrichtová 2019: 65).

z hlediska rysů, chování nebo situace (Hewstone, Stroebe 2006: 639; srov. Lukas, Smolík 2008). K šesti základním vlastnostem vůdců jsou řazeny elán, touha vést, čestnost/integrita, sebevědomí, kognitivní schopnosti a znalosti (viz Hewstone, Stroebe 2006: 460). Pro zvýšenou míru přesvědčivosti konkrétní leader využívá i tzv. *periferní cesty persvaze*, což je ovlivnění ostatních v podobě náhodných podnětů, například přitažlivostí, hlasem, gesty, teatrálním vystupováním (srov. Myers 2016). Podstatná je také srozumitelnost konkrétního vůdce, který by měl komunikovat jasným a jednoduchým jazykem, který by měl být srozumitelný pro zvolenou cílovou skupinu (publikum). Vhodná je také celková image leadera, která je uzpůsobena cílovému publiku (např. v minulosti to byla „uniforma“ v typické khaki barvě, „zanedbané“ vzezření revolucionáře atp.). Významnou roli sehraává i efektivita vůdce. Pokud je tedy vůdce skutečně efektivní, tak se zároveň snaží i o prohloubení a zdůraznění skupinové identity (srov. Myers 2016: 270).

Většina prací a teoretických schémat terorismu svorně tvrdila až do 90. let minulého století, že skoro všechny teroristické organizace mají stejnou pyramidální⁶² a hierarchickou strukturu, která vychází ze systému autoritářského a vertikálního vůdcovství.⁶³ Daný organizační model se ale v posledních letech ukázal jako nevhodný pro pochopení fungování džihádistických organizací, jejichž struktury ve formě sítí vyžadují, aby rozhodování probíhalo v méně hierarchických systémech (Ibáñez 2009; srov. Eichler 2006).

Jak potvrzuje Pařízková (2005), dochází v posledních letech k organizační, doktrínální, strategické i technologické změně teroristických organizací. Na úrovni organizační dochází ke změně od hierarchických struktur ke struktuře sítí (*networks*). Základní typy těchto sítí lze popsat jako řetězové sítě, hvězdicové a vzájemně propojené sítě buněk (Pařízková 2005: 47, srov. Hobsbawm 2009: 104).

Hobsbawm (2009) upozorňuje, že díky technologickým změnám ve výzbroji a taktice mohou malé skupiny či dokonce jedinci způsobit více škody než kdysi. To se týká i možného zneužití vědeckých výsledků pro teroristické účely, například v podobě bioterorismu či zbraní hromadného ničení (srov. Mika 2002: 35).

I z výše uvedeného je nutné konstatovat, že poznatky o jedincích je nutné kombinovat s poznatky o rolích, chování a prožívání teroristů v rámci teroristických skupin či teroristických buněk jednotlivých sítí.

Důvody, které vedou jedince k zapojení do teroristických aktivit, mohou napovědět, jakým typem teroristy bude, resp. jakou pozici bude zastávat. Je nesnadné vytvořit nějaké všeobjímající zobecnění, protože lidé se stávají teroristy z nejrůznějších příčin. U mnoha z nich je v tom zahrnuta potřeba patřit do určitého společenství

⁶² Pyramidální struktura současného globálního terorismu bývá často rozdělována do čtyř hlavních vrstev, které tvoří: vedoucí kádry (*leading cadres*), aktivní kádry (*active cadres*), aktivní podporovatelé (*active supporters*) a pasivní podporovatelé (*passive supporters*) (Eichler, 2010: 227; srov. Kavický, Jangl, Gašpířik, 2005: 57).

⁶³ Mezi konkrétními definicemi vůdcovství, jak je popisují různé teorie, jsou velké rozdíly. Tradičně se tyto definice dělí podle toho, zda je vůdcovství definováno z hlediska rysů, chování nebo situace (Hewstone, Stroebe 2006: 639; srov. Lukas, Smolík 2008).

(hledání identity)⁶⁴ nebo být součástí nějakého hnutí. Pro většinu může být hlavním motivem již samotné členství ve skupině. Silná potřeba někam patřit a myšlenková shoda s cíli skupiny často vedou k akceptování násilí (Cameron 2001). Násilí nebo ochota akceptovat násilí jsou velmi často zásadní součástí radikalizačního procesu i teroristické agendy (Vegrichtová 2019: 95).

Z hlediska úspěšnosti teroristické skupiny, resp. vhodných podmínek pro existenci terorismu/terorismů jsou především (vždy ve vztahu k cílům konkrétních teroristů):

- odpovídající členská základna (může se přitom jednat i o individua);
- odpovídající výzbroj a vybavení;
- odpovídající finanční zabezpečení činnosti a logistika;
- odpovídající komunikační kanály pro sdělení teroristického poselství (zpravidla média⁶⁵) (srov. Mareš 2005).

Obecným rysem psychologické motivace teroristů je výrazná potřeba příslušnosti ke skupině. Uznání skupinou je silný motivátor. Teroristická skupina se silnou vnitřní motivací považuje za nezbytné neustále ospravedlňovat skupinovou existenci. Teroristická skupina musí vyvíjet aktivity, tj. terorizovat. Minimálně musí páchat násilné akty k vytvoření skupinové sebeúcty, samolibosti a legitimacy. Proto musí provádět i útoky, jež jsou objektivně neproduktivní či kontraproduktivní k jimi ohlašovaným cílům. Další motivací je intenzita skupinové dynamiky. Vyžaduje jednotnost a je netolerantní k rozdílnosti v názorech. Kompromis je zamítán a teroristická skupina má sklon směřovat k maximalistickým postojům. Výzkumy dokumentují, že výrazným rysem teroristy je jeho normalita. Není psychopat, ale bývá pro něho příznačné „zraněné self“. Identifikuje se se „skupinovou myslí“, jeho posuzování správnosti je silně ovlivněno vnějším nepřitelem s potřebou vyrovnat se se zraněným self jeho obviněním a společnými aktivitami proti němu, aktivitami pod dominantami skupinových názorů a vůdce.

⁶⁴ Lidé dospívají k uvědomění své identity a rozdílu mezi těmi, kdo ji s nimi sdílejí, a těmi, kdo ji nesdílejí, mnoha způsoby. Jazyk, příbuzenské vztahy, náboženství a území, to vše jsou důležité věci, jež vstupovaly do různých národních i nadnárodních ideologií, které hýbaly moderní politikou (Scruton 2007: 21; Hewstone, Stroebe 2006: 555).

⁶⁵ Média mají informovat veřejnost a v demokratických státech by měla plnit roli osvěty. Mnohdy to však zůstává spíše přáním než skutečností. Teroristé média často zneužívají podobným způsobem jako přední politici – „teatrální“ vypjatý způsob jejich vystupování útočící na nízké city diváků je podobný jako patetický projev propagandy teroristické, s tím rozdílem, že „harašení“ zbraněmi pravidelných armád a ostatních bezpečnostních složek se děje na pozadí oficiality a legálnosti, jakkoli množství jejich obětí mezi nevinnými civilisty je nesrovnatelně větší (Zeman 2002: 132). Publicita je jednou z hlavních podmínek, které terorismu umožňují vejít v širokou známost, a které akt násilí potřebuje k dosažení svých cílů (David, Malacka 2005: 32). Čím více publicity, tím je vyšší pravděpodobnost, že bude realizováno podobných teroristických činů (srov. Myers 2016: 175).

Zvláště důležitá je identifikace ohniska síly a rozhodovací autority. Autonomní teroristická buňka je semeníštěm emocí⁶⁶ intenzivně orientovaných proti veřejným autoritám, sama vysoce autoritativní a vyžadující konformitu⁶⁷ a nezpochybnitelnou poslušnost⁶⁸ (Mikšík 2005: 237; srov. Bötticher, Mareš 2012: 184–186; LeShan 2004: 19). Pokud je teroristická skupina vedena autoritou, která je vnímána jako legitimní, skupinová konformita je vyšší (srov. Myers 2016). Tato skupinová konformita vzniká působením různých sociálních vlivů, přičemž může přerůst do takové míry akceptace, kdy jedinec jedná a myslí v souladu s požadavky skupiny, bez toho, aniž by pocítoval jakýkoliv rozpor mezi svým a skupinovým přesvědčením (Lichner a kol. 2018: 41; Hewstone, Stroebe 2006: 457). Konformita vzniká v důsledku snahy jedince o akceptaci ze strany teroristické skupiny.

Teroristé mají tendenci vlastní motivaci asociálně projektovat směrem k „těm druhým“ (s odlišnou barvou pletí, náboženských vyznáním, hmotným zabezpečením, vzděláním a názory) a vytvářejí názorové *polarizace*⁶⁹ a postoje „my kontra oni“. Připisují zlé motivy každému, kdo stojí či se ocitá mimo jeho vlastní skupinu (Mikšík 2005).

1.7.1 Skupinová dynamika teroristické skupiny

Pro pochopení fungování teroristických skupin je vhodné poznat jejich vnitřní dynamiku, která se odvíjí od mnoha faktorů (velikost, složení, role a vztahy jednotlivých členů atp.). Obecně skupinu definujeme jako dvě nebo více osob, které na sebe vzájemně působí a ovlivňují se, a zároveň se vnímají kategorií „my“. Přináležení ke skupině jedinci uspokojuje nejrůznější potřeby, např. potřebu *afilicace* (patřit k ostatním a být v kontaktu s ostatními), potřebu *dosázení* (např. získat sociální status, dosáhnout cíl společně s ostatními ve skupině) a získání *sociální identity* (srov. Myers 2016: 238).

Jak již vyplynulo z výše uvedeného, klasifikace teroristických skupin je velice komplikovaná, protože mají mnoho rozličných cílů a motivací (Cottam a kol. 2010). Teroristická skupina (často pouze buňka mnohem větší organizace) je strukturovaná

⁶⁶ Pro konkrétní emoce je však také podstatný proces vyhodnocení situace, protože i to, jak je určitá situace interpretována, má vliv na konkrétní emocionální odezvu a její vliv. Kromě rozdílů mezi etnickými a národnostními skupinami lze očekávat rozdíly ve vyhodnocování situací mezi příslušníky odlišných kultur (komunit) na území jednoho státu, případně i v rámci téže etnické skupiny. Cíle a hodnoty se totiž liší mezi jednotlivými sociálními vrstvami, generacemi, zastánci různých politických názorů a podobně, takže je vysoce pravděpodobné, že tatáž událost vyvolá u členů odlišných skupin různé emoce (srov. Hewstone, Stroebe 2006: 210). Příkladem může být konkrétní teroristický čin, který většinová část společnosti odsoudí – je otržena, ve srovnání s radikalizovanou menšinou, která stejný čin považuje za projev odporu, vzdoru, odplaty či hrdinství.

⁶⁷ Konformitu lze definovat jako tendenci lidí měnit vnímání, názory a chování ve směru shodném s normami dané skupiny (srov. Myers 2016: 170; Helus 2011: 222). Konformita je určité přijetí „pohledu skupiny“ pod vlivem skupinového tlaku, přestože žádný požadavek na přizpůsobení se nebyl vznesen (viz Čavajová 2007: 134; Lichner a kol. 2018: 13).

⁶⁸ Poslušnost je psychologický mechanismus, který spojuje činnost jednotlivce s politickým cílem. Je to tmel svazující člověka s autoritou (Milgram 2017: 20). Poslušností vůči autoritě se podrobněji zabývá kniha *Poslušnost vůči autoritě* (blíže viz Milgram 2017).

⁶⁹ Polarizace znamená rozšiřování politického a sociálního prostoru mezi soupeřícími stranami v nějakém sporu a přitahování dříve neangažovaných či umírněných aktérů k jednomu či druhému extrému (Tilly 2006: 30–31).

skupina složená z několika osob, která je dobrovolně založena za účelem uskutečňování teroristických činů. Útoky spáchané jednotlivci neorganizovanými v žádné teroristické skupině se pohybují v řádu několika málo procent (srov. Smolík 2007).

Převážná většina teroristů není duševně nemocná, abnormální, psychopatická, nebo dokonce zvláště disponovaná k násilí (srov. Silke 2008: 118). Jednotlivec může mít určité dispozice k terorismu, ale je vysoce nepravděpodobné, že by si skupina mezi sebe vybrala nevyrovnaného jedince. Z výzkumů vyplývá skutečnost, že mezi teroristy v teroristických organizacích je minimum psychicky labilních jedinců, protože:

„...terorismus vyžaduje schopnost spolupracovat ve skupině, což není právě silná stránka psychopatů, a je nepravděpodobné, že tento typ lidí by byl ochoten obětovat se za věc, která nenese okamžitý prospěch, jako je tomu u běžných teroristů“ (viz Ibáñez 2009: 132).

Taková osoba by totiž byla obrovskou hrozbou pro bezpečnost celé skupiny (Cameron 2001). Jak shrnuje Ibáñez (2009: 150), „získaná data naznačují, že u většiny teroristů nenajdeme v jejich chování nějakou patologickou nebo duševní poruchu“.

Konstatovat také lze, že teroristická skupina je silnější, pokud je výrazná loajalita jednotlivých členů této skupiny. Je také zřejmé, že loajalita může, ale nemusí nutně znamenat nepřátelský postoj vůči odlišným skupinám (viz Allport 2004: 79).

Z toho důvodu je vhodné se zaměřit na skupinovou dynamiku jednotlivých teroristických organizací či jednotlivých teroristických buněk. I vzhledem k tomu, že skupinová dynamika teroristické skupiny je nejen z psychologického hlediska jedním z klíčových faktorů, který ovlivňuje teroristické chování (Crenshaw 1981, Strítecký 2006). Skupinová dynamika teroristických organizací pomáhá určit, nejenom proč se jedinci spojují, ale proč zůstávají, a proč si vůbec vybrali terorismus jako strategii. Některé rysy jsou charakteristické pro malé sociální skupiny, jiné jsou specifické konspiračními metodami (srov. Post 2006).

V teroristických skupinách existuje struktura formální, související s jednotlivými specializacemi jedinců a jejich rolemi, a struktura neformální, daná interpersonálními vztahy.

V některých teroristických skupinách lze vysledovat určité sociální role (názorový vůdce [*opinion leader*],⁷⁰ specialista na nástražné a výbušné systémy, specialista na informační technologie a šifrování komunikace, řidič, ideolog, oddaný člen, vykonavatel násilí apod.). Naproti tomu se lze setkat i se skupinami, které mají volnou strukturu bez výraznějších specializací jednotlivých teroristů, resp. se řídí strategií odporu bez vůdce (*leaderless resistance*).

Pro každou teroristickou skupinu jsou podstatné vlastní normy (někdy se hovoří i o *kultuře teroristických organizací*) a skupinová koheze (srov. Zeman 2002: 80).

⁷⁰ „Názorové vůdcovství“ znamená schopnost ovlivňovat – poměrně často neformálním způsobem – postoje a chování jiných individuí ždaným směrem. Vůdci a následovníci nejsou v opozici, představují pouze různé odstupňované způsoby jednání. Názorové vůdcovství je závislé: 1. Na struktuře osobnosti vůdce, jeho vrozeném talentu, zkušenostech a schopnosti zhodnotit situaci a na zdrojích, jež má pro dosažení cíle k dispozici. 2. Na osobnostech ve skupině, jejich vrozeném talentu, zkušenostech a schopnostech zhodnotit situaci a na aktivech a pasivech, jež mají k dispozici pro dosažení nebo zmaření cíle. 3. Na situačním kontextu, v němž dochází k interakci mezi vůdcem a vedenými jednotlivci (Kunczik 1995: 190–191).

Normy teroristické skupiny představují soubor nedefinovaných pravidel (co je vhodné, nevhodné, správné, nesprávné, účinné, neúčinné apod.), která ovlivňují jednání skupiny, ale i jejich jednotlivých členů (např. ochota obětovat život). Oběti teroristických činů jsou dle skupinových norem definovány jako „nepřátelé“, jako součást nepřátelského státu, civilizace, světa, systému (srov. Čírtková 2018: 54).

Teroristické organizace se pravděpodobně skládají z lidí, kteří potřebují skupinu, „vyšší cíle“ a chtějí změnit sociální a politické prostředí. Členové si uvědomují, že jejich bývalý život nebyl dostatečně uspokojivý, a proto ho opustili. V každém případě revoluční teroristé západní Evropy si byli vědomi, že cesta zpět už neexistuje. Ve skupinách méně izolovaných od společnosti je naděje, že existuje cesta zpět, což může ukazovat na menší soudržnost teroristické skupiny. Koheze teroristických skupin souvisí se subjektivní přitažlivostí pro jednotlivé teroristy.

Jednání jednotlivce je významně ovlivněno normami radikální či teroristické skupiny a skupinovou kohezí, k níž přispívají skupinové cíle (boj za „svůj pohled na svět“), užívané prostředky (z většiny teroristických skupin kvůli činům organizace nelze vystoupit, násilí je žádaným, běžným a oceňovaným způsobem, jak dosáhnout společného cíle), vědomí skupinové identity, očekávání jedince (ochota sebeobětovat se, získání obdivu ostatních členů), vztahy sympatií mezi členy skupiny, politická ideologie či náboženská věrouka, vzájemná důvěra (intimita), pevná vůle, rituály⁷¹, symbolika, šifrovaná řeč (*slang/argot*), ochota riskovat, solidarita s ostatními členy, uniformita a konformita apod. (Smolík 2007: 147–157).

Zřejmě nejpodstatnější z hlediska utajení je vzájemná důvěra mezi jednotlivými členy teroristické organizace. Ta může být založena na mnoha faktorech, např. předchozí kooperaci a podílu na teroristických činech, stejné socioekonomické situaci, příbuzenském vztahu, ideologické spřízněnosti, etnicko-náboženské afinitě atp. Ideologická spřízněnost byla vyjádřena již v tezi brazilského teoretika městské guerilly⁷² a aktivního teroristy Carlose Marighelly, který konstatoval, že se „*teroristická organizace musí skládat z autonomních skupin, které nejsou založeny na organizaci blízkosti členů, ale na blízkosti ideologické*“ (Kožuško 2000: 19).

Podobně smýšlející jedinci tak vytvářejí dokonalou homogenní skupinu se specifickými postoji, a explicitně definovanými politickými a ideologickými či náboženskými cíli. Někdy se hranice mezi ideologií a náboženstvím jen obtížně určuje.

Skupina v mnoha případech také filtruje všechny zprávy o venkovních událostech, které se k ní dostávají, a předkládá je svým členům ve formě zdůrazňující zlo páchané

⁷¹ Provádění rituálů má na psychiku jedince zvláštní vliv. Během rituálu člověk cítí větší sounáležitost se skupinou, a pokud jde o rituály slibu věrnosti, je tomu dvakrát tolik. Člověk, který věrnost slibuje, se v tu danou chvíli stane ještě větší součástí skupiny a cítí tudíž zodpovědnost za svůj slib. Právě díky provádění rituálů v teroristických skupinách se potom jejich členové snaží dostát svého slova (Čupalová 2019: 25). Z pohledu psychologie tvoří rituál, resp. rituální chování soubor stereotypních činností, které se uskutečňují v pravidelných intervalech či za jedinečných okolností. Ze sociologického hlediska jde v případě rituálu o ceremoniální slavnost, významnou společenskou událost, která je realizována podle zvyklostí a tradici, které udržují charakteristické hodnoty (viz Moravčík, Struhár 2019: 44).

⁷² I když jsou termíny terorismus a guerilla často zaměňovány, jedná se o dva odlišné jevy, přestože mají určité společné charakteristiky (blíže k tomu srov. Mareš 2005; Ebbig 2007). Teroristé někdy svoje aktivity prezentují jako „guerillové operace“, nicméně někdy skutečně usilují i o guerillový boj. Přesto je třeba vnímat guerillu jako specifickou formu (taktiku) vojenské činnosti (blíže k problematice Mareš 2005: 28–33).

nepřítelem (Cameron 2001). To se projevuje zřetelně například v podobě konkrétních situací v oblasti mezinárodní politiky, diplomacie či mediálních zpráv.

Crenshaw (2004) zmiňuje i podobnost teroristických organizací s náboženskými kultury: skupinová dominance nad jedinci, jejich absolutní kontrola, regulace sexuálních vztahů, pronásledování členů, jež opustili skupinu atd. (srov. Smolík 2007).

Wojciechowski (2007) také upozorňuje, že teroristická organizace může být analyzována z mnoha úhlů pohledu. Může být realizována analýza struktury jednotlivé skupiny (vedení, členové, motivace atp.), vztahy konkrétní teroristické organizace k terorismu jako strategii (vztahy s ostatními teroristickými organizacemi, vztahy ke státu a nadnárodními institucím, užívané taktiky teroristických organizací) a vztahy teroristické organizace k abstraktním složkám společnosti – politickému a společenskému systému. Z toho vyplývá, že teroristická organizace vždy působí v nějakém konkrétním místě, nepůsobí izolovaně, nicméně podstatná je jak rovina vztahů dovnitř (skupinová dynamika), tak i vztahy s okolním prostředím (blíže viz Wojciechowski 2007: 25)

Z hlediska skupinové dynamiky teroristických organizací se zmiňuje i fenomén *deindividuace*, který se projevuje sníženým sebehodnocením nebo tendencí k sebepřeceňování, ale také menší sebekritičností a sníženou potřebou introspekce jako prostředku kritického přezkoumávání vlastních činů. V situaci deindividuace se tak zeslabují inhibiční způsoby kontroly chování, jako je strach, vina, stud nebo úzkost (viz Čermák 1998; Myers 2016). Jak tvrdí Čermák (1998), je deindividuace proces ochuzující, zmenšující nebo dokonce ničící jedincův prožitek sebe ve skupinových podmínkách (jedinec je pod silným vlivem skupiny). Deindividuace je charakteristická nedodržováním všeobecně platných morálních norem a sníženou morální odpovědností.

Deindividuací rozumíme stav, v němž jedinec nedokáže kontrolovat své chování. K deindividuaci přispívá celá řada faktorů, například anonymita, rozložení odpovědnosti a absence vnímání dlouhodobé perspektivy (Hewstone, Stroebe 2006: 385). Jedinec, který má na obličej kuklu a maskuje se, je schopen tyto normy překračovat, protože je u něj díky deindividuaci snížená kontrola chování (srov. Nakonečný 2009b: 395). Takovéto prvky bylo možné vysledovat v propagačních videích tzv. Islámského státu, kde vystupoval *džihádista John* (vlastním jménem Mohammed Emwazi).

V kognitivní rovině a rovině rozhodování se tendence k soudržnosti ve skupině projevuje takzvaným fenoménem skupinového myšlení (*groupthink*). Tento fenomén se projevuje u extrémně soudržných skupin (Hewstone, Stroebe 2006), mezi které lze zařadit i teroristické skupiny. Tento fenomén je způsoben snahou o dosažení konsensu – souladu názorů skupiny jako celku, zejména z důvodu udržení si vlastního pozitivního obrazu před ostatními členy skupiny. Projevuje se snahou racionalizovat své činy a současně ignorovat informace, které protiřečí dominantnímu názoru skupiny (Hayes, 1996; Myers 2016).

Deindividuace se dává do přímého vztahu s prožíváním relativní anonymity, tj. se stavem, kdy je člověk přesvědčený, že jako člen nějakého seskupení není identifikovatelný jako jedinec. Není přitom důležité, o jaké seskupení z hlediska sociální psychologie jde. Důležitou součástí deindividuace je osvobození se od sociální kontroly. Důsledkem je odtlumení (disinhibice) sociálně nežádoucího chování. Předpoklad disinhibice vyplývá z modelu socializace, podle kterého je nejdůležitějším prvkem v procesu osvojování si sociálních norem jedince vytvoření mechanismů tlumení

(inhibice) chování, které není v souladu s konkrétními normami. Výsledkem je, že se sociálně nežádoucí chování neprojevuje, protože je utlumené. Za jistých okolností ovšem tato inhibice selhává, což má za následek chování, které porušuje sociální normy, a to ve formě agrese (viz Lovaš 2008: 278).

Zimbardo pro vyvolání stavu deindividuace přiřazuje například anonymitu, příslušnost ke skupině, sdílení odpovědnosti za výsledek jednání se členy skupiny, dvojznačnost a nedostatečná strukturovanost situace, případně změněné stavy vědomí navozené omamnými a psychotropními látkami (viz Zimbardo 1970; Čermák 1998; Hewstone, Stroebe 2006; Lovaš 2010). Na základě Zimbardových experimentů lze zároveň konstatovat, že podstatou roli sehrává i konkrétní sociální role (viz Myers 2016: 116–117).

Podle Čermáka (1998) v projevech skupinového chování najdeme prvky, které se v chování jednotlivce nemohou vyskytovat (identifikace se skupinovými normami, ideologie, vůdcovský styl, rolové chování, ale také například iracionalita indukovaná skupinovým tlakem apod.). Známý je například *mechanismus deindividuace*, který snižuje jedincům prožitek vědomí sebe ve skupinových podmínkách (srov. Prati, Pietrantonio 2009: 991). Deindividuace je tedy stav jedince, v němž jsou oslabené racionální kontrola a orientace v pravidlech. Výsledkem je vyšší pohotovost jedince reagovat extrémně a porušovat pravidla (Hewstone, Stroebe 2006: 385).

Dalším významným faktorem je i mechanismus identifikace, z čehož vyplývá, že jedinec se posuzuje podle hodnot a ideologie skupiny či významného člena teroristické skupiny (srov. Moravčík, Struhár 2019). Lidé se identifikují tak výrazně a hluboce, že pro předmět identifikace (za „vůdce“, „myšlenku“, „národ“, „víru“ atd.) bojují, světlí jej a umírají pro něj (srov. LeShan 2004: 109).

V této souvislosti odborníci na politickou psychologii konstatují, že charismatičtí⁷³ vůdci v čele teroristických skupin mohou posilovat mezi svými následovníky přílišná očekávání o možném úspěchu hnutí, očekávání, která jsou někdy až absurdní (Ibáñez 2009: 141; srov. Lukas, Smolík 2008: 79–90; Post 2006: 21–22) Část vůdců teroristických organizací se často stává i tváří jednotlivých teroristických kampaní (Che Guevara, Carlos, Ulrike Meinhofová, Usáma bin Ládín, Ajmán Zavahrí, Abú Bakr Al-Bakdádí ad.).

Pod vlivem významných teroristických vůdců se mění i postoje jejich následovníků, a zvyšuje se solidarita se skupinou „vlastní“. Pro následovníky je mj. podstatná vize či nasměrování skupiny, získání určité ochrany a pocitu bezpečí, pocit hrdosti, získání pocitu efektivity a samozřejmě i samotný fakt členství ve skupině (viz Procházka, Vaculík, Smutný 2013: 49).

Solidarita vlastní skupiny je často úměrná antagonismu skupiny cizí, jíž se přisuzují některé negativní znaky. Uvnitř vlastní skupiny se dále diferencuje vědomí

⁷³ Charisma byl původně termín teologický a znamenal „milost“. Ta byla zdrojem Ježíšovy moci nad jeho učedníky, která se v katolické církvi přisuzuje světcům a světicím. Jako sociálně politický fenomén však charisma označuje jakýsi šarm nebo sílu osobnosti: schopnost zajistit si vedení psychologickým ovládnutím jiných (Heywood 2004: 234). Charisma lze definovat jako „určitou kvalitu osobnosti jedince, kterou se výrazně odlišuje od jiných lidí a která jimi může být vnímána občas jako nadpřirozená. Nejčastěji však charisma bývá spojováno s výjimečnými vlastnostmi, kterými vůdce dokáže získat své stoupence a které jsou často ideální pro konkrétní historickou dobu a konkrétní situaci, v níž se objevuje jako skutečný hybatel a tvůrce událostí“ (Lukas, Smolík 2008: 80).

příslušnosti. K tomuto vědomí „my“ se dospívá na základě citové, zájmové nebo akční integrace (blíže viz Hyhlík, Nakonečný 1973). Na úrovni jedince se jedná především o přijetí hodnotového systému (a ideologie) skupiny ze strany individua, jeho vztah k hodnotám skupiny atp. Většinou se tento proces popisuje jako *interiorizace hodnot*.

Podstatná je i míra konformity s teroristickou skupinou. Ta je tím vyšší, čím je vyšší názorové jednota a koheze samotné skupiny (srov. Myers 2016). Kohezivita skupiny je ovlivněna tím, jaká je ideová podobnost jednotlivých členů, dále velikostí skupiny, bariérami pro vstup do skupiny (čím větší překážky pro vstup, tím je vyšší hodnota exkluzivity skupiny), minulými úspěchy teroristické skupiny, individuálními úspěchy jednotlivých členů, ale i hrozbami ze strany okolí skupiny (např. bezpečnostním aparátem konkrétního státu) či soutěží s ostatními teroristickými skupinami (srov. Lichner 2018: 43). Čím kohezivnější skupina je, tím větší moc má nad svými jednotlivými členy, resp. realizuje větší tlak na konformitu jednotlivých členů (viz Myers, 2016; Čavojová 2007).

Ke zvýšení exkluzivity skupiny a zvýšení loajality vůči skupině je využívána i *dehumanizace* nepřítele. Dehumanizaci umožňují obranné mechanismy intelektualizace, popření a izolace emocí. Dehumanizované vztahy jsou objektivní, analytické a bez emocí a empatie (Lacko 2019: 41). Nepřátelé jsou vnímáni jako nelidské zrudy, barbaři, „podlidi“, případně jako krysy, prasata, opice, švábi či další označení ze zvířecího světa obsahující negativní konotaci (srov. Kunczik 1995; Danics, Tuček 2009: 66; Koomen, Pligt 2016: 9; Cottam a kol. 2010: 282). Myers (2016: 120) k dehumanizaci poznamenává, že „lidé mají tendenci odlidštit své nepřátele a polidštit své domácí mazlíčky“.

Dehumanizace je přesvědčení, že určitá osoba či skupina buď postrádá jisté základní lidské rysy, nebo má jisté nelidské rysy, případně obojí. Jedním ze způsobů, jak to vyjádřit, je přirovnat danou skupinu ke zvířatům. Korán rovněž používá zvířecí metafory k popisu nevěřících (Koomen, Pligt 2016: 196). Dehumanizaci tedy můžeme popsat jako reakci na lidi či skupiny, které jsou považovány jako nějakým způsobem odlišné. Tato odlišnost může spočívat v jejich vzhledu a zvycích, nebo v jejich normách a hodnotách. Dehumanizace je také spjata s emocemi. Nejvíce negativními emocemi spojenými s tímto druhem dehumanizace jsou odpor, averze a pohrdání. Chování spojené s těmito emocemi je hledání odstupů, a pokud je to považováno za nutné, tak aplikace sankcí, či dokonce agresivní opatření (Koomen, Pligt 2016: 196–197).

Oběti teroristických akcí nemají osobní hodnotu, jsou to pouze reprezentanti institucí či režimu. Dochází tak i ke snížení pocitu odpovědnosti, neboť příslušníci teroristických skupin vnímají sebe sama jako vojáky bojující za vznešené cíle, a to proti útočníkovi. Rostoucí dehumanizace obrazu protivníka provází silící pocit, že vlastní teroristické násilí je morální povinností (viz Krejčí 2004: 154).

1.7.2 Postoje

Pro pochopení terorismu, ale i procesu radikalizace je vhodné definovat i postoje, které jsou jedním z hlavních konceptů sociální psychologie a psychologických teorií zabývajících se terorismem, politickým násilím i radikalizací.

Na úrovni jedince ovlivňují postoje vnímání, myšlení a chování (viz Krech, Cruchfield, Ballachey 1968: 177; Myers 2016: 12). Na meziskupinové úrovni jsou postoje významným zdrojem meziskupinové kooperace nebo konfliktu (viz Hewstone,

Stroebe 2006: 281–283). V případě, že se postoje utvoří na základě zkušenosti, jsou trvalejší, a s větší pravděpodobností budou mít větší vliv na chování (srov. Myers 2016: 115).

K základním vlastnostem postojů patří: 1. *komplexnost* (postoj má kognitivní, emotivní a snahové komponenty); 2. *konzistence* (uvedené komponenty se vyznačují větší či menší soudržností, vzájemně se podporují, jsou v tom případě konzistentní nebo inkonzistentní či disonantní, např. když negativní smýšlení o někom je současně spojeno s jistou mírou obdivu nebo uznání); 3. *konsonance* trsy postojů (postoje utvářejí určité kategorie, trsy, které se mohou vyznačovat jistou mírou konsonance/soudržností); 4. *rezistence* postoje vůči změně (centrální a extrémní postoje jsou vůči vlivům na jejich změnu nejodolnější); 5. *intenzita* postoje (každý konkrétní postoj může být chápán jako pozice v určitém kontinuu od extrémně kladného přes neutrální až k extrémně zápornému hodnocení) (viz Nakonečný 2009a: 237).

Obecně se v psychologii pracuje s tříkomponentovým modelem postojů, kdy se předpokládá, že postoje jsou kombinací tří odlišitelných modů zkušenosti a reakcí na objekt: *emoční* (co v teroristech vyvolávají nepřátelé), *kognitivní* (jaké informace o nich mají) a *behaviorální* (jaké je konkrétní aktivita vůči těmto nepřátelským skupinám) (srov. Hewstone, Stroebe 2006). V postojích je zahrnuta interpretace objektu a emoční vztah k němu, což je vyjadřováno termínem hodnocení – to poukazuje na skutečnost, že postoje reprezentují funkční jednotky psychické činnosti označované jako hodnocení (Nakonečný 2009a: 243). Lidé s jasnými postoji vůči cizím skupinám je mohou dávat najevo nejrůznější intenzitou. Allport (2004: 80) navrhl pro intenzitu škálu pěti typů odmítavého chování. Jedná se o:

1. osočování
2. vyhýbání se
3. diskriminaci
4. fyzické napadání
5. vyhlazování

V případě terorismu se postoje realizují nahlížením na jiné společenské skupiny ze strany teroristických skupin, přičemž většinou přerůstají v předsudky a generalizující hodnocení.

Je evidentní, že především na úrovni konativní mohou postoje a předsudky přispívat k teroristickým aktivitám či politickému násilí. Teroristické násilí není ani spontánní, ani náhodné. Když propukne násilí tohoto typu, můžeme si být celkem jisti, že před ním byly tyto kroky: dlouhé období kategorického odsuzování „jiných“, dlouhé období verbálních stížností ze strany „my/já“, narůstající pocity subjektivně pocítované diskriminace, vnější tlak na příslušníky vlastní skupiny, stav nespokojenosti se společností, sdružování se do radikálních skupin se společnými názory („vírou“), získávání podpory ze strany takovéto skupiny, iniciační násilí (provokace, exces) a destruktivní násilí v podobě teroristického násilí (srov. Allport 2004: 89).

1.7.3 Předsudky a stereotypy

Jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole, významný vliv na oblast politického násilí a terorismu mají také předsudky a stereotypy. Předsudky (*prejudices*) můžeme

definovat jako specifické (iracionální) postoje, které se uchovávají u jedince (či skupin) jako afektogenní vztahy podporované tradicí a „racionalizací“. Jedná se o předpojatost, názorovou strnulost či emočně nabitý kriticky nezhodnocený úsudek a z něj plynoucí postoj, který přijímá jedinec či skupina (Průcha 2010: 67; srov. Allport 2004: 39).

Nositel předsudku má tendenci všimnout si především jevů, které jeho předsudek potvrzují, a není ochoten vnímat jevy, které jej zpochybňují, korigují, vyvrací, uvádí na pravou míru (Helus 2011: 227).

Předsudek je model nepřátelství v interpersonálních vztazích, namířeného proti celé skupině nebo proti jejím jednotlivým příslušníkům; pro svého nositele plní specifickou iracionální funkci (Allport 2004: 44; Myers 2016: 277).

Předmětem předsudku mohou být etnické menšiny, ale i náboženská, politická a jiná témata, sociální a jiné problémy. Jsou obvykle živeny politickými a náboženskými demagogiemi (neodůvodněnými, emoce podněcujícími tvrzeními). Jako takové jsou těžko přístupné racionální protiargumentaci (viz Nakonečný 2009a: 241).

Slovo předsudek má pejorativní význam, protože je obvykle – ale nesprávně – spojováno s negativními a neodůvodněnými postoji, obvykle vůči určitým menšinám. Podle Allporta (2004) pojem předsudek prošel několika vývojovými fázemi: nejprve měl význam předčasného úsudku, později získal tento pojem emociální akcent přízně či nepřízně (Nakonečný 2009b: 276).

Pokud předsudky vzniknou (například na základě selektivních zkušeností), mají tendenci se upevňovat a šířit, vyvoláváním pocitu, že i když to možná nebude úplně tak, jak to napovídá předsudek, něco na tom přece musí být a je třeba proti hrozbě, kterou dotyčná skupina představuje, začít jednat, než bude pozdě. Aversze, ve kterou předsudek ústí, vyvolává obranu postižených, která je interpretována jako další důkaz oprávněnosti předsudku. Předsudek staví skupiny, na které je zaměřen, v celé řadě ohledů do nevýhodné pozice, toto znevýhodnění různými mechanismy posiluje a tím se sám upevňuje. Předsudek se tedy vyznačuje úporností svého přetrvávání (Helus 2011: 228).

S předsudky souvisí i utváření stereotypů. Stereotyp (*stereotype*) je jeden z nevíce užívaných konstruktů v sociální psychologii a sociologii. Jedná se o sdílená přesvědčení o osobnostních rysech a chování členů určité (většinou menšinové) skupiny (etnika, komunity). Při procesu stereotypizace je přehlížena individualita jedinců, kteří tyto skupiny tvoří (srov. Krech, Crutchfiels, Ballachey 1968; Hewstone, Stroebe 2006; Průcha 2010).

Funkce stereotypu spočívá v tom, že má ospravedlnit (racionálně vysvětlit) naše chování a postoj vůči určité kategorii (skupině). Stereotyp funguje jednak jako nástroj, který má poskytnout ospravedlnění našemu kategorickému přijímání (či odmítání) nějaké skupiny, jednak jako nástroj na třídění či výběr, aby se nám vnímání a uvažování příliš nekomplikovalo (Allport 2004: 215–216).

Stereotypy však mohou být přítomny i u menšiny, která nahlíží na většinu prizmatem nedůvěry. Stereotypy, předsudky, slabé socioekonomické postavení a diskriminace často přispívají k sociální izolaci a marginalizaci etnických menšin (Koomen, Pligt 2016: 25).

1.7.4 Komunikace teroristické skupiny

„Internet je plný videí a filmů, na nichž islamisté svým obětem stínají hlavy, podřezávají hrdla a vykřikují přitom Allahu akbar, Bůh je veliký.“

Abdel-Samad, H. *Islámský fašismus*, s. 145

Jak již bylo dříve uvedeno, lze na terorismus pohlížet i z hlediska komunikace. Předmětem komunikace může být totiž jakýkoli projev (*teroristický útok*) realizovaný jednou stranou (*teroristickou skupinou*) a vnímaný stranou druhou (*veřejností, bezpečnostními složkami státu, mezinárodními organizacemi atp.*).

Podstatný je především příjemce sdělení (*komunikant*), který by měl být schopen dekódovat a pochopit symbolické vyjádření určitého sdělení, konkrétního (teroristického) činu (srov. Foret 1994). Dominantní pozici v komunikaci formou teroristického činu však zaujímá komunikátor, jehož snahou je měnit názory, postoje a chování příjemců (srov. Foret 1994: 20).

Terorismus je tedy určitý druh informace či poselství (srov. Eichler 2009: 161). Komunikaci lze tedy vnímat jako:

1. součást rozsáhlejší teroristické kampaně;
2. jako následek konkrétního teroristického činu;
3. kohezivní prvek utvářející teroristickou skupinu (v podobě například ideologických či náboženských dogmat);
4. mediální zpravodajství o teroristických činech.

Zvolené formě komunikace také odpovídá prostředí a celková atmosféra. Je zřejmé, že mnohem silnější sdělení bude ve společnosti, která není častým terčem teroristických útoků. Sdělení bude mít mnohem silnější účinek.

Z hlediska psychologie lze konstatovat, že současná média mají na publikum nejrozličnější účinky. V tomto kontextu se zmiňuje především vliv na mládež ve spojení s tématy agrese, utvářením sociálních stereotypů či obecně utvářením kognitivního vývoje. V souvislosti s terorismem (a i radikalizačními procesy) je podstatný vliv televizního vysílání, ale i nových technologií, především sociálních sítí, komunikačních a šifrovacích prostředků, které umožňují radikalizovat jedince i pomocí sugestivních obsahů v prostředí internetu (sledovat násilná videa v reálném čase, měnit kontext zpráv atp.) (srov. Eichler 2009: 178; Hewstone, Stroebe 2006; Stepínska 2007). Teroristické organizace se snaží o proniknutí na televizní obrazovky z mnoha důvodů, přičemž k nim bezpochyby patří ukázka násilí (často v podobě brutálních vražd) vůči osobám, které jsou vnímané jako „nepřátelé“ (např. představitelé politického režimu, novináři, podnikatelé atp.). Dalším důvodem je snaha o demoralizování nepřátel (vyvolání strachu, chaosu, paniky). Neopominutelným důvodem je i demonstrování organizačních schopností teroristické organizace a jejího vlivu, který by měl směřovat k ovlivnění politiky, resp. ovlivnit konkrétní politická rozhodnutí (např. v oblasti mezinárodní politiky). Teroristická organizace, která usiluje o mediální zájem, se může také pokusit vytvořit nebo změnit svou image ve společnosti (Stepínska 2007: 140).

Masová média také mají vliv na vnímání situací, které jsou označovány jako krize, konflikty, názorové střety, střety zájmů atp., což se ukázalo nejenom v případech finanční krize (v roce 2008) či migrační krize (především v období od roku 2015).

Masová média také podle některých autorů potlačují kritické individuální myšlení (viz Kunczik 1995: 55). V kontextu terorismu jsou média vnímána jako „senzacechtivá“, která „jistým způsobem teroristické požadavky, nebo dokonce i program, zveřejňují“ (Mika 2003: 23).

Teroristické organizace ve vztahu k médiím často zaujímají jednu z pěti hlavních strategií, které mají upoutat pozornost masových (globálních) médií a odlišit se tak od jiných teroristických organizací. Jedná se tedy o:

1. výběr cíle – teroristický útok na symbolické místo (např. World Trade Center, Pentagon při teroristickém útoku z 11. září 2001). Účelem takto pojatého útoku je šokovat publikum a upozornit na zranitelnost symbolických míst, která jsou často spojena s politickou nebo ekonomickou mocí;
2. zaměření pozornosti na událost, která je mediálně zajímavá, a realizace útoku v konkrétním místě. V této souvislosti je často připomínán teroristický útok skupiny Černé září během olympijských her v září 1972 v Mnichově, kde byly již předem rozestaveny kamery, aby upoutaly pozornost osmi set milionů diváků (Kunczik 1995: 93; Nolte 2018: 160–161). V současnosti jsou využívány především sociální sítě;
3. zabití konkrétních osob, které jsou interpretovány jako „nepřátelé“ či „představitelé nepřátelského režimu“. Jedná se většinou o jednotlivé vládní politiky, novináře, představitele mezinárodních organizací atp.;
4. útoky na veřejná prostranství či místa (náměstí, divadla, koncertní haly, sportovní stadiony) a útoky ve veřejné dopravě (letadla, metro, vlaky, lodě);
5. strategii braní rukojmí, která se odehrává podle jiného scénáře, tzn., že je místo rychlé události (útku) preferována možnost komunikovat s veřejností několik hodin či dní, což vede nejen k upoutání pozornosti, ale i k možnému sdělení programu konkrétní teroristické skupiny a k vznášení požadavků (propuštění vězněných osob, finanční požadavky atp.). (viz Stepínska 2007: 141–142).

Teroristická hrozba, jak poznamenává Beck (2004: 406), je reprodukována (a komunikována) globálními médii, v současnosti pak v prostředí internetu.⁷⁴

Internet slouží teroristům k rozmanitým účelům a jeho nejdůležitější funkce lze specifikovat následujícím způsobem:

- vytváření teroristických sítí;
- plánování a koordinování akcí;
- zpravodajská činnost;
- získávání finančních prostředků;
- publicita a propagace hnutí;
- psychologická válka;
- indoktrinace a radikalizace sympatizantů;

⁷⁴ Při uvažování o internetu jako o důležitém nástroji politické komunikace docházíme ke dvěma diametrálně opačným perspektivám ve vztahu k demokracii. Ta první hovoří v prospěch internetu, přičemž internet umožňuje širší možnosti politické participace a umožňuje zvýšit míru legitimacy politických rozhodnutí. Na internet je také možné nazírat z pohledu opačné perspektivy, tj. internet nemusí vždy podporovat prohlubování demokracie. Internet mohou využívat jak příznivci liberální demokracie, tak i její nepřátelé. Prostřednictvím internetu se mohou šířit radikální, extremistické i teroristické obsahy (viz Štefančík, Hvasta 2019: 75).

- rekrutace a mobilizace stoupenců;
- výcvik a vzdělávání teroristů;
- kybernetické útoky (Hodný 2009: 70–71).

Sociální interakce na internetu je odlišná od fyzického kontaktu. V digitálním světě je například relativně snadné vyhnout se nevídaným informacím a jedincům. Zajímavým paradoxem v tomto ohledu je, že zatímco internet umožnil dostupnost obrovského množství různorodých informací a myšlenek, také nabízí možnost jednoduše vypnout nechtěné či nepohodlné informace a selektovat pouze informace, které jsou v souladu s naším myšlením. Internet usnadnil jedincům a skupinám se izolovat od ostatních myšlenek a názorů (Koomen, Pligt 2016: 182–183).

Média, především televize a sociální sítě, jsou významnými prvky, které mohou formovat naše postoje, hodnoty, přesvědčení či „víru“. Výhodou sociálních sítí je především možnost toků informací v tzv. reálném čase, což může významným způsobem konstruovat sociální realitu.

Radikální i teroristické skupiny těchto možností využívají, což jim umožňuje lepší komunikaci, koordinaci a realizaci svých aktivit. Internet umožňuje teroristickým skupinám i jednotlivcům rychlou a utajenou výměnu (šifrovaných) informací, poskytuje prostor pro šíření jejich ideologií a názorů, umožňuje získávání nových aktivistů a sympatizantů (Kol. 2001: 14).

Ze zahraničních studií (např. Alava a kol. 2017) vyplývá, že teroristické organizace využívají sociální sítě především k těmto účelům: a) propagandistickým, které zahrnují mj. šíření ideologie mezi uživateli sociálních sítí;⁷⁵ b) získávání dat (využitelných mj. k teroristické činnosti); c) k získávání finančních prostředků; d) rekrutaci nových členů, např. v podobě kázání radikálních imámů či jednotlivých teroristů; e) vytváření konkrétních sítí/buněk; f) šíření informací (či dezinformací), plánování a kooperaci (blíže viz Koomen, Pligt 2016: 183; Cupalová 2019: 26; srov. Sak 2018: 21; Barša 2011: 77).

Internet těmto skupinám také poskytuje příležitosti, jak proniknout do komerční sféry (převody finančních prostředků), privátní sféry (v podobě agitace a propagandy), ale také k prezentaci politických cílů. Kyberprostor se tak stal dalším bitevním polem, kde se aktivizují jednotlivé radikální či teroristické skupiny, sdílejí se jednotlivé taktiky a strategie boje, politické manifesty či jsou komunikovány jednotlivé cíle. Kyberprostor je však také využíván k napadání konkurenčních informačních systémů, webových stránek atd. O současných teroristických organizacích se také často uvažuje jako o systému „trsu hroznů“ (*bunch of grapes*), kdy jsou jednotlivé organizace a buňky propojeny právě pomocí elektronických (především komunikačních) médií (Leistedt 2016: 1590).

V této souvislosti je užíván i termín *kyberterrorismus*. Kyberterrorismus je možné definovat jako zneužití počítačových technologií proti osobám či majetku za účelem vyvolání strachu nebo vydírání a vymáhání ústupků. Může být zaměřené proti vládním institucím (případně proti jejich segmentům) nebo civilním osobám pro podporu politických, sociálních, ekonomických, případně jiných cílů, kterých chtějí útočníci

⁷⁵ Europol uvedl, že za rok 2017 bylo k teroristické propagandě využito 150 portálů sociálních sítí (viz Cupalová 2019: 36; srov. Piotrowski 2007: 165–168).

dosáhnout, a jsou vždy zaměřené na informační systémy používané napadeným objektem (Kol. 2001: 13). Kyberterrorismus je možné považovat za určitou „terroristickou“ aktivitu v kybernetickém prostoru. Často jsou zmiňovány jednotlivé hackerské operace, jejichž cílem je narušení počítačové sítě, způsobení ekonomických ztrát či ztrátám na lidských životech (viz Piotrowska 2007: 160). S podobnými aktivitami byla konfrontována již několikrát i ČR (např. v případě kybernetických útoků na brněnskou Fakultní nemocnici v Bohunicích či Karlovarskou krajskou nemocnici).

Sociální sítě budou i v nejbližších letech sloužit nejenom k rekrutaci radikálů, ale také k jejich koordinaci, financování či taktickým pokynům v případě konkrétních teroristických operací (srov. Filipec 2017: 67).

Role médií nabývá na významu i v případech, kdy je fenomén terorismu a radikalizace spojován pouze s vybranou skupinovou (muslimové, katolíci, majoritní populace, etnické skupiny atp.), což může vést k fenoménu stigmatizace, nálepkování a generalizace.

Beck (2004: 406) také konstatuje, že teroristická nebezpečí na jedné straně exponenciálně narůstají zároveň s technickým pokrokem. A tento technický pokrok, především v komunikačních technologiích umožnil, že terorismus se stal globálním fenoménem.

K základní charakteristice terorismu patří také komunikace s veřejností. V jejím rámci vždy platí jedno základní pravidlo: žádná ze škod, kterou teroristé záměrně způsobují, není samoučelná, každá z nich je jasným poselstvím. Jejím posláním je ovlivnit rozhodování toho, kdo má být vystaven strachu a pod jeho vlivem pak být tlačěn k tomu, aby něco udělal, nebo naopak neudělal (Eichler 2010: 146).

Teroristé si vynucují např. propuštění uvězněných spolubojovníků, nebo nutí vlády zemí Západu, aby přestaly podporovat zdiskreditované režimy v zemích islámského světa, nebo přestaly podporovat Izrael v jeho represivní politice vůči Palestincům. Terorismus jako fenomén bezpečnostních vztahů má čtyři hlavní složky:

1. odesílatel poselství (*transmitter*), kterým je vždy terorista nebo teroristická organizace;
2. adresát (*target*), kterým je ten, jehož rozhodování chtějí teroristé ovlivnit;
3. poselství (*message*), kterým je způsobení škod na majetku nebo dokonce ztrát na životech a zdraví bezbranného civilního obyvatelstva;
4. reakce zastráňovaného (*feed-back*) (srov. Eichler 2006: 152; Eichler 2007: 147).

Ve vztazích mezi těmito čtyřmi složkami přitom platí jedna základní zásada: ten, komu je poselství adresováno (recipient), tedy vydíraný a zastráňovaný subjekt, nemůže nikdy být obětí teroristického útoku. Vždy je to trojúhelník, nikdy to není přímka. Oběť je vždy nástrojem nátlaku na toho, kdo se musí rozhodnout, jak se má po teroristickém úderu zachovat. (Eichler, 2006: 152).

Z tohoto pohledu je podstatná i propaganda sdělovacích prostředků. Jak poznamenává Brzybohatý (1999), sdělovací prostředky málokdy odhalí skutečný význam a podstatu událostí. Teroristé podle Zemana (2002) média často zneužívají podobným způsobem jako přední politici – „teatrální“ vypjatý způsob jejich vystupování útočící na nízké city diváků je podobný patetickému projevu propagandy teroristické, avšak s tím rozdílem, že „harašení“ zbraněmi pravidelných armád a ostatních bezpečnostních složek se děje na pozadí oficiality a legálnosti, jakkoli množství jejich obětí mezi nevinnými civilisty je nesrovnatelně větší.

Hobsbawm (2009: 103) k otázce médií poznamenává, že:

„...jedním ze skličujících signálů zbarbarštění je, že teroristé přišli na to, že masové vraždění jinak bezvýznamných lidí za podmínky, že se odehrává v dosahu světových obrazovek, má coby téma proti titulky světového tisku větší hodnotu než sebeslavnější či sebevíce symbolický cíl jejich bomb.“

V této souvislosti Sosnin (2009) poukazuje na fakt, že terorismus je často tématem, které dobře „prodává“ zpravodajství. To lze dokumentovat případným přerušáním televizního vysílání a výjimečného informování v případech teroristických činů či únosů. Tyto stresory – v podobě informací o terorismu – mohou výrazným způsobem narušovat psychické zdraví (nejenom) labilních jednotlivců.

To se týká i přímých psychologických důsledků teroristické činnosti, kterým se věnuje traumatologie či přímo jednotlivé psychoterapeutické intervence. V případě konkrétního kritického incidentu (teroristického činu) je psychika konfrontována s velmi vysokou úrovní stresu, což způsobuje silnou (okamžitou či opožděnou) emoční reakci. Ta je natolik silná, že se její zvládnutí vymyká běžným mechanismům, kterými se jedinec jinak se zátěží vyrovnává a vyrovná. Proto je nutná psychologická intervence již v akutní fázi krize, stejně jako ve fázi postkrizové (viz Nový 2003: 28). Důsledkem nezvládnuté či chybějící psychologické intervence může být posttraumatická stresová porucha (PTSP; dle DSM-IV), která je definována jako duševní porucha, která vzniká v důsledku náhlých a pro život a osobní integritu závažných událostech, mezi které je třeba řadit i teroristické útoky. Pro PTSP jsou typické epizody znovuprožívání traumatu v podobě živých vzpomínek (*flashback*), obtíže týkající se spánku, výkyvy nálad atp. (srov. Nový 2003: 30). V důsledku PTSP může dojít i ke zvýšené míře sebevražednosti, zvláště pak u jedinců z oblasti válečných konfliktů, kde jsou mj. využívány teroristické taktiky (srov. Helus 2011: 178).

Sosnin (2009) PTSP spojuje s depresivními stavy, poruchami spánku a soustředění, se syndromem strachu/úleku, alkoholovými a drogovými závislostmi atd. Podstatné z hlediska diagnostiky je, aby tyto projevy při chronické PTSD trvaly přinejmenším v časovém rozmezí 3 měsíců. Psychologická intervence či psychoterapie se snaží o psychickou podporu po traumatizujících zážitcích. Jedná se například o individuální terapii, krátkodobou skupinovou terapii (debrífung), dlouhodobou skupinovou terapii a dlouhodobou rodinnou terapii (k tomu Sosnin 2009).

Lze shrnout, že jednotlivé teroristické činy jsou specifickým *poselstvím*, které je určeno široce definované cílové skupině (veřejnosti), přičemž hlavním cílem je ovlivnit jejich psychiku a následně i chování (např. volební chování) a prožívání.

Média jsou jedním z významných faktorů, působících na vytváření *obrazu* terorismu (či konkrétní teroristické organizace) a jeho definování. Některé práce v této souvislosti dokonce nastolují otázky, zda je objektivní žurnalistika vůbec možná, zda mytizace násilí nepřevažuje nad jeho demytizací, zda konstrukce obrazu terorismu a jeho pojmání nepřevažuje nad prostým předáváním zprávy (srov. Zeman 2002: 133; Samson 2003: 74).

Oblast týkající se terorismu (především v kontextu mezinárodní politiky) je často spojována s vlivem na veřejné mínění, přičemž jsou zmiňovány dezinformační a propagandistické praktiky (světových mocností, teroristických organizací či médií). Terorismus je pro média výhodným „artiklem“, který zvyšuje jejich sledovanost (srov. Zeman 2002: 133).

Médiím se také dá lehce vytknout, že „obchodují s utrpením“. Při zpravodajství o teroristickém činu přestává být totiž velmi rychle důležitá „tvrdá informace“. Ta se prakticky vyčerpá ihned po oznámení o teroristickém činu. Média poté zpravidla přistupují k nové taktice a snaží se udržet pozornost už ne stagnující informací, ale emocionálními příběhy, ve kterých se objevují lidské tragédie. V realitě to znamená, že zaplní chybějící článek mezi teroristy a diváky (Samson 2003: 70). Co je také podstatné je „hledání příběhů“, protože nevinné oběti, které mají konkrétní podobu a příběh, vyvolávají u publika větší soucit (srov. Myers 2016: 181).

Moderní mediální pokrytí teroristických akcí je tak pro činnosti mezinárodního terorismu primárním hybným motivem. Bez jejich zájmu končí teroristické akce v mediální prázdnotě a tragičnost obětí by se omezila jen na nejbližší příbuzné (Samson 2003: 75).

Leistedt hovoří v kontextu terorismu o tzv. *kaskádě dostupnosti*, která se týká kolektivního přesvědčení (viz Leistedt 2016). Tato nová myšlenka či pohled umožňuje poměrně jednoduše vysvětlit složitý proces a stává se poměrně oblíbenou v populárním diskursu, i díky své jednoduchosti. Nárůst popularity určitých sdělení spouští řetězovou reakcí v rámci sociálních sítí. Další jedinci přijímají informace o tomto sdělení, protože jej sdílejí a komentují, což vede k tomu, že toto povrchní sdělení je často přijaté v rámci komunikace na sociálních sítích. Tyto nové informace (např. normy, postoje, přesvědčení) jsou často v přímém rozporu s kritickým myšlením, nicméně jsou přitažlivé právě proto, že jsou rozšířené mezi ostatními uživateli sociálních sítí. Je zřejmé, že tohoto procesu se účastní i masová média, která jsou často z marginálních událostí schopna vytvořit silné emocionální reakce publika, případně až případy „morální paniky“ a politizaci či sekuritizaci tématu. Tento proces se odehrává nejenom ve vztahu média – publikum, ale především na úrovni konkurence mezi jednotlivými médii. Média často cílové publikum ovlivňují senzacechtivými zprávami, novinovými titulky či úvodními reportážemi hlavních televizních zpráv. Z hlediska terorismu je také vhodné konstatovat, že hlavním terčem nejsou pouze konkrétní oběti, ale především cílové publikum.

V kontextu mediálních sdělení (např. teroristických videí tzv. Islámského státu) se diskutuje i tzv. vliv mediálního násilí na růst agresivního chování. Čermák (1998) a také Suchý (2002) konstatují, že takováto mediální sdělení mají vliv pouze na agresivně disponované jedince, kteří jsou v jistém smyslu připraveni jednat agresivně. Televize patrně nemá potenciál měnit kognitivní struktury a z prosociálního neagresivního jedince asociálního agresora nevychová (Suchý 2002: 29). Podle některých studií se však mediální násilná sdělení v televizních programech objevují častěji než v minulosti. Například vysílání amerických televizních kanálů obsahuje až 60 % násilí, oproti 4 % programů, kde násilí zcela absentuje (viz Stepiňská 2007: 129). Ačkoli byl intenzivně hledán důkaz, že k násilným činům podněcuje sledování televizních pořadů předvádějících násilí, je korelace mezi oběma těmito jevy nízká (0,25). To znamená, že takové pořady působí v uvedeném směru jen na někoho, zdaleka ne na všechny a některým divákům umožňují odreagování agresivních sklonů projekcí a identifikací s agresory, tj. ve fantazii (viz Nakonečný 2000: 231).

Média nabíjejí konzumenty zážitkem zástupné traumatizace a poskytují dostatek podnětů pro ztotožnění se s agresorem. Důsledkem tohoto nikdy nekončícího

řetězce je rozvíjení symptomu posttraumatického stresu včetně extrémní disociace, znečitlivění, neodbytné představitosti, přenosu traumat a jejich opakování (Čermák 1998: 145).

Podstatný je také způsob komunikace v rámci teroristické či radikální skupiny, který se často odehrává *face to face*. Způsoby komunikace radikalizujících se osob či způsoby domluvy mohou být hůře dešifrovatelné, pokud teroristé používají symboliku, kódový jazyk i jiné metody konspirace (Vegrichtová 2019: 64).

S radikalizací jedinců – pomocí médií – souvisí i téma tzv. osamělých vlků („lone wolves“), což jsou útočníci bez vazby na organizaci, kteří se často s radikálními myšlenkami seznámili právě prostřednictvím médií. Jedná se o teroristy, kteří jednájí izolovaně od teroristických organizací nebo teroristických asociací (Kosecová, Kopřiva 2017: 63). Tito teroristé provádějí útoky samostatně, ale některé teroristické organizace se k jejich aktivitě mohou přihlásit či je propagandisticky využít.

Na tomto místě je také vhodné konstatovat, že odhalení těchto jedinců je značně komplikované, případně zcela nemožné. Za rozhodnutím k útoku ze strany osamělých vlků se tak může skrývat mnoho proměnných, přičemž lze zmínit situační faktory, mezinárodněpolitickou situaci, dostupnost prostředků k útoku, identifikace se vztažnou (teroristickou) skupinou atp. Psychologické charakteristiky osamělých vlků jsou heterogenní, pachatele nelze vtěsnat do jednoho profilu. Kvantitativní i kvalitativní analýzy případů osamělých vlků potvrzují zjištění, že neřešené či nevyřešené psychické problémy hrají v rámci seberadikalizace podstatnou roli. Konkrétní cesty radikalizace od výběru cíle, přes plánování a přípravu až po nácvik útoku jsou však individuální a ovlivňuje je řada faktorů – od osobnosti, přes aktuální životní situaci a události kolem jedince až po společenské dění (Čírtková 2019: 4–5). Seberadikalizace osamělých vlků je realizována a inspirována například konkrétními knihami, v prostředí sociálních sítí, masových médií, ale i osobní zkušeností z okolí (Weinberg 2013: 12; srov. Brutovská 2018: 177).

1.7.5 Propaganda

Terorismus je považován i za formu psychologické války (viz výše) zaměřenou na:

1. zastrašení veřejnosti, změnu jejích postojů a chování;
2. zajištění podpory a přílivu nových sympatizantů a členů;
3. dosažení změny v politické, ekonomické, sociální či jiné oblasti (viz Brzybohatý 2014: 19).

V době hromadných sdělovacích prostředků (často přenášející informace v reálném čase) se psychologická válka stále více stává náhradou za válku vojenskou (srov. Galatík 2008b: 23; Eichler 2010: 145). Psychologická válka podle J. Ellula slouží především:

„...k rozložení morálky nepřátelské strany pomocí psychologických prostředků, což vede k pochybnostem a rozpadu víry, ale i k absenci schopnosti akce uvnitř nepřátelské strany. Pomocí psychologické války dochází k ovlivnění protivníkových emocí, motivů, přístupů, ale i samotného chování za účelem dosažení zájmů vlastní strany“ (Plisková 2016: 18).

Součástí postupů psychologické války je i propaganda (z lat. *propagare*, rozhlašovat), kterou lze definovat jako typ:

„...speciální komunikace, kdy směrem od propagandistů vycházejí k cílovému publiku zprávy, které mají za cíl určitým způsobem toto publikum ovlivnit. Příjemci propagandy by měli následně ‚dobrovolně‘ přijmout propagandistické teze jako své vlastní“ (viz Plisková 2016: 17–18).

Propaganda je „sociální fenomén, který v nejrůznějších podobách existuje po celé dějiny lidstva, neustále se vyvíjí a propagandisté stále hledají nové způsoby a techniky, jak zvyšovat její efekt“ (Plisková 2016: 17).

Toto je umocněno právě masovými médii, která mají podstatný vliv na zpracování jednotlivých informací. Propaganda je označována jako základní nástroj „psychologického“ terorismu. Propagandu lze definovat jako účelovou manipulaci s veřejností pomocí masových sdělovacích prostředků (Heywood 2004: 226). Termín propaganda je také nutno odlišovat od jiných forem práce s veřejností, ovlivňování či manipulace veřejného mínění, jako jsou „strategická komunikace, indoktrinace, veřejná diplomacie, informační (psychologické) operace, propagace, agitace, reklama, persvaze, osvěta, spin doctoring nebo public relations“⁷⁶ (Reifová a kol. 2004: 193; srov. Křeček 2013: 109–112; Plisková 2016: 18; Řehka 2017: 63; Mika 2003: 33).

Vhodné je také poznamenat, že propaganda je spojována především s totalitními a autoritativními režimy, nicméně již Edward Bernays ve třicátých letech 20. století upozorňoval na fakt, že manipulace s veřejností (propaganda) je podstatný prvek demokratických společností (Bernays 2005: 37).

I když je zřejmé, že termíny jako *propaganda* a *přesvědčování* (persvaze)⁷⁷ fungují často jako synonyma či se jedná o vzájemně propojené pojmy, které se liší především v otázce jejich účelu, propaganda by měla být pojímána spíše jako podmnožina přesvědčování, jelikož přesvědčování nemusí být vždy propagandou. Zatímco přesvědčování jako takové se snaží prosadit názory a postoje, které jsou prospěšné a v zájmu přesvědčeného jednotlivce, u propagandy se prospěch pojí k celé dané sociální skupině, která zastává propagandou proklamované názory (Plisková 2016: 18).

⁷⁶ Public relations lze definovat jako „profesionalizovanou komunikační praxi, jejímž cílem je vytvářet a udržovat pozitivní vztah mezi zadavatelem a publikem (veřejností), samozřejmě s velkým důrazem na komunikaci se zprostředkovatelem tohoto vztahu, tedy médii (media relations). Tento typ komunikačních aktivit vyhovuje formálním organizacím (a jejím představitelům) s dostatečnými finančními zdroji. I proto se velká část PR týká firem a jejich vnější komunikace“ (Křeček 2013: 110).

⁷⁷ Persvaze je definována jako lidská komunikace, jejímž cílem je ovlivnit druhé změnou jejich přesvědčení, hodnot nebo postojů. Sloveso *persuadeo* (-ere) totiž znamená namlouvat, přemlouvat, navádět, svádět nebo pohnout někoho. Slovo tvorný kmen slova (suadeo, -ere), nese význam slova radit, doporučovat, navrhnout někomu něco (Gálik 2012: 9). Persvaze se zabývá změnou přesvědčení či postojů v důsledku zpracování informací, často v reakci na sdělení o objektu postoje (Hewstone, Stroebe 2006: 293). Persvaze ze své podstaty není ani dobrá, ani špatná. Toto hodnocení vyvolává až účel a obsah sdělení. Špatnou persvazi označujeme také jako „propagandu“. Dobrou nazýváme například „vzdělávání“. Vzdělávání je oproti propagandě více založeno na informacích a méně využívá nátlaku (srov. Myers 2016: 205). Persvaze má významný vliv především na rekruty do teroristických organizací. I z toho důvodu je podstatná úloha komunikátora, jeho charisma, přitažlivost, erudice, důvěryhodnost a věrohodnost. Pro samotné sdělení (obsah) je vhodná kombinace racionálních i emociálních apelů. Pro samotný účinek je vhodné, pokud názory a hodnoty rekrutů ještě nejsou stabilní a je možnost je ovlivnit (srov. Myers 2016). I proto se velká část těchto přesvědčovacích technik ze strany teroristických organizací realizuje už u mládeže a dětí.

Již Bernays (orig. 1928) konstatoval, že moderní propaganda je důsledné a trvalé úsilí o vytvoření nebo utváření událostí, které pozitivně ovlivňují vztahy veřejnosti k firmě, myšlenkám (idejím) nebo ke skupině (Bernays 2005: 52).

V běžném, každodenním užití se propagandou rozumí manipulace médií s cílem dosažení společenské kontroly. Takto také definoval propagandu H. D. Laswell, když hovořil o propagandě jako o „*manipulaci veřejným míněním prostřednictvím politických symbolů*“ nebo „*řízení kolektivních postojů pomocí manipulace důležitými symboly*“. V tomto smyslu je propaganda patrně stará jako sama civilizace. Termín propaganda se poprvé prosadil v 17. století v souvislosti s úsilím katolické církve eliminovat vliv reformace. V roce 1622 byla založena církevní instituce nazvaná *Congregatio de propaganda fide*, určená pro šíření katolické víry mezi pohany a k vymýcení kacířství. Kombinace pozitivních a negativních cílů v poslání kongregace předjímala rozporné hodnocení úsilí prosadit vlastní názor za každou cenu. Označení „propaganda“ rychle získalo negativní konotaci bezohledné manipulace lidmi a jejich myšlením, jehož se do současné doby nezbavilo. Skutečnost, že nejrůznější totalitní a autoritativní režimy nezastřeně využívaly propagandy pro dosažení vlastních cílů, postavení termínu v očích veřejnosti pochopitelně nevylepší (srov. Bernays 2005: 9; Plisková 2016: 19; Řehka 2017: 65). V moderních společnostech propaganda prostupuje celým spektrem společenských činností a je možné ji rozdělit přinejmenším do sedmi hlavních kategorií:

1. *politická propaganda*, zaměřená na udržení nebo získání politické moci;
2. *ekonomická propaganda* jako ekonomický ekvivalent politického image je zaměřená na přesvědčení lidí, aby kupovali či prodávali zboží a vyvolávali nebo udržovali důvěru v ekonomický systém;
3. *válečná/vojenská propaganda* zaměřená na demoralizování nepřítele v době války nebo na podporu morálky vlastního obyvatelstva nebo vojska a na získávání spojenců;
4. *diplomatická propaganda* jako specializovaná forma působení zaměřeného na posílení či vyvolání přátelství nebo nepřátelství potenciálních spojenců či nepřátel;
5. *didaktická propaganda* jako forma výchovy populace a prosazování společensky žádoucích cílů;
6. *ideologická propaganda*, která usiluje o šíření komplexních systémů idejí nebo náboženské víry. Ideologická propaganda se často snaží zneužívat emoce a nadšení k násilné změně názorů či přesvědčení a usiluje o názorovou konverzi jednotlivců nebo celých společenských skupin;
7. *eskapická propaganda* jako specifická forma politické propagandy využívající médií k odvedení pozornosti od společenských problémů, posílení pasivity a klidu, na rozdíl od aktivního motivování v určitém směru (Jiráček, Köpplová 2003: 156–157, srov. Jiráček, Köpplová 2009: 370–371; Moravčík, Struhár 2019: 42–44).

Propagandu lze definovat jako „*cílevědomé šíření ideologických podnětů informativní, regulativní a stimulační povahy, jehož cílem je dosažení názoru ve shodě s šířenou ideologií*“ (Verner 2011: 17). Jiná definice konstatuje, že propaganda je „*vědomé a cílevědomé působení na myšlení a jednání jedince, skupin i velkých společenských celků*“ (Bartoš 1981: 33–34). Propaganda předkládá pouze ta fakta, která přinesou podporu či výhodu pouze jejímu účelu (Plisková 2016: 18).

Propagandu nelze chápat ani jako výměnu informací, ani jako osvětu – byť obě tyto funkce může plnit. V případě propagandy se na rozdíl od prostého informování zdůrazňuje, že jde o systematickou aktivitu zaměřenou na změnu hodnot a jednání, a to tak, že se obrací více na city a předsudky než na rozum – a může tedy užívat informace zavádějící. Cílem propagandy tedy není zvýšit znalosti, ale ovlivnit a manipulovat hodnoty, postoje a aktivitu lidí prostřednictvím symbolů, jako jsou slova, symboly, gesta, slogany atd. Žádoucím směrem – tedy změnit nežádoucí postoje, hodnoty a aktivity. Je-li propaganda chápána jako snaha přesvědčit jiné lidi, pak je částí lidské přirozenosti. V mezinárodní politice je propaganda státu aktivitou, která se obrací v první řadě na veřejnost jiného státu a jeho prostřednictvím pak na nositele suverenity, státní mocenskou elitu. Nové podobě se propagandě dostává ve dvou souvislostech:

- s demokratizací a nacionalizací politiky, kdy se zvýšila gramotnost mas, mocenské elity se dostaly dílčím způsobem do závislosti na veřejnosti, a kdy se staly zřejmé a tudíž využitelné některé kategorie vládnoucí ideologie;
- s rozvojem masových sdělovacích prostředků (Krejčí 1997: 270).

Na základě znalosti zdrojů, ověřitelnosti a pravdivosti informací lze propagandu rozlišit na *černou*, *šedou* a *bílou*. Zdrojem černé propagandy je ve skutečnosti jiný zdroj než ten, který propaganda uvádí. Šedá propaganda specificky neuvádí žádný zdroj. Bílá propaganda přiznává svůj skutečný zdroj. Bílá propaganda se také vyznačuje tím, že je tvořena co možná nejvíce přesnými, pravdivými a aktuálními informacemi. Oproti tomu černá propaganda je podvrtná a dezinformační (Řehka 2017: 64; Kol. 2001: 21; Plisková 2016: 21).

Propaganda nedává a neumožňuje prostor k vytvoření vlastního názoru na daný jev, ale přímo se snaží cílové publikum ovlivnit tak, aby přijalo proklamované názory a postoje (Plisková 2016: 19). Propaganda může být otevřená i nedeklarovaná, a může být vedena prostřednictvím informací pravdivých a přesných, ale také prostřednictvím informací nepravdivých či záměrně zkreslených (Řehka 2017: 65).

K základním technikám propagandy patří:

1. *Nálepkování*. Tato technika používá negativní až urážející označení pro osoby, skupiny a jevy či myšlenky za účelem vzbuzení záporné emociální odezvy.
2. *Třpytící se všeobecnosti*. Propagandisté často využívají velice obecných pojmů či sloganů, které jsou silně emočně zatíženy. Jednotlivci mají v souladu s těmito pojmy zakořeněné pozitivní hodnoty, tudíž je přijímají bez dalšího zamýšlení nad jejich smyslem. Jedná se o pojmy jako láska, vlast, dobro apod. Tyto slova působí silně na emoci jednotlivců a většinou představují vysněné ideály.
3. *Transfer*. Ze strany autorů propagandy dochází k využívání obecně uznávané autority či respektované a prestižní instituce, kdy je propagandistická kampaň vedena v jejich zájmu a tím pádem přebírá jejich prestiž, přestože s těmito autoritami nemusí mít ve skutečnosti přímou vazbu.
4. *Osvědčení*. Základem této techniky je využívání citací, postojů a názorů, které jsou často vytrženy z kontextu, avšak pocházejí z ověřených zdrojů (experti či veřejně uznávané osoby apod.). Pokud publikum vidí, že stejný názor má veřejná osobnost či expert, je více ochotno tento názor přijmout také.

5. *Obyčejní lidé.* Tato technika se snaží ukázat, že dané názory vycházejí od prostého člověka, tedy se postoje vytváří tzv. zezdola od lidu. Autoři propagandy se snaží vystupovat jako normální běžní lidé, ztotožňují se s těmi, na které chtějí působit. Snaží se vytvářet dojem, že propagandisté mají stejné názory a postoje a pocházejí ze stejných podmínek jako cílové publikum.
6. *Vykládání karet.* Je to technika, která publiku předkládá pouze takové informace, ať už pravé či lživé, které představují pouze pozitivní/negativní pohled na osoby, skupiny, jevy. Dochází k vykládání jednostranných informací o daném předmětu. Nejčastěji se tedy jedná o absolutní diskreditaci protistrany a naopak vyzdvihování vlastní strany pomocí selektivně vybíraných informací.
7. *Rozjetý vlak.* Tato technika se snaží publikum přesvědčit o rozšířenosti předkládaných názorů, myšlenek a obecně ideologie ve smyslu: Takhle to přece dělá každý! Snaží se vzbudit falešný dojem až masové rozšířenosti, která ve většině případů není založena na pravdě. Technika se snaží posilovat touhu publika být na straně propagandistů, která je pojímána jako nevyhnutelně vítězná.
8. *Eufemismy.* Využívání eufemismů je velmi časté, jedná se o využívání nepřesných a vágních výrazů, čímž dochází ke zkreslování skutečnosti, především ke zmírňování či zlehčení nepříjemné situace.
9. *Vyvolávání strachu.* Tato technika se snaží v cílovém publiku vyvolat nejistotu a strach pro případ, že by nechtělo přistoupit na stranu propagandistů, nebylo ochotno přijímat jejich myšlenky či splnit jejich požadavky (Plisková 2016: 22–24).

Pro propagandu je typické používat takového jazyka či vizuální komunikace, která se zaměřuje na city cílového publika. Měl by tak docházet k reakcím publika, které jsou řízeny spíše emocemi než rozumem (Plisková 2016: 25). Efektivitu propagandy také zvyšuje vhodné využívání politického vůdcovství. Vhodně zvolená tvář („vůdce“/leader) teroristické organizace může zvýšit důvěryhodnost jednotlivých kampaní či konkrétních teroristických činů (srov. Čavojová 2007: 163–162).

V dnešní době je termín *propaganda* ve společnosti vnímám silně negativně, a většina oficiálních doktrín se mu proto snaží vyhýbat. Málokdy uslyšíme oficiálního představitele nějaké země tvrdit, že systematicky využívá propagandu a její metody nebo že se na to připravuje. Naopak, pokud je některý stát, skupina či jednotlivec vnímán ve svém informačním působení výrazně negativně, slovo *propaganda* se mu protistranou dost často přisuzuje a je z ní obviňován (Řehka 2017: 63).

To se týká i současného terorismu, případně konkrétních teroristických organizací, kterým je přisuzováno využívání propagandy a dalších psychologických prostředků v době míru, za účelem ovlivnění názorů, emocí, postojů a chování jednotlivců či cílových skupin populace tak, aby přímo nebo svými důsledky ohrožovaly bezpečnost a ústavní principy státu (srov. Kol. 2001: 18).

V případě teroristických organizací lze účel propagandy rozdělit na dva základní principy:

1. snaha o mobilizaci příznivců, zvýšení koheze a zvýšení stupně odhodlání. Propaganda za tímto účelem může být provokativní, podněcující pocity strachu a ohrožení. Důraz je kladen na homogenitu skupiny (na „my“) (srov. Silke 2008: 119);
2. snaha o dehonestaci, dehumanizaci a vyvolání strachu či nejistoty u nepřátel (důraz je kladen na „oni“).

Propaganda teroristických organizací může být realizována mnoha způsoby. Může se jednat například o propagandu v básních, knihách, filmech, písních, sloganech či (v případě náboženského radikalismu) v kázáních významných duchovních (viz Raděj 2010: 157). Tradiční formou propagandy jsou i billboardy, plakáty, samolepky či časopisy. Netradiční formou, která se snaží zaujmout spíše mladší generaci, mohou být počítačové hry,⁷⁸ ale i graffiti, případně tetování (srov. Cottam a kol. 2010: 280). Všechny zde uvedené obsahy mohou být sdíleny i v podobě internetových prezentací v prostředí například sociálních sítí.

Propagandu teroristické organizace s největším dosahem lze spatřovat v rozhlasovém či televizním vysílání, případně i v on-line vysílání na internetu. Především islamistická propaganda je charakteristická nastolováním kontroverzních témat a jejich rámováním. Zdůrazňována jsou témata, která zesilují protiamerické, protizápadní, protikřesťanské, protiizraelské a protižidovské nálady, a zároveň tyto postoje upevňují (srov. Cottam a kol. 2010: 281).

***

Výše uvedená konstatování lze doložit na příkladu tzv. Islámského státu. Islámský stát (či také DAEŠ/DAESH – z arabského akronymu – Islámský stát v Iráku a Levantě) je radikální islamistické a teroristické hnutí, které je nebezpečné nejen svými militantními a teroristickými aktivitami v oblasti Blízkého a Středního východu, Asie a severní Afriky (k tomu srov. Cupalová 2019: 31–32). Daeš také přímo ohrožuje naši společnost hrozbou teroristických útoků u nás doma, a především radikalizací celosvětové muslimské komunity, která je značné míry úspěšná především díky účinně vedené sofistikované propagandě tohoto hnutí. Propaganda a ovlivňování od počátku činnosti Daeš i jeho předchůdců sehrávají v boji s ním klíčovou roli. Kreativní použití propagandy bylo používáno džihádisty i v minulosti. Audiovizuální média pokrývala jejich operace také dříve, v posledních desetiletích však došlo k transformaci a novému přístupu ke konfliktu i k využití technologie. Tato transformace je nejpatrnější s nástupem internetu. Na počátku 21. století zprávy džihádistů již pronikly do masmédií. Na internetu se začaly šířit klipy zobrazující stínání hlav a jiné vraždění zajatců, sebevražedné bombové útoky a prohlášení předních ideologů. Až po roce 2010 v souvislosti se vzestupem Islámského státu se však „obchodní značka“ saláfistických džihádistů stala opravdu masově rozšířenou. K prosazení této značky přispělo především to, že Daeš a Baghdádí nepovažují propagandu pouze za důležitý podpůrný prostředek, ale za skutečnou součást a jádro džihádu. Propagandisté Daeš dokázali internet proměnit ve zbraň. S využitím různých platforem sociálních sítí a světových médií šíří svoji brutální, cílenou a propracovanou propagandu. Jejich agresivní kampaň západní společnosti zaskočila. Propaganda Daeš je promyšlená a plánovitá, je výsledkem inovativního myšlení a učení se ze získaných poznatků.

⁷⁸ U počítačových her se hráči ztotožňují s násilnickou postavou a hrají její roli. Hráči pouze pasivně nesledují děj, ale aktivně přehrávají násilné scény. Hráči se také stávají součástí celého sledu sehraného násilí – vybírají si oběti, nastavují své zbraně a munice, špehují oběť, míří zbraň, mačkají spoušť. Hráči jsou součástí pokračujícího násilí a hrozeb napadení. Zároveň se toto násilné chování neustále opakuje, a co je podstatné, hráči jsou za tyto skutky odměňováni (viz Myers 2016: 339).

Především je však přímo provázaná se strategií hnutí. Máme tak před sebou ukázkou toho, co bychom dnes v západní společnosti nazvali jako funkční a efektivní strategickou komunikací (Řehka 2017: 111–114).

Propagandisté Daeš mají šířit „pravdu“ Islámského státu, ale nikoli jako reakci na lži „křížáků“, ale naopak „otevřít oči“ svému obecenstvo a „vést jej“ k alternativní nabídce Islámského státu a jeho pohledu na život. Musí zdůrazňovat pozitivní poselství a radost a potěšení, které přináší jejich „pravda“. Toto pozitivní poselství by navíc mělo být lákavé pro co nejširší publikum. Doktrína nabádá, že propagandisté musejí být vnímaví vůči potřebám lidí obecně, zejména pak mudžáhidů, a musí si být vědomi problémů, kterým muslimská obec čelí. Ve společném narativu Daeš si každý musí být schopen najít něco pro sebe. Poselství musí být přijatelné pro všechny sunnitské muslimy. Doktrína vysvětluje, že džihádistská média dokážou nepřátele rozzuřit a terorizovat a že média mohou být mocnou psychologickou zbraní, pokud jsou správně manipulována (Řehka 2017: 116–117).

Propaganda je neúčinnější zbraní Daeš. Přesto se některá světová média i odborníci občas nevědomě nechají využít jako jeden z jejích přenosových kanálů a nechtěně tak propagandistickou kampaň tohoto hnutí podporují (Řehka 2017: 118).

1.7.6 Kulturní aspekty terorismu

„Žádná kultura není sama o sobě barbarská, žádný národ není jednou provždy civilizovaný, všichni se mohou stát jak barbary, tak civilizovanými lidmi. To je charakteristický rys lidského druhu.“

Todorov, T. *Strach z barbarů. Kulturní rozmanitost, identita a střet civilizací*, s. 60

Již v předcházejících kapitolách byl zmiňován význam kultury pro určité aspekty násilí, radikalismu či přímo terorismu. Každé lidské společenství si vytváří, respektive udržuje či upevňuje svou kulturu a předává ji z generace na generaci. Rozdílnosti v kultuře národů a nadnárodních celků jsou velkým tématem současnosti (Helus 2011: 80). Z hlediska geografického rozložení teroristických aktivit se také uvažuje o kulturních rozdílech ve vztahu k akceptaci násilí či teroristických metod. Kulturní rozdíly jsou v tomto kontextu vyjádřeny představami příslušníků jednotlivých kultur například o vítězství, o národní cti, názorech na současný svět, o struktuře společnosti a kulturních hodnotách atp., přičemž se jako jedním ze stěžejních termínů ukazuje být *kulturní identita*, která je spjata s kulturními hodnotami. Kulturní identitu lze definovat jako „*fenomén, který zakládá složitou síť vazeb mezi individuem a jeho širším společenstvím, mezi společenstvím a jeho kulturou a mezi individuem a kulturou, ke které patří*“ (Lehmannová a kol. 2011: 42).

Kulturní hodnoty často reflektují strukturální rysy společnosti, např. její náhled na hierarchii nebo rozdíly v moci (viz Koomen, Pligt 2016: 73). Asymetrie moci, neboli vzdálenost moci (*power distance*), je jednou z nejdůležitějších kulturních hodnot nebo dimenzí společnosti, jelikož určuje její přístup k rovnosti, nerovnosti a hierarchii (srov. Kolman 2005: 99; Hofstede, Hofstede 2007: 41–63; Průcha 2010: 81). Vzdálenost moci může být definována jako „*rozsah, v němž méně mocní členové institucí a organizací v dané zemi předpokládají a přijímají skutečnosti, že moc je rozdělována nerovně*“ (Hofstede, Hofstede 2007: 45).

V kulturách s velkou vzdáleností moci jsou nerovnosti považovány za přirozené. Lidé očekávají a akceptují velkou diferenciaci příjmů a přiznávání privilegií výše postaveným skupinám; viditelné známky statusu přispívají k autoritě výše postavených jedinců a skupin. Hranice mezi sociálními vrstvami jsou pevně dané a respektované. V těchto kulturách je hierarchie považována za přirozené uspořádání společnosti. Naopak v kulturách s nízkou vzdáleností moci je kladen důraz na rovnost. Nerovnost je vnímána jako nespravedlivá a nežádoucí, společenskému statusu není přisuzován velký význam. V kulturách s malou mocenskou vzdáleností se hierarchie utváří pouze na základě potřeby organizací, lidé ji nepovažují za přirozenou (Čeněk, Smolík, Vykoukalová 2016: 71). Východní kultury jsou z hlediska této dimenze méně rovnostářské než ty západní, a nerovnost je zde také nahlížena pozitivněji.

Odlišná kulturní identita často vyvolává násilné reakce v důsledku globalizačních a exploatačních tendencí světových mocností, především pak USA (srov. Sosnin 2009). Globalizaci lze definovat jako dynamický proces, který odstraňuje bariéry a stírá hranice, propojuje jednotlivé státy i kontinenty a vytváří zcela nový rámec bezpečnostních vztahů (Eichler 2010: 17). Císař (2003: 351) v souvislosti s terorismem konstatuje, že globální síť teroristů analogicky ke globálním sítím nadnárodních korporací využívají struktury, které globalizaci vyživují. Tyto sítě se nevážou na žádné partikulární území. Jsou mobilní a – jak dokazují některé události posledních let – mohou udeřit kdekoli. Stejně tak prostředky, jež je udržují při životě, se mohou přelévat kamkoli bez podstatných problémů, a i když se již objevily pokusy o omezení těchto organizací, které údajně terorismus podporují (nebo by mohly podporovat), neexistuje pravděpodobně spolehlivá možnost, jak „teroristické peníze“ odlišit od těch mírumilovných, pokud by to nemělo znamenat zastavení všech globálních finančních transferů (srov. Eichler 2009: 177; k problematice globalizace z hlediska mezinárodní vztahů viz Císař 2004: 26–39; Heywood 2004: 160; Smolík 2014: 175–183).

Corte Ibáñez (2009) definuje vliv globalizace na dnešní formu terorismu v několika bodech (srov. Eichler 2009: 177). V první řadě zmiňuje demografickou explozi ve spojitosti s růstem *hospodářské nerovnosti*. Demografická exploze s sebou v současné době přináší růst *mladé populace*, která, jak bylo již zmíněno, je snáze manipulovatelná a více náchylná k radikalizaci. Na druhou stranu se především v Evropě hovoří o stárnutí (někdy i vymírání) populace, což má vliv na opatření v oblasti sociálního zabezpečení, stejně jako obavy z nedostatečné reprodukce těchto států (srov. Laqueur 2006: 23; Buchanan 2012: 28; Sak 2018: 65).

Sosnin (2009) na základě kulturních odlišností rozlišuje tzv. západní kulturu (s důrazem na individualismus, pragmatismus, konkurenci, volný trh), která je v konfliktu s tradičními „kolektivistickými“ kulturami (s důrazem na kolektivismus, duchovní život, stabilitu, tradiční rolou strukturu a spolupráci) (k tomu srov. Moghaddam 2005: 163).

V kolektivně laděné společnosti je, na rozdíl od společnosti individualistické, nábor potenciálních teroristů mnohem jednodušší. Ochota obětovat se, která je v některých kulturách ceněna jako osobní ctnost, může být další pobídkou k angažování se v teroristické organizaci. Hodnotový systém společnosti, který dává přednost vyšším cílům před osobními, nebo všeobecně přijímaný názor, že řešení konfliktů pomocí násilí je přijatelné, může přispět k nárůstu potenciálních kandidátů teroristických organizací (Pařízková 2005: 46).

Kulturní aspekty mohou mít významný vliv na to, zda je v určitém regionu více politického násilí a terorismu, jak je na tyto fenomény společností nahlíženo, jak jsou interpretovány a jak jsou jednotlivé vzorce chování předávány.

Kulturní přístup ke studiu terorismu má své výhody i nevýhody. Výhodou je možnost monitorovat sociokulturní a náboženské identifikátory, které jsou aktivní před, během i po provedení teroristické činu, které mohou odkrýt souvislosti mezi kulturou a teroristickým násilím. Na druhou stranu tento přístup může svádět ke generalizacím (srov. Danic, Tuček 2009).

2 RADIKALIZACE⁷⁹

Projevy terorismu se neobjevují z ničeho nic, nejsou většinou náhlé, bez indicií. Téměř vždy jim předchází proces radikalizace – proces, který vzhledem ke svým potenciálně násilným důsledkům přilákal pozornost mnoha akademiků.

Ačkoli samotný proces radikalizace nemusí nutně vést k terorismu, jedná se o fázi, ve které je možné mu předcházet, případně proces zvrátit. Radikalizaci lze obecně definovat jako proces, ve kterém se formují názory („víra“) a postoje, které u jedince mohou snadno vést k následnému páchaní teroristických činů (srov. Koomen, Pligt 2016: 4). Teroristické činy a násilí jsou de facto výsledkem nebo přímým důsledkem radikalizačních procesů (Vegrichtová 2019: 33).

O radikalismu a radikalizaci lze uvažovat i tak, že radikalismus je výsledný stav určitého procesu, tj. radikalizace. Radikalizace může být procesem jak intrapersonálním (na úrovni jedince), tak interpersonálním (např. v podobě radikalizace skupiny, komunity, subkultury atp.). Radikalizovat se však může i společnost jako celek (srov. Taylor 2009: 121–129; Smolík 2019: 146–153). Procesy radikalizace souvisí se všemi formami terorismu, ať jde o terorismus politický, náboženský, separatistický, environmentální, nebo etno-nacionalistický (Vegrichtová 2019: 8).

2.1 Vymezení radikalismu a radikalizace

Radikalismus lze vnímat jako konečný stav procesu radikalizace. Termín radikalismus je odvozen z latinského *radix*, což znamená kořen (k tomu srov. Mareš 2003; Vegrichtová 2013; Danics 2003; Bötticher, Mareš 2012; Smolík 2017b). Radikalismus je „spíše postoj (či komplex postojů) než plnohodnotné politické přesvědčení, přičemž jeho praktický obsah se mění s politickými okolnostmi, v nichž se radikálové nacházejí“ (Miller 2003: 385). Radikalismus je fenomén značné rozmanitosti. Je to určitý meziprostor mezi mainstreamovými názory a extremismem, který může přerůst do teroristických aktivit (srov. Bötticher, Mareš 2012: 57). Radikální postoje vychází z určitých tezí, které se orientují na budoucí (ideální) stav společnosti. Radikalismus můžeme tedy chápat jako myšlenkový přístup hledající cestu k určité společenské změně (srov. Lichner a kol. 2018: 57).

Radikálové (z pohledu veřejnosti, bezpečnostních složek, médií atp.) jsou obecně charakterističtí specifickými postoji, hodnotami a názory, které jsou odmítány většinou společností, přičemž se snaží o rozšíření „svého pohledu na svět“ k širším

⁷⁹ Tato kapitola částečně vychází z textů: Smolík, J. (2015b): Psychologie terorismu a metafora schodiště. *Vojenské rozhledy*, roč. 24, č. 3, 82–101; Smolík, J. (2017a): Radikalizace politiky? Konceptualizace pojmu radikalizace. In Večerka, K. (ed.). *Kontexty sociálních deviací : konference sekce sociální patologie ČSS.*: Praha: Česká sociologická společnost, s. 129–149 ; Smolík, J. (2017b): Proces radikalizace: cesta k terorismu. In *Region v rozvoji společnosti 2017*. Brno: Mendelova univerzita, 2017, s. 791–802; Smolík, J. (2018): Proces radikalizace v kontextu terorismu. In *Bezpečnostné fórum 2018: Zborník vedeckých prác*. Banská Bystrica: Interpolis, 2018, s. 378–387; Smolík, J. (2019): Radicalisation and deradicalisation of youth subcultures from the view of security management. In *12th Annual International Scientific Conference Security Forum 2019: Conference Proceedings*. Banská Bystrica: Interpolis, s. 146–153. Kapitola také vychází z knihy Koomen, W., Pligt, J. Van Der (2016): *The Psychology of Radicalization and Terrorism*. London: Routledge, která se týká jednotlivých modelů radikalizace.

sociálním skupinám/veřejnosti. Tento proces lze vnímat jako distribuci radikalizace, radikality či radikálních postojů. Jedná se o především předávání vyhocených a intolerantních názorů, hodnot, postojů či nabídek konkrétních řešení „problémů“ (srov. Mareš 2003: 43).

Radikalismus je však také „label“, který média často zneužívají proti nonkonformním jedincům či skupinám. Toto nálepkování (*labeling*) se objevuje také v politické oblasti, kdy slouží k „diskvalifikaci“ jiných politických proudů a názorů. Problém s definicí radikalismu spočívá mj. v tom, že je příliš relativistický (viz Smolík 2013: 26; Murdza 2014: 46; Smolík 2017b: 792).

Další vlastností radikalismu je, že se odvíjí od konkrétní společnosti či kultury. Co je „radikální“, tedy záleží z velké míry na politické kultuře dané země: co se může v jedné zemi považovat za radikální, může být umírněné nebo „mainstreamové“ v jiných zemích. Podobný vztah k radikalismu nemusí zaujímat jednotlivé minority či většinová společnost. I proto lze konstatovat, že také vztah k radikalismu je závislý na specifických kulturních a společenských podmínkách, tj. na hodnotách, tradicích a normách konkrétní společnosti, konkrétní komunity a na stylu rodinného života (Macek 2003: 15; srov. Brutovská 2018: 177). Podstatný je také vztah „*radikální jedinec a politická kultura konkrétního státu či regionu*“.

Radikalismus obecně můžeme definovat jako opozici vůči klíčovým rysům liberální demokracie, zejména politickému pluralismu a ústavní ochraně menšin (viz Smolík 2015a).

Pojmy radikalizace a deradikalizace jsou široce užívány, nicméně definovat, co to přesně radikalizace je, co ji způsobuje, a jak deradikalizovat jedince, kteří jsou považováni za radikální, je v praxi obtížné (Schmid 2013: 1). „*Aktuálně neexistuje žádná všeobecně uznávaná definice či shoda na tom, co přesně je radikalizace, a to jak na akademické, tak ani na vládní úrovni*“, uvádějí Johnston a kol. (2017: 14).

Radikalizaci je podle některých autorů proces, který vede k prosazování názorů, postojů a *ideologií*⁸⁰, které jsou běžně vnímané jako radikální, přičemž o míře radikalismu rozhoduje společenské klima dané společnosti v konkrétním čase. Proces radikalizace lze zkoumat z hlediska sociální psychologie, pedagogiky, historie, sociální a kulturní antropologie, religionistiky, politologie, bezpečnostních studií, právní vědy (především v kontextu reakce na radikalizaci) či sociologie (srov. Leistedt 2013). Především pro sociální psychologii, sociální pedagogiku a sociální práci je radikalizační proces výzvou.

Konstatovat lze také, že radikalizace je v jistém smyslu „produktem demokratické společnosti“ (Lichner a kol. 2018: 6). S ohledem na komplexnost celého procesu je možné uvést další vybrané definice radikalizace.

⁸⁰ Ideologie může sloužit ke zformování koherentního pohledu na svět a také může vytvářet či ospravedlňovat konkrétní cíle. V tomto ohledu není podstatné rozlišování mezi sekulárními a náboženskými ideologiemi, protože je spíše podstatné nalézání podobností a sdílených charakteristik. Jedna věc, kterou mají společné je, že vychází z pocitu, že společnost je něco v nepořádku, a to něco zásadního má za následek nespravedlnost a útisk. Ideologie nejenže nabízí jasnou příčinu, ale také poskytuje obrázek toho, jak by svět měl vypadat (ideál). Další rysy společné všem teroristickým ideologiím jsou stereotypizování „nepřátel“, tendence k polarizaci a uvažování v dimenzi „dobra“ versus „zla“. Ideologie mohou zmírnit nejistotu v podobě identifikace se skupinou, která zastává tyto formující názory a poskytuje principy pro konkrétní chování a interpretační rámec pro chování ostatních (srov. Koomen, Pligt 2016: 147).

Alex P. Schmid radikalizaci definuje jako:

„...individuální či kolektivní (skupinový) proces, kdy v procesu politické polarizace selhávají tradiční postupy dialogu, kompromisního řešení a vzájemné tolerance mezi politickými aktéry a skupinami s odlišnými zájmy, přičemž na obou stranách konfliktu převládají konfrontační taktiky. Tyto taktiky obsahují buď a) použití (nenásilného) tlaku a nátlaku, b) různé formy politického násilí odlišného od terorismu nebo c) násilný extremismus v podobě terorismu či válečných zločinů“ (Schmid 2013: 1; srov. Kvasničková 2016: 17).

Lichner a kol. (2018: 119) definují radikalizaci jako:

„...proces, ve kterém jednotlivci či skupiny pod vlivem politické či náboženské ideologie opustí hodnotový systém určité země a osvojí si nový systém hodnot, které nejsou v souladu se základními principy demokratické společnosti“.

Podobnou definici uplatňuje i Khosrokhavar (2013: 286), který radikalizaci definuje jako proces, kdy:

„...jednotlivec nebo skupina přijímá násilnou formu a jedná v důsledku extrémní politické, sociální nebo náboženské ideologie, která zpochybňuje převládající sociální, kulturní a politický řád“.

Další definici radikalizace uvádějí Koomen a Pligt, kteří za ni považují především *„vývoj názorů, přesvědčení, idejí, které vedou jedince k tomu, že v samotném důsledku přijme za své spáchání teroristického činu“ (viz Koomen, Pligt 2016: 5; srov. Filipec 2007: 104).*

Danics (2016: 190) definuje radikalizaci jako:

„...proces vedoucí k zvyšování použití politického násilí, kdy dochází k proměně ve vnímání společenských skupin směrem k výrazné politické polarizaci a artikulaci radikálních zájmů a cílů ve společnosti. Radikalizační proces může také přerůst v otevřené nepřátelství vůči určitým sociálním skupinám či sociálním institucím a strukturám v dané společnosti. Radikalizaci lze vnímat jako mezi-skupinový konflikt, ve kterém dochází k proměně důvěry, názorů, postojů, které potom ospravedlňují mezi-skupinové násilí a požadují obětování v zájmu obrany domestikované sociální skupiny“.

Karol Murdza (2014: 30) radikalizaci definuje:

„...jako proces, ve kterém jednotlivec přijímá, rozvíjí a ztotožňuje se s radikálními myšlenkami, emocemi, postoji a chováním, tzn. že radikalizace je specifickým sociálně-psychologickým generátorem, resp. nástrojem posilování a umocňování radikálních názorů a myšlenek (kognitivní složka), radikálních emocí (emocionální složka), radikálních motivů, postojů a hodnot (motivační a axiologická složka) radikálního chování (behaviorální složka)“.

Rozhodujícím bodem je tzv. kognitivní otevření. K tomu, aby jednotlivec přijal a ztotožnil se s radikálními názory, tak se jim musí otevřít. Živnou půdou kognitivního otevření je narůstající frustrace, která může vyústit do určité krize, která napomáhá kognitivnímu otevření radikálním myšlenkám. Pocit frustrace v širokých

muslimských komunitách vzniká na základě intenzivního vnímání faktorů, jako jsou například diskriminace, zkaženost, nespravedlnost, ponižování, odcizení (*derealizace*), dvojité standardy uplatňované pro muslimy a nemuslimy, ale i nepřátelské útoky médií vůči islámu, nedostatek vlastních perspektiv (pocit sociálního vyloučení) či „demokratické pokrytectví“ (Murdza 2014: 41; srov. Smékal 2002: 361).

Z pohledu forenzní psychologie radikalizaci definuje Čírtková (2019: 3) jako „přeladění“ psychiky a osobnosti jedince, které uvolňuje záměrné, intencionální projevy extrémní agrese. Forenzní psychologie tvrdí, že radikalizace může být: *politická* (ideová) anebo *nepolitická* (osobně motivovaná), eventuálně kombinací obou složek. Politická a nepolitická motivace se může v konkrétní kauze prolínat a ex post stanovení motivů může být komplikované, nejednoznačné (blíže viz Čírtková 2019).

Vegrichtová (2019: 35) radikalizaci definuje jako:

„...víceúrovňový nebo též multidimenzionální proces, během něž se transformují postoje, přesvědčení a chování osoby, které mohou vést k podpoře, organizaci nebo realizaci násilného činu, zpravidla motivovaného ideologickými nebo náboženskými doktrínami, jež teroristická organizace vyznává a s kterými se tento jedinec v procesu radikalizace ztotožňuje“.

Proces radikalizace je dáván do souvislosti především s teroristickými aktivitami, přičemž se nabízí otázka, zda by toto téma nemělo být jednou z priorit behaviorálně zaměřených vědců, stejně jako se často diskutují (především zahraniční) programy zaměřené na deradikalizaci (viz Leistedt 2016: 1588; srov. Taylor 2009: 121–129).

Jiná definice radikalizace konstatuje, že se jedná o proces, jehož cílem je použití násilí vůči členům „jiných“ skupin a symbolickým cílům, jejichž účelem je dosáhnout změn v chování adresátů sdělení a dosažení politických cílů skupiny „vlastní“ (Doosje et al. 2016: 80).

Pro radikalizaci je podstatný i mechanismus *skupinové polarizace*, který přispívá k zostření hranic mezi jednotlivými – antagonistickými – identitami. Skupinové polarizaci v kontextu kolektivního násilí se věnoval například Charles Tilly, který konstatoval, že „čím silnější je důraz na jedinou hranici mezi ‚my‘ a ‚oni‘, tím větší je významnost poškození ve všech interakcích a tím rozsáhlejší je koordinace mezi všemi násilnými aktéry“ (viz Tilly 2006: 82).

Skupinová polarizace vede k posílení názorů (postojů, předsudků) jedince, které jsou vyvolány jeho působením ve skupině či komunitě. To se realizuje v důsledku tzv. *autosegregace*, kdy se jedinci stýkají pouze s lidmi s podobnými (politickými, náboženskými, sociálními) názory, které jsou vzájemně upevňovány, případně i zesilovány. Jelikož jejich vzájemná komunikace probíhá v izolaci od umírněných vlivů, jejich postoje se postupně stávají extrémnějšími. Například teroristé mající na svědomí útoky z 11. září prošli dlouhým procesem zahrnujícím polarizační efekt interakce s názorově spřízněnými. (srov. Myers 2016: 251–254).

V kontextu radikalizačních procesů jsou také zdůrazňovány motivační faktory, které se týkají požadavků na změnu společenských aspektů, např. pomocí ortodoxních názorů, které mohou vyústit v ohrožení demokratické struktury a jejích institucí. Tento aspekt potom rozvíjí další autoři, kteří chápou radikalizaci jako zvyšující či posilující přítomnost antiliberálních prvků hodnot ve společenském myšlení, postojích a chování, ať už na úrovni jednotlivce, nebo skupin (Danics 2016: 191).

Z hlediska bezpečnostních studií lze radikalizaci vnímat jako *societální hrozbu*, která se projevuje na nejrůznějších úrovních. Tento proces lze identifikovat u nejrůznějších jednotek. Nezákladnější jednotkou radikalizace je jedinec, resp. jeho psychika, která vede k zaujímání nekonformních a radikálních stanovisek, odmítání kompromisů, názorového pluralismu a prosazování konfrontačního či násilného řešení ve vztahu k ideovým oponentům. Druhou úrovní jsou malé sociální skupiny. Třetí úrovní je společnost a čtvrtou úrovní může být mezinárodní systém jako celek (srov. Buzan, Waever, Wilde 2005).

O definování radikalizace se snaží i mezinárodní organizace, nicméně definice Evropské komise popisující tento proces jako „*přijímání názorů a myšlenek, jež mohou vést k terorismu*“ byla řadou odborných autorit kritizována. Jednak to bylo kvůli přítomnosti slova „mohou“, kdy není vyjasněno, za jakých podmínek k danému procesu může dojít. Další problém je, že zdůraznění pojmů „názory a myšlenky“ – očividně poukazující na roli ideologie – je příliš široké a vágní (Schmid 2013: 12).

OSN definuje radikalizaci jako:

„...dynamický proces, při kterém si jedinec osvojuje extremistické názory a cíle. Důvody tohoto procesu mohou být ideologické, politické, náboženské, sociální či ekonomické. Radikál se může snažit o transformaci systému, přičemž jeho požadavky směřují buď k vládě, nebo ke společnosti jako celku. Prostředkem k tomu může být radikální řešení – pomocí násilí – ale i nenásilné prostředky – například přesvědčování“ (srov. United Nations 2016: 142).

Jak vyplynulo z několika výše uvedených definic, je radikalizace komplexním fenoménem (problémem), který v sobě zahrnuje aspekty sociální, politické, sociologické, ekonomické, kulturní, bezpečnostní, náboženské atd. Proces radikalizace však nemusí přímo vést k násilí. Uvedený proces se může vyvíjet různými směry. Od násilné k nenásilné formě radikalismu a zpět (srov. Murdza 2014: 31).

Pro radikalizaci jsou typické podstatné tyto atributy:

- *procesuálnost a dynamičnost* (radikalizace není jen statický jev, ale dynamický proces, který má svůj začátek, průběh, výsledek, kulminaci apod.);
- *interaktivnost* (radikalizace vyjadřuje složitou interakci a vztahy mezi jednotlivcem a různými společenskými subjekty, které se stávají společenskými faktory radikalizace – skupina, společnost, společenské prostředí, které postupně vede k radikální změně v myšlení a chování lidí);
- *multidimenzionálnost* (radikalizace se projevuje na všech úrovních – makrospolečenské i mikrospolečenské – a ve všech společenských sektorech – politickém, hospodářském, sociálním, ideologickém, kulturním, náboženském atd.);
- *normativnost* (radikalizace charakterizuje chování odchýlené od určitých norem – právních, morálních, kulturních, civilizačních, náboženských, resp. chování pohybující se na „hraně“ krajnosti či za hranicí existujících norem, které definují standardní a normální chování) (Murdza 2014: 31).

Radikalizace je ve své podstatě specificky dynamickým (progresivním) a složitě strukturovaným (segmentovaným) procesem (srov. Johnston a kol. 2017: 17). Je výsledkem složité interakce mezi vnějšími společenskými vlivy, tzn., sociálními procesy, které tvoří externí předpoklady radikalizace a vnitřními psychickými procesy, které spolu

s vlastnostmi a psychickými stavy tvoří psychickou strukturu osobnosti a zároveň vytváří vnitřní dispozice úspěšné radikalizace. Ve struktuře procesu radikalizace můžeme rozlišit obdobné složky, které jsou typické pro každý psychický i sociální proces. Psychické procesy jsou součástí komplexní interakce člověka se světem a jsou přímo zapojeny do regulace jeho chování. Prostřednictvím psychických procesů se uskutečňuje aktivní vztah člověka ke svému prostředí.

Psychické procesy se zpravidla člení na:

- (1) kognitivní (poznávací) procesy (pocítování, vnímání, představivost, myšlení, paměť, pozornost);
- (2) emocionální procesy: prožívání vztahu k vnitřnímu a vnějšímu světu;
- (3) volní procesy: vůle a rozhodování;
- (4) motivační procesy.

Sociální procesy, na rozdíl od vnitřních psychických procesů, představují různé vnější vlivy, vzájemné působení a interakce různých složek, které způsobují závažné změny ve společnosti a v životě jednotlivců. Výsledkem sociálních procesů je vždy určitá změna (pozitivní, resp. negativní) (Murdza 2014: 41; srov. Mika 2003: 20).

Co je také podstatné, je i časové rozpětí radikalizačního procesu, které může trvat od několika týdnů po mnoho let a je velmi individuální (Vegrichtová 2019: 36).

Při uvažování nad radikalizačními tendencemi je vhodné uvést některé podporující faktory radikalizačního procesu a následného radikalismu. Soudobá radikalizace politiky je provázána se složitým komplexem problémů soudobého světa. Nejednotné, až antagonistické názory na jejich řešení u etablovaných politických proudů v návaznosti na povrchní znalosti a zájmy velké části veřejnosti umožňují profilaci radikálních politiků a politických směrů, které zásadně mění podobu evropského politického spektra (Mareš 2007: 201). Radikalizační tendence jsou patrné i u části veřejnosti, která se nečinností politiků cítí ohrožena (např. v kontextu migrace, subjektivně pocítované zvyšující kriminality atp.).

V každém případě u jedinců hraje významnou roli ohrožení:

1. *bezpečnosti* (např. narůstající konflikty ve společnosti, terorismus a jeho prezentace médií);
2. *subjektivně vnímaného blahobytu* (zhoršení sociálních jistot).

Zatímco radikalizace je proces, radikalismus je politický postoj či přímo politická strategie. O procesu radikalizace se v evropském prostředí začalo výrazněji hovořit až po islamistických teroristických útocích v Madridu v roce 2004 (191 mrtvých), v Londýně v roce 2005 (56 mrtvých), stejně jako po útocích na bruselské letiště v roce 2016 či na berlínské vánoční trhy v témže roce (blíže viz Eichler 2009: 183–184; Barša 2011: 73–74; Schmid 2013: 1; Koomen, Plikt 2016: 5).

Nebezpečím z hlediska radikalizace je právě závěr tohoto procesu, kdy se radikalizovaný jedinec či skupina stává nebezpečným pro své okolí, což může vyústit v případy masového násilí (nejen vůči ideovým oponentům, ale proti společnosti jako celku) či přímo ohrožení demokracie.

Z hlediska bezpečnostního nazírání na tuto problematiku je zřejmé, že proces radikalizace se odvíjí od problematiky *kolektivních identit* (politických, náboženských, etnických, rasových atp.), které se pod vlivem vnějších i vnitřních vývojových trendů

rozdvíjejí a proměňují. Tyto kolektivní identity mají vliv i na identitu jedince, přičemž se v psychologických studiích objevuje termín „krize identity“, která může vyústit u jedince v přijetí nové kolektivní identity, která potlačuje individuální krizi (Buzan, Waever, Wilde 2005: 33). Todorov (2011: 68) konstatuje, že dnešní doba „po kolektivních identitách požaduje, aby se měnily čím dál rychleji, je tedy také dobou, kdy jednotlivé skupiny zaujímají stále defenzivnější postoj a tvrdošjně se dožadují své původní identity“.

Společná identita může být vnímána jako sociální konstrukt, nicméně tyto konstrukty jsou realizovány díky mezilidské interakci a komunikaci, čímž se stávají hodnotou pro dané společenství, skupinu, a představují hlavní vymežující prvek tohoto „my“. Pokud je „my“ (etnická skupina, náboženské skupiny atd.) ohroženo na své identitě, může se projevit zvýšená radikalizace. Skupinová identita odráží to, kdo jsme, ale také označuje to, co nejsme (srov. Myers 2016: 446; srov. Nakonečný 2009b: 449; Barša 2011: 106–131). Skupinová identita bývá také charakterizována jako sociální organismus, jako svého druhu *nadindividuální osobnost*, mající svou identitu vyjádřenou již ve zmiňovaném prožitku „my“, který jednotlivé členy váže dohromady (srov. Helus 2011: 214).

Radikalizaci lze také vnímat jako specifický projev politizace či sekuritizace. Radikální trendy mohou být součástí politizace, kdy se konkrétní téma stává součástí veřejné politiky, což ve svém důsledku může vyžadovat vládní zásah v podobě oficiálního rozhodnutí, například v podobě celospolečenské strategie, kampaně, legislativních opatření atp. V případě sekuritizace se radikální postoje jsou schopny přetransformovat i do násilí, což může znamenat i existenční hrozbu pro demokratický režim. V případě takového stavu může dojít k mimořádným bezpečnostním opatřením, která mohou vybočovat ze standardních mantinelů politických procedur (Buzan, Waever, Wilde 2005: 34). Identitu „*my lze zdůraznit pomocí symbolů, loga, hesel, uniformy, stylu jazyka, myšlení či stereotypních postojů*“ (Zeman 2002: 82).

Na základě „rozštěpení“ společnosti či společností tak můžeme uvažovat o „spirále radikalizace“, kdy se radikalizuje současně více společenských skupin s jednotlivými odlišnými identitami. Proces radikalizace tak může vyústit i do násilí mezi jednotlivými skupinami (radikálními organizacemi), což následně může vést i k radikálním zásahům ze strany represivních složek a radikalizací bezpečnostního aparátu.

Radikalizace je tedy proces, který se odráží nejenom v postojích jednotlivců, ale i v dlouhodobých trendech ve společnosti (např. v souvislosti s fenoménem polarizace), které se mohou odrážet ve zvýšené kriminalitě (včetně signálních zločinů), teroristických činech atp. Na celospolečenské úrovni chybí řešení konfliktů kompromisem, ale utváří se nesmiřitelné názorové bloky (typicky se jedná například o téma migrace, mezinárodní politiky atp.). Proces radikalizace souvisí i se sociálními faktory (socializací, socio-ekonomickými ukazateli), rodinným prostředím, vrstevnickými skupinami atd. (viz Smolík 2018).

Podstatný z hlediska radikalizace je také vliv médií, resp. konkrétního diskurzu, jehož prostřednictvím je radikalizace prezentována, ať už jako objekt již zmíněné politizace, nebo sekuritizace. V bezpečnostní oblasti si subjekt (stát) nárokuje právo vypořádat se s daným problémem za využití mimořádných prostředků. Tyto mimořádné prostředky mohou být nejrůznějšího charakteru s ohledem na samotný

problém (např. veřejné nepokoje ad.). Pocit společenské nejistoty či společenského nebezpečí (*societal security*) vzniká, jestliže společenství jakéhokoliv druhu označí jistý vývoj či možnost určitého vývoje za hrozbu pro svou další existenci.⁸¹ Odpovědí může být právě proces radikalizace, který je mj. spojován s migrací a etnickým složením společnosti, případně narůstajícími konflikty mezi jednotlivými identitami (srov. Sartori 2005).

Další dimenze, která se týká radikalizace či přímo terorismu, je spojována s financováním a logistikou těchto organizací. Čím větší jsou finanční možnosti radikálních skupin, tím lze předpokládat i větší vliv či dosah, např. v podobě ideologické indoktrinace (srov. Smolík, Svatošová 2017).

Vhodné je také konstatovat, že termín radikalizace se v posledních letech (stejně jako související termín terorismus, viz *předchozí kapitoly*) stal velmi zpolitizovaným, přičemž je zneužíván v politickém soupeření pro označování protivníků a přisuzování viny. V akademickém prostředí se také objevuje řada definic, které často postrádají preciznost (blíže viz Schmid 2013: 17; srov. Mareš 2005; Leistedt 2013; Smolík 2015b).

Část autorů také upozorňuje na to, že radikální postoje jsou spojovány s mládím a revoltou, kdy jsou radikální skupiny vnímány jako atraktivní a přinášející jedinci jistotu a pocity sounáležitosti. Typické je také černobílé vidění světa (Danics 2002: 56–57).

K často uváděným faktorům vedoucím dospívajícího jedince k radikálním či přímo extremistickým organizacím lze uvést negativní zkušenost sociálního vyloučení jedince, rigidní styl výchovy, zkušenosti s násilím v dětství, individuální akceptování násilí, problémové chování ve volném čase, edukační problémy, orientace na konzumní společenský styl a s tím související frustrace z vlastního společenského statusu a nekritický pohled na sebe (Štefančík a kol. 2013: 32; srov. Moravčík, Struhár 2019: 23–28).

Stejně tak lze konstatovat, že radikalismus v sobě má určitou psychologickou přitažlivost, která spočívá především ve výsledku, tj. v samotné zásadní změně (srov. Malík 2007: 194). S přibývajícimi teroristickými činy v evropských zemích se v současnosti v odborných, především bezpečnostních a sociologických diskusích, dostává do popředí fenomén radikalizace i v ČR. Tento fenomén je několikrát zmiňován i v Auditě národní bezpečnosti v kontextu islámského radikalismu, přičemž je konstatováno, že rozsáhlejší radikalizační tendence v českém prostředí zaznamenány nebyly (viz MV ČR 2016: 11). Přesto je v současnosti obecně islamistická radikalizace vnímána jako nejnebezpečnější forma radikalizace, přestože počty muslimů v ČR dosahují řádu

---

⁸¹ Označování za hrozbu se projevuje například u většinových západních společností, které jsou konfrontovány s přílivem imigrantů z muslimských zemí, což je trend, který lze sledovat přibližně posledních 30 let. Muslimové tvoří jednu z hlavních skupin imigrantů a důležitou společnou charakteristikou je, že tvoří menšinu ve všech dotčených státech. Mnohé závěry u výzkumu migrantů konstatují, že tzv. druhá generace (tj. děti imigrantů) připisují náboženství stále větší roli (např. ve Velké Británii to byl Roshonara Choudhry, student King's College v Londýně, který v roce 2010 coby sympatizant organizace al-Káida pobodal politika Labour Party Stephena Timmse) (srov. Weinberg 2013: 2). Víra je pro ně důležitější při hledání vlastní identity (Koomen, Pligt 2016: 158, srov. Čejka 2020: 223; Stojar a kol. 2017: 71; Myers 2016: 257). To v kombinaci např. se sociálním vyloučením může být také považováno za hrozbu. Na druhou stranu právě sociálně vyloučené lokality mohou teroristům poskytovat zázemí pro páchání jejich činnosti a sloužit jako kolébka radikalizace (Filipec 2017: 71).

pouhých několika tisíc (viz Danics, Tejchmanová 2017: 11; Tretera 2005: 110; Čeněk, Kompérová, Smolík 2018: 117).

Stejně tak se proces radikalizace spojuje s politickým násilím, radikálními politickými stranami, ideologiemi či radikálními náboženskými proudy. V médiích, politologických i bezpečnostních analýzách či politických komentářích se v souvislosti s některými událostmi či přímo krizemi (např. v kontextu migrační krize) také začíná hovořit o radikalizaci politiky či radikalizaci konkrétních společenských skupin a jedinců.

Tak jako existují odlišné způsoby a formy radikalizace, i mezi samotnými radikály lze rozlišovat rozdílné typy, například „seberadikál“ a skupinový radikál, zjevný (otevřeně demonstrující své postoje) a skrytý radikál (maskující svoji identitu), potenciální radikál (preradikál) a reálný radikál, radikál z přesvědčení (ideový typ) nebo z pomsty (emocionálně-afektivní typ), demonstrativní, destruktivní, sympatizující (pasivní) přívrženec a aktivní stoupenec, částečný radikál, tzn. angažující se pouze ve vymezené oblasti, resp. ve sféře (politické, kulturní, náboženské atd.) a komplexně radikalizovaný jedinec připravený vykonat teroristický útok (Murdza, 2014: 45–46).

O aktuálnosti tématu vzhledem k projevům radikalizace v podobě teroristických činů není pochyb, stejně jako o možnostech jednotlivých entit (především jednotlivých států) realizovat konkrétní opatření vůči radikalismu a terorismu, která jsou deklarována např. v bezpečnostních politikách.

2.2 Radikalizace jako proces

Radikalizaci lze studovat jako proces, kdy se jednotlivci „z beránek mění ve vlky“, tj. osoby, které jsou nebezpečné pro společnost. Nejčastěji se tyto jedinci dopouští bezprecedentního násilí v podobě teroristických útoků. Proces radikalizace je realizován v různém typu prostředí, přičemž se většinou jedná o konkrétní radikální/teroristickou organizaci, vrstevnické skupiny či rodinné prostředí⁸². Mohou se však objevit i jedinci, kteří se radikalizují sami na základě sympatií s danou teroristickou organizací. Tato radikalizace může probíhat různými způsoby např. samostatně přes internet nebo pomocí dalšího člověka, který jedinci vštěpuje do hlavy radikální myšlenky a ideologie (srov. Cupalová 2019: 8).

Poznatky o jednotlivých aspektech radikalizace vychází z jednotlivých metastudií (realizovaných na základě dříve publikovaných výzkumů), které se snaží generalizovat jednotlivé faktory. Schmid (2013) na základě metaanalýzy určil osm tezí, které se vztahují k procesu radikalizace:

1. *Většina radikálů/teroristů nemá vážné psychické problémy.* Častější u teroristů je naopak pocit, že jejich život nebyl smysluplný předtím, než se přidali k teroristické skupině. To znamená, že po přidání se ke skupině se proměňují v opravdové „nadšence“ a stávají se z nich snadno radikálové/extremisté.
2. *Minulost teroristů je velmi různorodá.* Každý k terorismu došel vlastní cestou a nedá se tudíž jasně specifikovat jeden profil běžného teroristy. Stejně tak obtížné je popsat přímočarý proces radikalizace. Zajímavým „stimulačním“

⁸² Je zřejmé, že radikalizace a indoktrinace osobami z rodinného kruhu nebo lidmi, kteří požívají vysoké důvěry, jsou velmi účinné (Vegrichtová 2019: 80; srov. Brutovská 2018: 179).

- prvkem může být i členství rodinných příslušníků či přátel v radikálních/teroristických organizacích.
3. *Radikalizace je většinou postupný proces.* Radikalizace trvá určité časové období, přičemž radikalizaci naznačují některé změny v chování jedince. To se může týkat například nových rituálů, zájmů atp.
  4. *Chudoba jednotlivce sama o sobě radikalizaci nezpůsobí, ale nezaměstnanost již na ni může mít vliv.* Chudoba sama o sobě ještě nevede k radikalizaci.⁸³ Záleží na konkrétní společnosti. U mladých muslimských radikálů se například ukázala tendence, že dlouhodobá nezaměstnanost může vést k jejich začlenění do teroristických organizací.
  5. *Rozhořčení (pocit zažívané nespravedlnosti) hraje většinou důležitou roli při radikalizaci, případně slouží jako „startér“.* Pocit nespravedlnosti je velmi silným faktorem, který může ovlivnit člověka ke vstupu k radikálním či paramilitárním skupinám. Osobních rozhořčení je ale na světě hodně a každý člověk má pocity nespravedlnosti. Tudíž to nelze brát jako jasnou a zásadní cestu k radikalizaci. K radikalizaci se člověk může dostat, identifikuje-li viníka, který za jeho špatné pocity může, a cítí tedy, že je třeba ho odstranit. U teroristů je ale běžné, že neřeší pouze své vlastní smutky prostřednictvím terorismu. Většinou se identifikují se smutky někoho jiného, případně skupiny, a ve jménu této dané skupiny jednájí. Tímto způsobem pracují lídři teroristických organizací, kteří využívají rozhořčení mladých mužů a používají ho jako nástroj k nabírání nových vojáků. Na to reagují mladí muslimové z Východu, kteří se cítí vyloučení ze společnosti a uvěznění v autoritářských režimech v blízkovýchodních zemích. Nebo naopak ti, kteří žijí na Západě a jsou bohatí a vzdělaní, mívají problém se svojí vlastní identitou a pocitem sounáležitosti s okolím. Proto právě je radikální myšlenky oslovují. Další čtyři faktory jsou jmenovány v souvislosti s radikalizací. Jedná se o a) potřebu jednat proti (i domnělé) nespravedlnosti; b) pocity vzrušení, které jsou při tom zažívány; c) status cti uvnitř skupiny a d) tlak ze strany vrstevníků.
  6. *Sociální sítě jsou pro nábor nových členů do teroristických skupin vhodným prostředím.* Existence radikálního prostředí, ať už ve fyzické blízkosti či v prostředí internetu (typicky na sociálních sítích) může být pro mládež lákavá. Je to tím, že jsou v tomto směru více zranitelní, protože jsou ve věku, kdy hledají sami sebe, nové role, identitu. Lichner a kol. (2018: 25–26) na základě zahraničních výzkumů konstatují, že „v Evropě se radikalizují nejvíce mladí muži ve věku 15–25 let“, přičemž je pro ně charakteristická vysoká míra impulzivnosti, tendence riskovat, potřeba získat sociální status, ale i schvalování násilných způsobů řešení problémů. Tyto charakteristiky vedou často k sociálněpatologickým jevům (užívání omamných a psychotropních látek, alkoholu atp.) a následné radikalizaci. Mladí lidé mohou být náchylnější k radikálním myšlenkám, pokud si v minulosti prošli diskriminací, ponižováním, šikanou apod. Obecně platí,

⁸³ Dlouhou dobu byl faktor chudoby pravidelně uváděn jako přímá příčina radikalizace. Nicméně v případě islámského radikalismu je opravdu obtížné najít podporu pro toto tvrzení. Ekonomické postavení nemůže být považováno jako příčina jakéhokoli radikalismu a terorismu. V této věci se diskuse týkala i relativní/absolutní chudoby a míry ekonomické deprivace. Podrobnější analýzy ukázaly, důsledky subjektivní deprivace jsou podstatně závažnější než deprivace objektivní (podrobněji viz Koomen, Pligt 2016: 28–31; Laqueur 2006: 80).

že mládež je charakteristická nekonvenčními, nekompromisními a jednoduchými postupy, jak řešit sociální problémy (srov. Lichner a kol. 2018: 81). Tato skutečnost se projevuje i v prostředí sociálních sítí.

7. *Ideologie přijímající násilí.* Ideologie přispívá k přijetí násilí jako nástroje, kterým lze dosáhnout politických (společenských) změn. Ideologie (jako soubor norem) ospravedlňuje použití extrémních metod a snižuje morální zábrany.
8. *Opuštění teroristické činnosti často probíhá bez procesu deradikalizace.* Proces deradikalizace na rozdíl od pouhé distance od teroristické činnosti je záležitost dlouhodobější.

Deradikalizační proces je podobný jako radikalizace. Jde především o změnu náhledu na sociální realitu. Jedná se o ustoupení od určitých hodnot, přesvědčení či radikálních postojů. Dalo by se předpokládat, že je vždy třeba nejdříve změnit mysl – deradikalizovat se, a v návaznosti na to se člověk rozhodne opustit teroristickou skupinu. Výzkumy ale ukazují, že v tomto pořadí to vždy být nemusí (srov. Cupalová 2019: 19–21; Schmid 2013; Koomen, Pligt 2016; Lichner a kol. 2018). Deradikalizační proces se primárně vztahuje ke kognitivnímu odmítnutí konkrétních (radikálních) hodnot, postojů a názorů, přičemž důležité je porozumění tohoto odmítnutí a vzdání se radikálního přesvědčení (United Nations 2016: 141).

Abychom mohli hovořit o radikalizaci jako procesu, musí být přítomno několik prvků:

1. V případě tohoto procesu je zřejmé, že se musí vycházet především z rizikových faktorů, které jedince ovlivňují na úrovni emocionální, kognitivní i behaviorální. Proces tedy nelze identifikovat na běžných postupech psychologie osobnosti, která se zaměřuje na profil či osobnost radikála (či teroristy).
2. Dalším významným prvkem je komunikace okolí směrem k jedinci, kdy jsou uplatňovány persvazivní přístupy ideologické, náboženské či sociálně-radikální indoktrinace, která je často spojována s fenoménem brainwashingu.
3. Ačkoli jsou předchozí dva body velice důležité, do procesu radikalizace, především v období tzv. nového terorismu, vstupují i moderní komunikační prostředky, sociální sítě, internetová fóra a také mechanismy propagandy v prostředí internetu (Leistedt 2016: 1588–1589).

2.3 Teorie radikalizace, modely radikalizace-deradikalizace

Sociální vědci se zaměřují na sestavení modelů radikalizačního procesu, který by usnadnil pochopení vztahů mezi jednotlivými proměnnými, které vedou k tomu, že se jedinec (či skupina) radikalizuje. Teorie a modely radikalizace zkoumají širokou škálu sociálních a politických faktorů. Jsou to ty, které zdůrazňují jako své hlavní příčiny: psychosociální faktory, kulturní determinanty, mezinárodní vztahy, roli médií, internetu a vliv sociálních sítí (Khosrokhavar 2013: 286).

Významným faktorem radikalizace je i komplex politiky a víry, který především v zemích Evropy a USA u mladých migrantů vyvolává na úrovni komunikace radikální požadavky, a často vede část z nich k následnému zapojení do teroristických organizací. Tyto trendy jsou potvrzeny jak politickými a bezpečnostními špičkami (např. bývalým francouzským premiérem Manuelem Wallsem či Richardem Waltonem ze

Scotland Yardu), tak i jednotlivými radikalizovanými jedinci, kteří se zapojili do teroristických aktivit (Leistedt 2016: 1588).

Psychologické modely radikalizace předpokládají postupné narůstání radikálních postojů až k bodu, kdy je masivní násilí na veřejných místech díky novým implicitním teoriím v mysli jedince realizováno (Čírtková 2016: 25).

Doposud publikované práce člení teorie terorismu (i radikalizace) na tzv. sociologické teorie, teorie psychodynamických postojů, kognitivní teorie a teorie skupinových procesů (Murdza 2014: 33). Vzhledem ke komplexnosti tohoto tématu je však počet přesvědčivých a komplexních teorií na toto téma značně omezen. Dalším důvodem je problematické získávání spolehlivých a užitečných dat; logicky, jedinci relevantní pro tento typ výzkumu jsou obtížně dosažitelní. Kromě toho, pokud se je podaří najít, nejsou většinou příliš ochotni účastnit se výzkumu a neochotně zveřejňují požadované informace (Koomen, Pligt 2016: 6).

Někteří vědci proto realizují analytické studie, ve kterých je teroristická radikalizace interpretována jako interakce mezi rozhodovacími procesy teroristických elit, individuálními motivacemi bojovníků a organizačním procesem rekrutace a socializace. Jiná část výzkumníků se zaměřuje na kulturní faktory v konkrétních kontextech, které jsou propojeny s procesem globalizace. Tento „kulturní přístup“ zahrnuje typologii „kultur násilí“.

Další řada studií se zaměřuje na religiózní oblast, se zaměřením na specifičnost jednotlivých věrouk. Dalším přístupem je i teorie racionální volby (*rational choice theory*), která rozhodnutí jedince či skupiny vnímá jako optimální strategie k dosažení určitých sociálně-politických cílů, což se týká zejména situací, kdy je protivník vojensky či ekonomicky v převaze a neexistuje výraznější šance na úspěch např. v podobě „klasické války“ (srov. Khosrokhavar 2013: 287).

Část sociálních vědců a bezpečnostních expertů se přesto pokouší o přiblížení procesu radikalizace a deradikalizace ve formě modelu či alespoň metafory (Doosje a kol. 2016).

Randy Borum (2003) ve své studii *Understanding the Terrorist Mind-Set* určil jeden z prvních modelů radikalizace. Podle této studie se radikalizovaný jedinec pohybuje na ose, která má čtyři fáze ideologického vývoje:

1. „Něco není správně“ – osoba (či skupina), která je na cestě k radikalizaci, si uvědomí, že situace, v níž se nachází, je velice špatná. Kontextem je především dlouhodobá sociální a ekonomická deprivace.⁸⁴
2. „Není to fér“ – v druhé fázi jedinec (či skupina) zažívá pocity nespravedlnosti. Na základě vnímané nespravedlnosti/nerovnosti se objevují i pocity nenávisti.
3. „Je to vaše chyba“ – v třetí fázi je nalezen viník, který tuto (často subjektivně) vnímanou nespravedlnost způsobil. V této fázi je jednoznačně vina připsána konkrétní sociální skupině či jedinci.

⁸⁴ Ekonomická deprivace či slabá socioekonomická pozice je často citována jako důležitý přispívající faktor k radikalizaci a potenciálně i terorismu. Tato argumentace se často uvádí u islamistického terorismu, kdy je zmiňována horší pozice muslimů ve vztahu k většinové společnosti (např. ve Velké Británii). Ve srovnání s populací jako celkem, muslimové ve Velké Británii mají třikrát větší nezaměstnanost a jejich koncentrace je v lokalitách, které lze označit za „horší lokality“. Zároveň existuje také nerovnost v oblasti vzdělávání mezi muslimskou menšinou a většinovou populací (Koomen, Pligt 2016: 23–24).

4. „Vy jste ti špatní“ – v poslední fázi dojde k označení viníků a ke stereotypizaci a generalizaci konkrétních osob, které jsou spojeny s negativními charakteristikami a vlastnostmi. V této fázi jsou „nepřátelé“ již demonizováni a jsou používána dehumanizující označení („zvířata“, „hmyz“, „démoni“ atp.) (blíže viz Borum 2003: 9; srov. LeShan 2004: 56; Nolte 2018: 202).

Na této úrovni se projevuje i tzv. *efekt/teorie obětního beránka*⁸⁵, což je mechanismus přenosu (projekce) viny za nejrůznější problémy, konflikty a obtíže ve společnosti na jiné skupiny (etnické a národnostní menšiny, „nevěřící“) či osoby (srov. Allport 2004: 267; Sosnin 2010: 17; Hewston, Stroebe 2006: 540; LeShan 2004: 162; Helus 2011: 229).

Nalezením obětního beránka (nejčastěji konkrétní společenské skupiny) se může dospět k tomu, že problémy jsou řešitelné, případně mohou být alespoň predikovány či ovlivňovány (srov. Cottam a kol. 282). V ideálním případě je *obětní beránek* obětován, což v realitě může vést k likvidaci takto definované sociální skupiny. Vyhledávání (či likvidace) obětního beránka se nejvíce vyskytuje tehdy, pokud se nějaká sociální skupina dostane do vnitřních rozporů nebo se jedná o důsledek vnějšího ohrožení, a dojde k přemístění agrese (blíže viz Krech, Crutchfield, Ballachey 1968: 502).

Podstatná v souvislosti s radikalizací je i teorie sociální identity (*Social Identity Theory*), která konstatuje, že chování jedince (stejně jako zastávání a vyjadřování postojů) je významně ovlivňováno s hodnotou „vlastní“ či „vztažné“ (*in-group*) sociální skupiny (srov. Hewstone, Stroebe 2006). Sociální identita souvisí i s konkrétním sebepojetím (*self-concept*), které reflektuje vztah mezi osobní a skupinovou identitou (srov. Myers 2016: 293). Čím více je sebepojetí jedince založeno na sdílené reprezentaci „my“, tím více je jeho sebedefinování (*self-definition*), vnímání (*perception*), poznávání (*cognition*), prožívání (*affect*) a chování založeno na takzvaném skupinovém prototypu (Procházka, Vaculík, Smutný 2013: 58).

Tato skutečnost je předpokladem sociální stratifikace ve společnosti. Příslušnost jedince ke konkrétní sociální skupině má vliv na jeho vlastní hrdost, sebeúctu⁸⁶ a obecně „hodnotu“. Právě hrdost působí na vnitřní popudy (pohnutky, motivy), a tak jedinec někdy jedná i bez ohledu na možné negativní důsledky, což je typické pro teroristy identifikující se s radikálním islámem či politickým fundamentalismem (srov. Nakonečný 2000: 70).

Příslušníci konkrétní skupiny tak získávají skupinovou identitu, a zároveň i sociální distanci od jiných sociálních skupin s rozdílnými hodnotami, normami a principy. Tím, se jedinci odlišují od osob, které patří do jiných sociálních skupin. To samozřejmě může vést k předsudkům, nenávisti, či dokonce k násilí vůči jiným skupinám (srov. Lichner 2018: 29–30).

⁸⁵ Obětní beránek (*scapegoat*) byla ve starověkých obřadech Blízkého východu, včetně židovských, tradiční obětní zvířata (beránek či kozel), na která se v den pokání nakládaly všechny hříchy společenství, a takto symbolicky zatížená zvířata pak byla vyhnána do divočiny (Hartl, Hartlová 2000: 72).

⁸⁶ Sebeúcta je určitá hodnota jedince, kterou lze získat právě v prostředí skupiny. Míra vnímané sebeúcty se také liší podle konkrétní kultury (komunity). Sebeúcta v kolektivistických kulturách se blíže váže k názoru „co si o mně a mé skupině myslí ostatní“ (viz Myers 2016: 44).

Dalším modelem je pyramidový model (*The Pyramid Model*) Jamese Khalila, který pracuje s tezí, že velká část problémového chování dospívajících jedinců – a z toho plynoucí radikalizace – je způsobena nízkou kvalitou primárního sociálního prostředí, tj. základny. Tato nefungující základna ovlivňuje vše ostatní, co z ní vychází. Radikální tendence tedy vycházejí především z rodinného prostředí, přičemž se jedná o proces, který zahrnuje i celkové vyzrávání a budování osobnosti konkrétního jedince. Tento model se zaměřuje především na vhodnou podporu a sociální rozvoj jedince, přičemž cílem je eliminace nežádoucího, tedy radikálního, chování (srov. Khalil 2017; Lichner 2018: 29)

Následující kapitoly blíže představí pyramidový model, metaforu schodiště, model radikalizace-deradikalizace, metaforu dopravního pásu a radikalizaci prostřednictvím akce.

Krom modelů a metafor, které budou popsány v následujících kapitolách, však existují i další. Jedná se například o teorii řízení teroru/strachu (*Terror Management Theory, TMT*). V této teorii je „teror“ existenciální strach ze smrti, který může redukovat skupinová identita. Nebezpečí pro konkrétní radikální skupinu, která ohrožují jednotlivé členy (včetně úmrtí), vedou k vtíravým myšlenkám na smrt, což vede k větší angažovanosti v rámci vlastní skupiny, a k přijetí jejích hodnot (používán je termín „nárazník strachu“, *cultural anxiety buffer*) (blíže viz McCauley, Moskalenko 2017: 208).

Jiný přístup k problematice radikalizace se označuje jako „skládánka/puzzle radikalizace“ (autorů Hafeze a Mullinse). Tento teoretický přístup konstatuje, že ze všech kousků „puzzle“ jsou podstatné čtyři faktory, které přispívají k radikalizaci a následné teroristické akci. Mezi tyto faktory řadí *pocit křivdy, utváření sítí* (z podobně smýšlejících osob), *ideologii a příznivé prostředí*. Tento přístup se týká především islamismu v evropských státech. Poznatky se týkají radikálních muslimů, kteří prostřednictvím přátelství, rodinných vztahů, ideologie a náboženství utváří sociální sítě, které ospravedlňují použití násilí. Příznivým prostředím se myslí například připojení k internetu, možnost účastnit se výcvikových táborů či kázání radikálních imámů atp. (srov. McCauley, Moskalenko 2017: 210)

2.3.1 Pyramidový model radikalizace

Clark McCauley a Sophia Moskalenko ve svém pyramidovém modelu (či spíše konceptu) zdůrazňují fakt, že jen malá část z osob, které se radikalizují, se stanou teroristy. Směrem od základny k vrcholu pyramidy vyšší úrovně odpovídají zvýšené radikalizaci názorů, pocitů a chování. Hranice mezi různými úrovněmi pyramidy představují klíčové přechodové body radikalizace – např. od legálního politického činu k ilegálnímu a od toho ke skutečnému páchání terorismu (blíže viz McCauley, Moskalenko 2008; Johnston a kol. 2017).

V tomto modelu tedy figurují dvě pyramidy. *Názorová pyramida*, na jejímž základně jsou jedinci, kteří jsou politicky neutrální, na vyšší úrovni jsou jedinci, které lze označit jako sympatizanty, a na vrcholu názorové pyramidy jsou jedinci, kteří cítí morální odpovědnost zahájit násilné aktivity. Nejedná se však o jednosměrný postup ze základny na vrchol. Sestupný proces je také možný.

Akční pyramida je typická tím, že (inertní) jedinci nevykazují vůči skupině žádnou aktivitu. Na vyšší úrovni této pyramidy se nacházejí jedinci, kteří realizují aktivismus

v rámci skupiny, který je ale v mantinelech legálních projevů. Vrcholem této pyramidy jsou osoby, které lze označit za radikály (či přímo teroristy). Tyto osoby se podílejí na násilných aktivitách skupiny. Zároveň i v akční pyramidě je možný vzestupný i sestupný pohyb (McCauley, Moskalenko 2007: 212). Z uvažování o procesech v obou pyramidách lze vyvodit i praktická (strategická i taktická) opatření pro bezpečnostní instituce protiteroristické politiky. Na základě empirických výzkumů se nepotvrdil přímý vztah mezi extrémním přesvědčením a extrémní akcí (teroristickým činem). Tyto souvislosti jsou poměrně slabé. Aktivita proti extrémním myšlenkám (ideologiím) musí vycházet z jiných zdrojů než boj proti terorismu. Názorová radikalizace se týká především velkých sociálních skupin, zatímco terorismus převážně malých skupin a jedinců. Opatření vůči těmto dvěma druhům radikalizace vyžadují různé nástroje i dovednosti (srov. McCauley, Moskalenko 2007: 212).

Radikalizace se odehrává na třech úrovních: individuální, skupinové a masové. Na těchto úrovních bylo identifikováno 12 mechanismů, které se vtahují k procesu radikalizace. Jedná se o tyto mechanismy: osobní viktimizace, politická křivda, vstup do radikální skupiny a připoutání se, přijetí radikální skupinou, zvýšená míra koheze skupiny pod vlivem izolace a ohrožení, snaha o získání podpory, vymezení se vůči státní moci, radikalizační proces (štěpení) uvnitř skupiny (*fissioning*), masová mobilizace příznivců pod vlivem nepřátelských akcí (v originále *jujitsu politics*), nenávist (součástí je i dehumanizace nepřátel) a mechanismus mučednictví (a uchovávání mučedníků v paměti jedinců/organizace) (blíže viz McCauley, Moskalenko 2008: 418–428).

V rámci mechanismu personální viktimizace je jednotlivec motivován touhou po pomstě za smrt svých blízkých nebo ztrátu majetku. Teroristický útok je těmito jedinci vnímán jako odplata za spáchanou křivdu (mechanismus 1). V druhém případě dochází k individuální radikalizaci v reakci na politický trend nebo politickou událost, se kterými dotyčný nesouhlasí a rozhodne se situaci „vzít do vlastních rukou“ (mechanismus 2). Ve třetím případě dochází k postupné radikalizaci v rámci skupiny, která si po malých krůčcích testuje nového člena, zatímco nováček se snaží získat důvěru skupiny. Radikalizace většinou probíhá pomalu a předěl ve smyslu „a nyní budu terorista“ je velmi vzácný (mechanismus 3). Ve čtvrtém případě jsou klíčovým mechanismem rodinné vazby, kdy je člověk přiveden do skupiny či radikalizován někým ze svých blízkých, ať již se jedná o rodinu, kamaráda nebo partnera. Jedná se o poměrně častý způsob nábory členů, jelikož skupina nechce riskovat nábor zcela neznámých jedinců z důvodu vyzrazení (mechanismus 4). V pátém případě jednotlivec upraví své preference radikálnějším směrem v důsledku interakce v rámci skupiny. Jednotlivec má totiž tendenci k umírněnosti, avšak po skupinové debatě zpravidla přehodnotí svůj přístup směrem k radikálnosti (mechanismus 5). Existují dvě teorie, proč se tak děje. První vychází z teorie relevantního argumentu, kdy jednotlivec v rámci diskuse slyší nové argumenty a na základě logiky přehodnotí svůj postoj. Oproti tomu teorie sociálního srovnání hovoří o pocitu tlaku, na základě kterého jednotlivec upraví své preference směrem k průměru skupiny. Důležitou roli přitom hrají radikální postoje, jelikož jedinci s jasně vyhraněnými názory jsou více obdivováni a určují směr posunu (McCauley, Moskalenko 2008: 422; Filipec 2017: 105–106).

K radikalizaci může dojít také uvnitř skupiny a na základě zvýšení vnitřní soudržnosti. Pokud je skupina izolovaná a vystavená stresu, začne se zvyšovat vzájemná

závislost jejích členů a význam cílů skupiny. Může tak dojít ke zkreslení reality, která je redukována na členy skupiny a naplnění společných cílů, přičemž nebývá vzácností, že jednotliví členové jsou ochotni obětovat se jeden za druhého. Typickým příkladem jsou vojenské jednotky pobývající dlouho v boji, avšak tato dynamika je zaznamatelná také u teroristických skupin (mechanismus 6). Jiným případem je proces soutěže o omezený počet příznivců, kdy radikálnější přístup skupiny umožní získat více sympatizantů (mechanismus 7). Menšinový přístup a určitá slabost mohou vést ke skupinové radikalizaci za pomoci „kondenzace“, kdy je skupina potlačena státními autoritami za použití násilí. Zatímco represe může některé skupiny odradit, u jiných skupin vyvolá protiakci, která bude silnější než akce skupiny, proti které represe původně směřovala (mechanismus 8). Dojde tak k eskalaci radikalismu a násilí. Kromě toho v rámci skupiny může docházet k vnitřním sporům ohledně cílů a vedení a může dojít ke „štěpení“ na různé části (9), z nichž některé budou radikálnější než část původní (mechanismus 9). K radikalizaci může dojít také externím útokem na skupinu ze strany jiné skupiny (mechanismus 10). Přestože je skupina vnitřně heterogenní, dojde dočasně k hlubší kohezi (McCauley, Moskalenko 2008: 425; Filipec 2017: 106–107). Na masové (nebo lépe společenské) úrovni jsou klíčovými mechanismy nenávist (mechanismus 11) a mučednictví (mechanismus 12). Při dlouhodobém konfliktu, jako je válka, dochází k dehumanizování nepřítele a narůstání radikalizace společnosti v důsledku nenávisti. Oproti tomu mučednictví funguje na principu sociální konstrukce, kdy v některých společnostech je „obětování se“ viděno jako nejcennější akt, který je oslavován a považován za hrdinský čin, přičemž jsou zpravidla odměňováni a veleni i rodiče „mučedníka“ (McCauley, Moskalenko 2008: 428; Filipec 2017: 428).

Na radikalizaci se tedy podílí celá řada různých faktorů. Nezanedbatelnou roli má prostředí, které na jedince působí, interakce v rámci skupiny i individuální charakteristiky. Vzájemné interakce těchto rovin vytváří jedinečné prostředí pro radikalizaci. Nelze tedy obecně stanovit konkrétní míru působení jednotlivých rovin k vytvoření přesně stanovené hranice, po jejímž překročení dojde k radikalizaci jedince, a naopak míru, kdy jsou působící faktory ještě bezpečné. Jedná se o proces velice subjektivní a významnou roli tak má motivace. Ta často není psychologická, ale čistě racionální (Filipec 2017: 107).

2.3.2 Metafora schodiště

Pro úvahy o současném terorismu a radikalizačním procesu, resp. o motivacích a příčinách, nám může napomoci metafora schodiště, kterou představil v článku *The Staircase to Terrorism* Fathali M. Moghaddam, který vysvětluje, že právě metafora slouží v psychologii k lepšímu pochopení samotných kořenů terorismu (viz Moghaddam 2005; McCauley, Moskalenko 2007; Koomen, Pligt 2016; Smolík 2015b).

Moghaddamova metafora je představena jako budova se schodištěm. Celý koncept pracuje s přízemím a pěti patry, přičemž každé patro je charakteristické určitými psychologickými procesy. Schodiště směřuje do dalších pater a jedinec – na základě imaginace – se rozhoduje, zda otevřít další dveře a postoupit po zužujícím se schodišti o patro výš. Při stoupaní po schodišti má jedinec stále méně a méně možností volby, což v důsledku vede k tomu, že celá situace končí buď zničením ostatních, zničením sebe, nebo zničením sebe i ostatních (viz Smolík 2015b).

V přízemí budovy jedinec zažívá pocity nespravedlnosti a *relativní deprivace*. Relativní deprivace pramení z vnímaného rozporu mezi tím, co člověk (či skupina)⁸⁷ má, a tím, na co si nárokuje právo (srov. Hewstone, Stroebe 2006: 563). Tyto pocity každodenně zažívají miliony lidí, z nichž pouze někteří postoupí obrazně do prvního patra. V prvním patře se tito jedinci snaží nalézt způsob, jak zlepšit svoji životní situaci a dosáhnout větší spravedlnosti. Pokud však nevidí reálnou naději na zlepšení a necítí, že by mohli výrazně ovlivnit rozhodovací procesy, jejich frustrace se prohlubuje. V tomto patře je snaha o dosažení individuální mobility, která by změnila pocity nespravedlnosti a deprivace. Pokud je tento pokus neúspěšný, přichází větší frustrace, a následuje postup do druhého patra budovy.

Jedince, kteří dosáhnou druhého patra, je možné charakterizovat tím, že jsou plni zloby a frustrace. Těchto psychických stavů a nálad využívají radikální teroristické organizace, které je podněcují k tomu, aby svoji agresi směřovali k „nepříteli“. Prohlubující se pocity zmaru vedou u některých jedinců k tomu, aby postoupili do dalšího poschodí.

Ve třetím patře se tito jedinci postupně seznamují s morálkou a ideologií teroristických organizací. V tomto patře již hovoříme o rekrutech teroristických skupin, kteří se seznamují s myšlením a základními strategiemi a taktikami konkrétního teroristického uskupení. Rekruti jsou přesvědčováni o tom, že terorismus je zcela ospravedlnitelná a legitimní strategie boje. Na této úrovni jsou rekruti vystavováni různým psychickým nátlakům – je využíváno například izolace jedince, jsou jim vnucovány pocity podezřívavosti a strachu. Přesto jsou jedinci vedeni k tomu, aby vedle „normálního“ života žili i jakýsi paralelní a tajný život, přičemž členství v teroristické skupině je tajeno i před nejbližšími. Následuje rozhodující fáze, která končí přechodem do čtvrtého patra (z tohoto patra už není cesta zpět). Rekruti se učí optice „my versus oni“⁸⁸ a činnosti teroristické organizace hodnotí jako zcela legitimní. Na této úrovni se rekruti člení na dvě kategorie, které vedou do posledního, tj. pátého patra. První skupina je složena z těch, kteří se stanou dlouhodobými členy teroristické organizace. Tito jedinci jsou seskupováni do jednotlivých teroristických buněk po čtyřech až pěti osobách. Jedinci jsou ve styku pouze s členy své buňky. Druhá kategorie je tvořena tzv. pěšáky (*foot soldiers*), kteří jsou v krátkém časovém horizontu využiti k sebevražednému atentátu či k rychlým násilným akcím. Tito jedinci jsou pak vzorem pro další následovníky v důsledku „mučednické smrti“. Čtvrté patro je typické tím, že jedinci přejímají tradice, metody, taktiky a seznamují se s cíli teroristické činnosti. Z tohoto patra není jiná cesta než vstříc smrti.

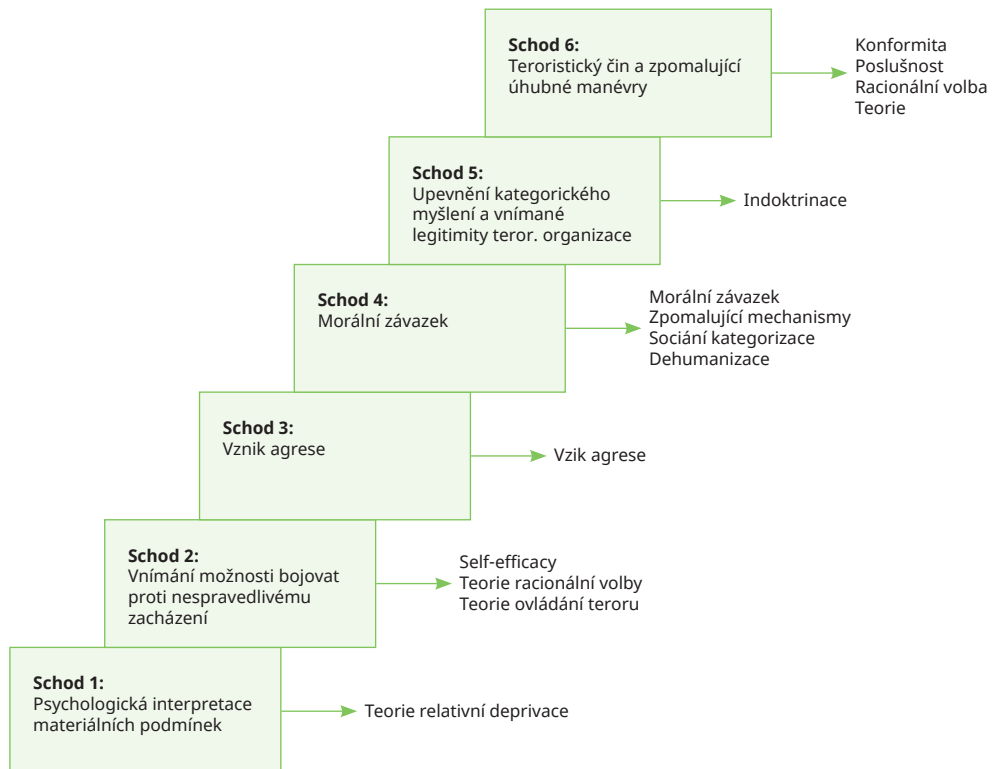
Páté patro budovy je samotné provádění jednotlivých teroristických činů. Na této úrovni jsou již všichni civilisté vnímáni jako nepřátelé náležící do kategorie „oni“

⁸⁷ Relativní deprivaci mohou pociťovat jak dominantní, tak minoritní skupiny (blíže viz Hewstone, Stroebe 2006: 563).

⁸⁸ Myšlení „my versus oni“ a předpokládaná nadřazenost určité skupiny může způsobit to, že lidé nahlížejí na osoby mimo skupinu v podmínkách omezeného počtu základních charakteristik a dokonce věří, že určité základní lidské vlastnosti nejsou přítomny do stejné míry ve skupině a mimo ni. Tento efekt odcizuje skupiny jednu od druhé, a tím vytváří úrodnou půdu pro větší polarizaci. Klíčovým faktorem jsou v tomto ohledu emoce, z nichž strach a vztek jsou ty, které si ve výzkumu sociálních identit získaly největší pozornost. Obě mohou od sebe skupiny oddalovat (Koomen, Pligt 2016: 119).

(*out-group*). Útočníci před samotným teroristickým činem jsou psychologicky připravováni a motivováni, prochází poslední fází výcviku před spácháním samotného teroristického činu (viz Moghaddam 2005: 162–167; srov. McCauley, Moskalenko 2007: 205–206; Smolík 2015b: 93–95; Koomen, Pligt 2016: 214). Šesté patro je již spojeno s konkrétním teroristickým činem, tj. proces radikalizace je dovršen (blíže viz obr. č. 2).

Obr. 2 *Metafora schodiště* (dle Moghaddam 2005)

Moghaddam tvrdí, že za určitých podmínek někteří jedinci prochází všemi těmito fázemi. Také uznává, že u určitých jedinců je větší pravděpodobnost, že se stanou teroristy, ale také zdůrazňuje, že je obtížné vypracovat profil teroristy. Dle jeho názoru podmínky v prvních stupních modelu tvoří nejlepší cestu k terorismu (Koomen, Pligt 2016: 215).

Na základě této metafory Moghaddam (2005) poznamenává, že nejpodstatnější z hlediska prevence terorismu je především přízemí (tj. např. výchova v rodině, sociální podmínky), což je dlouhodobá záležitost, resp. dlouhodobé řešení. Preventivní aktivity (či přímo systematická politika) by měly směřovat do zlepšování sociální, ekonomické a politické sféry jednotlivých států. Stejně tak by bylo možné odbourávat pomocí výchovy myšlení v kategoriích „my vs. oni“, podporovat myšlenky svobody, demokracie a procedurální spravedlnosti atp. (srov. Moghaddam 2005: 167).

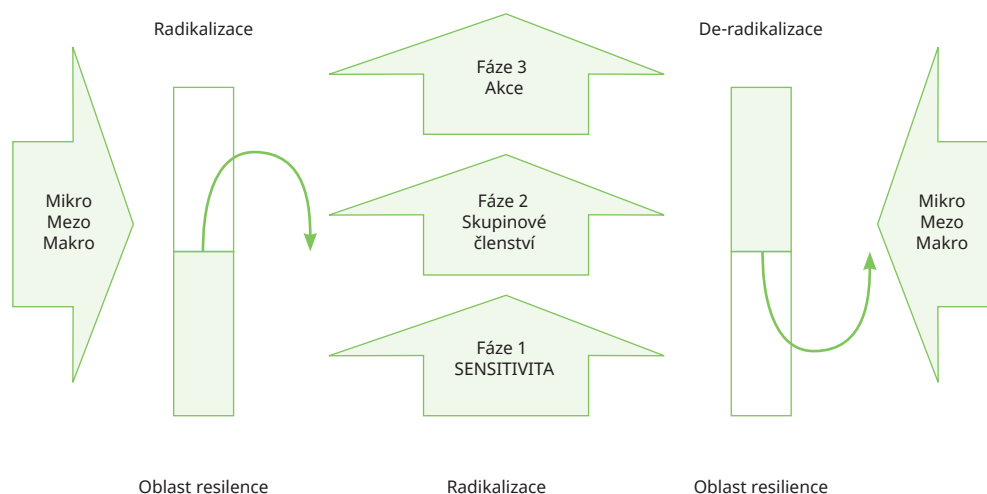
Samotný radikalizační proces může být urychlen i významnou událostí v oblasti mezinárodních vztahů (např. vojenská intervence, okupace, zadržení významného

vůdce určité politické organizace, mezinárodní sankce atp.), která může být považována za jakýsi „katalyzátor“ radikalizace (srov. Kvasničková 2016: 22). Další významná událost podílející se na radikalizaci jedince může být dána situací v rodině či komunitě (zadržení, mučení či zabití rodinného příslušníka, např. v případech muslimských „černých vdov“).

2.3.3 Model radikalizace-deradikalizace

Na základě výše uvedené metafory schodiště Doosje a kol. (2016: 80) stanovili model „radikalizace-deradikalizace“, který rozlišuje tři fáze⁸⁹ tohoto procesu (blíže viz obr. č. 3).

Obr. 3 Proces (de)radikalizace a jeho determinanty (dle Doosje a kol. 2016: 80).

První fáze je charakterizována senzitivitou k radikální ideologii, druhá fáze popisuje proces, kdy se jedinec stává členem radikální skupiny, aby následovala třetí fáze, která je charakteristická tím, že konkrétní osoba je připravena ve jménu skupiny realizovat nějaký násilný čin, například v podobě teroristického útoku (Doosje a kol. 2016: 80).

V první fázi sensitivity, která je označována jako mikroúroveň, hrají důležitou roli významné osobnosti v okolí jedince, který může zažívat pocity bezvýznamnosti, ponížení a zhoršujících se podmínek pro uspokojení budoucích potřeb (snížená perspektiva existence), které se týkají např. zaměstnání, kariéry, osobnostního rozvoje, rodinných vztahů atp. Dalším podstatným faktorem v této úrovni je tedy určitá míra osobní nejistoty, z čehož vyplývá, že jedinec je motivován se začlenit do skupiny

⁸⁹ Jiní autoři (např. Khosrokhavar 2013: 286) pracují se čtyřmi fázemi tohoto procesu. Jednotlivé fáze jsou diferencovány podle určité míry naplnění radikalizačních kroků/úkolů. Jedná se o fázi *preradikalizační*, *sebeidentifikační*, *indoktrinační* („impregnační“, jedinec je sycen radikální naukou a „vzděláván“) a *přímého zapojení* do násilných činů (viz Khosrokhavar 2013: 286).

s podobnými problémy, která by mu poskytla normy, hodnoty a řešení jeho situace. Za připomenutí také stojí fakt, že většina teroristů nemá psychické problémy či onemocnění. Terorismus je tedy výsledkem radikalizačních procesů, které se mohou stát i „normálním“ lidem. I z toho důvodu tvoří radikalizující se jedinec hlavní prvek modelu radikalizace-deradikalizace.

Na radikalizační proces ve všech uvedených fázích mají vliv faktory na mikro-, mezo- i makro-úrovni (srov. Schmid 2013; Kvasničková 2016: 27; Danics 2016: 188; Johnston a kol. 2017: 20).

K důvodům radikalizace na mikro úrovni se řadí např. identitární problémy, neúspěšná individuální integrace, pocity odcizení, marginalizace, diskriminace, relativní deprivace, ponížení (přímé nebo zprostředkované), stigmatizace a odmítnutí, často v kombinaci s morálním rozhořčením a pocitem (nepřímé) pomsty.

K důvodům radikalizace na mezoúrovni se řadí např. skupinové pocity ukřivdění, komunita či skupina zažívá pocity nespravedlnosti, existuje kontakt s radikálními či teroristickými skupinami, část dospívajících manifestuje radikální postoje atp. V této oblasti dochází k tzv. relativní skupinové („bratrské“) deprivaci (*fraternal relative deprivation*), která je charakteristická skupinovými pocity strádání, nouze, pocity ukřivdění a nespravedlnosti. V případě konkrétní skupiny (jako příklad bývají uváděni mladí muslimové v Evropě) se jedná o případy vzdělávacích nesnází, horší kariéry a dalších nedostatků. Tato problematika se projevuje i v silnější fixaci na blízké přátele, rodinu a vzrůstá vliv nejbližšího okolí jedince.

K důvodům radikalizace na makroúrovni se řadí např. role vlády a společnosti ve vnitřní i zahraniční politice, radikalizace veřejného mínění, napjaté vztahy většiny s menšinami, zejména co se týče zahraničních diaspor, chybějící socio-ekonomické příležitosti pro všechny části společnosti atd. (Schmid 2014: 4). Na makroúrovni je jedinec ovlivněn významnými vnějšími sociálními faktory, které mohou mít vliv na jeho proces radikalizace. Uváděny jsou takové procesy, jako je globalizace, ekonomické, politické či kulturní vlivy, které jedinec odmítá (srov. Danics 2016: 188).

Konstatovat lze také, že ne všichni lidé mají tendenci se radikalizovat, případně je i možnost deradikalizačního procesu. Podstatná je rovněž role v případě skupinového členství, případně samotná kolektivní identita (náboženská, politická, socio-ekonomická) jedince (Doosje a kol. 2016: 79).

V druhé fázi radikalizačního procesu, která se již týká začlenění jedince do radikální skupiny, jsou podstatné tyto prvky:

1. samotný akt začlenění a ztotožnění se s radikální skupinou;
2. projevy loajality vůči skupině;
3. akceptace myšlenek a zásad skupiny (Doosje a kol. 2016: 81).

Na mikroúrovni dochází v této fázi především ke snahám jedince přesvědčit ostatní členy radikální skupiny o své naprosté loajalitě, což vede ke ztotožnění se s normami a hodnotami skupiny. Na mezoúrovni dochází k posílení vztahů mezi jedincem a samotnou skupinou. To se projevuje například v podobě iniciačních rituálů, fyzické a psychické izolaci a odloučení od tradičního sociálního prostředí radikalizujícího se jedince (srov. Cottam a kol. 2010: 283). V této fázi se do popředí dostávají nové hodnoty, kdy jedinec „přetrhává pouta“ s původním sociálním zázemím. Na makroúrovni se do popředí dostává vyznání hodnot radikální skupiny (často v podobě náboženského

radikalismu či obecně fanatismu), kdy se projevuje vnímání konkrétní organizace jako prostředku celospolečenské změny.

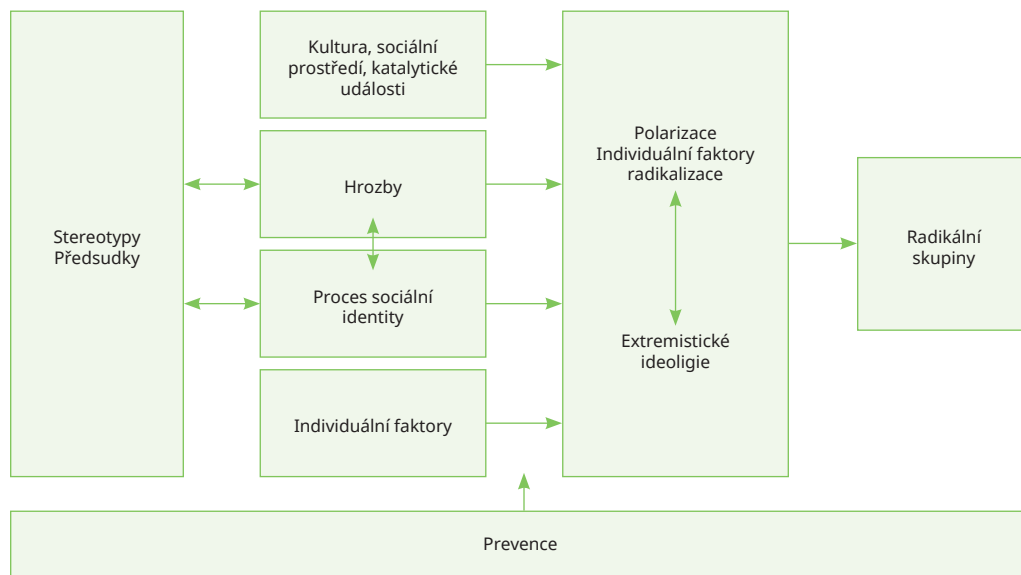
V třetí – závěrečné – fázi radikalizačního procesu dochází k vystupňování a užívání násilí vůči jiným skupinám. Na této úrovni lze jen obtížně vysvětlit psychologické mechanismy, které vedou k přijetí násilné strategie jedince. Na mikroúrovni sehrává roli například fakt, že jedinec je se smrtí konfrontován relativně často (např. v rámci válečného konfliktu). Na mezoúrovni se objevují už konkrétní strategie, jedinec se smiřuje s užitím násilí (v mnoha případech se smiřuje i se skutečností, že při akci sám zahyne), případně zanechá poselství v podobě prohlášení či videonahrávky umístěné na internet. Na makroúrovni se jedinec zaměřuje na společenská témata a apel směřuje na autority, které obviňuje z nutnosti užívat násilí (Doosje a kol. 2016: 82; srov. Smolík 2017b: 795–796).

Na makroúrovni je také významná i role již výše zmíněné polarizace, kdy dochází k rozšiřování politického a sociálního prostoru mezi nárokovými stranami sporu a k přitahování původně neangažovaných nebo umírněných aktérů k jednomu, druhému nebo oběma extrémům (Tilly 2006: 225).

Sama polarizace zvyšuje dispozici všech účastníků interakce použít násilné prostředky. Zprostředkování spojuje lokální konflikty v konfrontace většího měřítka; často také přivádí do hry specialisty na násilí (např. policejní jednotky, zpravodajské služby atp.) (srov. Tilly 2006: 225; Kovanič, Coufalová 2019: 321–324).

Radikalizace není procesem, který se děje pouze na jedné straně konfliktu, ačkoliv tento jednostranný diskurs je v současnosti široce přijímán. V reakci na terorismus se radikalizuje i brání se společnost. V reakci např. na aktuální migraci se radikalizuje i široká veřejnost či jednotlivé politické strany a hnutí (Kvasničková 2016: 42).

Faktory a proměnné, které vedou k polarizaci, radikalizaci a následně k terorismu, uvádí Koomen a Pligt (2016: 7) ve svém schématu (viz obr. č. 4).

Obr. 4 *Hlavní faktory polarizace a radikalizace* (Koomen, Pligt, 2016: 7).

Sociální a kulturní faktory mohou ovlivňovat vnímání jednotlivých hrozeb stejně, jako se jednotlivé charakteristiky daných jedinců (osobnost a demografický profil – např. věk, gender, socioekonomický status, manželský status atp.) podílejí na polarizaci či tendencím k zastávání radikálních či extremistických ideologií.

Podle závěrů Victoroffa (2005) je zřejmé, že teroristé jsou většinou mladí muži, což koresponduje s kriminologickými zjištěními, která se týkají kriminálního chování obecně (Koomen, Pligt 2016: 106). Zjištění kriminologů například konstatují, že u mladých mužů je nejvyšší pravděpodobnost, že někoho zabijí (srov. Hewstone, Stroebe 2006: 69). V USA, kde 92 % vězňů jsou muži, je za vraždu odsouzeno pouze 11 % žen. V ČR se procento odsouzených žen za trestný čin vraždy pohybuje přibližně v rozmezí 8 až 15 % (viz Myers 2016: 155; Blatníková, Netík 2007: 31).

Proč jsou nejčastěji teroristé muži, lze do jisté míry vysvětlit všeobecnou disparitou mezi pohlavími v otázce agresivity. Podle některých výzkumů sebevraždných atentátníků na Blízkém východu mají také muži větší tendenci být ovlivněni náboženskými a ultranacionalistickými názory než ženy (podrobněji viz Koomen, Pligt 2016: 107–108). V komunitách, kde je obdivován mužský „macho“ model, je agresivita snadno přenášena na nové generace. Přesné modely agresivity poskytují svým nejmladším členům například násilnické subkultury mládežnických gangů⁹⁰ (Myers 2016: 235–326).

Socioekonomický status se uvádí jako určitý cluster získaného vzdělání, profese a pravidelného příjmu (Koomen, Pligt 2016: 103). Samozřejmě je tento status relativní,

⁹⁰ Gangy se objevily v mnoha částech světa a pro vysvětlení tohoto jevu se uváděly různé faktory – dysfunkční rodiny, osobnostní rysy, lidské instinkty, týrání v dětství, urbanizace, problémy identity, či vystavení násilí v kultuře, ve které mladí gangsteři vyrůstali. Nějakou roli hrají etnické faktory a některé kultury jsou k násilí náchylnější než jiné (Laqueur 2006: 167).

odvíjí se od našeho okolí (srov. Myers 2016). Přesto i tato položka má vliv na případnou radikalizaci, stejně jako již uvedený manželský status.

Andrew Silke (2008: 107–109) zjistil, že velká většina členů radikálních islamistických skupin jsou v manželství a většina má děti. Převaha manželského statusu mezi islamisty tak může být pouhou normou v širší komunitě. „Ochranná“ role manželství, která je často vnímána v případě kriminálního chování, proto není platná v případě terorismu, neboť podle Silkeho manželky/manželé a rodiny často sdílejí radikální/extremistické cíle (srov. Post 2005; Koomen, Pligt 2016). Z toho vyplývá, že manželský status teroristů není jednoznačným faktorem, a pokud je, není jasné, jakou roli v procesu radikalizace a na cestě k terorismu hraje (Koomen, Pligt 2016: 111).

Na proces radikalizace mají vliv i stereotypy, předsudky či diskriminační chování (definice viz kap. 1.7.3). Tyto prvky často vedou k omezenému kontaktu mezi sociálními skupinami, spoluvytváří sociální izolaci a vedou k deprivaci mezi jednotlivými menšinami (Koomen, Pligt 2016: 9). Mezi jednotlivými skupinami se také projevuje *animozita*, kterou lze definovat jako „*pocit nedůvěry, opovržení či nepřátelství vůči jinému národu, zemi, etniku založený na přesvědčení, že jiný národ či etnikum poškodilo v minulosti či poškozuje v současnosti vlastní národ nebo etnikum*“ (Průcha 2010: 173).

Hrozby, které jedinec či komunita vnímá, mohou být kognitivního charakteru, ve formě pociťované nespravedlnosti, negativních názorů jiných skupin, nejistoty apod., ale také mohou být emoční: strach, vztek, pohrdání atd. Co lze označit za další významné prvky v procesu radikalizace, jsou i kulturní faktory při posilování radikalismu a terorismu, stejně jako role sociálního a hospodářského prostředí, případně i tzv. *katalyzační události* (Koomen, Pligt 2016: 9).

Andrew Silke (2008: 114) definuje katalyzační události v kontextu radikalizace jako akty násilí, které jsou vnímány jako nespravedlivé, jako například brutální zacházení s příslušníky vlastní skupiny. Kromě toho, že vyvolávají intenzivní pocity nespravedlnosti, skutky tohoto typu jsou také spojeny s extrémním hněvem a silnou touhou po odplatě. Přestože oběti jsou jim zřídka známy, existuje silný pocit identifikace, jelikož patří do stejné skupiny, se kterou se silně identifikují. Tento faktor („on je jedním z nás“) posiluje vnímání nespravedlnosti, vzteku a touhy po odplatě. Zde je patrný i vliv médií, která tyto události často komunikují (Koomen, Pligt, 2016: 87).

Silke (2008: 114–115) příklady katalyzačních událostí vztahuje především k současnému džihádismu, kdy silná identifikace s islámskou vírou a vnímaná nespravedlnost vedou k radikalizaci.

Z hlediska radikalizace jsou podstatné již výše uvedené stereotypy. Bylo by naivní předpokládat, že existují jedinci, kteří pod vlivem stereotypů nejednají či u nich stereotypy absentují. Lidé totiž mají přirozenou potřebu dávat okolnímu světu jasnou a smysluplnou strukturu, což se odehrává mj. v procesu kategorizace, kdy jsou slučovány různé podněty do jedné kategorie (skupiny, škatulky). Je tedy přirozené rozlišovat mezi různými kategoriemi či skupinami lidí (ženy/muži, mladí/staří, běloši/Asiaté atp.). Tyto kategorie lze ještě dále rozdělovat a tyto dodatečné informace usnadňují lidem interakce se členy těchto skupin. Stereotypy jsou často užívány více či méně automaticky, a to již od raného věku. Stereotypování – aplikace stereotypů – je nástroj, který užíváme pro uspokojení naší potřeby organizovat, kategorizovat, pochopit a předvídat svět, ve kterém žijeme (Koomen, Pligt 2016: 13–17).

Allport (2004: 51–53) konstatoval, že proces kategorizace má pět důležitých charakteristických znaků:

1. *Formuje velká seskupení informací, jimiž se řídíme při každodenních odhadech situace.* Novou zkušenost musíme zrevidovat a zařadit do starých kategorií;
2. *Kategorizace se přizpůsobuje seskupení, jak jen to jde.* Naše myšlení má zvláštní setrvačnost. Rádi řešíme problémy snadno a to se nám nejlépe daří, když je rychle zařadíme do nějaké vyhovující kategorie jako cestu k předem danému řešení;
3. *Kategorie nám umožňuje rychle identifikovat příbuzný objekt.* Každá událost má jisté znaky a tyto znaky slouží jako klíč, který uvádí v činnost kategorii předpokladu. Kategorie jsou tudíž úzce i bezprostředně svázány s tím, co vidíme, jak usuzujeme a jak jednáme;
4. *Kategorie dává všemu, co do ní spadá, jistou příchutí, která pak vyvolává představu a stejné emoce.* Některé kategorie jsou téměř rozumové;
5. *Kategorie mohou být více či méně racionální.* Některé z našich kategorií jsou celkem racionální, protože často vychází ze zkušeností (srov. Čeněk, Smolík, Vykoukalová 2016: 237–238).

Pokud to jde, člověku vyhovuje věřit, že vše, co spadá do jedné kategorie, je dobré, a vše, co spadá do jiné, je špatné (Allport 2004: 58).

S tím souvisí i předsudky (definice viz kap. 1.7.3), které mohou být implicitní nebo explicitní. Explicitní předsudky mohou být jednoduše rozpoznány tím, že se na ně lidí zeptáme (Koomen, Pligt 2016: 19; Hewstone, Stroebe 2006: 536). Negativní předsudky jsou přítomny při uvažování o jednotlivých sociálních skupinách/menšinách. Společenská většina zastává negativní stereotypy o menšině a má vůči ní předsudky. To platí nejen v případě neexistence kontaktu mezi nimi, ale i v případě povrchního kontaktu. Stereotypování je hnáno touhou nahlížet vlastní skupinu pozitivně, a ne touhou pochopit jinou skupinu (Koomen, Pligt 2016: 23).

K tomuto tématu se často uvádí i kvalita a kvantita kontaktů mezi menšinami a většinovou společností, kdy zahraniční studie konstatují, že kvalita vzájemných kontaktů je důležitější než jejich kvantita (srov. Koomen, Pligt 2016: 26). Tato zjištění tak potvrzují tzv. *kontaktní hypotézu (contact hypothesis)*, která často slouží jako argument v debatách o snížení mezietnického napětí, o snížení meziskupinových předsudků a hostility, resp. o možném předcházení radikalizace a terorismu (srov. Průcha 2010: 112–113; Hewstone, Stroebe 2006: 567–568). Příkladem jsou postoje či myšlenky typu „oni nás nemají rádi“, „oni jsou jiní než my“ a „je složité s nimi navázat kontakt“. Strach může zvýšit odloučení a izolaci skupiny. Navíc tato izolace může být posílena srovnatelným přístupem ze strany „ohrožující“ skupiny (srov. LeShan 2004: 137; Koomen, Pligt 2016: 59).

V oblasti meziskupinových vztahů lze rozlišit mezi realistickými hrozbami, symbolickými hrozbami a hrozbami na úrovni skupinové úcty. Mnoho muslimů například považuje Západ za nemorální, dekadentní a postrádající lidskou solidaritu. A někteří jdou ještě dále a věří, že Západ se staví proti islámu a chce jej zničit (Koomen Pligt, 2016: 41–42). Úroveň vzdělání hraje významnou roli v procesu radikalizace.

V případě většinové společnosti se u zahraničních výzkumů potvrdilo, že čím je míra vzdělání vyšší, tím je vyšší i tolerance vůči menšinám. Respondenti s vyšším

stupněm vzdělání se ukázali jako méně autoritářští, a tím i méně nakloněni k udržování odstupe k menšinám. Vzdělání je také obtížné oddělit od socioekonomického statutu obecně. Nižší postavení ve společnosti (vzdělání a nízký socioekonomický status) je spojeno s vyšší mírou stresu v podobě sociálního konfliktu a finančních těžkostí (blíže viz Koomen, Pligt 2016: 52). Zažívaná (často pouze subjektivní) diskriminace a deprivace zvyšují pochybnosti o vlastním obraze a o smyslu života konkrétního jedince (Koomen, Pligt 2016: 54).

Dalším faktorem pro případnou radikalizaci je obecně nejistota. Jedinci zažívají pocity, že mají jen malý vliv na okolní svět, který je chaotický, dynamický a nepředvídatelný. Tyto pocity jsou značně frustrující a vedou často k hledání kontroly a jistoty, kterou mohou poskytnout i radikální organizace (srov. Koomen, Pligt 2016: 67).

Nejistota má mnoho důsledků, což se projevuje například v oblasti větší depresivnosti, větší míře zdravotních komplikací atp. Z nejistoty vyplývá i určitý pocit odcizení, což může vést k „uzavření jedince do sebe“ či hledání jistoty, např. v podobě zvýšené agresivity vůči „jiným“.

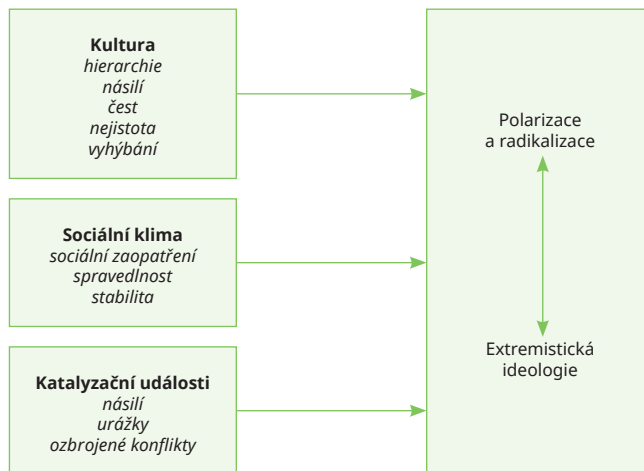
Problematika radikalizace byla také diskutována z pohledu politického režimu (autoritářského, totalitního či demokratického). Na základě longitudoálních studií bylo zjištěno, že demokracie s teritoriálním konfliktem se často potýkaly s domácím terorismem. Země, kde probíhal proces tranzice, nebyly schopny zajistit legitimní vládu a byly náchylnější k projevům domácího terorismu než vyspělé demokracie či autoritářské režimy.

Obecně je v kontextu procesu radikalizace zmiňováno i sociální klima, které je dáno interakcemi mezi jedinci či skupinami (komunitami) v konkrétní společnosti (srov. Moravčík, Struhár 2019: 36). Sociální klima je ovlivněno nejen výše uvedenými stereotypy, ale i sociálními a ekonomickými podmínkami (úroveň nezaměstnanosti, sociálních dávek, vzdělanosti atp.), které mohou mít vliv na případnou radikalizaci (srov. Koomen, Pligt 2016: 77–80).

Odborníci (z řad pedagogů, sociálních pracovníků) často upozorňují na větší cynismus, skepticismus a odcizení mladší generace, stejně jako zvýšený vliv sociálních sítí či počítačových her. Konstantní „mediální masáž“ týkající se válek, přírodních katastrof, násilí a jeho akceptaci, vražd a nehod, vede k celkové otupělosti a apatii. Všechna tato témata mohou být uchopena i radikálními organizacemi s možností vlastní interpretace těchto jevů (srov. Koomen, Pligt 2016: 84).

Jak je patrné, tak kultura má vliv na interpretaci sociální reality a společenské klima je relevantní při procesu radikalizace a terorismu (Koomen, Pligt, 2016: 89).

Příslušníci kultur, v nichž se klade velký důraz na čest a její zachování, velmi pohotově sáhnou k činu při sebemenším náznaku výzvy, patrně proto, aby dali druhým na srozuměnou, že každá další výzva tohoto druhu bude v budoucnosti ztrestána ještě přísněji (srov. Hewstone, Stroebe 2006: 72). Pokud však obě kultury patří do této kategorie, může série těchto situací vést ke spirále násilí a zvýšené radikalizaci. Podrobnější vztahy uvádí obr. č. 5.

Obr. 5 Sociální kontext a jeho vliv na radikalizaci (dle Koomen, Pligt, 2016: 90).

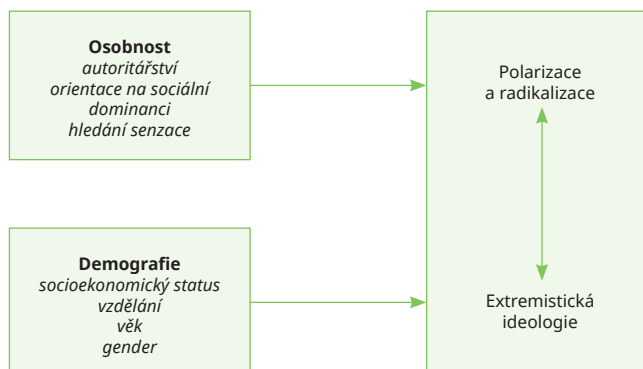
Při výzkumech na téma radikalizačního procesu jsou zmiňovány i kategorie, které se týkají konkrétních osob. Jedná se především o osobnost a konkrétní demografické charakteristiky (gender, věk) ve vztahu k radikalizaci. Jak již bylo zmíněno výše, je (při popisu terorismu) velmi nepravděpodobné, že by psychicky nevyrovnaný jedinec (abnormální osobnost) mohl být součástí efektivní teroristické skupiny (srov. Silke 2008; Koomen, Pligt 2016).

Otázkou ovšem je, zda by se psychicky nevyrovnaný jedinec nemohl radikalizovat, případně spáchat teroristický čin pod vlivem propagandy. Přestože po teroristických útocích často média hovoří o teroristech jako o psychopatech či sociopatech, tak lze konstatovat, že velká část z nich neměla v minulosti psychické problémy. V této souvislosti se také zmiňuje autoritářská/autoritární osobnost teroristů (a vztah k předsudkům), případně jejich sociální dominance, která se projevuje v případech, kdy jedinci chtějí ovládat jiné společenské skupiny, určovat pravidla pro tyto jiné sociální skupiny atp. (srov. Koomen, Pligt 2016).

Některé výzkumy také potvrdili, že lidé s vysokým stupněm autoritářství častěji podporují teroristické činy, než ti s nízkým stupněm (Koomen, Pligt 2016: 101).

K osobnostním rysům, které se podílejí na úspěšném procesu radikalizace, se také uvádí tendence k dichotomickému (černobílému) uvažování (dobro/zlo, správné/nepsprávné) (Koomen, Pligt 2016).

Stejně tak se uvádí i určitá „touha po senzaci“ či „touha po něčem vzrušujícím“ (blíže viz Victoroff 2005). Tento osobnostní rys může být u některých radikálů poměrně určující, přičemž je zřejmé, že se projevuje například cestováním, předchozí trestnou činností, zneužíváním omamných a psychotropních látek atp. Jednotlivé diskutované faktory mající vliv na radikalizaci představuje obr. č. 6.

Obr. 6 Jednotlivé faktory a jejich vliv na radikalizaci (Koomen, Pligt 2016: 112).

Lidé odvozují svoji „hodnotu“, důstojnost či sebevědomí nejen od svých osobních charakteristik a úspěchů, ale také od členství v určité skupině. Takové skupiny mohou být definovány národností, etnicitou či genderem nebo na základě určité profese, klubové příslušnosti či školy. Vztahy mezi skupinami nejsou stejné jako vztahy mezi jedinci. Jedním z důležitých rozdílů je, že meziskupinová soutěživost (*kompetice*), rivalita, či dokonce nepřátelství mohou být daleko intenzivnější a extrémnější než mezi jednotlivci. Odborníci toto nazývají *efektem diskontinuity* (viz Koomen, Pligt 2016: 117).

Příslušnost ke skupině (sociální identita) jedincům umožňuje být hrdý nejen na svoje vlastní úspěchy, ale také na to, že náleží k určité („úspěšné“) skupině (srov. Sadovská Halamová 2014: 25). Obecně lidé usilují o to, aby jejich skupina vyčnívala nad ostatními nějakým pozitivním způsobem (Koomen, Pligt 2016: 117).

Významnou je z hlediska sociální identity *teorie sebekategorizace (self-categorization theory)*, která zdůrazňuje vliv sebevymezení v různých rovinách abstrakce (jedinec/skupina) na usuzování a chování (viz Hewstone, Stroebe 2006: 479).

Teorie sebekategorizace je založena na výběru vhodné sociální identity podle konkrétní situace, resp. konkrétního kontextu. Podstatné jsou motivační faktory. Pokud v nějaké oblasti máme horší výkon než ostatní, máme tendenci zdůrazňovat jiné aspekty naší identity, abychom udrželi svoje sebevědomí (Koomen, Pligt 2016: 118). Právě sociální identita může podněcovat řadu procesů, které ovlivňují naše vnímání reality a také vyvolávají emoce.⁹¹

Podstatná je i samotná *percepce* okolního světa, která je vždy individuálně rozdílná (viz Janata 1999: 99). Pokud se cítíme ohroženi, členství ve skupině nám nabízí útočiště, tím pro nás nabývá na významu, což může vést k myšlení „my versus oni“. Tento mechanismus může mít také další důsledky, jako je např. tendence považovat naši skupinu za nadřazenou. Prostředí mimo (radikální) skupinu může být vnímáno za homogenní, a tím jsou členové mimo skupinu stereotypizováni a vnímáni jako „stejní“. „Jiná“ skupina je vnímána jako homogenní a jednolitá, často se stejnými charakteristikami. Pochopitelně, menší se snadněji cítí být ohroženi než většina,

⁹¹ V kontextu sociální identity se často hovoří o „skupinových emocích“. To jsou emoce, které jsou sdílené většinou členů dané skupiny. Nejenže ovlivňují přístup vůči lidem vně skupiny, ale také ovlivňují chování vůči jednotlivým členům skupiny (Koomen, Pligt 2016: 128).

a jsou také citlivější k nespravedlnosti a deprivaci.⁹² Existují však také velké podobnosti v tom, jak menšiny a většiny reagují na hrozby (Koomen, Pligt 2016: 118).

Nahlížení členů vlastní skupiny v pozitivním světle je poměrně častým jevem a je samozřejmě reflektováno i v chování (Koomen, Pligt 2016: 121).

Čím je větší stupeň identifikace členů se znevýhodněnou skupinou, tím silnější pocit vzteku a strachu mají tito lidé v reakci na deprivaci a konflikt. Procesy sociální identity také hrají roli v polarizaci a radikalizaci, přičemž existují dva aspekty s obzvláště velkým účinkem: deprivace a hrozba (Koomen, Pligt 2016: 132–133). Procesy sociální identity pomáhají vysvětlit, proč považujeme naši vlastní skupinu jako různorodější než ostatní a proč lidé při konfliktech mezi skupinami vykazují rostoucí tendenci nahlížet druhou skupinu jako homogenní. Zdůrazňování vlastní sociální identity může také odcizit a polarizovat skupiny. Navíc procesy sociální identity obecně nabírají na důležitosti v momentech, kdy skupina čelí nějaké hrozbě (Koomen, Pligt 2016: 138; Myers 2016: 293).

Podstatný v procesu radikalizace, jak již bylo zmíněno, je i vliv malých sociálních skupin na jejich členy. Mnoho odborníků zkoumajících radikalismus a terorismus klade větší důraz na tyto skupinové procesy, než na faktory na úrovni jedince. Radikalizace a terorismus často přitahují sociální podporu v rámci komunity. Může to být morální podpora, ale také může mít podobu finanční či jiné odměny. Úroveň podpory může být tak vysoká, že vytváří sociální tlak na páchání útoků coby odplatu za vnímané minulé křivdy.

Výzkumy ukázaly, že meziskupinové vztahy jsou obecně soutěživější než meziosobní vztahy. Termín *skupinová polarizace* odkazuje na případy, ve kterých se názory uvnitř skupiny stávají extrémnějšími. V tom může hrát roli řada procesů, a některé z těchto procesů mohou nastat, i pokud skupina není v žádném ohrožení. Skupinová polarizace může nastat jednoduše jako výsledek sdílení určitých informací. Výměna informací sama o sobě může být dostačující pro snížení počtu „pochybovačů“ a pro vytvoření jasnějších názorů mezi členy. Řada studií se také zabývala tendencí skupin činit radikálnější rozhodnutí než jedinci. Tyto výzkumy ukázaly, že podobně smýšlející skupiny mohou mít polarizující účinek na názory a rozhodnutí svých členů.

Skupinová polarizace tohoto typu nejčastěji nastává v situaci, kdy většina členů určité skupiny sdílí určitý názor a má přijmout jednoznačné stanovisko. Pokud se tak stane, „průměrný“ názor v rámci skupiny se pravděpodobně posune extrémnějším směrem. Procesy sociálního srovnávání mohou prohloubit polarizaci; pokud se členové skupiny vzájemně srovnávají, výzkumy ukázaly, že ti s radikálnějšími názory měli větší vliv. Tyto účinky se ještě zvyšují, pokud je přítomna nějaká hrozba, neboť se zvětšuje koheze skupiny a zvyšuje se vzájemný vliv. V rámci radikálních hnutí můžeme vyzkoušet, že jsou to často ti s nejradikálnějšími názory, kdo dosahují

⁹² Menšiny reagují na konflikt stejně jako většina, ale hrozby jsou pro ně většinou akutnější, a to díky faktu, že menšiny mají většinou méně moci a nižší status než většina. Za těchto okolností je pochopitelné, že menšiny mají obavy ze ztráty své identity a její pohlčení kulturními a morálními zájmy většiny. V důsledku toho ochraňují a hýčkají svoji identitu, více než to dělá společenská většina. Polarizace může nabýt extrémních forem, pokud myšlení „my versus oni“ vyústí ve stav, kdy je vnější skupina nazírána jako homogenní masa osob, které nejsou pouze odlišné, ale dokonce podřadné. Toto v kombinaci s dehumanizací představuje vážnou hrozbu pro společnost (Koomen, Pligt 2016: 139).

nejvyššího statutu ve skupině. Jak ještě uvidíme, vůdci mohou dokonce radikalizovat i relativně umírněnou skupinu (Koomen, Pligt 2016: 174–175).

Skupinová koheze hraje důležitou spouštěcí úlohu při polarizaci a radikalizaci. Čím více soudržná skupina je, tím větší je tlak na každého člena, aby souhlasil – tlak, který se zvyšuje tváří v tvář externí hrozbě. S tím souvisí i termín *skupinové myšlení*, který byl do psychologie uveden Irvingem Janisem⁹³ v roce 1971 a popisuje situaci, kdy se jednomyslnost stává tak důležitou, že podryvá kvalitu procesů formování názorů. V rámci skupiny je považováno za tak důležité, aby každý uvažoval stejným způsobem o zásadních věcech, že není tolerován žádný nesouhlas (Koomen, Pligt 2016: 176; Myers 2016: 259–260). Skupinové myšlení nastává, když se skupina uzavře a zformuje jednotnou frontu proti ohrožujícímu, avšak podřadnému světu a je často spojováno s dominantním vůdcovstvím (viz Hewstone, Stroebe 2006: 483; Nakonečný 2009b; Koomen, Pligt 2016: 200).

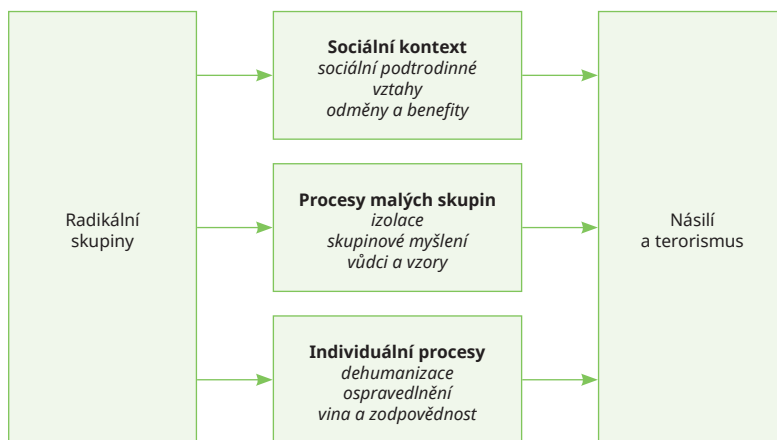
Oběti skupinového myšlení podléhají osmi základním faktorům, které nenarušují pouze proces rozhodování, nýbrž ovlivňují de facto všechny kognitivní procesy. Tito lidé podléhají iluzi nezranitelnosti a jsou přesvědčeni o vrozené morálce skupiny, dále si kolektivně racionalizují své vlastní kroky, sdílejí společné stereotypy (nejčastěji o oponentech), vyvíjejí tlak na nekonformní členy skupiny, podléhají iluzi jednoty (resp. jednomyslnosti) skupiny, jejich typická autocenzura a často se považují za tzv. *mindguards* (ochránce skupiny před vlivy zvnějšku, které by mohly narušit integritu skupiny) (Lacko 2019: 114; srov. Myers 2016: 262). Skupinové myšlení vzniká u jednotlivých teroristických buněk, kdy může být příčinou iracionálních radikálních aktivit v podobě konkrétních nesystematických útoků.

Významnou roli při radikalizaci a terorismu hraje také *sociální podpora*. Některé zdroje uvádějí pyramidový model (viz kap. 2.3.1) ve kterém základna sestává z těch, kteří sympatizují s cíli hnutí. Čím větší tato základna je, tím větší je pravděpodobnost, že se jednotliví členové skupiny radikalizují (Koomen, Pligt 2016: 201).

Prostředkem pro ospravedlnění extrémně nepřátelského chování, včetně násilí či terorismu, je přenesení zodpovědnosti na vůdce či jinou autoritu. Vina také může být přisuzována situaci, ve které se skupina nachází a ve které je užití násilí považováno za nevyhnutelné. Oběť může být považována za zodpovědnou za svoje vlastní utrpení. Roli mohou hrát také odměny a benefity, což se týká organizace jako celku, případně i jedinců (Koomen, Pligt 2016: 201–202). Všechny tyto faktory u malých sociálních skupin představuje obr. č. 7.

⁹³ V roce 1952 však již tento termín použil novinář William Whyte (viz Lacko 2019: 114).

Obr. 7 Sociální kontext, procesy malých skupin a individuální procesy při posunu od radikalismu k násilí (Koomen, Pligt 2016: 202).

Vzhledem k tomu, že proces násilné radikalizace jednotlivce probíhá u každého radikalizujícího se jedince odlišným způsobem a radikalizující se jedinci jsou motivováni nejrůznějšími motivy (ať již ideologickými, politickými, osobními, psychopatologickými, ekonomickými, či jejich kombinací), nelze jednoznačně obecné příčiny radikalizace určit (viz Kvasničková 2016: 46). Také přechod od radikálních postojů k násilí či terorismu je z časového hlediska značně individuální, což se snaží reflektovat i metafora dopravního pásu. K zrychlenému procesu radikalizace může přispívat i síla jednotlivých faktorů, které jsou uvedeny uprostřed obr. č. 7.

2.3.4 Metafora dopravního pásu

Další metaforou, která bývá využívána pro pochopení situace (kdy se psychicky normální jedinci, často narození a vzdělaní v zemi, kde útočí, radikalizují, případně přímo využívají násilí či se podílejí na teroristických útocích) je metafora dopravního pásu (*conveyor belt*). Tato metafora se začala využívat po teroristických útocích v Evropě, přičemž do úvah o radikalizačním procesu vnesla i téma aktivismu a *politické mobilizace*. Zatímco radikalismus předpokládá využití politického násilí jako jediné možné cesty k politické či společenské změně, aktivismus nabízí více možných cest (Moskalenko, McCauley 2009: 239).

Dopravní pás představuje situaci, kdy k politické radikalizaci dochází poměrně pozvolně (s různou mírou intenzity v závislosti na osobnosti jedince), přičemž každému násilí předchází určité mírnější fáze (Moskalenko, McCauley 2009: 240; srov. Allport 2004: 88).

Na rozdíl od metafory schodiště není zřetelné odlišení jednotlivých fází. Prvotními příčinami pro pohyb na dopravním pásu radikalizace může být například zármutek nad vývojem společnosti či událostmi v zahraničí politice. Následně se to může projevit ve zvýšené míře aktivismu a agitace, ke sdružování se jednotlivých sympatizantů, kteří realizují nátlakové akce (demonstrace, protesty) a definují si cíle, kterých chtějí dosáhnout.

V mnoha ohledech se agitace v radikálních organizacích neliší od agitace běžných organizací. Z organizačního hlediska není agitace statickým procesem, ale je řízená identifikovanými potřebami a očekáváními jedince. Do všech forem agitačního procesu jsou zapojeni hlavně angažováni a spolehliví jedinci (Brutovská 2018: 177).

Pokud se jedná o nemožnost dosažení požadavků nenásilnou formou, nastává posun do kritické části pásu, kdy je východiskem terorismus.

Metafora dopravního pásu je součástí interpretace pyramidového modelu radikalizace (viz kap. 2.3.1). Na základně pyramidy je prostor pro velké množství sympatizantů, na úrovni vyšší jsou již jen ty osoby, které ospravedlňují jednání radikálů, aby na vyšších úrovních zůstaly jen osoby, které radikální (násilné, nelegální) postupy podporují (aktivisté) či se jich přímo účastní (aktéři). Předpokládá se, že k tomu posunu dochází právě v procesu aktivismu. Posun na pásu může být urychlen například diskriminací, urážkami či vstupem do radikální sociální skupiny (Moskalenko, McCauley 2009: 241).

Radikálové se snaží také o to, aby se na pomyslném dopravním pásu objevilo co nejvíce osob (sympatizantů, příznivců) (srov. Moskalenko, McCauley 2009: 240). Dopravní pás je určité kontinuum, které začíná od pasivity, přes aktivismus až k radikalismu a případně k teroristickému činu. Jedinci, kteří neuspějí v legálním a nenásilném politickém jednání se přesouvají do pozice eskalace, kdy násilí je již přijatelná forma jejich (re)akce (Moskalenko, McCauley 2009: 255).

Moskalenko a McCauley (2009) také konstatují, že aktivismus a radikalismus jsou dvě odlišné dimenze. Lze souhlasit s tím, že radikálové aktivistické postupy využijí, nicméně platí i to, že aktivisté jen ve výjimečných případech realizují politické násilí. Zároveň je důležité poznamenat, že radikalismus není stejný fenomén jako terorismus, přestože teroristé jsou určitou podskupinou radikalizovaných osob. Stejně tak je třeba rozlišovat mezi aktivismem a legálními prostředky a mezi radikalismem, který často využívá prostředků nezákonných (srov. Moskalenko, McCauley 2009: 240; Becker 2020: 6).

Je zřejmé, že velká část osob, které lze považovat za aktivisty, nikdy nepřekročí pomyslnou hranici politického násilí. Stejně tak je evidentní, že existuje mnoho radikálů bez zkušeností s aktivismem (Moskalenko, McCauley 2009: 241).

Související je také téma politické mobilizace. Ta vede k upevňování jednotlivých přesvědčení a postojů, které mohou vést ke konfliktům či radikálnímu chování. V tomto ohledu do popředí vystupuje identifikace s konkrétní (nátlakovou) skupinou, která (pokud je z hlediska politické mobilizace úspěšná) uspokojuje jedince, co se týče jeho aktivismu. Pro jedince se tato aktivita stává významnou hodnotou (srov. Moskalenko, McCauley 2009: 242–243). Tyto skupiny nemusejí začínat jako radikální, ale postupem času se radikalizují. Může to být umocněno například prostředím, kde se skupina angažuje (např. prostředí mešit, vzdělávacích institucí atp.) (k tomu srov. Silke 2008: 118).

Část autorů se také snaží podchytit téma rozhodovacích procesů pro aktivitu v rámci radikálních skupin v podobě dotazníků (např. dotazníky ARIS, *Activism-Radicalism Intentions Scale* či TRDM, *Thoughtfully Reflective Decision-Making*) (viz Becker 2020; Moskalenko, McCauley 2009), které se týkají aktivismu, radikalismu, impulzivitu či kognitivní reflexe.

Politický aktivismus – a to je významné pro metaforu dopravního pásu – se také liší podle politického režimu. V případě autoritativního režimu s represivními opatřeními se pohyb na dopravním pásu urychluje, lze předpokládat i zvýšenou míru kolektivního násilí, včetně terorismu (srov. Tilly 2006; Becker 2020).

2.3.5 Radikalizace prostřednictvím akce a rizikové faktory ovlivňující radikalizaci

Radikalizační proces na úrovni jedinců, sociálních skupin i společnosti mohou posilovat i konkrétní teroristické aktivity. Tyto teroristické činy jsou dalším faktorem přispívajícím k postupné radikalizaci. Pokračující násilí se zpětně živí společenskými a psychologickými následky. Na jedné straně dochází k chybám odhadů, nehodám nebo akcím, pod jejichž vlivem se zvyšuje úroveň násilí uskutečňované teroristickou organizací. Na druhé straně, a to je závažnější, následkem těchto „omylů“ v agresi mizí překážky, a násilné akce začínají postupně ovlivňovat jejich vykonavatele (k tomu viz Kavický, Jangl, Gašpírek 2005: 52). Jedinec, skupina, komunita i společnost se tedy mohou radikalizovat i pod vlivem jednotlivých násilných akcí.

Kromě radikalizace prostřednictvím akce je vhodné také představit možné faktory či psychologické mechanismy ovlivňující proces radikalizace jak na úrovni individuální, tak na úrovni společenské. Mezi těmito úrovněmi však dochází k vzájemnému ovlivňování.

Procesy radikalizace lze v Evropě také spatřovat v etnicky, nábožensky a socio-ekonomicky nehomogenních státech, kde jsou různými skupinami vznášeny požadavky, které mohou být realizovány jen velice komplikovaně, a to především s ohledem na jiné společenské segmenty. Významným faktorem jsou i migrační procesy, které se podílejí na radikalizaci nejenom majority, ale i jednotlivých minorit.

Štefančík a kol. (2013) konstatují, že potenciální riziko v kontextu migrace kromě radikalizovaného obyvatelstva představují i militantně naladěni imigranti, kteří tvoří specifickou podskupinu politického radikalismu. Nebezpečí pro vnitřní bezpečnost představují především imigranti původem z problematických států. Existuje totiž předpoklad, že imigranti udržují čilé kontakty se svojí původní zemí a někteří z nich přistupují k plnění aktivit pro organizace vystupující proti liberálním demokraciím. Cílové státy mohou poskytovat vhodný prostor na přípravu nebo vykonávání teroristických útoků (blíže viz Štefančík a kol. 2013: 26).

K faktorům vedoucím k radikalizaci mohou přispívat předsudky, stereotypy a/nebo údajné či skutečné historické křivdy (viz výše). K mechanismům, které mohou tento proces také významně ovlivňovat, patří i prostředí internetu a jednotlivých blogů, sociálních sítí, diskusních fór atp. (srov. Leistedt 2016: 1588; Filipec 2017: 71).

Faktory, které přispívají k radikalizaci, lze identifikovat i podle společných prvků jednotlivých radikálních skupin. Všechny radikální skupiny:

1. subjektivně vnímají a prezentují určité problémy ve společnosti či společnostech;
2. negativně hodnotí chování současných státních (regionálních, mezinárodních) institucí, politiků a zástupců „lidu“; kritizovány jsou případy, kdy nejsou řešeny domnělé či skutečné křivdy;
3. mají specifické skupinové normy a hodnoty, které jsou často reprezentovány určitou charismatickou osobností, což představuje významný prvek, který formuje skupinovou identitu a samotné členství v organizaci;

4. přijímají ideologii (v širším slova smyslu), která legitimizuje násilí vůči viníkům zodpovědným za subjektivně vnímané křivdy;
5. mají silnou víru v efektivitu svého jednání, která z jejich pohledu povede k dosažení ideologických cílů (Doosje a kol. 2016: 80–81).

2.4 Rekrutace do radikálních organizací

Především od konce devadesátých let 20. století se fenomén radikalizace pojí i s problematikou tzv. skupinových identit, gangů či přímo radikálních organizací, přičemž se dostává do popředí i v rámci bezpečnostní problematiky, kde má v současnosti již své nezpochybnitelné místo. Téma radikalizace se v posledních letech dostalo do mediálního i odborného zájmu především na základě zprostředkovaných informací, které popisují radikalizační tendence v západních státech Evropy, přičemž fenomén rekrutace do radikálních organizací je stěžejní i z hlediska prevence. Především v souvislosti s eschatologickým terorismem, jakožto specifickým projevem apokalypticko-mesianistických tendencí, se často zmiňují právě bezpečnostněpolitické otázky. Příznivci těchto vizí předpokládají, že *„zničení stávajícího světa povede k vytvoření světa nového, určeného však většinou jen pro vyvolené, stoupence dané organizace/sekty“* (viz Řehák, Foltin, Stojar 2008: 53).

Vztah mezi radikalizací a teroristickými organizacemi je propojen procesem rekrutace, který lze označit jako mezičlánek mezi radikalizovanými jedinci a jejich aktivním zapojením do teroristických skupin, které následně realizují teroristické útoky či teroristické kampaně. Rozšiřování a udržování členské základny oddaných stoupenců vyznáváné ideologie či přesvědčení je klíčové pro fungování a zachování existence každé takové skupiny (Vegrichtová 2019: 45; srov. Cottam a kol. 2010:277).

Podle Makariusové (2013: 123) je samotná rekrutace do teroristických buněk poměrně komplikovaným procesem, který mj. obsahuje doporučení k přijetí, přičemž samotné najímání probíhá v případě muslimských teroristů ve vězení, v mešitách či v islámských kulturních centrech. Součástí rekrutačního procesu je i vzdělávání, studium ideologie/víry a zjišťování dovedností jednotlivých uchazečů (srov. Laqueur 2006: 34).

Metody rekrutace jsou velmi rozmanité a lze konstatovat, že neexistuje univerzální model, který by byl identický pro všechny organizace. Rekrutační proces navíc nemusí být teritoriálně a kulturně přenosný. Identický způsob aplikovaný v různých lokálních, kulturních a sociálních podmínkách může fungovat odlišným způsobem, či dokonce nemusí účinkovat vůbec (Vegrichtová 2019: 46).

Přitažlivé pro nové členy (rekruty) radikálních organizací může být i autoritářské vedení (v čele s charismatickým názorovým vůdcem), pocit výjimečnosti, přijetí konspirativních praktik atd. Dalším podstatným prvkem je i řád organizace (pravidla), strukturace času a vyššího smyslu. Při získávání nových členů se používá tzv. psychická manipulace, kdy jsou selektivně předkládány celosvětové problémy a nalézáno jejich jednoduché řešení. V případě úspěšného získání nových členů se naopak předávají prvky nenávisti vůči okolí (establishmentu), oceňována jsou radikální řešení, pocity oddanosti a možnosti sebeobětování. Pro vstup do radikálních organizací existuje velké množství důvodů a motivů, přičemž podstatné je konkrétní zaměření organizace, ale i specifčnost konkrétního individua, např. psychická odolnost, pocity

frustrace, stres atp. Podstatnými faktory jsou i rodinné, kulturní, společenské a náboženské zázemí, postavení na trhu práce, úroveň vzdělání, způsoby trávení volného času atp. V případě zájmu o radikální organizace jedinec do tohoto prostředí může vstoupit, pokud hledá identitu (svoji i identitu společenství/komunity), hledá odpovědi na složité otázky, potřebuje smysl svého života, který jeho „běžný život“ nenabízí, případně potřebuje zvýšit svoji hodnotu v podobě exkluzivity členství či získat pocit nadřazenosti atp. Rekrutační praktiky části radikálních organizací se zakládají na kritice soudobých hodnot liberalismu, konzumního života a téměř bezbřehé (hodnotové, náboženské) „svobody“. Hodnoty „západního světa“ jsou označovány za prohnilé, dekadentní a slabé.

Aby mohly jednotlivé radikální organizace fungovat, potřebují dostatečnou základnu svých stoupců (kteří se podílejí např. na finanční a materiální podpoře). Nábor stoupců je popisován řadou autorů rozdílně, resp. je popisován různý počet kroků, které vedou k zařazení jedince do radikální organizace. Většinou se jedná o tři kroky, které jsou definovány jako:

1. fáze vábení;
2. fáze přesvědčování;
3. fáze přistoupení (srov. Abgrall 1999: 81–92).

Před fází vábení tak logicky musí být fáze upozornění na existenci. Tato „předfáze“ je v současnosti realizována nejrůznějšími formami. Jedná se například na upozorňování prostřednictvím internetových (specializovaných i obecných) diskusních fór, sociálních sítí (např. Facebook, Twitter, WhatsApp, Viber, Kik, VKontakte, Paltalk atd.), blogů, internetových prezentací, webových stránek, e-mailové korespondence (spamu) „odborných diskusí“, ale i klasickou a osvědčenou formou nabídky literatury, časopisů či hudebních nahrávek, zajišťováním volnočasových aktivit atd. (srov. Vegrichtová 2019: 69; Hodný 2009: 74).

Především prostředí internetu, konkrétně sociálních sítí, nabízí značný prostor pro získávání potenciálních členů. Sociální média také slouží jako ideální nástroj a platforma pro vedení informačních operací ze strany radikálních či teroristických organizací (srov. Fučík a kol. 2019: 7).

Internet má mnoho charakteristik, které jsou vhodné pro rekrutaci. Jednou z těchto vlastností je i (subjektivně vnímaný) pocit anonymity ve virtuálním prostředí.⁹⁴ Další charakteristikou je i fakt, že jen velice obtížně lze zamezit v prostředí internetu zveřejňování propagandistických informací (videí) z činnosti radikálních či teroristických organizací. Jednotlivé organizace také disponují vlastními webovými

⁹⁴ Nakolik je virtuální prostor specifický a neodráží úplnou realitu fyzického světa, dochází k zajímavému a pro sociology a psychology inspirativnímu pohledu na mobilizaci, osobní angažovanost či ochotu vytvářet nejrůznější skupiny. Anonymita v komunikaci ve virtuálním prostředí je zvláště nebezpečný fenomén, často právě v tomto prostředí dochází k radikalizaci, která se v reálném světě přetransformuje do konkrétních verbálních či fyzických útoků (viz Moravčík, Struhár 2019: 21–22).

stránkami⁹⁵ či využívají youtube kanály. Youtube umožňuje nejenom sledovat cizí videa, ale zároveň zveřejňovat videa vyrobené ve vlastní produkci (srov. Štefančík, Hvasta 2019:74). Díky jednoduchým prezentacím, které obsahují např. násilné aktivity, propagandistický materiál atp., mohou jednotlivé organizace zasáhnout velké množství potenciálních zájemců.

Při rekrutaci nových členů se náboráři radikálních organizací orientují především na nepevné sociální báze – mládež, „věřící“ s fundamentalistickými názory, osaměle žijící osoby, psychicky labilní jedince atp. Náboráři radikálních organizací vystupují sebevědomě, seriózně a působí přesvědčivým dojmem. Často jsou kombinována obecná témata (víra, pravda, mezinárodní politika atd.) s konkrétními lidskými problémy (nedostatek solidarity ze strany společnosti, nezaměstnanost či zdravotní problémy jedince). Nábor pokračuje přesvědčováním. Přesvědčování probíhá mezi dvěma či více aktéry (skupinová persvaze). U přesvědčování jsou podstatné dovednosti jak komunikace verbální (volba slov, zabarvení hlasu atd.), tak i neverbální (oční kontakt, posturika, gestikulace atd.).

Finální fází rekrutačního procesu je nekritický, poddajný jedinec, který je patologicky závislý na kontaktu s radikální organizací, přičemž je zde vysoká míra loajality a solidarity.

Média, která informují o provedených útocích, či o samotných teroristických organizacích svým způsobem také slouží jako forma náboru. Mezi lidmi, kteří většinou s odporem a zklamáním čtou tyto zprávy, se vždy najdou i tací, kteří vůči popisovanému cítí sympatie. Mimoto některé organizace mají svoje kazatele, kteří chodí své extremistické ideologie kázat například do škol, mešit apod. Díky tomuto šíření teroristických ideologií se objevují lidé, kteří se s prezentovanou ideologií ztotožní, a tím se přiblíží jejich vstup do teroristické organizace (Cupalová 2019: 23). V českém bezpečnostním prostředí se rekrutací zabývají především zpravodajské služby (především BIS⁹⁶) a Ministerstvo vnitra ČR (srov. Kosecová, Kopřiva 2017; Kovanič, Coufalová 2019).

⁹⁵ Navzdory své rozmanitosti a pestrosti sdílejí webové stránky teroristických organizací některé společné obecné charakteristiky. Stránky mívají moderní design, jsou logicky strukturované, obsah bývá podbarven atraktivní grafikou. Mají takto oslovit především mladou počítačově vzdělanou a médií přesycenou generaci. Na webových stránkách teroristů se obvykle uvádí poslání a historie organizace, přehled jejich aktivit, charakteristika sociálního a politického pozadí, úvčty hrdinských činů, deníky, písně, poezie, životopisy vůdců, zakladatelů a hrdinů, pojednání o politických a ideologických cílech, strategické analýzy, kritika nepřátel, návody na výbušniny, rozhovory s představiteli organizace, aktuální zprávy atp. Teroristické webové stránky nabízejí sympatizantům k prodeji knihy, videokazety, CD a DVD nosiče, ale i různá trička, odznaky, vlajky. Webové stránky teroristických organizací jsou velmi dynamickým a proměnlivým fenoménem. Sledování stránek, případně jejich rušení ze strany bezpečnostních orgánů je nesmírně obtížné a náročné. Neustále se totiž objevují nové webové stránky, které často mění svůj obsah a uspořádání, přesouvají se po celém světě z jednoho serveru na druhý, zanikají, nebo mění název své on-line adresy (Hodný 2009: 76–77).

⁹⁶ Podle zákona o zpravodajských službách má hlavní působnost v boji proti terorismu BIS, která získává, shromažďuje a vyhodnocuje informace důležité pro bezpečnost ČR (Zákon č. 153/1994 Sb.). V souvislosti se zefektivněním spolupráce boje proti terorismu přijala vláda ČR usnesení č. 1060, ve kterém stanovuje BIS jako místo pro soustředování a vyhodnocování informací zabezpečené všemi zpravodajskými službami ČR a zaměřené na boj proti terorismu (Kovanič, Coufalová 2019: 322).

2.5 Psychologie radikalizace

Tato kapitola se pokusí zrekapitulovat některé psychologické mechanismy, které již v předchozích kapitolách byly zmíněny, přičemž bude využito především poznatků sociologie a sociální psychologie, protože fenomén radikalizace bychom podle Strnada (2016: 200) měli zkoumat primárně ze sociologického a psychologického hlediska, neboť se jedná o problematiku, kterou nelze vysvětlit pouze z hlediska kultury, náboženství či ideologie (srov. Sosnin 2010). Podstatný je přínos především sociální psychologie, a pak také její subdisciplíny psychologie terorismu, která se věnuje i procesu radikalizace. Psychologie terorismu – vlivná především po 11. září 2001 – se zaměřuje na teorie, ale i aplikované poznatky z oblasti terorismu a radikalizace. Psychologie a psychologové hrají v odpovědích na otázky terorismu a radikalismu podstatnou roli, protože:

- a) subjektivně interpretují hodnoty a přesvědčení, která často slouží jako nejpodstatnější základ teroristických aktů;
- b) tyto teroristické akty jsou zamýšlené tak, aby ovlivnily psychiku, tj. vyvolaly pocity bezmoci a strachu;
- c) samotný terorismus (i proces radikalizace) vyvolává extrémně ničivé psychologické důsledky zejména v dlouhodobém horizontu (Moghaddam 2005: 131–169; Smolík 2010: 76).

Odhalení psychologických zákonitostí, které se prosazují v chování jedinců a sociálních skupin v případech radikalizačních tendencí, je podstatné především z hlediska potřeb *predikce a prevence* těchto situací (např. teroristických či násilných aktivit). Jak již bylo poznamenáno, z metodologického hlediska je toto téma velice náročné, nicméně psychiatrické i psychologické přístupy k této problematice mají svůj význam. V této souvislosti jsou podstatné fenomény jako konformita, loajalita a deindividuace, stejně jako možnosti brainwashingu.

Podstatnou – již mnohokrát zmiňovanou – úrovní je samotná osobnost jedince, kdy se projevuje jeho potenciální možnost přijímat radikální postoje a názory. I z toho důvodu se zřejmě zradikalizuje pouze část jedinců, kteří přitom existují ve stejných sociálních podmínkách či prostředí (např. v sociálně vyloučených lokalitách či válečných konfliktech).

Jedinec se však také přizpůsobuje situaci či přímo skupině. Podstatný je právě mechanismus *deindividuace*, který snižuje jedincův prožitek vědomí sebe ve skupinových podmínkách. Deindividuace je tedy stav jedince, v němž jsou oslabeny racionální kontrola a orientace ve společenských pravidlech (normách, zvyklostech atp.). Výsledkem je vyšší pohotovost jedince reagovat extrémně a porušovat pravidla (srov. Cottam a kol. 2010: 278).

Deindividuace se dává do přímého vztahu s prožíváním relativní anonymity, tj. se stavem, kdy je člověk přesvědčený, že jako člen nějakého seskupení není identifikovatelný jako jedinec. Není přitom důležité, o jaké seskupení z hlediska sociální psychologie jde. Důležitou součástí deindividuace je osvobození se od sociální kontroly. Důsledkem je odtlumení (*disinhibice*) sociálně nežádoucího chování (Smolík, Tvrďák 2012: 92–93).

Významný vliv na úspěšný průběh radikalizace mají i psychologické techniky, které mění orientaci jedince, jeho hodnoty, víru a vnímání „nepřítel“. Jedná se o *brainwashing*, který zahrnuje širokou škálu donucovacích a přesvědčovacích postupů a technik, jejichž účelem je změna (reformulace) myšlení jedince. Brainwashing zahrnuje i indoktrinaci a koordinovaný program vedoucí k donucení a behaviorální kontrole osoby (srov. Cottam a kol. 2010: 279; Myers 2016: 122–123). Tyto manipulativní techniky byly v mnoha situacích využívány (nejenom) autoritativními a totalitními, ale i náboženskými či „pseudonáboženskými“ skupinami (sektami). Při realizaci brainwashingu jsou podstatně neustále se zvyšující se požadavky na rekruty a zároveň výrazný psychický nátlak na jejich splnění. Jedná se o taktiku „začít s málem a stupňovat“, resp. *technika podaného prstu* (viz Myers 2016: 123; srov. Smékal 2002: 285–286).

Hlavním cílem brainwashingu je změnit pohled ovládaného jedince na svět, a především změnit jeho chování. Jedná se de facto o specifický případ sociálního učení, kdy se projevují manipulativní techniky. Existuje velké množství procesů a technik brainwashingu, které vedou ke změně chování.

Jedná se například o:

1. destabilizaci a vnímání *self* u jedince;
2. tlak na změnu vnímání života u takto „formovaného“ jedince, stejně jako o vytvoření nové verze kauzality („za můj život může především nepřítel X“);
3. vytvoření skupinové závislosti tím, že je systematicky potlačováno individuum, a jeho kritické usuzování. Jedná se o skupinové vazby, kdy je ve skupině přítomna silná úroveň konformity, která je ještě podporována „skupinovými agenty“, kteří hrají klíčovou roli v procesu změny pohledu na svět mezi „my“ a „oni“.

K významným faktorům úspěšného procesu brainwashingu přispívá:

1. držet osobu v nevědomí o skutečnosti, že tento proces probíhá;
2. kontrolovat čas a okolí osoby (včetně kontaktů s rodinou);
3. utvořit zvýšený dojem strachu a závislosti;
4. potlačit staré (či běžné) chování a postoje;
5. vštípit nové chování, postoje, normy a
6. vytvořit uzavřený „logický“ systém vnímání světa (Leistedt 2016: 1588–1589).

V případě radikálních či teroristických organizací existují i určité postupy vedoucí ke změnám v chování či postojích. Jedná se především o:

1. kontrolu prostředí, což znamená především totální kontrolu komunikace;
2. používání specifických jazykových kódů (například slangových výrazů a argotu);
3. vytvoření systému „víry“ s důrazem na čistotu a výjimečnost;
4. systém zpovědi, kdy jedinec prozrazuje minulé a současné chování;
5. mystická manipulace (utvoření pocitu výjimečnosti a exkluzivity);

6. indoktrinace⁹⁷ (utvoření falešné paměti – *false memory syndrom*);
7. vytvoření zdánlivě vědeckého systému (či totalitní ideologie);
8. vytvoření skupinového dojmu elity.

Jiní autoři (např. Edgar Schein) tento proces člení pouze do tří oddělených procesů změny myšlení a postojů. Jedná se o fáze:

1. *Rozmrazení*. V této fázi rozmrazení dochází k uvědomění si postojů, norem, názorů a hodnot, k jejich zpochybnění. Dochází také k znejistění a konfuzi jedince. Tato fáze je většinou poměrně krátká, ale o to intenzivnější.
2. *Změny*. V této fázi probíhá přijetí nových norem a pravidel, která souvisí s tlakem skupiny. Na této úrovni se projevuje „vedení a utváření“ pod vlivem skupiny.
3. *Zmrazení*. Na této úrovni se projevuje upevnění norem a hodnot, včetně požadovaného chování, přičemž jakákoliv kritika je vnímána jako ohrožující. V případě „neposlušnosti“ jedince dochází k jeho sociální ostrakizaci a případně ztrátě sociálního statusu v rámci skupiny. Tyto praktiky vedou radikální či teroristické organizace k jasné hierarchizaci, která je podobná vojenské struktuře nebo sektám (Leistedt 2016: 1590).

Psychologie v oblasti radikalizace by měla mít také určitou profylaktickou či preventivní dimenzi. Podle Sosnina (2010: 149–15) by se psychologie měla podílet na:

- formování společenství míru a rozvíjení mezikulturního dialogu;
- zajišťování sociálních dovedností a expertíz pro potřeby přípravy expertů pracujících na úseku boje s terorismem/radikalizací;
- objasňování způsobů formování teroristických skupin, utváření předsudků, fanatismu, extremismu a heterostereotypů (stereotypů o členech jiných skupin: o jiných národech, rasách atp.);
- práci s jedinci zasaženými teroristickým násilím;
- rozvíjení zařízení humanitární pomoci s cílem pomoci jedincům v krizových oblastech;
- provádění empirických výzkumů konkrétních aspektů i otázek terorismu.

Podle Sosnina (2010) v této oblasti nejsou dostatečně zmapována témata leadershipu v radikálních organizacích, komunikace těchto skupin, socializační aspekty (víry, rodiny, vrstevníků) či vnitroskupinové konflikty (jejich průběh a řešení), stadia vývoje radikálních skupin atd.

---

⁹⁷ Etapa indoktrinace je důležitá etapa, ve které jednotlivec výrazně posiluje svoji „víru“. Zcela přijímá např. džihádickou ideologii a dochází k jeho ztotožnění s radikálním chováním a s klíčovým vyústěním radikalizace – džihádem. Rozhodujícím aspektem této fáze je přijetí nábožensko-politického pohledu na svět, který ospravedlňuje, legitimizuje a podporuje násilí proti všemu „ne-islámskému“, včetně Západu, jeho občanům, spojencům či „jiným muslimům“, jejichž názory jsou v rozporu s extremistickou ideologií. Jednotlivci redefinují směr svého života. Namísto úsilí o tradiční cíle, například jako získat dobrou práci vydělávat peníze a zvyšovat životní úroveň své rodiny (komunity), upřednostňují neosobní cíle, které jsou zaměřené na vytvoření čisté fundamentalistické muslimské komunity na celém světě v (viz Murdza 2014: 38).

2.5.1 Příznaky radikalizace

Psychologové, psychiatři, bezpečnostní experti, pedagogové a další odborníci se zaměřují ve své praxi na možné příznaky radikalizace. Je zřejmé, že projevy radikalizace se mohou z časového hlediska objevit náhle, ale i pozvolna. Je to zase záležitost značně individuální. Navíc je komplikované především u dospívajících (v pedagogické praxi) určit, zda se skutečně jedná o příznaky radikalizačního procesu, nebo zda se jedná o revoltu, provokaci a snahu upoutat pozornost. U dospělých je zase vhodné pamatovat, že velká část radikalizovaných jedinců nemá potřebu některé atributy radikalizace využívat. Komplikovanější je také situace u introvertů či osamělých vlků (viz výše).

K jednotlivým příznakům radikalizace Vegrichtová (2019: 132–141) řadí:

1. *Změnu jména a užívání přezdívky.* Změna jména, přejmenování nebo zvolení přezdívky může představovat jeden z indikátorů radikalizačního procesu. Užití přezdívky je nejen věcí symbolickou a manifestační, ale i praktickou. Mnoho extremistů nebo teroristů užívá přezdívky, nebo dokonce několik krycích jmen v zájmu utajení své skutečné identity.
2. *Změnu stylu oblékání.* V případě náboženské radikalizace se může vyskytnout preference náboženského oděvu, u žen zakrývání tváře, nošení burky, odkládání zlatých šperků, nepoužívání make-upu a klasických parfémů. Specifický vzhled může upevňovat identitu, jedinec komunikuje tímto způsobem i své členství v konkrétní skupině (k tomu srov. Moravčík, Struhár 2019: 76).
3. *Změnu vzhledu.* Častým projevem náboženské radikalizace je mužů plnovous, militantní vzhled, zvýšení fyzické kondice pravidelným tréninkem, tedy viditelná maskulinita, úprava stravovacích návyků v souladu s vyznávaným náboženstvím a jeho zásadami.
4. *tetování, skarifikaci a další tělesné úpravy.* Tetování i další tělesné modifikace mohou signalizovat proměny v radikalizačním procesu, zejména upevnění ideologického nebo náboženského přesvědčení.
5. *snahu o navázání kontaktu s vůdčími osobnostmi radikálního hnutí.* Většinou se první kontakt realizuje prostřednictvím sociálních sítí, tedy on-line, ale ke skutečnému prohloubení radikalizace dochází až při tradičním přímém sociálním kontaktu.
6. *vlastnictví propagandistických materiálů.* Za propagandistický materiál je možné v první řadě považovat různé knihy, instruktáže, doktríny, manifesty a časopisy oslavující nebo propagující preferovanou ideologii nebo extremistický výklad náboženství.
7. *vlastnictví propagačních předmětů a relevantních reálií.* Jedná se například o vlajky teroristických organizací.
8. *změnu v náboženské praxi.* Konverze k islámu či jiným radikálním náboženským proudům je často uváděna jako jeden z možných indikátorů radikalizace.
9. *sledování webových stránek a chatů s extremistickým obsahem.* On-line komunikace vytváří velmi rizikovou platformu pro prohloubení radikalizace. V případě e-mailové komunikace jsou využívány e-mailové služby, které nabízejí zajištění anonymity při komunikaci a mají po odeslání vlastní autodestrukční

mechanismy, které znemožňují dohledat nebo zjistit adresáta. Mezi nejčastěji doporučené patří ProtonMail, CounterMail, HushMail aj.

10. *glorifikaci násilí a mučednictví*. Jedná se o riziko mediálních příběhů, kde se kladný hrdina chová násilně.

Všem těmto příznakům je vhodné věnovat pozornost, nicméně tyto projevy musí zcela zřetelně vypovídat o procesu probíhající radikalizace. Ojedinelé příznaky nemusí samy o sobě znamenat vůbec nic. Zde je opět podstatná spíše bezpečnostní (zpravodajská), psychologická či pedagogická praxe.

2.6 Radikalizace ve vězeňském prostředí

K radikalizaci dochází i ve vězeňském prostředí, což se týká nejrůznějších typů věznic a nápravných zařízení v mnoha zemích (srov. United Nations 2016). Prostředí věznic je specifické v řadě ohledů. Mimo jiné v tom, že jsou v něm soustředěny osoby, které se dopustily či u kterých je důvodné podezření, že se dopustily protiprávního jednání, jehož typovou škodlivost vyjadřuje fakt, že bylo kvalifikováno jako trestný čin, a jehož specifická škodlivost se odráží v tom, že byl v jeho důsledku pachatel uvězněn – ať již v rámci výkonu trestu odnětí svobody, nebo ve formě výkonu vazby v trestním řízení. Přestože vězeňskou populaci tvoří pachatelé (či údajní pachatelé) ve výše uvedeném smyslu typově i specificky škodlivých činů, nepředstavují z hlediska rizikovosti obecně a rizika násilného chování zvláště vůbec homogenní skupinu (Blatníková 2016: 9).

V souvislosti s radikalizačními tendencemi v Evropě je spojováno prostředí věznic⁹⁸ typicky ve Francii (viz dále), Nizozemsku, Belgii, Velké Británii či Německu. Radikalizace ve věznicích byla studována v mnoha společnostech a mnoha státech. Velká část realizovaných studií se v posledních letech primárně zaměřuje na radikální islám, nicméně výzkumy radikalizace z historického hlediska vznikaly již od 70. let 20. století, kdy byl zájem především zkoumat představitele radikální levice, resp. zastánce teroristických organizací v Itálii (*Brigate Rosse*; Rudé brigády), Francii (*Action Directe*; Přímá akce) a Německu (*Rote Armee Fraktion*; Frakce Rudé armády). Od 90. let se však výzkumy radikalizace zaměřují na islámský extremismus/džihádismus (blíže viz Khosrokhavar 2013: 285–288).

Věznice jsou vnímány jako vulnerabilní prostředí, kde může ve zvýšené míře (v závislosti na konkrétním státu) docházet k radikalizačním procesům a dalším negativním jevům obdobného charakteru (Vegrichtová 2019: 97). Prostředí věznic může být základnou a iniciačním mechanismem radikalizace vybraných jedinců či nebezpečných pachatelů (Vegrichtová 2017: 20).

⁹⁸ Od vzniku Islámského státu v roce 2014 bylo několik zásadních teroristických útoků, ke kterým došlo v Evropě, spácháno osobami s kriminální a vězeňskou zkušeností. To byl i případ Abdelhamida Abaadoua, který byl vůdčí osobností vražedných teroristických útoků v Paříži v listopadu 2015 (Vegrichtová 2019: 108). Nedávné výzkumy džihádistů odhalily, že dvě třetiny z nich měly nejen kriminální minulost, ale dokonce kriminální minulost násilného charakteru. V evropských zemích, kde jsou údaje dostupné, bylo zjištěno, že více než polovina identifikovaných bojovníků tzv. Islámského státu byla policií již známa. Osobám pohybujícím se v kriminálním prostředí dává teroristická organizace morální ospravedlnění pro to, co doposud dělali, jen s tím rozdílem, že nyní se za tyto skutky dostanou do nebe. Islámský stát nezdurazňuje tolik teologické znalosti, ale klade důraz na oddanost organizaci (Vegrichtová 2017: 154; srov. Strnad 2016: 200).

Přestože se na výskyt negativního jednání ve věznicích upozorňovalo již dříve, skutečně intenzivnější empirické vědecké výzkumy zabývající se mj. vězeňským násilím (*prison violence*) se ve vězeňském prostředí realizovaly až v průběhu 90. let 20. století (srov. Lovaš 2010). V souvislosti s proměnou složení vězeňské populace v západních státech Evropy se začalo uvažovat i o radikalizačních faktorech ve výkonu trestu. Teorie zaměřující se na normy ve vězeňském prostředí lze uvést tyto: teorie importu, teorie deprivace a teorie administrativní kontroly. Teorie importu poukazuje na to, že si jedinci agresivitu (a obecně normy) přinášejí (importují) z jejich běžného prostředí. Podle importačního modelu má každý vězeň svou vlastní osobní historii, své vlastní postoje, názory a přesvědčení, má své vzorce chování a reagování, své osobní zkušenosti – osobnostní charakteristiky vězněné osoby jsou tedy tím určujícím, co „sytí“ jeho (či její) chování ve vězení (Blatníková 2016: 45).

Teorie deprivace poukazuje na to, že stres vyvolaný v důsledku uvěznění může u jedince měnit normy a může tak vést ke zvýšenému agresivnímu chování. Teorie administrativní kontroly (managementu) hledá příčiny agrese ve vězení ve způsobu zabezpečení jejich chodu, v důsledku uplatňování příslušných opatření a zabezpečení dodržování pravidel a pořádku (Lovaš 2010: 157).

Jedinec ve vězeňském prostředí institucionálním normám vzdoruje, což může vést k příklonu k radikálním ideologiím. Do věznic se dostávají lidé z deviantních (i radikálních) skupin, které existují ve společnosti. Tyto deviantní skupiny mají svůj typický způsob života, svoji kulturu, která je součástí celkové národní kultury (kultura deviantních skupin je subkulturou národní kultury). UVěznění přinášejí do věznic ten způsob života, na který jsou navyknutí. Proto je kultura věznic pod vlivem subkultury deviací a přebírá její prvky (viz Lovaš 2010: 157). Vysoká hustota lidí (*crowding*), vynucené zapojení do výchovných a jiných organizovaných aktivit, uplatňování punitivní politiky společně s pobytem ve vyhrazeném prostoru působí na psychiku jedince (srov. Lovaš 2010). I proto jedinci často vyhledávají oporu ve víře, radikálních názorech a takto definovaných skupinách v rámci vězeňské komunity. Na radikalizaci ve věznicích se může podílet mnoho aktivit, včetně produkce a distribuce radikální/propagandistické (ideologické/náboženské) literatury (srov. United Nations 2016: 107).

Obecně lze konstatovat, že:

„...propaganda uvnitř věznice je velmi závažným fenoménem, aktuálně velmi diskutovaným v souvislosti s rekrutací k islamistickým teroristickým organizacím, neonacistickým uskupením, sektám a různým dalším skupinám náboženských fanatiků. Vězeňský systém je v tomto ohledu ideálním prostředím pro politickou ideologickou a náboženskou indoktrinaci, které mohou vést k celkové radikalizaci osobnosti odsouzeného a dalším rizikovým konsekvencím“ (Vegrichtová 2017: 30).

Stejně tak může být vězeň ovlivňován osobami z vězeňského prostředí či osobami, které jej navštěvují. I tato střetávání mohou mít vliv na změnu postojů, hodnot a názorů u jedince, často nováčka ve vězeňském systému.

Radikalizační proces ve věznici může být i součástí zvládnání tzv. *prizonizace*, což je proces postupné adaptace a osvojování si způsobu vězeňského života a fungování ve společenství odsouzených. Jde o specifickou adaptaci na vězeňské prostředí,

postupnou přeměnu člověka ve vězně. Na jednu stranu se jedná o přizpůsobení se vysoce organizovanému vězeňskému životu, který je spojen se ztrátou aktivity a iniciativy a který se dotýká víceméně každé vězeňské osoby. Na stranu druhou s tím souvisí také určitá identifikace s kriminální subkulturou, kam patří např. osvojení si (a užívání) specifického jazyka, vězeňského slangu, potažmo argotu⁹⁹ (Blatníková 2016: 12).

Jedinec přebírá specifický systém norem, postojů a hodnot, zároveň spoluutváří, respektive přiřazuje vězněným osobám určité sociální role.¹⁰⁰ Osoba ve výkonu trestu se identifikuje s pravidly vězeňského společenství, dochází k interiorizaci těchto pravidel, probíhá přijetí do vězeňské subkultury (srov. Vegrichtová 2017: 143).

Jedinci, kteří inklinují k přijetí radikálních názorů a jsou ochotni stvrdit své přesvědčení konkrétní přímou akcí, tedy násilným skutkem, jsou osoby, které mají sklony ke rigidnímu myšlení, fundamentalismu a fanatismu. Nicméně univerzální metodika rozpoznání těchto osob neexistuje a bylo by utopické se o ni pokoušet. Podstatné je, že zázemí vězeňských zařízení může poskytnout základnu pro osobnostní radikalizaci těchto jedinců. Studie a výzkumy zabývající se radikalizací v prostředí věznic či v jakémkoli jiném společenském segmentu shodně potvrzují, že proces radikalizace výrazným způsobem akceleruje osobnost charismatického vůdce, spasitele, mesiáše, vyvolené osoby či dominantního jedince. Osoby ve výkonu trestu odnětí svobody jsou nejčastěji radikalizovány v procesu „jeden na jednoho“ (*one-on-one*), kdy osoby jsou „obráceny na víru“ charismatickými vůdci ve skupině. Tyto osobnosti se zaměřují zejména na nejvíce „zranitelné“ vězně, kteří většinu života strávili nebo stráví ve výkonu trestu odnětí svobody, zpravidla ve věznicích se zvýšenou ostrahou, a ztratili veškeré společenské či rodinné vazby. Tyto osoby, frustrované a zahořklé existenčními okolnostmi, nejspíše tendují k přijetí autoritářských postojů a snadno podléhají rekrutačním procesům a vstupují do gangu, kde se setkávají s podobnými osudy, jaké měly ony, a současně s vůdci, kteří jim nabízejí naději a novou alternativu dalšího života. Z výzkumu vyplývá, že setkání s charismatickou osobností je významnějším faktorem radikalizace v prostředí věznic nežli jiné všeobecně známé faktory (Vegrichtová 2017: 152–153).

⁹⁹ Zatímco slang je charakterizován jako výrazové prostředky typické pro určité prostředí, argotická mluva se vyznačuje primární snahou o utajení podstaty komunikace před nezasvěcenými osobami.

¹⁰⁰ Jedna z nejznámějších typologií rolí vězněných osob je známa jako *Sykesova typologie vězeňské populace*, vytvořená na základě analýzy vězeňského slangu, která nabídla konkrétní kategorie (či role), které, ačkoli byly identifikovány před více než půl stoletím, mohou stále poskytnout průřez vězeňským sociálním systémem. V rámci této typologie je možné ve vězeňské subkultuře vždy nalézt typy osobností: *správný chlap* (right guy), tedy vězeň, který plně podporuje a přijímá vězeňský kodex; *krysa* (rat/squeler), tedy donašeč, denunciant, ten který spolupracuje s personálem věznic; *drsňák* (tough guy) – popudlivý, agresivní vězeň, který má problém s ovládnutím, vyvolává rvačky, konflikty; *obchodník* (merchant) nebo *překupník* (peddler); tedy vězeň, který je schopen obstarat nedostatkové zboží pro ostatní spoluvězně, propašovat do věznic požadovaný kontraband; *slaboch* (weakling), vězeň, který je náchylný ke zneužívání ze strany ostatních a nemůže se jim postavit, jedná se o zvlášť zranitelnou osobu; *ryba* (fish), nováček, vězeň, který právě přišel a dosud není přizpůsobený, neorientuje se ve způsobu života ve vězení; *vlk* (wolf), vězeň, který násilně a sexuálně pronásleduje jiné vězně, hraje „maskulinní“ roli; *poskok* (fag), vězeň, který hraje (nikoli nedobrovolně) pasivní roli v sexuálním vztah s jiným vězněm, je vnímán jako ten, kdo má „feminní“ roli; *potížista* (ball buster), vězeň, který neustále urputně bojuje proti systému a vězeňskému personálu, zpravidla notorický kverulant (viz Blatníková 2016: 14; Vegrichtová 2017: 141–142).

Novodobým trendem zaznamenaným v prostředí věznic na evropském kontinentu i v zámoří je konverze osob ve výkonu trestu odnětí svobody k islámskému náboženství či radikalizace stávající muslimské komunity (Vegrichtová 2017: 155). Prvky, které umožňují odhalit radikalizaci u odsouzených osob, se týkají například změny v oblasti ideologie (jedinec se identifikuje s politickou ideologií) náboženství či radikálním náboženským proudem (odsouzený změnil svojí víru či víře věnuje více času), změny své návyky v oblasti základních potřeb (například stravovací návyky, zvyšování fyzické kondice atp.). Často jsou u odsouzených zaznamenány stížnosti a pocity křivdy ze strany představitelů vězeňského managementu. Nováčci se mají tendenci často upínat k charismatickým vězeňským vůdcům, kteří plní roli tzv. radikalizátorů (srov. United Nations 2016: 110–113).

Poznání tohoto prostředí, stejně jako pozorné a kontinuální monitorování a sběr informací o této scéně, může napomoci včasné identifikaci nebezpečných pachatelů závažných trestných činů, přispět ke zmaření připravovaných zločinů, nebo dokonce akcí násilného extremismu či terorismu (Vegrichtová 2017: 163). Další možností, kdy je možné vězněnou osobu zařadit na seznam nebezpečných osob, je „*existence důvodného předpokladu, že osoba byla ve službách cizích armád nebo se podrobila speciálním výcvikům a v průběhu výkonu zabezpečovací detence, vazby nebo výkonu trestu se chová agresivně*“ (Blatníková 2016: 33).

Rozhodujícím prvkem v boji proti této formě radikalizace je schopnost pracovníků věznic detekovat varovné signály v chování a vystupování odsouzeného, které mohou nasvědčovat, že prochází procesem radikalizace (Vegrichtová 2019: 119).

Indikátory, které mohou nasvědčovat probíhající radikalizaci odsouzených ve výkonu trestu, jsou například a) vyjadřování podpory radikálním organizacím, jejich teroristickým aktivitám či vyjadřování podpory jednotlivým teroristům; b) radikální materiály v podobě literatury či návštěva teroristických stránek či sociálních sítí (v případě, kdy má odsouzený možnost přístupu k počítači s internetem); c) změny v chování (např. ztráta zájmu o kontakt s rodinou, přáteli, vyjadřování nenávnosti vůči vězeňskému managementu, změna v odívání, úpravě zevnějšku atp.) (viz United Nations 2016: 116–117).

Z nemnoha výzkumů, které se týkají radikalizace ve vězeňském prostředí, lze uvést výzkum Farhada Khosrokhavara ve francouzských nápravných zařízeních, který byl založen na polostrukturovaných rozhovorech s vězni, ve spojení s rozhovory s vězeňskou stráží, psychology, psychiatry, pedagogy, sportovními instruktory, náboženskými autoritami podílejícími se na resocializaci (imámové, kněží, pastoři, rabínové atp.), řediteli věznic, jejich zástupci a dalšími lidmi, kteří participovali na vězeňském životě (např. neplacení dobrovolníci / sociální pracovníci) (blíže viz Khosrokhavar 2013: 285).

V současnosti je ve Francii u radikalizačních procesů možné zaznamenat především typ radikalizace založené na schopnosti utajené komunikace mezi mentálně silným a již radikalizovaným jedincem a dalšími osobami, které vykazují psychickou labilitu. Radikalizace (zejména džihádistického typu) se objevuje v konfrontaci s vězeňskými pravidly, přičemž je významný i vliv televizních zpráv, které často upozorňují na specifickou situaci muslimů v některých zemích. Velká část francouzských vězňů má k dispozici velké množství televizních kanálů, přičemž je třeba zdůraznit, že sledování televize je jednou z tradičních volnočasových aktivit. Ve francouzských věznicích

se přibližně od roku 2005 utváří mikrosítě radikalizovaných vězňů. Frustrace (vznikající např. z přeplněnosti věznic, z nedostatečně veliké cely, hygienických podmínek atp.) sama o sobě nevede ve vězeňském prostředí k radikalizaci, ale pokud má „ideologický“ či „náboženský“ obsah, může radikalizační proces být usnadněn. Rovněž je ze strany muslimů kritizován nedostatek imámů, kteří by zajišťovali jejich náboženské potřeby. Vězni to vnímají jako výraz systematické islamofobie většinové společnosti. Kritika se týká i zákazu modlitebních koberečků v mnoha věznicích, stejně jako se to týká nemožnosti studovat tištěné náboženské texty. Velkým tématem je i požadavek na *halal*¹⁰¹ jídlo, což není ošetřeno systematicky. Pokud v jednotlivých věznicích existují halal pokrmy, tak je vězni jejich kvalita zpochybňována (blíže viz Khosrokhavar 2013: 289–291). Hlavními prvky radikalizace muslimských vězňů je přeplnění věznic (subjektivní či objektivní nedostatek náboženských služeb ve srovnání s křesťany a židy), nedostatek vězeňského personálu (to se týká především Paříže) a vysoká fluktuace jak personálu, tak i vězňů. Problematická je nedostatečná průprava a obeznamenost jednotlivých pracovníků vězeňské služby o fenoménu radikalizace. Dalším významným faktorem je, že pověřené a zkušené osoby, které mají sledovat radikalizační procesy, řeší i jiné úkoly (viz Khosrokhavar 2013: 292–294). Významným omezením pro výzkum radikalizačních procesů ve vězení může být i jazykové bariéra mezi pracovníky věznic a odsouzenými osobami.

Na základě výzkumu Farada Khosrokhavara (2013) lze také postřehnout nový styl islamistické radikalizace, která je založena na introverzi a „tichém vyjádření“ radikální religiozity; na rozdíl od extrovertního sdělování náboženské příslušnosti z dřívějšího období. Okázalé náboženské projevy víry (např. dodržování fundamentalistických předpisů a norem) se v současnosti již tak často neobjevují, což je reakce na aktivity vězeňské služby v minulosti. Upřednostňována je strategie utajeného vyznání a radikálních názorů. Přesto dochází ke kontaktům mezi radikálnějšími vězni a „nováčky“, kteří jsou v pozici potenciálních rekrutů radikálních organizací. K těmto kontaktům dochází při střetávání vězňů ve společenských místnostech, při vzdělávacích či resocializačních programech, při sportovních aktivitách, při skupinových psychoterapeutických sezeních atp. Při radikalizaci ve vězeňském prostředí – nejenom ve Francii – jsou významnými místy i modlitební místnosti, kde dochází ke komunikaci mezi jednotlivými vězni, k předávání vzkazů, přičemž jsou to místa, kde se vězni často schází bez přímého dozoru pracovníků vězeňské služby (srov. United Nations 2016: 115).

V případech, kdy dochází k indoktrinaci a manipulaci s nováčky ve věznicích, se situace většinou řeší přeložením radikalizujícího vězně. I nováčky lze členit do mnoha kategorií (muslimské vyznání / bez vyznání, podle etnicity, věku atp.).

Další trendy jsou i na úrovni image jednotlivých radikalizovaných osob. Jedná se například o krátké vousy či oholenou tvář, projevy radikalizace se objevují v menších a důvěrných skupinách vězňů (často se jedná o dvě či tři osoby). Dalším znakem je, že tyto osoby nevyhledávají vězeňského imáma a nezúčastňují se kolektivních modliteb. V rámci utajení je preferován introvertní dojem komunikace, především z důvodu

¹⁰¹ Halal (povolený, vyňatý ze zákazu) pokrm je v souladu se zákony islámského práva. Termín se vztahuje zejména na stravu, se zvláštním zřetelem k masu rituálně zabitých zvířat a pravidlům jeho požívání (blíže viz Horyna, Pavlincová 2003: 548).

naprostého utajení. V roli „radikalizátora“ je často silná osobnost, která se zaměřuje na „psychologicky křehčí“ jedince, kteří hledají ochranu ve vězeňském systému. Pro tento typ vztahu se užívá označení „duo“ (výjimečně i trio, v případě, že nováčky jsou dva, přičemž jeden z nich je již přesvědčený a v tomto případě podporuje „radikalizátora“). Tento vztah je typický svojí asymetrickostí, přičemž je důraz kladen na stejný typ (abstraktního) uvažování i vyjadřovacích schopností. Dalším znakem je i absence agresivity či revolty ve vztahu k dozorcům a dalším pracovníkům věznic.

Ve výkonu trestu se také objevují osoby, které se radikalizují sami, přičemž je charakteristické, že chybí jakákoliv spojitost s ostatními radikály z vězeňského prostředí či z prostředí mimo věznic (např. s rodinnými příslušníky). Tato osoba se vyhýbá komunikaci o džihádu či islámu obecně. V mnoha ohledech odpovídá vzorec radikalismu profilu Mohammada Meraha (viz výše). V těchto případech lze vysledovat i jistou „exhibicionistickou tendenci“ těchto osob.

Aby se předešlo masové radikalizaci ve francouzských věznicích, jsou zaváděny různé typy opatření, aby se zamezilo komunikaci mezi radikalizátory a potenciálními rekruty. Většinou se jedná o izolování těchto osob či přeložení „nováčků“ do jiných věznic. Obecně však islamistická forma radikalizace sílí, zvyšují se požadavky vězňů z hlediska jejich víry, sílí „utajené“ podoby radikálního islámu. To v kombinaci s přeplněním věznic, nedostatkem materiálního i personálního zabezpečení činí z věznic vhodný inkubátor radikalizace. Přesto zavedená represivní i preventivní opatření snižují možnost utvoření velkých a trvalých radikálních sítí či džihádistických buněk (viz Khosrokhavar 2013: 300–306). Na tato opatření radikálové ve věznicích zareagovali tak, že se utváří vztahy typu „duo“ a spíše „tiché formy radikalizace“ malých introvertních skupin.

Je zřejmé, že podobné typy výzkumů mají své limity, které vyplývají z omezeného množství relevantních dat, stejně jako z dynamiky jednotlivých procesů (srov. United Nations 2016: 109). Přesto zahraniční výzkumy mohou být inspirací i pro výzkumy v českých věznicích. Obecně však platí, že nejkritičtější období je u propuštěných, často zradikalizovaných osob, které mají nedostatečné rodinné a sociální kontakty.

2.7 Vybrané aspekty radikalizace: případové studie

V současných mediálních i odborných zprávách, které se věnují mladým (především islamistickým) radikálům (např. Mohammed Merah ve Francii, Mehdi Nemouch v Belgii atd.) jsou nalézány společné zkušenosti nebo charakteristiky.

K těmto charakteristikám patří, že tyto radikálové: a) *pocházeli z imigrantských rodin* (nicméně nepatřili k první generaci imigrantů); b) *měli policejní záznamy, které se týkaly delikventního chování v období dospívání* (např. za pouliční násilí); c) *byli v nápravných zařízeních pro mladistvé* (většinou na kratší trest), kde se seznámili s radikálními názory či byli přímo naverbováni radikálními organizacemi); d) *měli sociální problémy, rodinné problémy, ekonomické potíže*; e) *většinou cestovali do zemí ovládaných radikálními organizacemi*, kde se podíleli na jejich aktivitách (Leistedt 2016: 1588–1589).

K rizikovým faktorům podílejícím se na nárůstu radikálních činů lze počítat i fenomén mučedníků („obětí systému“), kteří jsou svým následovníkům často prezentováni z romantizující a idealistické perspektivy v prostředí sociálních sítí. Zahraniční autoři

také zdůrazňují, že mladší generace může být ovlivněna „kouzlem“ násilí ve válečných filmech a počítačových hrách (Koomen, Pligt 2016: 243; Vegrichtová 2019: 66).

John Horgan k rizikovým faktorům podílejícím se na teroristických akcích na úrovni jedince řadí a) *emocionální zranitelnost* (pocity hněvu, odcizení a kulturního vykořenění na bázi duchovní oblasti – jako příklad jsou uváděni mladí muslimové ve Velké Británii); b) *nespokojenost se současnou situací, která se vymezuje vůči nefungující politické oblasti a jejím chabým výsledkům, přičemž se násilí a radikalismus jeví jako vhodná metoda změny*; c) *identifikace s utrpením jiných či zkušenosti s osobní viktimizací* (například v případě britských muslimů se jedná o ztotožnění s palestinskými oběťmi či oběťmi v Iráku); d) *názory, že násilí proti státu a jeho symbolům může být morálně oprávněné* (u tohoto faktoru je již jedinec přesvědčen o efektivitě násilí, které může být vystupňováno např. náboženskou či politickou autoritou); e) *subjektivní zisk vyplývající z příslušnosti ke skupině* (získání respektu, uznání a autority ve skupině vrstevníků či v radikálním hnutí); f) *blízké sociální vazby se stejně smýšlejícími jedinci majícími podobné zkušenosti* (Horgan 2008: 84–85).

Cupalová (2019) analyzovala případy, které se týkaly islamistického terorismu v Evropě v období let 2016 a 2017, které přímo souvisely s procesem radikalizace.

Věk nejmladšího a nejstaršího útočníka se lišil o 37 let. Nejmladšímu bylo v době útoku 17 let a nejstaršímu 54 let. Nejpočetnější skupinu tvořili mladí muži do třiceti let včetně. Jednalo se o 69 %. Zhruba 22 % útočníků bylo mezi 30 a 43 lety. Do poslední věkové kategorie 44–56 let spadali tři muži, kteří tak činili 9 % z celku (k tomu srov. Ibáñez 2009: 143).

Kritérium kriminální minulosti (zatčení, věznění a jiné problémy s policií a soudem) bylo splněno u 47 % pachatelů teroristických útoků. Souzeno v minulosti nebylo 44 % pachatelů a o zbylých 9 % nebyly potřebné informace zjištěny. Spojení jména útočníka s předchozími teroristickými útoky či teroristickými skupinami vychází podobně. Více než 56 % pachatelů nebylo u policie či jiných státních orgánů vedeno jako možná hrozba terorismu. Naopak známo bylo necelých 41 % pachatelů. Prokazatelné zkušenosti s drogami mělo 34 %. Pro necelých 22 % pachatelů neměly drogy v životě hrát žádnou roli. Posledním kritériem, které bylo v rámci této práce zkoumáno, byly předchozí psychické potíže útočníků. Přestože se někteří neléčili, o jejich problémech se vědělo již před útoky či jejich radikalizací. Psychickými problémy trpělo necelých 21 % analyzovaných. O 16 % se nepodařilo získat tuto informaci a zbylých 63 % nevykazovalo v minulosti žádné psychické problémy (Cupalová 2019: 61–62; srov. Abdel-Samad 2016: 142).

Jedním z analyzovaných případů byl i teroristický čin, který se odehrál 22. 3. 2017 v Londýně. Pachatelem byl Khalid Masood. Celý útok, během něhož bylo zabito pět lidí a minimálně dalších bylo zraněno, trval pouhých 82 vteřin. Tento teroristický čin se odehrál v odpoledních hodinách na Westminsterském mostě, nedaleko od Westminsterského paláce (*Houses of Parliament*). Útočník přibližně v 14.40 na mostě opustil automobilem jízdní dráhu, zrychlil a najel na chodník, kde začal srážet ve velké rychlosti chodce. Poté s tímto pronajatým vozem narazil do zábradlí poblíž Westminsterského paláce. Útočník ozbrojený nožem opustil vozidlo značky Hyundai a utíkal směrem k parlamentu, kde se střetl s policisty. Jednoho z nich – Keitha Palmera – ubodal k smrti, protože policista nebyl ozbrojený. Následně byl pachatel jinými policisty zastřelen.

Pachatel tohoto teroristického činu byl identifikován jako Adrian Russell Elms, ročník narození 1964. Pocházel z nestabilního rodinného prostředí, poté co konvertoval k islámu, tak převzal jméno Khalid Masood. Masood měl údajně několik let působit v Saúdské Arábii jako učitel angličtiny. Zajímavé je, že ve Velké Británii jako učitel nikdy nepůsobil. Typická však byla spíše jeho kriminální kariéra. Poprvé byl zatčen již ve svých 14 letech, kdy byl chycen při krádeži a dostal napomenutí. Během svých mladých let studoval, nicméně jeho kriminální kariéra pokračovala dále (v podobě výtržností a násilného chování). Během svého života byl několikrát zatčen, souzen a dokonce byl i ve vězení. Většinou se jednalo o trestné činy krádeže, násilí a obchodování s drogami. Během svého života se také oženil, měl několik dětí, ale se svojí ženou nezůstal. Svědek ho dokonce slyšel matce říkat: „*Budou říkat, že jsem terorista, ale nejsem*“ (viz Cupalová 2019: 50–51). K útoku se přihlásila teroristická organizace Islámský stát, nicméně spojitost mezi Masoodem a touto organizací nebyla potvrzena (BCC 2017).

Další z mnoha případů byl teroristický čin, resp. zavraždění holandského režiséra Theo Van Gogha z listopadu 2004. Tento režisér mimo jiné poukazoval na prvky islámského fundamentalismu a násilí vůči ženám v muslimských komunitách. Pachatelem byl sedmadvacetiletý Mohammed Bouyeri, který Van Gogha postřelil, pobodal a nakonec podřízl. Motivy Mohammeda Bouyeriho, odsouzeného v červenci 2005 na doživotí, neměly svůj zdroj v tradicích marockého venkova, odkud pocházeli jeho předci, ale naopak v jeho intenzivním zapojení do současné informační společnosti. Odmítal příslušet k Západu s poukazem k partikulární přistěhovalecké komunitě svých rodičů, nýbrž k univerzální komunitě všech věřících – ummě. Médiiem utváření této „neokomunity“ již nejsou ústní tradice předávané z rodičů na děti, ale internet. Jejich hlavním jazykem již není arabština (nebo turečtina či urdu), ale angličtina (Barša 2011: 76). Charakteristická je internacionalizace a globalizace, která se nevztahuje ke konkrétní reálné komunitě, ale často ke komunitě globální či virtuální, založené na silném (náboženském/politickém) přesvědčení (srov. Nolte 2018: 175; Buchanan 2012: 335).

Bouyeri prohlásil, že tento trestný čin udělal z přesvědčení (iDnes 2005). Barša (2011: 77) k tomuto uvedl, že se jedná o případ, kdy tito jedinci „*zavrhují jak etnicky a regionálně založenou identitu svých rodičů, tak národní identitu přijímací společnosti. Proti oběma staví svou příslušnost ke globálnímu společenství věřících*“. První komunita je lokální – zahrnuje v zásadě jen ty, kteří pocházejí z určité země či regionu. Druhá je globální – zahrnuje všechny „pravé“ muslimy, ať již pocházejí odkudkoli a žijí kdekoli. Jejím zdrojem již není primární socializace v rodině, nýbrž sekundární socializace v subkultuře vrstevníků, prostřednictvím satelitní televize či internetu a kázáními radikálních imámů (srov. Barša 2011: 77). I v případě Bouyeriho se objevilo ovlivnění radikální skupinou, v tomto případě skupinou Hofstad, složenou z potomků marockých přistěhovalců, která měla připravovat útoky vůči politickým představitelům a veřejným budovám. I v rámci této skupiny se odehrávala rekrutace, radikalizace a příprava na teroristické činy v kontextu mezinárodního džihádu (iDnes 2006).

Jak bylo ukázáno na těchto dvou případech, proces radikalizace může proběhnout jak v zahraničí, tak v domácím prostředí. Podobné případy jsou analyzovány především policejními vyšetřovateli či forenzními psychology (blíže viz Cupalová 2019).

3 FINANCOVÁNÍ RADIKÁLNÍCH A TERORISTICKÝCH ORGANIZACÍ¹⁰²

Tato kapitola se pokusí zaměřit na financování radikálních a teroristických organizací, protože jak radikální, tak i teroristické skupiny ke své existenci a realizaci konkrétních aktivit potřebují finanční, ale i materiální podporu (k tomu srov. Závěšický, Rojčík 2006: 11; Smolík, Svatošová 2017: 73–74; Freeman 2011: 461–475). Pro aplikační praxi je důležité vymezit, co se rozumí *finanční* a *materiální* podporou. Zatímco finanční podpora spočívá v darování peněz a jejich substitutů, pod materiální podporou si lze představit například poskytnutí zbraní, potravin, ubytovacích prostor, míst k nácvikům teroristického jednání, dopravních prostředků či jiného vybavení (Budayová 2017: 160). Často jsou však obě formy podpory spjaté. Zároveň lze také konstatovat, že se může projevit i kooperace teroristických organizací a skupin organizovaného zločinu.

Finanční a informační toky se podílejí nejenom na aktivitách terorismu, ale i organizovaného zločinu, který za jistých situací může s teroristickými skupinami spolupracovat, přestože motivace je odlišná. Oba fenomény jsou však charakteristické tím, že se snaží „destabilizovat a rozkládat základní politické, ekonomické i společenské instituce, a svými projevy bezprostředně ohrožovat občany“ (Záhorská 2007: 10).

Od finančních možností jednotlivých teroristických organizací se do jisté míry odvíjí i míra jejich úspěšnosti. Odpovídající finanční zabezpečení teroristické činnosti je jednou z podmínek pro existenci terorismu (Mareš 2005).

Pojem financování terorismu je chápán jako „*akt vědomě poskytující některé zdroje na jednotlivce nebo organizace, které se účastní teroristické činnosti*“. Pro vládní autority je obtížné identifikovat, které zdroje plynou na samotný teroristický útok a které pro činnost samotné teroristické organizace či skupiny (Bitterly 2015: 3389–3430).

McCulloch a Pickering dodávají, že boj a postup proti financování terorismu hraje klíčovou úlohu v boji proti terorismu, a identifikují možné formy financování v návaznosti na autority, které proti nim bojují. Vyvstává zde otázka, z jakých zdrojů a z jakého důvodu jsou některé formy a metody financování preferovány teroristickými organizacemi před ostatními (McCulloch, Pickering 2005). Freeman hodnotí, že pro výběr zdrojů financování terorismu jsou definována následující kritéria: kvantita, legitimita, bezpečnost, spolehlivost, míra kontroly a jednoduchost. Je rovněž důležité rozlišit účel využití finančních zdrojů teroristickými organizacemi (viz Freeman 2011: 461–475).

Lze souhlasit s Brzybohatým (2016: 32), že v praxi je velmi obtížné zjišťování původu peněz na teroristické účely, protože tyto zdroje mohou být z různých oblastí života a nelze tedy vyloučit obchody uzavřené na finančních trzích. Financování terorismu je možné zabezpečovat z čistě legálních zdrojů, z legálních zdrojů zneužitím informací, ale i z nezákonných zdrojů.

Ve snaze klasifikovat finanční zdroje lze přijmout dva základní přístupy – pohledy. Tím prvním je zohlednění finančního zdroje, kterým mohou být vlastní finanční zdroje nebo ostatní finanční zdroje. Druhým možným přístupem je zohlednění původu

¹⁰² Tato kapitola částečně vychází z článku: Smolík, J., Svatošová, V. (2017): Financování terorismu. *Vojenské rozhledy*, roč. 26, č. 2, s. 73–88.

finančních prostředků. Ve druhém pojetí se jedná o finanční prostředky pocházející z legální činnosti, respektive finanční prostředky získané nelegální činností. Míra využití finančních zdrojů a původu finančních prostředků je však mezi jednotlivými teroristickými skupinami rozdílná, a to zejména v závislosti na stanovených cílech a způsobech jejich dosažení. Je zřejmé, že pokud cílem teroristické skupiny bude dosažení autonomnosti určitého území, finanční prostředky pocházející z vládních zdrojů daného území budou minimální. Naopak finanční podporu sousedního státu, pokud usiluje o obdobný cíl jako teroristická skupina, je možné považovat za vysoce pravděpodobnou (srov. Řehák, Foltin, Stojar 2008; Cigánik, Jaššová 2006; Smolík, Svatošová 2017).

Teroristické skupiny často získávají peníze z míst odlišných od těch, kde by mohlo dojít k teroristickým útokům. Pro efektivní fungování teroristických skupin je nutné zajistit pravidelný peněžní tok od počátku plánování až po realizaci plánované akce. Tyto převody peněz představují zároveň potenciální slabá místa, která mohou narušit cíl teroristické organizace a její operace (Freeman, Ruehsen 2013).

Finanční prostředky teroristické organizace nepotřebují jen k plánování a provádění atentátů, ale i pro získávání nových aktivistů, jejich výcvik, zajišťování volných bytů, pro cesty, nákup zbraní, výbušnin a dalších nástrojů pro to, co je stejně tak důležité, a to pro udržení v „zaměstnaneckém poměru“ celého toho neurčitěho počtu ilegálních bojovníků, kteří nemají čas nebo příležitost vydělávat si na živobytí v běžném zaměstnání. Otevřené možnosti získávání finančních prostředků pro teroristickou činnost najdeme v nejrůznějších ekonomických situacích. První z nich je možné označit za státem podporovaný terorismus, druhou možností je podpora terorismu od jiných aktérů (Řehák, Foltin, Stojar 2008).

Podstatným faktorem v rámci financování terorismu je také skutečnost, že velký podíl teroristických organizací působí v rámci mezinárodních sítí, případně je s nimi v kontaktu, a získává od nich nejrůznější formy podpory (Klavec, Pevná 2013: 13–75).

Formy a metody financování zohledňují teroristické skupiny podle objemu finančních prostředků, které lze transferovat, rizikovitost a komfort převodu, jeho jednoduchost, náklady a rychlost. Jako nejvíce využívané formy peněžních toků teroristickými skupinami jsou uváděny následující: nejstarší forma *fyzicky přes kurýra*, dále neformální transferové systémy, založené na vlastních etnických vazbách a klasických cestách a v místech, kde bankovní systém není zcela rozvinut. Další formou je využívání *peněžních obchodních služeb*, které fungují prostřednictvím dealerů či zprostředkovatelů směny vybraných měn, šeků, emisí cestovních šeků, předplacených karet či platebních příkazů. *Formální bankovní systém* je k teroristickým akcím rovněž hojně využíván, avšak nejvíce kontrolovaný a regulovaný. Proto teroristé využívají banky, které nevyžadují od klienta žádné informace, či banky (či spolupracující osoby v bankovní instituci), které spolupracují s teroristickými skupinami při krytí peněžních toků či při praní špinavých peněz. Další metodou jsou *fiktivní obchodní faktury*, které představují jednu z nejtěžších forem při odhalování zločinu při praní špinavých peněz, a proto je považována za jednu z nejvyužívanějších metod organizovanými zločineckými skupinami a teroristickými skupinami. Formou přefakturace se zamaskuje převod peněz z jedné strany na druhou. Poslední nejvyužívanější metodou je využívání *hodnotných komodit* (jako zlato a diamanty), které nabízejí další pohodlný způsob přenosu peněz přes hranice. Zlato může být přetaveno do jakéhokoliv

tvaru a maskované pro snadnou přepravu. Jeho hmotnost, kvalitu a cenu lze snadno určit, a proto je téměř nemožné vystopovat jeho původ (viz Freeman, Ruehsen 2013).

Lze také zaznamenat, že s nástupem nových technologií moderní formy digitálních plateb jsou tyto možnosti více preferovány. Následující informace shrnují přehled nejvyužívanějších metod a uvádí míru rizikovosti pro teroristické skupiny:

- Platební karty – v některých sférách rostoucí tendence, v jiných oblastech tato forma upadá; tato forma má své výhody zejména v porovnání s klasickým předáním peněz ve fyzické podobě, kontrola touto formou je ztížena;
- Platba přes mobilní služby – rostoucí obliba zejména v afrických státech; velmi populární je vybudovat takové mobilní cesty, které jsou obtížně identifikovatelné;
- Internetové bankovníctví – rostoucí obliba, zejména v rozvinutých ekonomikách; riziko zneužití může být vyšší než jiné kanály, avšak existují vyšší zájmy, které tomuto zneužití brání;
- Digitální měna – snižující se obliba zejména s odsouzením a zmrazením účtu pachatele; populární zejména díky anonymitě zákazníka, rovněž nejasný dohled jurisdikce při internetovém vypořádání plateb tuto službu při páchání kriminálních činů popularizovaly (Zerzan 2009).

3.1 Státem sponzorovaný terorismus

Z hlediska financování terorismu je také podstatná kategorie státem podporovaného terorismu (srov. Brzybohatý 2016: 34). V tomto případě finanční prostředky pro konkrétní teroristické aktivity poskytuje stát, který se stává určitým donátorem. Je celkem zřejmé, že studovat případy státem podporovaného terorismu je značně komplikovaná záležitost, která nabízí mnoho problémů. Jedním z těch stěžejních je například neexistence všeobecně přijímané definice toho, co bývá nejčastěji označováno jako státní terorismus, státem sponzorovaný či státem podporovaný terorismus, případně terorismus uskutečňovaný státními složkami (viz Kraus 2014).

Za státem sponzorovaný terorismus lze považovat případy použití násilí či hrozby násilím suverénními státy (nebo subnacionálními skupinami, které jsou povzbuzovány či podporovány suverénními státy) k dosažení strategických nebo politických cílů za pomoci aktů porušujících zákony a právo. Někteří autoři striktně rozlišují dvě kategorie skrytého státního terorismu, tajný státní terorismus (skládá se z tajných akcí přímo prováděných státními agenty) a státem sponzorovaný terorismus (státní či soukromé skupiny jsou zaměstnávány k vykonávání teroristických činů ve prospěch státního sponzora) (Kraus 2014). Za státy, které podporují teroristické organizace, jsou (z amerického pohledu) dlouhodobě považovány Kuba, Írán, Irák, Libye, Severní Korea, Súdán či Sýrie (viz Cottam a kol. 2010: 269; Danics, Tuček 2008: 29).

Státní podporu je možné realizovat v podobě pasivního způsobu, kdy ji stát vykonává formou politické, ideologické či diplomatické činnosti, nebo prostřednictvím zákonů ohrožujících suverenitu sousedních států, resp. přijímáním norem a opatření, která ohrožují integritu a suverenitu jiných států. Oproti tomu je aktivní způsob podpory terorismu charakteristický tím, že ji vykonává stát či skupina států nejčastěji skrytým (nepřímým) způsobem na vlastním nebo cizím území poskytováním financí, materiálu, zbraní, bojové techniky, informací, umožněním volného pohybu na svém území, jejich ochranou na vlastním území, vyhotovováním falešných

dokladů, ukryváním, poskytováním výcviku a základní přípravy, umožňuje jim používat komunikační prostředky, poskytuje poradce apod. Velmi časté je zprostředkované ovlivňování teroristické činnosti, protože to umožňuje se od této činnosti oficiálně distancovat. Vztah mezi ozbrojenými silami státu a teroristy, ale i zpravodajskými službami státu a teroristy není jednoznačně vymezený. Stát či seskupení států využívá teroristů k realizaci svých vlastních zájmů, ale v případě, že státu hrozí izolace od jiných zemí či seskupení států. I proto v případech, kdy hrozí sankce od jiných států či mezinárodních organizací se státy podporující terorismus od svých podpůrných aktivit distancují. I z toho důvodu je přímá, zjevná a prokazatelná podpora ze strany jednotlivých států výjimečná. Stát, který se takto chová, riskuje celou řadu politických, ekonomických i vojenských sankcí ze strany jiného státu či seskupení států (Cigánik, Jaššová 2006).

Nejvyšší stupeň podpory vlád teroristickým skupinám je spoluúčast speciálních útvarů, obvykle pod kontrolou silových ministerstev států s členy teroristických organizací na vybraných operacích, např. v zahraničí (viz Klavec, Pevná 2013: 13–75).

Určitým ukazatelem podpory teroristické organizace ze strany konkrétního státu může být určitá legitimizace, která se může projevit například v povolení otevření kanceláře teroristické organizace na území sponzorského státu, případně se jedná o nevydání osob obviněných z teroristických činů, na které byl vydán mezinárodní zatykač. Dalším signálem může být i fakt, že sponzorský stát se odmítá podílet na svém území na bezpečnostních akcích proti teroristům, případně neumožní jinému státu v koordinaci zatčení těchto osob na svém území (blíže viz Klavec, Pevná 2013).

3.2 Ostatní finanční zdroje pro podporu radikálních a teroristických organizací

Pokud teroristická skupina není finančně podporována ze státních zdrojů, je odkázána na ostatní finanční zdroje. V tomto případě však vzniká reálná potřeba, aby v rámci ní došlo k určité formě dělby práce, neboť aktivní členové mezinárodní skupiny mají zpravidla omezené možnosti získávat finanční prostředky legálním způsobem. Z tohoto důvodu dochází k rozdělení jejích členů na dvě základní skupiny osob. První představuje tvůrce či „obstaravatele“ legálních finančních zdrojů, zabezpečuje jejich distribuci (a to legálním i nelegálním způsobem), je tvůrcem zázemí, logistické základny pro druhou skupinu. Ta zpravidla plní úkoly rekrutace a výcviku nových členů, připravuje plány a následně realizuje teroristické útoky, ať již na území státu, na němž se skupina nachází a připravuje, tak i mimo něj. Snahou první skupiny je zpravidla distribuce finančních prostředků v menších objemech, avšak pravidelně. Z tohoto důvodu lze za ideální způsob považovat zaměstnanecký poměr nebo pravidelné obchodní aktivity, při nich dochází k předem dohodnutému navyšování obchodní marže, která se tak stává odlišnou oproti ostatním obchodním aktivitám s osobami neangažovanými. Toto konstatování vychází z předpokladu relativně obtížného odhalení toků menších finančních objemů, přičemž je relativně snazší distribuci menších finančních objemů realizovat v hotovostní formě. Přeprava a distribuce většího objemu finančních prostředků může být náhodně odhalena (Ibáñez 2009).

K nelegálním aktivitám k získání financí lze také přiřadit například únosy a vydírání podnikatelů (průmyslníků, politiků, bohatých turistů), zisky z obchodní činnosti

přidružených podniků, drancování skladů výbušnin nebo sporadický podíl na nezákonných hospodářských aktivitách, jako je obchod s drogami a se zbraněmi, či technická pomoc jiným teroristickým organizacím (Ditrych 2010: 228–242; David, Malacka 2005: 96–97; Smolíková, Smolík 2016: 84).

Část z odborných poznatků také uvádí přímou vazbu mezi obchodováním s opiáty a financováním terorismu. Uvádí, že boj s touto nelegální činností je neefektivní a zároveň doporučuje se prioritně zaměřit na vytvoření účinné strategie v boji proti obchodování s opiáty. Tím částečně mohlo dojít k omezení činnosti teroristických skupin financovaných touto formou (Alexandru, Cristina 2011: 23–27).

Vedle finančních zdrojů pocházejících z nelegálních aktivit využívají některé teroristické skupiny zdroje legální. Příkladem těchto legálních zdrojů mohou být obchodní aktivity, kdy teroristické skupiny vlastním jménem nebo jménem některého z jejich příznivců vlastní výrobní podniky, sítě hotelů, stavební či přepravní společnosti. Vedle těchto zdrojů je možné dále uvést získávání finančních prostředků prostřednictvím publikační činnosti, realizací sbírek či využívání charitativních příspěvkových organizací (Řehák, Foltin, Stojar 2008).

Část autorů dokonce konstatuje, že důvodem, proč se některé teroristické organizace mění na podnikatelské subjekty, souvisí s tím, že se neustále rozšiřuje oblast tržní ekonomiky.

Další alternativou pro financování terorismu je využití charit a jiných nevládních organizací.¹⁰³ Charitativní organizace jsou náchylné ke zneužití teroristy a jejich příznivci. Některé charity jsou založeny s výslovným financováním teroru, zatímco jiné jsou vytvořeny jako v jádru charitativní a následně jsou infiltrovány teroristickou organizací. Charity a nevládní organizace napojené na teroristické organizace často prezentují svojí činnost jako zdánlivě humanitární a na ni veřejně žádá finanční prostředky (Jacobson 2009: 353–363).

Baker a Joly (2009) ukázali významné vazby, které existují mezi praním špinavých peněz a bezpečnostními riziky (srov. Brzybohatý 2016). Ve své studii představili některé vazby, které byly odhaleny v minulosti mezi nelegálními peněžními toky a destabilizujícími teroristickými aktivitami.

Financování terorismu pomocí charitativních organizací je spojováno typicky s islamistickým terorismem, který využívá mj. instituce *zakátu*, kdy jsou nekontrolovatelně převáděny peníze k teroristickým buňkám v podobě systému *hawalá*, což je ve většině zemí nezákonný převod financí založený na vzájemné důvěře mezi účastníky transakce, po níž nezůstávají záznamy.

Hawalá je v podstatě metoda převodu peněz mezi odesílatelem a příjemcem s pomocí několika důvěryhodných prostředníků (*hawaladar*), což bývají osoby dobře integrované do světa obchodu. Takže hawaladar obdrží příkaz převést jistou sumu osobě, která sídlí v nějaké cizí nebo vzdálené zemi. Prostředník následně kontaktuje jiného hawaladara bydlícího v zemi, kam chceme uskutečnit převod; jde o osobu, která udržuje důvěrný vztah s konečným příjemcem částky. Jakmile je kontakt navázán,

¹⁰³ Podle Bureše (2006: 46) al-Kaidá za deset let své existence obdržela 300–500 milionů dolarů prostřednictvím institucí islámského bankovníctví i neformálního transferu oběživa. Hlavním kanálem kudy peníze proudily na místo určení, byly též islámské nadace či kulturní islámské instituce. Došlo ke srůstání islámských bank a finančních institucí s charitativními organizacemi a fondy.

prostředníci uzavřou dohodu, podle níž druhý hawaladar použije vlastní peníze k vyplacení dohodnuté sumy konečnému příjemci. Znamená to, že vlastně první hawaladar dluží druhému, jemuž se zaváže, že mu v určité lhůtě předá stejnou částku. Takto nejsou zachycena ani jména ani bankovní účty skutečného zasilatele a příjemce peněz. Někteří odborníci ujišťují, že hawala je hlavním způsobem, který džihádistické organizace používají v mezinárodních finančních transferech (viz Ditrych 2010: 228–242; Kavický, Jangl, Gašpírek 2005: 59).

Islamistické teroristické organizace mohou také využívat síť islámských bank, různých fondů, teologických škol (*madrasy*), náboženských center a nadací, přičemž i zde platí, že k financování jsou využívány i podíly z kriminální činnosti (např. pašování drog, cigaret či vydírání v rámci diaspory) (viz Klavec, Pevná 2013; Nolte 2018; David, Malacká 2005).

Všechny tyto charakteristiky platily pro Usámu bin Ládina, který podporoval islámské nadace, stavěl mešity a podporoval spřízněné radikální organizace. Finanční toky směřovaly i do bankovních domů, které sám založil, případně do islámských nevládních a vzdělávacích organizací, kde docházelo k praní špinavých peněz (podrobněji viz Homola 1999: 15–16).

S tímto trendem souvisí i tzv. fantomové podniky, které jsou zřizovány s minimální finanční částkou, přičemž nejsou zaměřeny na výrobu či zisk, ale slouží primárně k nákupu určitých materiálů nebo k pokrytí operací, které jsou nutné k udržování teroristické organizace v aktivním stavu (Krulík, Marek 2010: 116–139).

Z hlediska legality finančních prostředků dochází v posledním období k častému napojování teroristických skupin na skupiny organizovaného zločinu, které se zabývají především praním špinavých peněz (*money laundering*), nelegálními obchody se zbraněmi a pašováním drog (Cigánek, Jaššová 2006).

Baker (1999) argumentuje, že debaty o problematice praní špinavých peněz jsou aktuální, avšak obtížnější je absence politické vůle obzvláště z bohatších zemí řešit závažnost tohoto problému. Po teroristických útocích z 11. září 2001 se postoj k této činnosti změnil. Praní špinavých peněz je problémem zejména v chudších částech světa. Například v roce 2006 se odhaduje, že rozvojové země ztratily 0,8 až 1 bilion amerických dolarů prostřednictvím nezákonných toků finančních prostředků (Kar, Cartwright-Smith 2008).

Další možností pro krytí finančních prostředků pro terorismus jsou tzv. daňové ráje, které usnadňují legalizaci nelegálně získaných finančních prostředků. Odhaduje se, že existuje více než milion fiktivních společností, které skrývají skutečnou identitu vlastníků a že asi 11 bilionů dolarů je skryto na tzv. offshore účtech (Mehta 2009: 29–31).

Podle některých autorů je také zřejmý přímý vztah mezi teroristickou činností a praním špinavých peněz. Zároveň je v tomto kontextu podstatné, že termín *terorismus* není přímo definován v mezinárodní legislativě, a proto je velmi obtížné hledat zdroje financování terorismu, včetně identifikace související terminologie. Dodát lze také, že pro životaschopnost teroristických organizací a skupin (tj. trénink, rekrutace, technické zázemí a vybavení, zbraně, cestovní náklady aj.), které působící mezinárodně je nutné zajistit pravidelný mezinárodní tok peněžních prostředků, které jim umožní dosáhnout jejich zájmů a cílů. (srov. Durrieu 2013; O'Neill 2012; Baradaran, Findley, Nielson, Sharman 2014). Při odhalování zločinu při praní špinavých peněz působí dvě protichůdné tendence, a to vytváření efektivního systému při boji s tímto

fenomémem a snaha jednotlivých států si ponechat vlastní suverenitu. Tento neoliberalistický přístup západních rozvinutých ekonomik snahu a úspěšnost kontrolního systému značně ztěžuje (Favarel-Garriques, Godefroy, Lascoumes 2011: 179–196).

Tématem financování terorismu a radikálních organizací se věnují i mezinárodní organizace.¹⁰⁴

V OSN například existuje řada komisí, orgánů či jednotlivých součástí, které se problematice boje proti terorismu věnují dlouhodobě, včetně opatření proti financování terorismu (srov. Mika 2003: 26). OSN mj. iniciovala *Mezinárodní úmluvu o potlačování financování terorismu*.¹⁰⁵

Postihováním financování terorismu se zabývala od roku 1999 i EU (významná je *Strategie proti financování terorismu* z roku 2004), přičemž do této problematiky byl významně zainteresován i Europol (srov. Szlachter 2007: 63). Nejdůležitější úkoly však v této oblasti byly spjaty s jednotlivými členskými státy. Je zřejmé, že teroristické činy byly (a budou) páčány pouze v některých z nich, což znamená, že je zcela zásadní vytvořit takové podmínky, aby se žádný stát nestal pro teroristické skupiny „rekreační“ oblastí. Proto je velmi významné, aby v rámci boje proti financování terorismu byla v bankách zjišťována totožnost klienta u každého obchodu, který přesahuje určitou výši, aby byly ohlašovány podezřelé obchody či zjišťovány účely plateb do zahraničí. Tato a další opatření ve finanční sféře mohou mít klíčový dopad na fungování teroristické infrastruktury (Závěšický, Rojčík 2006: 15).

Téma financování terorismu reflektuje v českém prostředí i Ministerstvo vnitra ČR, které se jím zabývá ve *Strategii České republiky pro boj proti terorismu*. Tento dokument mj. konstatuje, že boj proti terorismu je nutné chápat v kontextu boje proti dalším bezpečnostním hrozbám. V oblasti boje proti terorismu, konkrétně pak jeho financování, byly rozšířeny i nástroje zpravodajských služeb, které si mohou v odůvodněných případech od bankovních institucí vyžádat informace, které za normálních okolností podléhají bankovnímu tajemství (blíže viz OBP MV ČR 2013).

Koncem roku 2016 byla schválena novela trestního zákoníku, která vnesla do právního řádu ČR novou skutkovou podstatu financování terorismu, jeho podpory a propagace. Za veřejné podněcování ke spáchání teroristického činu, veřejné schvalování teroristického útoku nebo vychvalování pachatele hrozí až deset let vězení (zákon č. 455/2016 Sb.; srov. Mareš, Výborný 2015: 3).

Lze tedy očekávat, že tato novelizace přispěje k účinnějšímu potírání schvalování terorismu na sociálních sítích a stane se tak i účinným nástrojem v boji proti sympatizantům teroristických skupin (Filipec 2017: 24). Podle základní skutkové podstaty

¹⁰⁴ Spolupráce v boji proti terorismu musí mít globální charakter. Zapojení jednotlivých zemí musí být samozřejmostí. To platí i pro ČR, která se na protiteroristických aktivitách rovněž podílí, zejména v oblasti zahraničněpolitické, ve sféře policejních a zpravodajských služeb. Vzhledem k různosti názorů, zájmů a potřeb různých států, které se v rámci této diskuse uplatňují, je dosažení širokého konsensu v dané oblasti velmi nepravděpodobné (srov. Kol. 2001: 3).

¹⁰⁵ Mezinárodní úmluva o potlačování financování terorismu, přijatá 9. 12. 1999 Valným shromážděním OSN, vstoupila v platnost 10. 4. 2002. Česká republika ji podepsala 6. 9. 2001. Smlouva vstoupila v platnost v roce 2006. Jde o první obecně pojatou, dokonale propracovanou a velmi podrobně koncipovanou protiteroristickou úmluvu, která postihuje to, co nebylo upraveno v již existujících dokumentech, tj. financování terorismu. Základním cílem úmluvy je jasná penalizace aktivit směřujících k financování terorismu vůbec a jednotlivých aktivit zvláště (srov. David, Malacka 2005: 107).

trestného činu financování terorismu podle § 312d ods. 1 trestního zákoníku je trestné jednání toho:

„...kdo sám nebo prostřednictvím jiného finančně nebo materiálně podporuje teroristickou skupinu, jejího člena, teroristu nebo spáchání teroristického trestného činu, trestného činu podpory a propagace terorismu nebo vyhrožování teroristickým trestným činem anebo shromažďuje finanční prostředky nebo jiné věci v úmyslu, aby jich bylo takto užito“ (Budayová 2017: 157–158).

Zatímco dle původní úpravy byla postihována pouze samotná finanční, materiální nebo jiná podpora jako taková, nynější právní úprava míří nejen na tuto podporu, ale rovněž na její přípravu, tedy shromažďování finančních prostředků nebo jiných věcí za takovým účelem (Budayová 2017).

Legislativní a právní rámec je tedy elementárním východiskem pro další navazující postupy orgánů činných v trestním řízení, ale i dalších složek bezpečnostního aparátu a institucí zabývajících se touto problematikou. Normotvorný proces musí za všech okolností zohledňovat nové fenomény a výzvy v oblasti bezpečnosti, radikalizace a ideologicky nebo nábožensky motivovaného násilí (Vegrichtová 2019: 173).

Závěrem této kapitoly lze konstatovat, že teroristické skupiny využívají rozličné metody pro přesun finančních prostředků, které jsou pro jejich teroristickou činnost flexibilní a přizpůsobivé. Pokud se jedna metoda stává rizikovější nebo nákladnější, využijí další formy financování. Tento prvek určité adaptability je charakteristický především pro větší teroristické sítě, které mohou utvářet i vlastní sítě finančních institucí.

Teroristé také využívají rozdílů v legislativě a regulaci mezi jednotlivými státy, které teroristé mohou využít při skrytí finančních toků. Mnoho metod a finančních kanálů, které teroristické skupiny využívají, patří mezi běžně využívané legální formy, a proto všechny zmíněné aspekty značně ztěžují odhalování těchto finančních toků. To je problematické i z hlediska elektronických plateb, narůstajícího počtu účtů atd.

Nekoordinovaná spolupráce specializovaných skupin orientovaných na odhalování teroristických skupin, a finančních a nefinančních institucí jen zvyšují pravděpodobnost neúspěchu v této oblasti. Zvýšení efektivnosti mezinárodní spolupráce, jednotné regulace nad finančním a bankovním trhem či hledání efektivních metod při detekci podezřelých finančních transakcí může činnost teroristických skupin výrazně omezit či výrazně snížit (viz Smolík, Svatošová 2017).

4 PREVENCE RADIKALIZACE

„Mimoходом existuje jeden jednoduchý způsob, jako podstatně snížit míru teroru ve světě, stačí, když ho přestaneme podporovat a podílet se na něm“.

Chomsky, N. *Moc a teror. Přednášky a rozhovory po 11. 9.*, s. 86

„Ve jménu tolerance trpíme uprostřed Evropy poměry, které podporují radikalizaci, rozpolcují společnost a přejí vzniku paralelních společností. Důsledky jsou fatální nejen pro ženy a umírněné muslimy, ale pro soužití všech a pro bezpečnost země.“

Abdel-Samad, H. *Islámský fašismus*, s. 145

V posledních dvou desetiletích se radikalizace stala stále více ústřední problematikou na poli výzkumu, ale i protiteroristické politiky. Z dlouhodobého hlediska je nejúčinnější protiteroristickou politikou zabránit potenciálním rekrutům, aby do teroristických organizací vstupovali (srov. Myers 2016: 256). To se týká i samotné radikalizace, kdy porozumění tomuto fenoménu jako procesu je klíčové při určení vhodných opatření pro prevenci a intervenci.

K prevenci radikalizace se přistupuje na úrovni globální, národní, regionální i lokální.¹⁰⁶ Každá z těchto úrovní vyžaduje specifické postupy, přičemž se prosazuje komplexní přístup vzájemné provázanosti těchto úrovní, přičemž cílem je především klást důraz na prevenci eskalace násilí a terorismu, případně je vhodná změna postojů, hodnot a názorů u již radikalizovaných jedinců. Významná je i role EU v této oblasti (viz Szlachter 2007: 65). Výbor regionů EU k boji proti radikalizaci a násilnému extremismu stanovil tři pilíře:

1. *prevenci* (zrušení živné půdy pro radikalizaci),
2. *intervenci* (monitorování lidí, u nichž je silné riziko násilné radikalizace),
3. *trest* (vláda práva a důslední právní postihy násilné radikalizace).

Bohužel realizace opatření ve všech třech pilířích zaostávají, neboť jednotlivé unijní státy nevěnují náležitou pozornost prevenci a intervenci v problémových komunitách. Rovněž ne vždy jsou důsledné postihy těch, kteří šíří nebo se jiným způsobem podílejí na propagaci islamismu (Danics 2016: 192).

Preventivní aktivity mohou být realizovány velkým množstvím institucionálních aktérů. Do aktivit se mohou zapojit jednotlivá ministerstva, města, obce, komunity, nevládní sektor atp. (srov. Johnston a kol. 2017: 10)

Univerzální řešení nebo jediný správný přístup, který by dokázal terorismus zcela paralyzovat nebo přímo vymýtit, neexistuje, obzvláště jde-li o terorismus globálního charakteru. Je třeba spíše akcentovat trvalý, kontinuální a komplexní soubor opatření a procesů, které zahrnují rovinu legislativní, bezpečnostní a represivní, ale současně i dimenzi psychologickou, preventivní a osvětovou (Vegrichtová 2019: 19).

¹⁰⁶ Prevence a zvyšování odolnosti na lokální úrovni by mělo zahrnovat: 1. poskytování finanční a administrativní podpory místním aktérům, 2. zavedení lokálního síťování (*networkingu*) a 3. utváření vhodných struktur mezi jednotlivými složkami (včetně škol, lokálních služeb, sportovních a kulturních klubů, komunit, policie, atd.) (Johnston a kol. 2017: 60).

Je zřejmé, že fenomén jak terorismu, tak i radikalizace vyžaduje rozhodný společný postup mezinárodní komunity. To se týká všech úrovní opatření, preventivních, represivních, ale i záchranných či likvidačních (srov. Mika 2003). Vhodné nástroje a mechanismy, které se podílejí na eliminaci radikalizace, jsou v podobě nejrůznějších programů, postupů, a celkového nastavení politiky (trestní, sociální) konkrétního státu. Každý z nástrojů a mechanismů se zaměřuje na určitou specifickou cílovou skupinu, ale také na konkrétní typ radikálních/teroristických aktivit.

Modely radikalizace uvedené výše naznačují, že existují nejméně 4 cílové skupiny pro preventivní opatření: 1. *všeobecná veřejnost*, 2. *osoby, které jsou náchylné procesu radikalizace*, 3. *osoby, které jsou již součástí radikalizačního procesu* a 4. *osoby, které se již projevují násilně* (jsou součástí radikálních/teroristických organizací). Z toho lze učinit paralelu k primární, sekundární a terciární prevenci. Zatímco první má za cíl obecně omezit rizikové faktory, druhá konkrétněji cílí na jedince, kteří již vykazují problémové chování, a třetí se zaměřuje na podporu a možnost opustit radikální prostředí, odpoutání se od násilí a na podporu prevence recidivy (Johnston a kol. 2017: 21–22).

Za základní oblasti, které mohou napomoci ke zvolení adekvátních metod prevence, přispět k včasné detekci osob procházejících procesem radikalizace a současně zahájit včasnou intervenci, lze považovat následující kritéria:

- věk;
- pohlaví;
- sociální status a zázemí;
- náboženské vyznání;
- trestní minulost (Vegrichtová 2019: 62).

Deradikalizaci lze vnímat jako soubor preventivních opatření vedoucích k zastavení probíhajícího nebo zvrácení dokonaného procesu radikalizace. Deradikalizace se vztahuje primárně ke kognitivnímu odmítnutí určitých hodnot, postojů a názorů – jinými slovy, jde o změnu myšlení. Radikálové zaujímají značně selektivní postoje, které často nelze v krátkém časovém horizontu změnit. I proto velká část deradikalizačních opatření musí být komplexního a dlouhodobého charakteru.

V zahraničí jsou také k deradikalizaci využívány tzv. exit programy (*exit programmes*), které umožňují vystoupení z radikálních organizací (Vegrichtová 2019: 155–158). Tyto programy usilují o cílenou pomoc osobám, které se rozhodnou pro opuštění teroristických či radikálních organizací (Koomen, Plijt 2016: 9).

Obecným trendem v oblasti tzv. deradikalizace je sdílení dobré praxe mezi jednotlivými evropskými státy nebo bezpečnostními komunitami. Míru efektivity deradikalizačních programů je obtížné poměřovat. Stejně tak je obtížné nalézt obecně platný model, který by bylo možné použít na různé typy radikalizace (Vegrichtová 2019: 162).

K deradikalizačním opatřením se v zahraničí řadí tyto postupy:

- a) amnestie a programy pro vězně;
- b) poradenství;
- c) deprogramování (psychoterapie);
- d) interkulturní dialog;
- e) demobilizace;

- f) rozpuštění (zákaz) skupiny;
- g) odklon od násilí;
- h) usmíření (šíření osvěty);
- i) legislativní a politická opatření (implementace deradikalizačních politik);
- j) reintegrace do společnosti v podobě specializovaného vzdělávání (viz Schmid 2013: 40–41).

Deradikalizační programy mohou vycházet z pěti faktorů, které mají vliv na skupinovou radikalizaci. Tyto programy se následně snaží snížit vliv těchto prvků, které mohou mít vliv na násilné řešení konfliktů. První z těchto faktorů se týká *nadřazenosti*, tj. sdíleného přesvědčení o morální nadřazenosti, o určité „vyvolenosti“, o fatalitě. Druhý faktor se týká přesvědčení skupiny, že se jí dějí legitimní křivdy ze strany jiné skupiny (či skupin), tj. skupina je obětí nespravedlivého zacházení, a tato *nespravedlnost* vyžaduje akci. Třetí faktor se týká *zranitelnosti* skupiny vůči reálným či pocítovaným hrozbám představovaným jinou skupinou (či jinými skupinami). Čtvrtý faktor se týká domněnky, že vnější skupiny mají tendenci být *nevěrohodné* a mají nekalé záměry vůči dané skupině. Poslední klíčový faktor se týká *bezmocnosti* a má potenciál omezit organizovanou politickou mobilizaci díky přesvědčení, že pravděpodobnost úspěchu je omezená. Těchto 5 faktorů má podle zahraničních autorů vliv na porozumění skupinové dynamiky radikálních skupin v kontextu iniciace, eskalace a případného řešení násilných konfliktů (Koomen, Pligt 2016: 227).

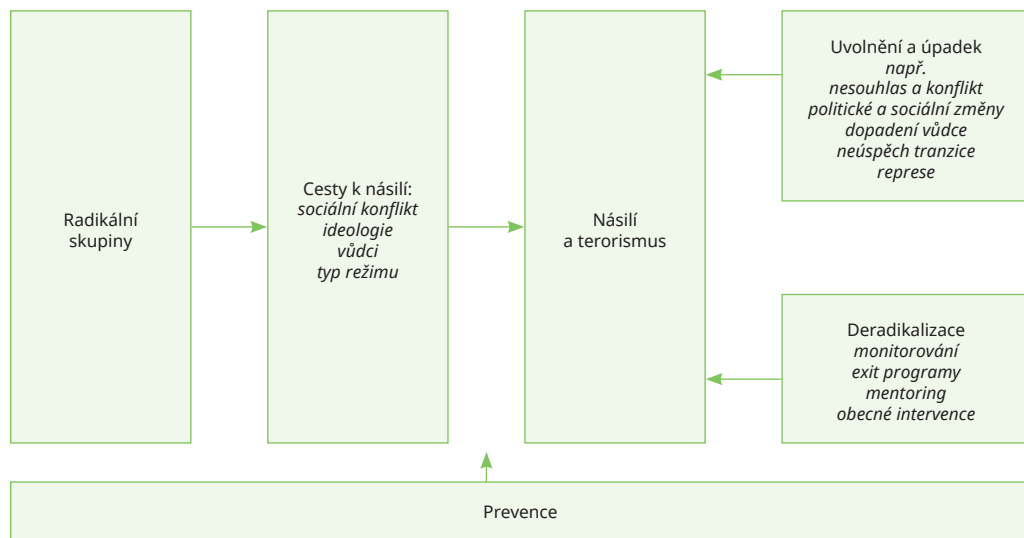
Při prevenci již radikalizovaných osob se uplatňují i tzv. exit programy, které jsou v západních zemích (typicky v Německu, Francii, Norsku, Švédsku či Belgii) zacíleny na specifické cílové skupiny, jako jsou islámští radikálové, pravicoví či levicoví radikálové. Tyto programy mají tendenci se zaměřovat na praktickou a ekonomickou pomoc ve spojení s psychologickým poradenstvím a vytvářením nových sociálních vazeb mimo skupinu. Některé se zaměřují na behaviorální odloučení (vzdálit se násilí a zločinu a skupině), jiné se zaměřily i na ideologické otázky. Podstatná je také izolace skupin, které se již radikalizovaly. Vlády jednotlivých států se snaží zabránit rozšíření takovýchto myšlenek, proto je důležité prolomit jejich izolaci. Dalšími prvky jsou monitorování a pokud možno zastavení společenské podpory radikálních a násilných řešení. Deradikalizační a rehabilitační programy ve vězeních i jinde mohou v tomto sehrát důležitou roli. Podstatná jsou však zjištění, která upozorňují na význam kontaktu s ostatními lidmi z jiného sociálního zázemí i názory. Zároveň existuje všeobecný konsensus, že jedním z nejúspěšnějších prvků programů deradikalizace jsou ty, které se zaměřují na posílení (původních) rodinných závazků. Součástí deradikalizačních programů je také mentoring, což je strategie zaměřená na prevenci konkrétních (ohrožených) jedinců. U mentoringu je poměrně omezená možnost evaluace, tzn. že účinky těchto postupů jsou jen obtížně měřitelné (viz Koomen, Pligt 2016: 225–226).

Velká část preventivních aktivit je založena na autobiografických materiálech nebo hloubkových rozhovorech s bývalými radikály/teroristy. Individuální motivy jsou často propojeny s dynamikou radikální skupiny, s rodinným zázemím a konkrétní komunitou.

Obr. č. 8 znázorňuje vliv sociálních faktorů (např. přítomnosti násilného konfliktu ve společnosti, typu režimu), ale i skupinových a individuálních (význam a charakter ideologie a přítomnost silných vůdců) na vzestup a sestup radikality u konkrétních

jedinců. Pro eliminaci radikalizace u jedinců či úpadek radikální skupiny jsou podstatné interpersonální faktory (neshody s vůdcem či vůdci skupiny), ale i politické či sociální změny. Podstatnou změnou je i případná eliminace vlivu vůdce (např. v případě odsouzení) či represivní opatření vůči skupině (srov. Koomen, Pligt, 2016: 234).

Obr. 8 Vzestup a ústup násilného extremismu (dle Koomen, Pligt 2016: 235).

Jak ukazuje obr. č. 8, preventivní opatření jsou realizována i v podobě monitorování těchto skupin, nabídky exit programů, mentoringu či obecných intervencí. Podstatnou roli v případě deradikalizačních opatření v zahraničí sehrávají i zahraniční bojovníci (*foreign fighters*), kteří se přidali k zahraničním teroristickým organizacím, prošli jejich výcvikem či přímo bojovými misemi (např. v řadách organizace Islámský stát). Tito navrátilci (často osoby z jednotlivých evropských států)¹⁰⁷ mohou představovat závažný problém z hlediska další indoktrinace (především muslimských komunit). Barša (2011: 73) konstatuje, že z osob, které se vrátí z válečných konfliktů, se mohou stát v domovských zemích „tikající bomby“. S ohledem na celoevropské dění je třeba chápat fenomén zahraničních bojovníků jako bezpečnostní hrozbu i pro ČR, a to i s ohledem na perspektivy budoucího vývoje (Mareš, Výborný 2015: 3; srov. Strnad 2016: 201; Kovanič, Coufalová 2019: 327).

Obecně se deradikalizační postupy snaží zvýšit *aktivní důvěru* mezi spoluobčany, v cizině, ve společnost jako celek (srov. Beck 2004: 404). U osob, které jsou v deradikalizačních programech by mělo dojít k určité sebereflexi a zvýšení míry empatie, tzn. stavu, kdy je bývalý radikál schopen své činy posuzovat pohledem svých obětí. Toto vcítění je oslabeno mimo jiné pod vlivem již výše uvedených prvků dehumanizace a dehonestace. V prvních fázích deradikalizačních aktivit je podstatná i role

¹⁰⁷ Odhaduje se, že asi 5 000 radikálů z EU mělo odejít bojovat do Iráku a Sýrie. Ke konci roku 2017 mělo v řadách ISIS bojovat na 2 500 lidí. Předpokládá se, že asi 1 500 se jich mělo vrátit zpět do EU a zbylých 1 000 bylo zabito (Cupalová 2019: 36–37; k tomu srov. Stojarová, Stojar 2018: 5).

sociální opory (social support), kdy je jedinec svým okolím přijímán, je součástí komunikační sítě a vzájemných závazků (viz Hewstone, Stroebe 2006). Podstatné je vybudování vzájemné důvěry mezi deradikalizovaným jedincem a jeho okolím (rodinou, komunitou).

Preventivní aktivity (či přímo systematická politika) by měly směřovat do zlepšování sociální, ekonomické a politické sféry jednotlivých států (Moghaddam 2005: 161–169; Smolík 2015b: 82–101). Z hlediska dlouhodobých opatření jsou podstatné aktivity směřující do oblasti rodiny, komunity a vzdělávání. V této souvislosti je zmiňován i životní styl jedince, který může vést k pozdější radikalizaci. Jedná se například o zálibu ve zbraních, v hraní násilných počítačových her či zájem o literaturu popisující radikální či extremistické názory (Kvasničková 2016: 51).

Deradikalizační proces je založen především na odmítnutí ideologie (jako souboru idejí), které jedinci v době členství ve skupině zastávají. Z hlediska deradikalizačního procesu je také podstatné uvést, že jednotliví členové radikálních skupin mají zvýšenou míru odolnosti vůči deradikalizačním tendencím, což znamená, že jejich odklon od násilí a radikálních tendencí je obtížněji realizovatelný. Deradikalizační proces je realizován pomocí jednotlivých kroků, kdy se mění chování tak, jak se oslabují radikální přesvědčení. Významným krokem na cestě deradikalizace je především samotné opuštění radikální skupiny. Na mikroúrovni se může oslabování ideologie projevit i z pohledu životních změn u jedince, které vedou k jeho deradikalizaci (například sňatek, narození dítěte), případně přijetí alternativních informací. Na mezourovni se jedná o vnitřní konflikt s konkrétními prosazovanými aktivitami (např. v podobě teroristických útoků na nevinné), případně přímo konflikt s vedením organizace. Na makroúrovni se může jednat i o změny v důsledku uvěznění, případně „restartu“ v případě trvalé změny pobytu jedince atp. (Doosje a kol. 2016: 79). Podstatná jsou především opatření, která se týkají propuštěných vězňů. Tyto osoby mívají nezřídka problémy se adaptovat, často nemají finanční prostředky, které plynou z nemožnosti uplatnění na trhu práce, často také ztratily osobní vztahy, narušeny jsou jejich sociální a rodinné sítě, ale také mohou mít psychické potíže. Těmto osobám by proto měla být věnována zvýšená pozornost, tak aby nedošlo k další fázi jejich radikalizace či trestné činnosti (viz United Nations 2016: 119).

Z výše uvedeného je zřejmé, že procesy deradikalizačních programů nebudou v mnoha případech efektivní, protože radikalizovaní jedinci budou mít utvořeny názory ze svého okolí (rodiny, teroristické organizace) a pod vlivem širší společnosti. Přesto se v mnoha programech (viz Kooman, Pligt 2016) tyto aktivity realizují. Deradikalizační programy se skládají z několika aktivit. Jedná se především o:

1. monitoring radikálních jedinců, kteří se radikalizovali během výkonu trestu, případně mají problémy s trestnou činností atp.;
2. exit programy;
3. mentoring či dohled. (V případě českého prostředí by byla zřejmě tato aktivita realizována Probační a mediační službou České republiky.);
4. obecněji zaměřenými intervencemi (např. do sociálního prostředí jedince, rodiny atp.). Na této úrovni se jedná i o deradikalizaci okolí jedince. Na lokální úrovni se mohou osvědčit i postupy mediace, která poskytuje návody při řešení konfliktů, resp. při stanovování „nových pravidel“ pro osoby snažící se o návrat do komunity.

Konkrétní opatření v ČR mohou zahrnovat integraci sociálně vyloučených osob a skupin, prevenci kriminality mládeže, kontrolu náboženských organizací, monitoring radikální politické scény, programy prevence radikalizace ve věznicích a pomoc v začleňování vězňů, zvyšování povědomí o terorismu skrze média, vzdělávání obyvatelstva o chování během teroristického útoku, výcvik ozbrojených složek a přípravu členů integrovaného záchranného systému, vzdělávání psychologů, vyhodnocování informací poskytnutých zpravodajskými službami a podobně. S tím, jak je terorismus společenský fenomén pronikající do různých oblastí lidské činnosti, i oblast prevence zasahuje do řady oblastí fungování státu (Filipec 2017: 117). Velká část preventivních opatření by se měla zaměřovat na odstraňování tzv. hlubších příčin terorismu (*root causes*). Mezi ty bývá řazena chudoba, nerovnost mezi bohatými a chudými státy i jednotlivci, sociální vyloučení některých skupin obyvatelstva a rasová a jiná diskriminace (srov. Bílková 2009a: 307).

V souvislosti s deradikalizací se také řeší preventivní opatření a zvýšení odolnosti (*resilience*) jednotlivých skupin vůči násilnému extremismu. Tyto projekty představují poměrně širokou škálu. Týkají se například preventivních programů ve školách až po ty zacílené na jedince považované za náchylné k radikalizaci a následnému terorismu. Některé se zaměřují na islámský radikalismus, jiné na pravicový/levicový extremismus (srov. Koomen, Pligt 2016: 228; srov. Bötticher, Mareš 2012: 295–382).

Z hlediska konkrétních opatření se realizují jednotlivé strategie, které jsou založeny na konkrétních preventivních přístupech, které vychází z diagnózy situace, její analýze, evaluace a expertízy (Johnston a kol. 2017: 29). Implementace vyvážené strategie především u dětí a dospívajících se týká obecné prevence kriminality. Hlavní rizikové faktory jsou poměrně dobře zmapovány: nízká školní úspěšnost, antisociální chování, agresivita, špatné podmínky v rodině (zanedbávání dětí, tvrdá disciplína, fyzické zneužívání dětí), špatné socioekonomické faktory (nízký příjem rodiny), absence pozitivních volnočasových aktivit (trávení volného času s delikventními vrstevníky, nízká popularita jedince), vyrůstání v prostředí s vysokou kriminalitou (viz Silke 2008: 119).

Konkrétní preventivní akce musí zahrnovat různé úrovně a oblasti prevence (konkrétní i obecná opatření) a cílit na specifické skupiny. Preventivní strategie musí postihovat jednotlivé situace (např. sociální podporu jedinců a jejich rodin), ale také obecné kategorie (např. akce zaměřené na velké skupiny, např. komunity či konkrétní regiony či lokality) (Johnston a kol. 2017: 31). Je zřejmé, že kvalitní preventivní opatření musí vycházet z meziresortního, interdisciplinárního, ale i integrovaného principu. Klíčoví partneři v oblasti radikalizace jsou například policie, zpravodajské služby, justice, školy, komunitní pracovníci v oblasti prevence, volnočasová centra, místní komunity či církve. Místní preventivní a komunikační strategie by měly být realizovány v souladu s politikou místních, národních i mezinárodních orgánů a institucí, tak aby byla zajištěna konzistence sdělení na všech třech úrovních.

V oblasti primární prevence (určené pro širokou veřejnost) je vhodné zřídit kontaktní body a realizovat programy včasné prevence na zlepšení resilience jedinců i sociálních skupin vůči radikalizaci, vzdělávat v oblasti kritického myšlení, stejně jako se zaměřit na posilování sociální koheze, realizování interkulturních programů, případně i do sociálního bydlení. V oblasti sekundární prevence (určené pro rizikové jedince) se realizují konkrétní programy, které se týkají podpory širšího

okolí problémových osob (vrstevnické sítě, právní informace, psychologická podpora, psychoterapie atd.). Programy terciární prevence jsou zaměřeny na osoby již radikalizované, které projeví zájem o deradikalizační programy a chtějí se odpoutat od radikálních organizací. Podstatná je samozřejmě jejich vnitřní motivace. Dříve radikalizovaní jedinci se také mohou realizovat jako lektoři v preventivních programech, zejména v rámci sekundárních a terciárních preventivních iniciativ (Johnston a kol. 2017: 31–34).

Z hlediska prevence radikalizace je podstatná úloha rodiny, která sehrává klíčovou roli při potírání faktorů, které vedou ke kriminalitě jedinců, včetně radikalizačních tendencí a souvisejících trestných činů, např. násilného charakteru (srov. Brutovská 2018: 179). Typy zapojení rodiny a/nebo jejího posilování odpovídají třem úrovním prevence kriminality – primární, sekundární a terciární – a také dvěma hlavními dimenzím jednání: univerzální/všeobecné (primární prevence) a soustředěné (sekundární a terciární prevence). Rodiny by měly být zapojeny do opatření rané prevence i v případě, že se zatím neobjevují žádné náznaky radikalizace. Rodinám by měla být poskytována důvěra a dovednosti (informace), aby mohly efektivně chránit svoje děti a dospívající před násilnými radikálními/extremistickými ideologiemi a působení „náborářů“. Rodiny také mohou využívat nejrůznější formy pomoci, jedná se například o linky pomoci, kontaktní a poradenská centra, sociální pracovníci (mediátoři, psychologové) v místě bydliště, ale i školská či volnočasová zařízení. Podstatná je u pomáhajících osob především odbornost, tzn., že personál jednotlivých institucí by měl být vyškolen v psychologických, právních a geopolitických tématech souvisejících s fenoménem radikalizace (srov. Johnston a kol. 2017: 40–48).

Další klíčovou institucí je škola a jednotlivé prvky formálního vzdělávání. Škola má významný vliv na formování osobnosti, vytváření hodnotového žebříčku, schopnost utvářet sociální kontakty, formovat cíle a ideály, které jsou v dospělosti rozvíjeny (srov. Moravčík, Struhár 2019: 36). Školy jsou klíčovými aktéry v preventivních a vzdělávacích strategiích. Tím, že úzce pracují s dětmi a mladistvými, jsou schopny zvýšit povědomí o násilných extremistických ideologiích a zvýšit odolnost vůči nim, a to zejména prostřednictvím rozvoje kritického myšlení. Formální vzdělání umožňuje studentům, aby byli informováni o ideologických koncepcích a klíčových radikálních, extremistických a teroristických aktérech. Škola také poskytuje institucionální strukturu pro posílení kognitivních schopností studentů a posílení aktivního občanství (Johnston a kol. 2017: 54).

V poslední době také v Evropě roste význam sociálních služeb pro mládež. Tyto služby jsou odpovědí na nedávné trendy v rámci krajní pravice a náboženského extremismu. Extremistické organizace zahrnují kulturní styly a aktivity mládeže jako součást svojí strategie. Jsou to například hudba, sociální média a volnočasové aktivity. Při prevenci mohou být významné sportovní a kulturní spolky (Johnston a kol. 2017: 56).

Faktory pro zapojení do radikálních/extremistických/teroristických skupin jsou někdy označovány jako „psychologické háčky“ (*psychological hooks*). Tyto faktory zahrnují jednotlivé potřeby, náchylnost k radikalizaci, motivaci a kontextuální vlivy, což dohromady tvoří cestu jedince k terorismu. Není to v žádném případě kompletní seznam a může zahrnovat i následující: pocity křivdy a nespravedlnosti, pocit ohrožení, potřebu identity, potřebu smyslu a sounáležitosti, touhu po statusu, touhu po vzrušení a dobrodružství, potřebu dominance a kontroly nad ostatními, náchylnost

k indoktrinaci, touhu po politické či morální změně, oportunistickou angažovanost, angažovanost rodiny či vrstevníků v radikálním prostředí, ocitnutí se v přechodném období svého života, ovlivnění či kontrolu skupinou, poruchy duševního zdraví (Johnston a kol. 2017: 68).

Při konkrétních opatřeních má význam i ohlášení jednotlivých incidentů, které se týkají potenciálních radikálů. V této oblasti se ohlášení a zachycení potenciálních radikálů vztahuje k představitelům policie, probačních úředníků, úředníci, zaměstnanců věznic, sociálních pracovníků či učitelů, stejně jako představitelů komunit či širší veřejnosti. Největší potenciál pro oznamování těchto osob má na základě zahraničních přístupů především prostředí školských zařízení (Johnston a kol. 2017: 69).

Na základě školského prostředí (a případně radikalizace tohoto prostředí) jsou v zahraničí často realizovány jednotlivé kampaně (s fázemi plánování, vytvoření, realizace a evaluace) či konkrétní preventivní programy (srov. Johnston a kol. 2017).

Jednotlivé preventivní programy se realizují většinou na národní úrovni. Z mnoha preventivních programů lze uvést například program Prevent, který se realizuje ve Velké Británii a je součástí protiteroristické strategie CONTEST, která má za cíl pokrýt všechny formy terorismu. Tento projekt se snaží identifikovat jedince, kteří vyjádřili podporu násilí a terorismu, vlastnili extremistickou literaturu, aktivně participovali na webových stránkách radikálních organizací či měli v držení materiál týkající se zbraní či výroby výbušnin.

Program Prevent byl kritizován a obviňován z maskování špiónážních aktivit vůči jedincům a komunitám. Velká část podobně koncipovaných projektů se zaměřuje na mládež, přičemž se snaží zvýšit resilienci vůči radikálním ideologiím (Koomen, Pligt 2016: 228).

Inspirativní aktivity v oblasti prevence radikalizace realizuje také European Forum for Urban Security (EFUS). Ve Francii se jedná například o Centrum pro prevenci radikalizace jedinců v Bordeaux, které vzniklo v roce 2016. Toto centrum se zaměřuje na deradikalizaci prostřednictvím individuálních konzultací s důrazem na náboženské porozumění a toleranci. Ve Francii je prevence spojována i s identifikací potenciálních zradikalizovaných osob, přičemž se využívá několika výrazných indikátorů (např. tzv. indikátorů přepnutí / *Indicateurs de basculement* či délky výkonu trestu). Všechny indikátory následně slouží k detenci a analýze míry radikalizace (viz Johnston a kol. 2017: 24).

Podobný preventivní přístup (nástroj) je využíván i ve Velké Británii. Jedná se o Extremist Risk Guidance 22+ (ERG 22+), který pracuje s 22 faktory, které se zaměřují na zranitelnost jedince vůči radikalizaci. K těmto faktorům patří například obecné pocity hněvu, nespravedlnosti, nejistoty, ohrožení, potřeba identity, statusu, potřeby vzrušení a dobrodružství. Tyto faktory jsou blíž rozpracovány a jednotlivé ukazatele jsou posuzovány z hlediska záměru, schopnosti resilience atp. I přes nadnárodní rozměr radikalizace mají některé z faktorů lokální složku, jako jsou křivdy spojené s životními podmínkami v dané čtvrti, konkrétní podoby diskriminace, negativní vliv vrstevníků, absence sociální koheze a absence zkušenosti s demokratickými hodnotami (Johnston a kol. 2017: 28).

Ve švédském Malmö fungují telefonní linky pomoci, které slouží ke konzultacím a výběru nejvhodnější intervence v případě radikalizovaných jedinců, případně slouží k ohlašování trestní činnosti související s radikalismem. Tyto linky pomoci

spolupracují s neziskovými organizacemi a jinými veřejnými službami, které se věnují deradikalizačnímu úsilí.

V Německu funguje organizace Hayat (v arabštině a turečtině toto slovo znamená „život“), která své úsilí zaměřuje na poradenské programy pro osoby zapojené do radikálních saláfistických skupin či na cestě k násilné džihádistické radikalizaci, včetně těch, kteří cestují do Sýrie a jiných oblastí bojů. Tato organizace také poskytuje podporu a informace příbuzným těchto radikálů.

V Rakousku působí organizace Ženy bez hranic, která se snaží podporovat ženy, které by se měly ve svých komunitách aktivizovat, a svojí rolí přispívat ke zlepšení bezpečnostní situace. Tato organizace se také snaží o osvětu mezi matkami ohledně jejich role a zodpovědnosti při boji s extremistickými ideologiemi a radikálními organizacemi.

Další sítí, která bojuje proti radikalismu a terorismu je platforma Rodiny proti terorismu a extremismu (FATE, Families Against Terrorism and Extremism). Tato síť byla založena v roce 2016 v Paříži, ale jedná se o sdružení přibližně 85 organizací/projektů, které se zaměřují na rodiny, které mají zkušenosti s radikalismem.

Zkušenosti jednotlivých organizací a projektů ukazují na rostoucí význam institucí, jako jsou centra pro mládež, služby pro duševní zdraví, centra pro rodinné poradenství, sportovní kluby a náboženské komunity. Všechny tyto složky jsou vnímány jako alternativa vůči radikálním/extremistickým organizacím. Prevence v této oblasti se zaměřuje na vzdělávání ve věci občanství, lidských práv a interkulturní psychologie, s cílem zvýšit toleranci¹⁰⁸, a v podpoře sociální, kulturní a náboženské rozmanitosti, která by měla být pilířem mírové a moderní společnosti 21. století (Johnston a kol. 2017: 48–53).

Včasná detekce je tedy základním stavebním kamenem a předpokladem dalších opatření profylaktického, intervenčního a bezpečnostního charakteru (Vegrichtová 2019: 153). Terorismus a radikalizační procesy nejsou jen doménou bezpečnostních studií, psychologie, sociologie, ale také pedagogiky či andragogiky.

I v rámci ČR probíhají různá školení pod vedením zkušených lektorů, vzdělávání jsou pedagogové, vychovatelé, interventi, rodinní poradci, dětské psychologové, sociální pracovníci a další relevantní skupiny osob. V prostředí internetu jsou vytvářeny webové portály i informace a manuály ke stažení, kde jsou rodiče informováni o rizikových indikátorech, které nasvědčují radikalizaci dítěte, o podezřelých změnách v jeho chování a reakcích a o možnostech sdílení těchto zjištění s nápomocnými orgány (Vegrichtová 2019: 151).

¹⁰⁸ Je nutné zdůraznit, že tolerance je vždy určitým druhem kompromisu, který se nemusí pokaždé ukázat jako výhodný a nemusí představovat trvalé řešení. V toleranci je vždy obsažena určitá instabilita a nejistota. Toleranci lze tolerovat pouze tam, kde nejsou ohroženy základní zákony celé společnosti. Při jejich ohrožení lze očekávat intolerní reakci, protože je ohrožena celá společnost (Janata 1999: 72).

ZÁVĚR

Tato kniha se pokusila popsat vybrané aspekty terorismu a radikalizačních procesů. Základním cílem tohoto textu bylo představit psychologické koncepty a teorie, které lze aplikovat při uvažování nad těmito dvěma souvisejícími fenomény. Text si také všímal společenských, skupinových a osobnostních vlivů na průběh radikalizace, ale i vztah k případnému terorismu.

Kniha se pokusila představit vybrané poznatky sociální psychologie, sociologie, bezpečnostních studií, kriminologie a dalších vědních oborů. Konstatovat lze také, že jak terorismus, tak i radikalizace jsou multidimenzionální a značně heterogenní fenomény, jejichž výzkum je značně komplikovaný. Přesto i omezené množství poznatků a konceptů má vliv na případnou deradikalizaci konkrétních osob, resp. na preventivní opatření.

Téma radikalizace bylo diskutováno především po teroristických útocích v evropských městech v posledních dvou dekadách. Tyto závažné teroristické činy nezměnily pouze bezpečnostní politiku jednotlivých států, ale i vnímání terorismu z hlediska lidské psychiky, která je s těmito zprávami konfrontována.

Pro pochopení psychických procesů u „běžné“ populace, ale i u populace radikálů byly představeny i související psychologické termíny jako například sociální (skupinová) identita, předsudky, stereotypy, postoje, socializace, frustrace, agrese atp. Diskutována byla i problematika teroristických skupin, uplatňování sociálních rolí, norem skupinové kohezivity, „ideologie“, skupinové identity a konformity.

Kniha se také pokusila zachytit vztah mezi terorismem a radikalizací, která byla definována jako cesta, na které se z „beránek stávají vlci“. Představeny byly nejenom diskuse týkající se terorismu, ale i modely a metafory radikalizace, stejně jako deradikalizační mechanismy. V kontextu terorismu bylo konstatováno, že neexistuje jednotná definice termínu terorismus, a tento pojem je často vnímán „ideologickým“ či „režimním“ prizmatem. Představeny byly základní typologie terorismu, diskutovány byly i jednotlivé dopady tohoto jevu (bezpečnostní hrozby).

V textu byla také diskutována skupinová dynamika teroristických skupin, motivy a příčiny terorismu. Ze zahraničních studií a současných poznatků vyplynulo několik závěrů o teroristech i jejich radikalizaci. Většinu teroristů je možné považovat za psychicky normální jedince, přestože jejich činy jsou v rozporu s morálkou a společenskými normami. Zázemí teroristů je také značně rozdílné, takže nelze vysledovat vztah mezi prostředím a jejich radikalizací. I z toho důvodu není možné sestavit univerzální psychologický profil teroristy. Na základě jednotlivých teorií a metafor byly diskutovány jednotlivé fáze procesu radikalizace, které z hlediska času mohou být značně rozdílné. Za podpůrné faktory radikalizace lze částečně označit chudobu, sociální deprivaci, případně dlouhodobou nezaměstnanost a frustraci. Spouštěcím mechanismem radikalizačního procesu (či aktivismu a mobilizace jedince či sociálních skupin) mohou být osobní či skupinové křivdy, diskriminační chování atp. Za další radikalizační faktor, především pro dospívající a mladé dospělé, je možné označit prostředí sociálních sítí a on-line počítačových her. Významnou roli sehrává i určitá „ideologie“ radikálních organizací, které umožňuje argumentaci pro násilné chování, intoleranci a případnou realizaci teroristických činů. Terorismus lze také vnímat jako „zprávu“ či „poselství“, které má zaujmout široké publikum, přičemž

zdůraznění této „zprávy“ a celkový dopad se často odvíjí od počtu mrtvých či brutality, která zaujme mediální prostředí. Cílem terorismu jsou především jeho psychologické účinky vyplývající ze strachu a z pocitů nedůvěry a nejistoty. Teroristické činy lze predikovat velice obtížně, odhalit přípravu teroristických útoků je většinu v gesci zpravodajských a policejních složek (blíže viz Kovanič, Coufalová 2019).

Také bylo konstatováno, že politické násilí, včetně terorismu, je ovlivněno konkrétní kulturou, společenským klimatem či konkrétním státem. V textu bylo také zachyceno několik psychologických faktorů, které mají významný vliv na proces radikalizace u jedince (deprivace, předsudky, negativní stereotypy, diskriminace atp.) či v prostředí malých sociálních skupin či komunity. Zde má významné místo především sociální identita (etnicko-náboženská, ideologická atp.), která utváří pozitivní obsah u jedince a je relevantní v případech utváření skupinové solidarity ve vztahu vůči „cizí“ hrozbě. Na základě těchto skutečností vzniká silná skupinová koheze, která je přítomna v myšlení „my versus oni“, což může vést k hostilitě mezi jednotlivými skupinami. Podstatným procesem je i proces dehumanizace, který jiné (nepřátelské) skupiny vykresluje jako „ne lidské“, přičemž jejich popis vede k odporu, averzi či pohrdání.

Terorismus i radikalizační procesy jsou v popředí zájmu nejenom bezpečnostních expertů, ale tvoří i podstatnou součást jednotlivých bezpečnostních dokumentů ČR, resp. jsou součástí bezpečnostní politiky. Při teroristických útocích mimo území ČR také dochází k zesílení bezpečnostních opatření. Řada respektovaných bezpečnostních analytiků a akademiků se shoduje, že „z určitého pohledu (zvláště pokud bude zohledněna ‚internacionalizace‘ bezpečnosti) je hlavní hrozbou pro bezpečnost ČR současný islamistický terorismus“ (Mareš 2010: 61). I proto tomuto typu byla věnována v textu věnována větší pozornost.

V současnosti je ČR jednou z nejbezpečnějších zemí světa, která není výrazněji kulturně, nábožensky, etnicky či politicky rozdělena (Filipec 2017: 83). Přejme si proto, aby ČR zůstala bezpečnou zemí i nadále.

SHRNUTÍ

Monografie s názvem *Psychologie terorismu a radikalizace: jak se z beránek stávají vlci* se zaměřila na přiblížení dvou vzájemně provázaných jevů – terorismu a radikalizačního procesu. Terorismus byl popsán jako prostředek a strategie teroristických organizací, skupin i jedinců, který má jasně identifikovatelné projevy v podobě konkrétních teroristických činů, jehož účelem je vyvolat strach u veřejnosti. Téma terorismu popsalo psychologické mechanismy, koncepty a teorie, kterými je možné tento jev vysvětlit, případně alespoň představit jeho komplikované dimenze. Zároveň byly představeny jednotlivé typy a subtypy terorismu, což je i důvodem, proč v současnosti neexistuje obecně přijímaná definice terorismu. Kniha se také zaměřila na strategie a taktiky, kterých využívají teroristické organizace. Blíže byly představeny i příčiny, podmínky a důsledky terorismu. Následně byla pozornost věnována psychologii terorismu, diskutována byla dynamika teroristické skupiny (koheze, identita atp.), ale i komunikace, včetně propagandy.

Následující část knihy se zaměřila na proces, který často vede k teroristickým činům, a tím je radikalizace, která byla definována a diskutována. Popsány byly také teorie a modely radikalizačního procesu, např. metafora schodiště a další vlivné koncepty využívané jak psychology, tak i bezpečnostními experty. Další kapitola se týkala rekrutace osob do radikálních či teroristických organizací, popsány byly psychologické mechanismy a techniky, které mají vliv na zapojení některých osob prostředí radikálních organizací a skupin. Velká část těchto psychologických konceptů a mechanismů však není spjata pouze s terorismem či radikalizací, ale projevuje se i v jiných oblastech. Představena byla například témata, která se týkala autority, konformity, leadershipu, komunikace, persvaze, groupthink atp. Následující pasáž popsala i specifika vězeňského prostředí, kde také často dochází k radikalizačním procesům.

Předposlední část knihy se zaměřila na financování radikálních, či přímo teroristických organizací. Tato pasáž identifikovala možnosti financování, které běžně využívají teroristické organizace, tak aby byly obtížně odhalitelné pro bezpečnostní složky. Je zřejmé, že poznáním finančních toků směřujících na podporu terorismu, lze zároveň část této podpory eliminovat, což v důsledku může vést ke snížení teroristické aktivity jednotlivých skupin.

Závěrečná kapitola se zaměřila na preventivní opatření, která jsou realizována v zahraničí a týkají se nejenom deradikalizačních postupů, ale i jednotlivých projektů, které mají snížit jak proces rekrutace do radikálních organizací, tak i případnou míru teroristických činů. V této kapitole byly diskutovány nejenom zkušenosti, které se týkají zahraničních aktivit na mezinárodní, národní, regionální či lokální úrovni, ale byly popsány i možnosti, které lze realizovat v České republice.

V celém textu také došlo k bližší konceptualizaci vybraných psychologických a bezpečnostních pojmů. Kniha vychází z poznatků více vědních disciplín, především pak z psychologie (sociální, interkulturní), politologie, bezpečnostních studií a sociologie. Témata, kterými se zabývá tento text, jsou vzájemně provázaná, přičemž tvoří určité omezené množství vybraných problémů, diskusí, teorií či pohledů jednotlivých autorů. Jedná se tedy spíše na určitou mozaiku, která je značně dynamická a prozatím nepřehledná. Přesto lze očekávat, že tato kniha bude vhodným zdrojem informací pro bezpečnostní analytiku, sociology, psychology či novináře.

SUMMARY

The monograph with the original title “*Psychologie terorismu a radikalizace: jak se z beránků stávají vlci*” [The psychology of terrorism and radicalisation: how lambs become wolves] offers a detailed analysis of the two mutually interconnected phenomena – terrorism and the process of radicalisation. Terrorism is described as a tool and strategy of terrorist organisations, groups and individuals, with clearly identifiable manifestations taking the form of individual terrorist attacks aimed at raising fear among the general public. The chapter on terrorism further describes the psychological mechanisms, concepts and theories trying to explain this phenomenon, or at least show its various complicated dimensions. With that it introduces the individual types and subtypes of terrorism as a reason for absence of a generally accepted single definition of terrorism. The book also describes the individual strategies and tactics applied by terrorist organisations. You will also find here a close look at the causes, conditions and consequences of terrorism. Further attention is paid to the psychology of terrorism, to a discussion on the terrorist group dynamics (cohesion, identity etc.) and to terrorist communication, including propaganda.

The following part of the book describes the process often leading to terrorist acts, namely radicalisation, which is defined and discussed here. The definition is followed by a description of the existing theories and models of the process of radicalisation, including the metaphor of a staircase and other influential concepts applied by both psychologists and security experts. The next chapter mentions the process used for recruitment of individuals by radical or terrorist organisations, including the psychological mechanisms and techniques affecting involvement of some individuals with the environment of radical organisations and groups. A large part of these psychological concepts and mechanisms is however not confined to the atmosphere of terrorism or radicalisation but alas also applies to other areas. That is to say, the introduced themes include authority, conformity, leadership, communication, persuasion, groupthink etc. The closing chapter of this part adds a description of the prison environment where the radicalisation processes often take place.

The last but one part of the book deals with financing of radical or directly terrorist organisations. Here you will find a survey of the financing options commonly used by terrorist organisations and hard to unveil by the security organs. Clearly recognition of the cash flows directed towards support of terrorism can lead to partial elimination of this support, which in effect may cause reduction of terrorist activities of the individual groups.

The closing part of the book focuses on preventive measures implemented abroad and concerning not only the procedures of de-radicalisation but also the individual projects aimed at reduction of both recruitment to radical organisations and potential scope of terrorist acts. This chapter discusses not only experience gathered abroad by activities implemented on the international, national, regional or local level, but also selected options applicable in the Czech Republic.

Selected psychological and security terms are conceptualised across the text of the book. The present study further follows a multidisciplinary approach including the viewpoints of psychology (social, intercultural), political science, security studies and

sociology. The themes tackled by this book are mutually interwoven, forming a closed area of selected problems, discussions, theories or views of individual authors. Thus the whole rather resembles a mosaic of ideas, largely dynamic and still not enough transparent. Despite that this books is expected to become a usable source of information for security analysts, sociologists, psychologists or journalists.

JMENNÝ REJSTŘÍK

A

Abdel-Samad, H. 39, 137
 Adorno, Th. 53
 Allport, G. 58, 63, 64, 93
 Atta, M. 47

B

Balda, J. 8
 Balík, S. 53
 Barša, P. 127, 140
 Bílková, V. 20, 142
 Blatníková, Š. 102, 120, 121
 Bonanate, L. 45
 Borum, R. 92
 Bouyeri, M. 127
 Breivik, A. B. 35
 Brzezinski, Z. 34
 Brzybohatý, M. 17, 29, 129
 Budayová, L. 136
 Buzan, B. 85, 87

C

Císař, O. 78
 Cottam, M. L. 54
 Crenshaw, M. 17, 29, 46, 48
 Cupalová, M. 12, 44, 126, 140
 Čeněk, J. 39, 89
 Čírtková, L. 44, 59, 71

D

Danics, Š. 37, 38, 39, 79, 83, 88, 137
 Doosje, B. 99, 101

E

Eichler, J. 11, 32, 38, 40, 68, 71
 Emwazi, M. 60

F

Filipec, O. 18, 43, 95, 96, 135, 148

G

Gordon, A. 19
 Grešková, L. 18
 Guevara, E. 61

H

Hewstone, M. 93, 97, 109
 Hobsbawm, E. 13, 52, 55
 Horgan, J. 18
 Horowitz, I. L. 47

Ch

Chomsky, N. 31, 137

J

Janis, I. 109
 Johnston, E. 144, 145
 Jongman, A. 31

K

Kaczynski, T. 50
 Khosrokhavar, F. 83, 123, 124
 Klavec, J. 130, 132
 Kobilnický, D. 8
 Koomen, W. 25, 67, 90, 103,
 105, 107, 139, 140
 Kovanič, M. 101, 115, 148
 Kunczik, M. 58

L

Lacko, D. 62, 109
 Ládin, bin, U. 47, 61, 134
 Laqueur, W. 78
 Leistedt, S. J. 70, 91, 117
 LeShan, L. 24, 93
 Lichner, V. 83
 Long, D. E. 46

M

Makariusová, R. 113
 Mareš, M. 17, 20, 29, 34, 41, 86, 135
 Marighella, C. 59
 Maslow, A. 21, 22
 Masood, K. 127
 McCauley, C. 45, 49, 94, 96, 110, 111
 Mehta, K. 134
 Mendel, M. 26, 27
 Merah, M. 35, 125
 Mikšík, O. 20, 30, 57

- Milgram, S. 57
 Moghaddam, F. M. 49, 96, 98, 116
 Moravčík, I. 143
 Moskalenko, S. 45, 49, 94,
 96, 110, 111
 Murdza, K. 13, 83, 85, 118
 Myers, D. G. 56
- N**
 Nakonečný, M. 21, 63
 Nemmouche, M. 35, 125
 Nolte, E. 21, 36
- P**
 Piotrowska, D. 68
 Pligt, J. . 25, 67, 90, 103, 105, 107, 139, 140
 Plisková, K. 72, 74, 75
 Robert, A. 29
- R**
 Russel, Ch. R. 47
- Ř**
 Řehák, D. 130, 133
 Řehka, K 74, 77
- S**
 Sageman, M. 46
 Sak, P. 12, 14
 Samson, I. 20, 29
 Scruton, R. 40, 56
 Shehadeh, S. 8
 Schein, E. 118
 Schmid, A. P. 28, 31, 83, 89, 139
- Silke, A. 18, 19, 103
 Smolík, J. 17, 36, 39, 51,
 81, 89, 116, 133, 136
 Smolíková, S. 36, 133
 Sosnin, V. A. 23, 33, 69, 93, 118
 Strmiska, M. 24, 33
 Struhár, P. 143
 Strítecký, V. 37
 Svatošová, V. 129, 136
 Szlachter, D. 31, 137
- Š**
 Štefančík, R. 88, 112
- T**
 Tarrant, B. 35
 Tilly, Ch. 23, 57, 84, 101
 Todorov, T. 20, 77
- W**
 Waisová, Š. 28
 Wegrachtová, B. 19, 43, 81, 113,
 119, 120, 121, 138
 Weinberg, L. 19, 24, 25
 Whiticker, A. J. 36
 Whittaker, D. 45
 Wilkinson, P. 48
- Z**
 Zeman, J. 87
- Ž**
 Žižek, S. 37

VĚCNÝ REJSTŘÍK

A

Agrese 33, 65, 93, 98
 Aktivismus 49, 111
 Asimilace 12
 Autosegregace 84

B

Bezpečí 20, 21
 Bezpečnostní informační služba 32
 Brainwashing 116

C

COVID 19 14

D

Dehumanizace 62, 95, 98
 Deindividuace 60, 116
 Demokracie 13, 18, 66
 Deradikalizace 8, 82, 91, 138
 Digitální měna 131
 Diskriminace 39, 49, 63, 90
 Džihád 27, 76

E

Emoce 20, 57
 Etika 13
 Eufemismus 75
 Europol 12, 67
 Evropská unie 31
 Exit programy 139, 141

F

FBI 31
 Filozofie bomby 40
 Financování terorismu 8, 129, 133
 Flashback 69
 Frustrace 39, 50
 Fundamentalismus 25, 45, 93

G

Gangy 102
 Globalizace 13, 19, 78
 Guerilla 59

H

Halal 124
 Hawalá 133
 Homo anxius 14
 Hrozby 15, 66

Ch

Charisma 61, 72, 112
 Charitativní organizace 133
 Charlie Hebdo 8

I

Identifikace 61
 Ideologie 26, 29, 45, 50, 82
 Image 55
 Imám 8
 Indoktrinace 27, 118, 124
 Interiorizace hodnot 62
 Internet 66, 67, 114
 Internetové bankovníctví 131
 Intolerance 30
 Islám 25, 26, 45, 84, 93
 Islamikaze 38
 Islamismus (politický islám) .. 12, 25, 26

K

Káfir 25
 Katalyzační událost 103
 Kategorizace 103
 Kolektivní identita 86
 Komunikace 65
 Komunita 28
 Konformita 57, 62
 Kontaktní hypotéza 104
 Korán 26
 Kriminální subkultura 122
 Krize 13
 – finanční 14, 65
 – hodnot 14
 – migrační 65

K

Kultura 30, 49

Kulturní identita	77	– hierarchie	22
Kulturní šok	39	– teroristická	53
Kyberterrorismus	67		
L			
Lidská práva	13		
M			
Manévr	42		
Manipulace	12, 113, 124		
Média	56, 69, 115		
Medializace	23		
Menšiny	108		
Mentoring	141		
Metafora			
– dopravního pásu	110		
– schodiště	96, 98		
Migrace	12, 39, 112		
Mládež	72, 115, 143, 145		
Modus operandi	53		
Monitoring	141		
Morálka	13		
Morální panika	70		
Motivace			
– kulturní	45		
– psychologická	45		
– racionální	45,		
Mučednictví	38, 120		
Multikulturalismus	12		
Násilí			
– kolektivní	33		
– politické	7		
– teroristické	63		
– vězeňské	121		
N			
Nenávist	50		
Nihilismus	47		
O			
Obětní beránek	93		
Odpor bez vůdce	51, 58		
Osamělí vlci	71		
Osobnost	48		
– autoritární	53		
P			
Percepce	107		
Polarizace	57, 84, 101, 108		
Politická korektnost	12		
Pomsta	38		
Postoje	62		
Postrumatická stresová porucha ...	69		
Potřeby	21, 33		
Praní špinavých peněz	134		
Predikce	19, 116		
Prevence	116		
Prizonizace	121		
Propaganda	29, 71, 72, 74, 75		
– činem	17		
– didaktická	73		
– diplomatická	73		
– ekonomická	73		
– eskapická	73		
– ideologická	73		
– politická	73		
– válečná	73		
Předsudky	63, 64		
Přesvědčování (persvaze)	72		
Psychologická válka	37, 66, 71		
Psychologický profil	50		
Public relations	72		
Publikum	29, 31, 42, 55, 65		
Radikalismus	14, 25, 81, 82, 86, 110		
Radikalizace	81, 101		
– prevence	137		
– proces	89, 91		
– vymezení	81, 89		
Rekrutace	113		
Resilience	44, 99, 142		
Rituály	59		
Rizika	15		
S			
Sebeidentifikace	27		
Sebevražedné útoky	38		
Sekundární data	18		
Skarifikace	119		

- Skupinové myšlení (groupthink) ... 60, 109
 Slang 59, 117, 122
 Sociální klima 105
 Sociální napětí 12
 Sociální podpora 109
 Stereotypy 63, 64
 Stigmatizace 68
 Strach 20, 29, 51
 Strategie ČR pro boj
 proti terorismu 44, 135
- T**
 Teror 17
 Terorismus 12, 17
 – domácí 18
 – ekologický 34
 – financování 129
 – globální 36
 – imitátorský 35
 – individuální 35
 – islamistický 27, 43, 86, 133, 148
 – konvenční 36
 – logika 52
 – lokální 35
 – mezinárodní 11, 35
 – moderní 17
 – monotematický 34
 – náboženský 34
 – nacionalistický 34
 – nekonvenční 36, 37
 – nestátní 35
 – politický 31
 – psychopatologický 34
 – represivní 35
 – státní 35
 – strategie 39, 42, 43,
 – subversivní 17, 35
 – ultralevicový 34
 – ultrapravicový 34
 – vymezení 23, 25
 – výzkum 19
 Traumatizace 70
- U**
 Uniforma 55
- V**
 Veřejnost 12, 17, 18, 22, 86, 138
 Viktimologie 44
 Vůdcovství (leadership) 54, 55,
 58, 75, 109
- Z**
 Zahraniční bojovníci 140
 Zbraně hromadného ničení 37
 Zpravodajské služby ČR 9
- Ž**
 Životní prostředí 13

LITERATURA

- Abadie, A., Gardeazabal, J. (2008): Terrorism and the World Economy. *European Economic Review*, roč. 52, č. 1, s. 1–27.
- Abdel-Samad, H. (2016): *Islámský fašismus*. Analýza. Praha: Knižní klub.
- Abgrall, J.-M. (1999): *Mechanismus sekt*. Praha: Karolinum.
- Alava, S. a kol. (2017). *Youth and Violent Extremism on Social Media*. Paříž: UNESCO.
- Alexandru, I., Cristina, I. (2011): *Financing Terrorism by Means of Drug Trafficking. Legal Practice and International Laws*, on-line: <http://aspekt.unitbv.ro/jspui/bitstream/123456789/201/1/ionas%20a%20ionas%20c.pdf>, ověřeno k 24. 2. 2020.
- Allport, G. W. (2004): *O povaze předsudků*. Praha: Prostor.
- Ananicz, A. (2006): Diktát džihádu vs. svoboda Západu. In Dančák, B. (ed.): *Perspektivy západní civilizace a pět let globálního terorismu*. Brno: Masarykova univerzita, s. 39–44.
- Baker, R. (1999): The biggest loophole in the free-market system. *The Washington Quarterly (Autumn)*, roč. 22, č. 4, s. 29–46.
- Baker, R., Joly, E. (2009): *Illicit money: Can it be stopped?* New York: Review of Books.
- Balík, S., Kubát, M. (2004): *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán.
- Baradan, S., Findley, M., Nielson, D., Sharman, J. (2014): Funding Terror. *University of Pennsylvania Law Review*, roč. 162, č. 3, s. 477–536.
- Barša, P. (2011): *Orientálcova vzpoura (a další texty z let 2003–2011)*. Praha: Dokořán.
- Baršová, A., Barša, P. (2005): *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. Brno: Masarykova univerzita.
- BBC (2017): „No evidence“ Khalid Masood had links to IS or Al-Qaeda. *BBC*, on-line: <https://www.bbc.com/news/uk-39408786>, ověřeno k 24. 2. 2020.
- Beck, U. (2004): *Riziková společnost. Na cestě k jiné modernitě*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Becker, G. S., Rubinstein, Y. (2004): *Fear and the Response to Terrorism: an Economic Analysis, Working paper*, University of Chicago.
- Becker, M. H. (2020): Deciding to support violence: An empirical examination of systematic decision-making, activism, and support for political violence. *Criminology & Criminal Justice*, roč. 20, č. 3, s. 1–18.
- Bernays, E. (2005): *Propaganda*. New York: Ig Publishing.
- Bílková, V. (2014): *Boj proti terorismu z pohledu ochrany lidských práv*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- BIS (2020): *Terorismus*. on-line: <https://www.bis.cz/terorismus/>, ověřeno k 24. 2. 2020.
- Bitterly, A. (2015): Can Banks Be Liable for Aiding and Abetting Terrorism?: A Closer Look into the Split on Secondary Liability Under the Antiterrorism Act. *Fordham Law Review*, roč. 83, č. 6, s. 3389–3430.
- Blatníková, Š. (2016): *Nebezpečnosti a násilí ve vězeňském prostředí*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Blatníková, Š., Netík, K. (2007): *Ženy jako pachatelky závažné trestné činnosti (psychologické a kriminologické aspekty)*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Blomberg, S. B., Hess, G., Orphanides, A. (2004): The Macroeconomic Consequences of Terrorism. *Journal of Monetary Economics*, roč. 51, č. 5, s. 1007–1032.
- Bonanate, L. (1997): *Mezinárodní terorismus*. Praha: Columbus.
- Borum, R. (2003): Understanding the terrorist mindset. *FBI Law Enforcement Bulletin*, roč. 72, č. 7, s. 7–10.

- Bötticher, A., Mareš, M. (2012): *Extremismus. Theorien – Konzepte – Formen*. München: Oldenbourg Verlag.
- Brutovská, G. (2018): Radikalizácia mladých ľudí na Slovensku, její podoby a podmienenosť. In Lubelcová, G. (ed.): *Paralely a divergencie. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 172–184.
- Brzybohatý, M. (1999): *Terorismus I*. Praha: POLICE HISTORY.
- Brzybohatý, M. (2001): O terorismu. In KOL.: *Terorismus a my. Základy sebeobrany*. Brno: Computer Press, s. 2–28.
- Brzybohatý, M. (2014): Pojem a příčiny terorismu. In Ivor, J. (ed.): *Spoločnosť proti terorizmu*. Plzeň: Aleš Čeněk, s. 13–27.
- Brzybohatý, M. (2016): Terorismus a finanční trhy. In Vegrichtová, B.: *Bezpečnostní hrozby současnosti*. Praha: Policejní akademie ČR, s. 31–44.
- Budayová, L. (2017): Trestný čin financování terorismu. In Jelínek, J. a kol. *Terorismus – základní otázky trestního práva a kriminologie*. Praha: Leges, s. 153–162.
- Buchanan, P. J. (2012): *Smrt Západu. Jak vymírání obyvatel a invaze přistěhovalců ohrožují naši zemi a civilizaci*. Praha: Citadella.
- Bureš, J. (2006): Islámská charita v době globalizac. *Mezinárodní vztahy*, roč. 41, č. 3, s. 46–70.
- Buzan, B., Waeber, O., Vilde, de J. (2005): *Bezpečnost: nový rámec pro analýzu*. Brno: Centrum strategických studií.
- Cameron, G. (2001): *Světový terorismus. Od starověku až po útok na USA*. Praha: Svojtka&Co.
- Carrabine, E a kol. (2009): *Criminology: A Sociological Introduction*. New York: Routledge.
- Cigánik, L., Jaššová, E. (2006): *Terorismus. Od komunikácie s aktérmi teroru při oslobodzovaní rukojemníkov až po opatrenia štátov v boji proti nemu*. Bratislava: Veda.
- Císař, O. (2003): Teorie demokracie na úsvitu globálního věku? In Hloušek, V., Kopeček, L. (eds.): *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, s. 349–375.
- Císař, O. (2004): *Transnacionální politické sítě. Jak mezinárodní instituce ovlivňují činnost nevládních organizací*. Brno: Masarykova univerzita.
- Cottam, M. L. a kol. (2010): *Introduction to political psychology*. New York: Psychology Press, 2. vydání.
- Crenshaw, M. (1981): The Causes of Terrorism. *Comparative Politics*, roč. 13, s., č. 4, 379–399.
- Crenshaw, M. (2004): The Psychology of Political Terrorism. In Jost, J. T., Sidanius, J. (eds.): *Political Psychology: Key Readings*. Psychology Press, New York and Hove, s. 546–573.
- Cupalová, M. (2019): *Proces radikalizace a analýza pachatelů vybraných teroristických útoků*. Brno: Mendelova univerzita v Brně (diplomová práce).
- Čavojová, M. (2007): Sociály vplyv, vodcovstvo a moc. In Kolektiv autorů: *Sociálna psychológia: človek vo vzťahoch*. Nitra: Enigma, s. 133–165.
- Čejka, M. (2007): *Encyklopedie blízkovýchodního terorismu*. Brno: Barrister & Principal.
- Čejka, M. (2020): *Korán, meč a volební urna. Zdroje a podoby islamismu*. Praha: Academia.
- Čeněk, J., Smolík, J., Vykoukalová, Z. (2016): *Interkulturní psychologie. Vybrané kapitoly*. Praha: Grada Publishing.
- Čermák, I. (1998): *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Fakta.
- Čírtková, L. (2016): Radikalizace – co vede lidi k extrémnímu chování? *Bezpečnostní teorie a praxe*, roč. 22, č. 4, s. 19–32.
- Čírtková, L. (2018): Victims of Terrorism. *Bezpečnostní teorie a praxe*, roč. 24, č. 4, s. 43–56.

- Čírtková, L. (2019): Posuzování nebezpečnosti „osamělých vlků“. *Bezpečnostní teorie a praxe*, roč. 25, č. 3, s. 3–11.
- Danics, Š. (2003): *Extremismus*. Praha: Triton.
- Danics, Š. (2016): Příčiny sociální radikalizace a narůstající vliv krajní pravice v Evropské unii. In Vegrichová, B.: *Bezpečnostní hrozby současnosti*. Praha: Policejní akademie ČR, s. 183–192.
- Danics, Š., Tejchmanová, L. (2017): *Extremismus, radikalismus, populismus a euroskepticismus*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského.
- Danics, Š., Tuček, L. (2008): Opravdu rozumíme současné epidemii sebevražedných teroristických útoků? (Pokus o systematizaci pojmu terorismus). *Vojenské rozhledy*, roč. 17, č. 2, s. 18–30.
- Danics, Š., Tuček, L. (2009): Ideový sociokulturní kontext sebevražedného útoku: proliferace mučednické subkultury. *Vojenské rozhledy*, roč. 18, č. 2, s. 52–69.
- David, V., Malacka, M. (2005): *Fenomén mezinárodního terorismu*. Praha: Linde.
- Demirburken, H. (2016): Drug Money Flows and Its Links with Terrorism Financing: The Case of Afghanistan. In Ekici, S. a kol. *Countreing Terrorist Recruitment in the Context of Armed Counter-Terrorism Operations*. OS Press, s. 119–129.
- Ditrych, O. (2010): Bush, boj proti terorismu a Saudská Arábie: Mezi idealismem a réalpolitikou. In Souleimanov, E. (ed.): *Terorismus. Pokus o porozumění*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 228–242.
- Divišová, V. a kol. (2019): *Bezpečnostní prostředí. Sektorová analýza a implikace pro ozbrojené síly 2018*. Brno: Univerzita obrany.
- Doosje, B. a kol. (2016): Terrorism, radicalization and de-radicalization. *Current Opinion in Psychology*, roč. 11, č. 4, s. 79–84.
- Duchoň, P. (2006): Evropská odpověď na hrozbu terorismu. In Dančák, B. (ed.): *Perspektivy západní civilizace a pět let globálního terorismu*. Brno: Masarykova univerzita, s. 15–7.
- Durrieu, R. (2013): *Rethinking Money Laundering & Financing of Terrorism in International Law*. Boston: Martinus Nijhoff Publishers.
- Ebbig, P. (2007): Terrorism or Guerilla Warfare? Definitions Distintion Proposal. In Wojciechowski, S. (ed.): *The Modern Terrorism and its Forms*. Poznaň: Adam Mickiewicz University, s. 283–295.
- Eckstein, Z., Tsiddon, D. (2004): Macroeconomic Consequences of Terror: Theory and the Case of Israel. *Journal of Monetary Economics*, roč. 51, č. 5, s. 971–1002.
- Eichler, J. (2006): *Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století*. Praha: AVIS, Ministerstvo obrany ČR.
- Eichler, J. (2007): *Terorismus a války na počátku 21. století*. Praha: Karolinum.
- Eichler, J. (2009): *Mezinárodní bezpečnost v době globalizace*. Praha: Portál.
- Eichler, J. (2010): *Terorismus a války v době globalizace*. Praha: Karolinum.
- Fajmonová, V. (2017): Kritická studia terorismu: přehodnocení jeho hrozby? *Politologická revue*, roč. 24., č. 1, s. 197–215.
- Favarel-Garriques, G., Godefroy, T., Lasoumes, P. (2011): Reluctant partners? Banks in the fight against money laundering and terrorism financing in France. *Special Issue of Global Governance of Security and Finance*, roč. 42, č. 2, s. 179–196.
- Filipec, O. (2017): *Fenomén terorismus: česká perspektiva*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

- Foret, M. (1994): *Komunikace s veřejností*. Brno: Masarykova univerzita.
- Freeman, M. (2011): The Sources of Terrorist Financing: Theory and Typology. *Studies in Conflict & Terrorism*, roč. 34, č. 6, s. 461–475.
- Freeman, M., Ruehsen, M. (2013): Terrorism Financing Methods: An Overview. *Perspectives on Terrorism*. roč. 7, č. 4, s. 5–26.
- Fučík, J. a kol. (2019): *Technologický vývoj. Implikace pro schopnosti ozbrojených sil ČR 2018*. Brno: Univerzita obrany.
- Galatík, V. (2008a): Termín „strategie“ a jeho vývoj. In Galatík, V., Krásný, A., Zetocha, K. (eds.): *Vojenská strategie*. Praha: Ministerstvo obrany ČR, s. 10–18.
- Galatík, V. (2008b): Typologie strategií. In Galatík, V., Krásný, A., Zetocha, K. (eds.): *Vojenská strategie*. Praha: Ministerstvo obrany ČR, s. 19–29.
- Gálik, S. (2012): *Psychologie přesvědčování*. Praha: Grada Publishing.
- Golis, O. (2017): *Nemlčel, proto půjde do vězení. Přečtěte si rozsudek nad Čechem, který chtěl k Islámskému státu*. on-line: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/nemlcel-proto-pujde-do-vezeni-prectete-si-rozsudek-nad-cechem-ktery-chtel-k-islamskemu-statu-201703170600_ogolis, ověřeno k 24. 2. 2020.
- Gordon, A. (2004): Terrorism and Knowledge Growth: A Database and Internet Analysis. In Silke, A. (ed.): *Research on Terrorism: Trends, Achievements and Failures*. New York: Routledge, s. 104–118.
- Grešková, L. (2003): Problémy s definováním terorizmu. In Grešková, L. (ed.): *Terorizmus v náboženskom kontexte*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, s. 5–17.
- Hartl, P., Hartlová, H. (2000): *Psychologická slovník*. Praha: Portál.
- Hayes, N. (1996): *Principles of social psychology*. Hove, UK, Erlbaum (UK) Taylor & Francis.
- Helus, Z. (2011): *Úvod do psychologie*. Praha: Grada Publishing.
- Heywood, A. (2004): *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia.
- Hewstone, M., Stroebe, W. (2006): *Sociální psychologie*. Praha: Portál.
- Hlaváč, I. (2002): Krize. In Zeman, P. (ed.): *Česká bezpečnostní terminologie. Výklad základních pojmů*. Brno: Masarykova univerzita, s. 107–109.
- Hobsbawm, E. (2009): *Globalizace, demokracie a terorismus*. Praha: Academia.
- Hodný, J. (2009): Islamisté online. *Vojenské rozhledy*, roč. 18, č. 2, s. 70–78.
- Hoffman, B. (1998): *Inside Terrorism*. New York: Columbia University Press.
- Hofstede, G., Hofstede, G. J. (2007): *Kultury a organizace: software lidské mysli: spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití*. Praha: Linde.
- Homola, B. (1999): Revolvery k pronajmutí. *Mezinárodní politika*, roč. 23, č. 3, s. 15–16.
- Horgan, J. (2004): The Case for Firsthand Research. In Silke, A. (ed.): *Research on Terrorism: Trends, Achievements and Failures*. New York: Routledge, s. 30–56.
- Horgan, J. (2008): From Profiles to Pathways and Roots to Routes: Perspectives from Psychology on Radicalization into Terrorism. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, roč. 618, č. 1, s. 84–85.
- Horyna, B., Pavlincová, H. (2003, eds.): *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc.
- Hyhlík, F., Nakonečný, M. (1973): *Malá encyklopedie současné psychologie*. Praha: SPN.
- Chomsky, N. (2007): *Moc a teror. Přednášky a rozhovory uskutečněné po 11. 9*. Praha: Mezera.
- Ibánéz de la Corte, L. (2009): *Logika terorismu*. Praha: Academia.
- iDnes (2005): *Vrah režiséra van Gogha se u soudu přiznal*.

- Dostupné na: https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/vrah-reziser-a-van-gogha-se-u-soudu-pri-znal.A050712_124848_zahranicni_lkr?r=zahranicni, ověřeno k 24. 2. 2020.
- iDnes (2006): Nizozemský soud dal teroristům vysoké tresty.
Dostupné na: https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/nizozemsky-soud-dal-teroristum-vysoke-tresty.A060310_135449_zahranicni_miz, ověřeno k 24. 2. 2020.
- Jacobson, M. (2009): Terrorist Financing and the Internet. *Studies in Conflict & Terrorism*, roč. 33, č. 6, s. 353–363.
- Janata, J. (1999): *Agrese tolerance a intolerance*. Praha: Grada Publishing.
- Ježek, P. (2017): *Mladík, který chtěl k Islámskému státu, dostal u soudu 39 měsíců vězení*.
Dostupné na: https://plzen.idnes.cz/soud-silovsky-terorismus-islamsky-stat-ffk-/plzen-zpravy.aspx?c=A170224_082728_plzen-zpravy_pp, ověřeno k 24. 2. 2020.
- Johnston, E. a kol. (2017): *Preventing and Fighting Radicalisation at the Local Level*. Paris: European Forum for Urban Security.
- Juergensmeyer, M. (2003): Teror ako smrteľné divadlo. In Grešková, L. (ed.): *Terorizmus v náboženskom kontexte*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, s. 31–34.
- Kar, D., Cartwright-Smith, D. (2008): *Illicit financial flows from developing countries 2002–2006*. Washington, DC: Global Financial Integrity.
- Kavický, V., Jangl, Š., Gašpírik, L. (2015): *Terorizmus. Hrozba doby*. Bratislava: Citadella.
- Khalil, J. (2017): The Three Pathways (3P) Model of Violent Extremism: A Framework to Guide Policymakers to the Right Questions about their Preventive Countermeasures. *The RUSI Journal*, roč. 162 č. 4, s. 1–9.
- Khosrokhavar, F. (2013): Radicalization in Prison: The French Case. *Politics, Religion & Ideology*, roč. 14, č. 2, s. 284–306.
- Klavec, J. (2007): *Terorizmus ako politický fenomén*. Bratislava: Univerzita Komenského
- Klavec, J., Pevná, K. (2013): Terorizmus a nestabilita režimov. In Klavec, J. a kol. *Islámský terorizmus jako faktor nestability nedemokratických režimov*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 13–75.
- Klímeš, L. (1998): *Slovník cizích slov*. Praha: SPN, 6. vydání.
- Kohoutek, R. a kol. (1998): *Základy sociální psychologie*. Brno: Cerm.
- Kol. (2001): *Terorismus a my. Základy sebeobrany*. Praha: Computer Press.
- Kolman, L. (2005): *Komunikace mezi kulturami. Psychologie interkulturních rozdílů*. Praha: Česká zemědělská univerzita.
- Koomen, W., Pligt, J. Van Der (2016): *The Psychology of Radicalization and Terrorism*. London: Routledge.
- Kosečková, J., Kopřiva, R. (2017): Tvorba scénáře pro případ teroristického útoku s využitím sil a prostředků Armády České republiky. *Bezpečnostní teorie a praxe*, roč. 23, č. 3, s. 57–74.
- Kotalík, J. (2020): Za podporu terorismu si bývalý pražský imám odsedí deset let. *Právo*, roč. 30, č. 118, s. 8.
- Kovanič, M., Coufalová, A. (2019): Zpravodajské služby České republiky a jejich reakce na vzestup globálního terorismu. In *Region v rozvoji společnosti 2018*. Brno: Mendelova univerzita, s. 320–332.
- Kožuško, E. P. (2000): *Sovremennyj terorizm: Analiz osnovnykh napravlenij*. Minsk: Charvest.
- Kraus, J. (2014): *Íránský státní terorismus. Od Chomejního po Ahmanedžáda*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Krčílek, P. (2008): Evropa a radikální islám aneb islamizace Evropy. *Vojenské rozhledy*, roč. 17, č. 3, s. 68–80.

- Krech, D., Crutchfield, R. S., Ballachey, E. L. (1968). *Človek v spoločnosti. Základy sociálnej psychológie*. Bratislava: Slovenská akadémia vied.
- Krejčí, O. (2004): *Politická psychologie*. Praha: Ekopress.
- Krejčí, O. (2010): *Válka*. Praha: Professional Publishing.
- Kropáček, L. (1997): Globální environmentální výzva z hlediska islámu a arabských zemí. In Nováček, P. (ed.): *Perspektivy trvale udržitelného způsobu života*. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, s. 45–50.
- Krueger, A. (2007): *What Makes a Terrorist: Economics and the Roots of Terrorism*. Princeton: Princeton University Press.
- Krulík, O., Marek, Š. (2011): Boj proti terorismu v České republice: výzvy a perspektivy. In Souleimanov, E. (ed.): *Terorismus. Pokus o porozumění*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 116–139.
- Krulík, O., Mašek, I., Mika, O. J. (2008): *Fenomén současného terorismu*. Brno: Vysoké učení technické.
- Křeček, J. (2013): *Politická komunikace. Od res publica po public relations*. Praha: Grada Publishing.
- Kunczik, M. (1995): *Základy masové komunikace*. Praha: Karolinum.
- Kvasničková, B. (2016): *Hrozby, rizika a prevence násilné radikalizace jedince*. Praha: Univerzita Karlova (diplomová práce).
- Kydd, A. H., Walter, B. F. (2006): The Strategies of Terrorism. *International Security*, roč. 31, č. 1, s. 49–80.
- Lacko, D. (2019): *Proč hlupák zůstává hlupákem? A další psychologické fenomény*. Brno: CERM.
- Laqueur, W. (2006): *Poslední dny Evropy...Humanistická Evropa nebo islamistická Eurábie? Analýza – perspektiva – prognóza – řešení*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Lehmannová, Z. a kol. (2011): *Paradigma kultur*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- Leistedt, S. J. (2013): Behavioural aspects of terrorism. *Forensic Science International*, roč. 228, č. 1–3, s. 21–27.
- Leistedt, S. J. (2016): On the Radicalization Process. *Journal of Forensic Sciences*, 2016, roč. 61, č. 6, s. 1588–1591.
- LeShan, L. (2004): *Psychologie války. Jak pochopit její tajemnost a šílenost*. Praha: BB/art.
- Levitt, S. D. (2012): Identifying Terrorists using Banking Data. *The B.E. Journal of Economic Analysis & Policy*, roč. 12, č. 3, s. 1–21.
- Lichner, V. a kol. (2018): *Extrémizmus a radikalizácia v sociálnych kontextoch*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šáfárika v Košiciach.
- Lovaš, L. (2010): *Agresia a násilie*. Bratislava: Ikar.
- Lukas, J., Smolík, J. (2008): *Psychologie vůdcovství. Lídři a uplatňování moci*. Brno: Computer Press.
- Lukášek, L. (1999): *Fenomén mezinárodního terorismu ve světle současného mezinárodního práva*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.
- Macek, P. (2003): *Adolescence*. Praha: Portál, 2. vydání.
- Makariusová, R. (2013): *Terorismus, globální terorismus a éra al-Káidy*. Praha: Metropolitan university Prague.
- Malík, B. (2007): Nové zdroje radikalizmu. In Srb, V., Hirtlová, P. (eds.): *Radikalismus a jeho projevy v současném světě. Sborník z mezinárodní vědecké konference*. Kolín: ARC-VŠPSV, s. 194.
- Mareš, M. (2003): *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*. Brno: Barrister & Principal.

- Mareš, M. (2004): Vymezení pojmů terorismus, válka a guerilla v soudobé bezpečnostní terminologii. *Obrana a strategie*, roč. IV., č. 1, s. 19–32.
- Mareš, M. (2005). *Terorismus v ČR*. Brno: Centrum strategických studií.
- Mareš, M. (2006): Od teroristů k extremistickým politickým stranám. In Dančák, B. (ed.): *Perspektivy západní civilizace a pět let globálního terorismu*. Brno: Masarykova univerzita, s. 29–37.
- Mareš, M. (2007): Radikalizace politiky v evropském prostoru. In Srb, V., Hirtlová, P. (eds.): *Radikalismus a jeho projevy v současném světě*. Kolín: Academia Rerum Civilium, VŠPSP, s. 201–206.
- Mareš, M. (2010): Bezpečnostní politika. In Balík, S., Císař, O., Fiala, P. a kol. *Veřejné politiky v letech 1989–2009*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 30–72.
- Mareš, M. (2011): Terorismus. In Smolík, J., Šmíd, T. a kol.: *Vybrané bezpečnostní hrozby a rizika 21. století*. Brno: Masarykova univerzita, s. 115–141.
- Mareš, M. (2015): Strategies of Islamist Extremism in Europe. *International Studies. Interdisciplinary Political and Cultural Journal*, roč. 17, č. 1, s. 109–118.
- Mareš, M., Výborný, Š. (2015): Foreign fighters z pohledu českého trestního práva. *The Science for Population Protection*, roč. 7, č. 2, s. 1–11.
- Mareš, M., Zeman, P. (2011): Úvod do pojetí bezpečnostních hrozeb. In Smolík, J., Šmíd, T. a kol.: *Vybrané bezpečnostní hrozby a rizika 21. století*. Brno: Masarykova univerzita, s. 9–19.
- Marko, M. (2014): Terorismus a jeho financovanie. In Ivor, J. (ed.): *Spoločnosť proti terorizmu*. Plzeň: Aleš Čeněk, s. 365–381.
- McCauley, C. (2004): Psychological Issues in Understanding Terrorism and the Response to Terrorism. In Stout, Ch. E. (ed.): *Psychology of Terrorism: Coping with the Continuing Threat*. London: Praeger, s. 33–65.
- McCauley, C., Moskalkenko, S. (2007): Understanding Political Radicalization: The Two-Pyramids Model. *American Psychologist*, roč. 72, č. 3, s. 205–206.
- McCauley, C., Moskalkenko, S. (2008): Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Toward Terrorism. *Terrorism and Political Violence*, roč. 20, č. 3, s. 415–433.
- McCulloch, J., Pickering, S. (2005): Suppressing The Financing of Terrorism: Proliferating State Crime, Eroding Censure and Extending Neo-colonialism. *British Journal of Criminology*, roč. 45, č. 4, s. 470–486.
- Mehta, K. (2009): Capital outflows from development countries: What can be done about this major source of poverty. *Japan Spotlight*, roč. 9, s. 29–31.
- Mendel, M. (2000): *Náboženství v boji o Palestinu*. Brno: Atlantis.
- Mika, O. J. (2002): Nebezpečí biologického terorismu. *Mezinárodní politika*, roč. 26, č. 9, s. 35–36.
- Mika, O. J. (2003): *Současný terorismus*. Praha: Triton.
- Mikšík, O. (2005). *Hromadné psychické jevy. (Psychologie hromadného chování)*. Praha: Karolinum.
- Milgram, S. (2017): *Poslušnost vůči autoritě. Experiment, který zpochybnil lidskou přirozenost*. Praha: Portál.
- Miller, D. (ed.) a kol. (2003): *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno: Barrister & Principal, 2. vydání.
- Moghaddam, F. M. (2005): The Staircase to Terrorism. A Psychological Exploration. *American Psychologist*, roč. 2, č. 2, s. 161–169.
- Moravčík, I., Struhár, P. (2019): *Rozpoznávání nenávislných a extrémistických projevů v prostředí mládeže*. Trenčín: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne.

- Moskalenko, S, McCauley, C. (2009): Measuring Political Mobilization: The Distinction Between Activism and Radicalism. *Terrorism and Political Violence*, roč. 21, č. 2, s. 239–260.
- Mühlpachr, P. (2009): *Sociopatologie*. Brno: Masarykova univerzita.
- Murda, K. (2014): Násilná radikalizácia – vstupná brána terorizmu. In Ivor, J. (ed.): *Spoločnosť proti terorizmu*. Plzeň: Aleš Čeněk, s. 28–52.
- MV ČR (2016): *Audit národní bezpečnosti*. Praha: Ministerstvo vnitra ČR.
- Myers, D. G. (2016): *Sociální psychologie*. Brno: Edika.
- Nakonečný, M. (2000): *Lidské emoce*. Praha. Academia.
- Nakonečný, M. (2009a): *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia.
- Nakonečný, M. (2009b): *Sociální psychologie*. Praha: Academia.
- Nolte, E. (2018): *Islamismus. Třetí radikální hnutí odporu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Novák, T. (2002): Autoritativní osobnost a rasismus. *Psychologie dnes*, roč. 8, č. 4, s. 18–19.
- Nový, M. (2003): Psychologická pomoc po krizové události. *Psychologie dnes*, roč. 9, č. 11, s. 28–30.
- O'Neill, M. (2012): *The Evolving EU Counter-Terrorism Legal Framework*. London: Routledge.
- OBP MV ČR (2013): *Strategie České republiky pro boj proti terorismu*. Praha: MV ČR.
- Pape, R. (2005): *Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide Terrorism*. New York: Random House.
- Pařízková, L. (2005): Motivace k terorismu a východiska boje s ním. *Obrana a strategie*, roč. V., č. 1, s. 43–54.
- Pevná, K. (2015): *Umiernenie islamistických strán. Porovnanie strany PJD v Maroku a Moslimského bratrstva v Egypte*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- Pieszak, E. (2007): Reading Terrorism. In Wojciechowski, S. (ed.): *The Modern Terrorism and its Forms*. Poznaň: Adam Mickiewicz University, s. 9–18.
- Piotrowska, D. (2007): The Latest War in Iraq and Cyberterrorism – a Real Threat? In Wojciechowski, S. (ed.): *The Modern Terrorism and its Forms*. Poznaň: Adam Mickiewicz University, s. 157–170.
- Plisková, K. (2016): *Propaganda džihádu. Časopisy Al-Káidy, Islámského státu a Tálíbanu v angličtině*. Brno: Masarykova univerzita.
- Pojar, T. (2006): Přínos ČR při potlačování terorismu. In Dančák, B. (ed.): *Perspektivy západní civilizace a pět let globálního terorismu*. Brno: Masarykova univerzita, s. 45–49.
- Polák, J. (2001): *Jak přežít terorismus*. Kladno: JAMA.
- Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR (2005). *Mezinárodní úmluva o potlačování terorismu ze dne 9. prosince 1999*. Praha: PS PČR.
- Post, J. (2006): The Psychological Dynamics of Terrorism. In Richardson, L. (ed., 2006): *The Roots of Terrorism*. New York, London, Routledge, s. 17–28.
- Procházka, J., Vaculík, M., Smutný, P. (2013): *Psychologie efektivního leadershipu*. Praha: Grada Publishing.
- Průcha, J. (2010): *Interkulturní psychologie*. Praha: Portál.
- Raděj, T. (2010): *Irácké povstání v letech 2003–2009. Strategie, taktika a ideologie islámských radikálních a nacionalistických uskupení*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Reeber, M. (2006): *Velká světová náboženství*. Praha: Levné knihy, KMA.
- Richardson, L. (2006): The Roots of Terrorism: An Overview. In Richardson, L., l. (ed., 2006): *The Roots of Terrorism*. New York, London: Routledge, s. 1–13.
- Roberts, A. (2015): Terrorism Research: Past, Present, and Future. *Studies in Conflict & Terrorism*, roč. 38, č. 1, 62–74.

- Řehák, D., Foltin, P., Stojar, R. (2008): *Vybrané aspekty soudobého terorismu*. Praha: AVIS.
- Řehka, K. (2017): *Informační válka*. Praha: Academia.
- Sadovská Halamová J. (2014): *Psychologický zážitok komunity*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Sak, P. (2018): *Úvod do teorie bezpečnosti. Nekonenční pohledy na minulost, přítomnost a budoucnost lidstva*. Praha: Petrklíč.
- Samson, I. (2003): *Medzinárodný terorizmus. Implikácie pre Slovensko*. Bratislava: Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku.
- Sartori, G. (2005): *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci. Esej o multietnické společnosti*. Praha: Dokořán.
- Scruton, R. (2007): *Západ a ti druzí. Globalizace a teroristická hrozba*. Brno: Barrister & Principal.
- Scheu, H. CH. (2005, ed.): *Právní aspekty boje proti terorismu*. Praha: Univerzita Karlova, Evropské informační středisko.
- Schmid, A. P. (2013): *Radicalisation, De-Radicalisation and Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review*. Hague: International Centre for Counter-Terrorism, ICCT Papers.
- Schmid, A. P., Jongman, A. J. (1988): *Political terrorism: A New Guide To Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories, and Literature*. New Brunswick: Transaction.
- Schneider, J. (2006): Hodnocení současného stavu boje proti terorismu. In Dančák, B. (ed.): *Perspektivy západní civilizace a pět let globálního terorismu*. Brno: Masarykova univerzita, s. 23–27.
- Schuurman, B. W. (2018): Research on Terrorism, 2007–2016: A Review of Data, Methods, and Authorship. *Terrorism and Political Violence*, Dostupné na: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09546553.2018.1439023>, s. 1–16, ověřeno k 24. 2. 2020.
- Silber, D. M., Bhatt, A. (2007): *Radicalization in the West: The homegrown Threat*. New York: NYPD Intelligence Division.
- Silke, A. (2004a): An Introduction to Terrorism Research. In Silke, A. (ed.): *Research on Terrorism: Trends, Achievements and Failures*. New York: Routledge, s. 1–29.
- Silke, A. (2004b): The Devil You Know: Continuing Problems with Research on Terrorism. In Silke, A. (ed.): *Research on Terrorism: Trends, Achievements and Failures*. New York: Routledge, s. 57–71.
- Silke, A. (2004c): The Road Less Travelled: Recent Trends in Terrorism Research. In Silke, A. (ed.): *Research on Terrorism: Trends, Achievements and Failures*. New York: Routledge, s. 186–213.
- Silke, A. (2008): Holy warriors: Exploring the psychological processes of jihadi radicalization. *European Journal of Criminology*, roč. 5, č. 1, s. 99–123.
- Smékal, V. (2002): *Pozvání do psychologie osobnosti. Člověk v zrcadle vědomí a jednání*. Brno: Barrister & Principal.
- Smolík, J. (2006): Teroristé: psychologie nesmiřitelných. *Psychologie Dnes*, roč. 12, č. 7–8, s. 16–18.
- Smolík, J. (2007): Společenské příčiny, podmínky a důsledky terorismu. In Večerka, K. (ed.). *Společenské podmínky vzniku sociálních deviací. Sborník příspěvků ze semináře sociální patologie MČSS*. Praha: MČSS, s. 147–157.
- Smolík, J. (2008): The Influence of the Concept of Authoritarian Personality Today. *Středoevropské politické studie*, roč. X, č. 1, č. 34–48.

- Smolík, J. (2010): Psychologické aspekty terorismu: vybraná témata. *Bezpečnostní teorie a praxe*, roč. 16, č. 3, s. 75–90.
- Smolík, J. (2013): *Národní strana v kontextu krajní pravice: 2003–2012*. Brno: CDK.
- Smolík, J. (2014): *Úvod do studia mezinárodních vztahů*. Praha: Grada Publishing.
- Smolík, J. (2015a): Extremismus: více než 25 let diskusí o základním pojmu. In Lisník, A., Greňová, K., Ambrozy, M. (eds.). *Sociálně posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet. "1989 a 25 rokov po..."*. Ružomberok: Verbum, s. 901–907.
- Smolík, J. (2015b): Psychologie terorismu a metafora schodiště. *Vojenské rozhledy*, roč. 24, č. 3, 82–101.
- Smolík, J. (2015c): Global terrorism: its causes and consequences. In *Proceedings from 9th International Conference on Applied Business Research ICABR 2014*. 1. vyd. Brno: Mendel University in Brno, s. 1033–1043.
- Smolík, J. (2017a): Radikalizace politiky? Konceptualizace pojmu radikalizace. In Večerka, K. (ed.): *Kontextu sociálních deviací. Konference sekce sociální patologie ČSS*. Praha: Česká sociologická společnost, s. 129–149.
- Smolík, J. (2017b): Proces radikalizace: cesta k terorismu. In *Region v rozvoji společnosti 2017*. Brno: Mendelova univerzita, s. 791–802.
- Smolík, J. (2018): Proces radikalizace v kontextu terorismu. In *Bezpečnostné fórum 2018: Zborník vedeckých prác*. Banská Bystrica: Interpolis, 2018, s. 378–387.
- Smolík, J. (2019): Radicalisation and deradicalisation of youth subcultures from the view of security management. In Ušiak, J., Kollár, D. (eds.): *12th Annual International Scientific Conference Security Forum 2019*. Banská Bystrica: Interpolis, s. 146–153.
- Smolík, J., Svatošová, V. (2017): Financování terorismu. *Vojenské rozhledy*, roč. 26, č. 2, s. 73–88.
- Smolík, J., Tvrďák, K. (2012): Kolektivní násilí: teorie a praxe. *Bezpečnostní teorie a praxe*, roč. 18, č. 3, s. 89–102.
- Smolíková, S., Smolík, J. (2016): Ozbrojený konflikt v Kolumbii. In Šmíd, T. a kol.: *Zapomenuté konflikty*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 71–93.
- Sosnin, V. A. (2009): *Psychologija sovremennoho terrorizma: učobnoje pasobije* (Psychologie současného terorismu: studijní materiál.) Moskva: Forum.
- Stankiewicz, W. J. (2011): *Politická šetření a šátrání (Political probings)*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Soukup, V. (2000): *Přehled antropologických teorií*. Praha: Portál.
- Stephen, K., Zwartjes, M. (2015): Regulating money laundering for terrorism financing: EU–US transnational policy networks and the financial action task force. *Contemporary Politics*, roč. 21, č. 3, s. 341–353.
- Stepińska, A. (2007): Violence on Television in the U. S. Old Problem, New Consequences. In Wojciechowski, S. (ed.): *The Modern Terrorism and its Forms*. Poznaň: Adam Mickiewicz University, s. 129–148.
- Stojar, R. a kol. (2017): *Vybrané trendy vývoje bezpečnostního prostředí a možné implikace pro ozbrojené síly (ČR)*. Brno: Univerzita obrany, 2. vydání.
- Strmiska, M. (1995): Demokracie a terorismus. Studie k roli politického terorismu a extrémního násilí v demokratických systémech. *Politologický časopis*, roč. 2, č. 3, s. 207–218.
- Strmiska, M. (2000): „Ozbrojená opozice“. *Studie k subverzivnímu terorismu*. Brno: Masarykova univerzita.
- Strnad, Š. (2016): Predispozice sociální radikalizace české muslimské komunity. In Vegrichová, B.: *Bezpečnostní hrozby současnosti*. Praha: Policejní akademie ČR, s. 193–201.

- Strítecký, V. (2006): Psychologie teroristického jednání. In Souleimanov, E. a kol. (2006): *Terorismus. Válka proti státu*. Praha: Eurolex Bohemia, s. 89 – 110.
- Stojarová, V., Stojar, R. (2018): Balkan Regional Development: Moderate or Radical Islam for the Balkans. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, roč. 21, č. 4, s. 387–402.
- Suchý, A. (2002): Vychovává televize agresory? *Psychologie dnes*, roč. 8, č. 9, s. 28–29.
- Szlachter, D. (2007): The European Union Fight Against Terrorism – Exterior Dimension. In Wojciechowski, S. (ed.): *The Modern Terrorism and its Forms*. Poznaň: Adam Mickiewicz University, s. 49–66.
- Škvrnda, F. (2003): K sociologickým aspektom chápani medzinárodnej bezpečnosti. In Waisová, Š. a kol.: *Bezpečnosť a stratégia. Východiska – Stav – Perspektivy*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, s. 23–39.
- Štefančík, R., Hvasta, M. (2019): *Jazyk pravicového extremizmu*. Bratislava: Ekonóm.
- Štefančík, R. a kol. (2013): *Pravicový extrémizmus a mládež na Slovensku*. Brno: Tribun.
- Taylor, M. (2009): Is terrorism a group phenomenon? *Aggression and Violent Behavior*, roč. 25, č. 2, s. 121–129.
- Tefangaz, H. (2015): Rethinking terrorist financing; Where does all this lead? *Journal of Money Laundering Control*, roč. 18, č. 1, s. 112–130.
- Tilly, Ch. (2006): *Politika kolektívneho násilí*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Todorov, T. (2011): *Strach z barbarů. Kulturní rozmanitost, identita a střet civilizací*. Praha: Paseka.
- Tretera, J. R. (2005): Právní postavení islámské menšiny v České republice. In Moravčíková, M., Lojda, M. (eds.): *Náboženská sloboda a jej aspekty*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, s. 109–115.
- Tužinská, S. (2019): Ideológia a jazyk teroristickej organizácie ETA. In Štefančík, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie IV*. Bratislava: Ekonóm, s. 296–305.
- United Nations (2016): *Handbook on the Management of Violent Extremist Prisoners and the Prevention of Radicalization to Violence in Prisons*. New York: United Nations Office on Drugs and Crime.
- Vegrichtová, B. (2013): *Extremismus a společnost*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- Vegrichtová, B. (2017): *Gangy: vězeňské, pouliční a motorkářské*. Praha: Grada Publishing.
- Vegrichtová, B. (2019): *Hrozba radikalizace. Terorismus, varovné signály a ochrana společnosti*. Praha: Grada Publishing.
- Victoroff, J. (2005): The mind of terrorist: A review and critique of psychological approaches. *Journal of Conflict Resolution*, roč. 48, č. 1, s. 3–42.
- Vlachová, K. (2015): Národní hrdost. In Vlachová, K. (ed.): *Národní identity a identifikace. Česká republika – Visegrádská čtyřka – Evropská unie*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 158–170.
- Waisová, Š. (2003): *Současné otázky mezinárodní bezpečnosti*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk.
- Weinberg, L. (2013): *Democracy and Terrorism: Friend or Foe?* New York: Routledge.
- Zimmerman, K. (2018): *Terrorism, Tactics, and Transformation. The West vs Salafi-Jihadi Movement*. Washington: American Enterprise Institute.
- Weinberg, L., Eubank, W. (2004): Everything that Descends Must Converge: Terrorism, Globalism and Democracy. In Silke, A. (ed.): *Research on Terrorism: Trends, Achievements and Failures*. New York: Routledge, s. 91–103.

- Whiticker, A. J. (2007): *Zločiny století*. Praha: Nakladatelství Brána.
- Whittaker, D. (ed., 2003). *The Terrorism Reader*. London, New York: Routledge.
- Wojciechowski, S. Selected Issues of the Studies on Terrorism. In Wojciechowski, S. (ed.): *The Modern Terrorism and its Forms*. Poznaň: Adam Mickiewicz University, s. 19–28.
- Záhorská, J. (2007): *Psychologická intervence při vyšetřování trestných činů. Konzultační činnost policejního psychologa*. Praha: Portál.
- Závěšický, J., Rojčík, O. (eds., 2006): *Nebojte se (v) EU: hrozby, reakce a budoucnost evropské bezpečnosti*. Brno: Masarykova univerzita.
- Zeman, J. (2001): Psychologie vysvětluje terorismus. *Psychologie dnes*, roč. 7, č. 3, s. 14–15.
- Zeman, J. (2002): *Terorismus: historicko-psychologická studie*. Praha: Triton.
- Zerzan, A. (2009): *New Technologies, New Risks?: Innovation and Countering the Financing of Terrorism*. Washington: World Bank Group.
- Zussman, A., Zussman, N. (2006): Assassinations: Evaluating the Effectiveness of an Israeli Counterterrorism Policy Using Stock Market Data. *Journal of Economic Perspectives*, roč. 20, č. 2, s. 193–206.
- Žižek, S. (2013): *Násilí*. Praha: Rybka Publishers.

Z RECENZNÍCH POSUDKŮ

„Soudobý vývoj terorismu a radikalizace ve světě i aktuální situace ve středoevropském prostoru na daném poli představují výzvu pro vědecký výzkum. Jednou z disciplín, jejíž přínos je velmi výrazný a v českém a moravském prostředí přitom nebyl ještě plně využit a doceněn, je psychologie. Lze proto pouze přivítat aktuální počín zkušeného autora Josefa Smolíka v podobě posuzovaného manuskriptu monografie, která přináší shrnutí důležitých přístupů i inovující náhledy na problematiku. Kniha je logicky strukturována, když autor nejprve vymezuje terorismus a následně rozebírá radikalizaci, a to i za pomoci zajímavých metafor.

Kniha má potenciál oslovit široké spektrum čtenářů z bezpečnostních i justičních složek, z žurnalistického prostředí se zájmem o problematiku militantních scén a představuje i podklad a impuls pro další akademické bádání v oblasti radikalizace a terorismu v České republice.“

Prof. JUDr. PhDr. Miroslav Mareš, Ph.D.

Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita

Expert v Evropské síti pro zvyšování povědomí o radikalizaci (RAN)

„Monografie prezentuje fenomén terorismu z psychologického a sociálního hlediska, přičemž přibližuje i cesty jednotlivců k teroristickému násilí, tj. proces jejich radikalizace. Jedná se o problematiku nejen velmi aktuální, ale i s výraznými bezpečnostními aspekty, která dnes představuje každodenní hrozbu pro občany, ale i pro všechny státy. Souhlasím s autorem, že daná problematika a její psychologické a sociální aspekty nejsou v současnosti v „domácí“ odborné produkci zpracovány, přičemž monografie jsou na toto téma v našem prostředí pouze ojedinělé. Autorův počín je tudíž potřebný a jeho pozornost, kterou věnoval psychologickým a sociálním aspektům radikalizace, umožňuje obohacovat tento složitý proces o nové radikalizační faktory, nebo je alespoň klasifikovat či položit důraz na ty, které se často opakují.

Autor vychází z bohaté domácí i zahraniční odborné produkce, přičemž správně uplatňuje multidisciplinární přístup, který je dán mnohostranností samotného radikalizačního procesu. Z přehledu použité literatury v monografii je patrné, že autor se tomuto tématu dlouhodoběji odborně věnuje a publikuje své výsledky i cizojazyčně.

Předložená monografie vhodně zaplňuje stávající mezeru v české odborné bezpečnostní produkci v této oblasti.“

doc. Dr. Ing Štefan Danics, Ph.D.

Fakulta bezpečnostního managementu

Policejní akademie ČR v Praze

O AUTOROVI

Doc. PhDr. Josef Smolík, Ph.D., MBA, LL.M. (*1976) působí jako vedoucí Ústavu sociálních studií na Fakultě regionálního rozvoje a mezinárodních studií Mendelovy univerzity. Na Masarykově univerzitě vystudoval politologii, psychologii a sociální pedagogiku. Na Central European Management Institute (CEMI) v Praze vystudoval obory Bezpečnostní a krizový management (MBA, 2015) a Korporátní právo (LL.M., 2017). V roce 2018 se habilitoval na Policejní akademii ČR v oboru Bezpečnostní management a kriminalistika. Odborně se zaměřuje na bezpečnostní politiku, subkultury mládeže, radikální politické strany a politickou psychologii.

Autor či spoluautor knih *Fotbaloví chuligáni* (2004, s M. Marešem a M. Suchánkem), *Fotbalové chuligánství* (2008), *Psychologie vůdcovství* (2008, s J. Lukasem) a *Krajní pravice ve vybraných zemích střední a východní Evropy: Slovensko, Polsko, Ukrajina, Bělorusko, Rusko* (2009, s P. Kupkou a M. Laryšem), *Vybrané bezpečnostní hrozby a rizika 21. století* (2010, s T. Šmídem a kol.), *Subkultury mládeže: uvedení do problematiky* (2010), *Krajní pravice a krajní levice v ČR* (2011, s M. Bastlem, M. Marešem a P. Vejvodovou), *Národní strana v kontextu krajní pravice: 2003–2012* (2013), *Úvod do studia mezinárodních vztahů* (2014), *Interkulturní psychologie: Vybrané kapitoly* (2016, s J. Čeňkem a Z. Vykoukalovou), *Subkultury mládeže: sociologické, psychologické a pedagogické aspekty* (2017), *Politický systém a politické strany České republiky* (2019, s P. Huškem). Je také autorem více než dvou set odborných článků a studií v domácích i zahraničních časopisech.

Název: Psychologie terorismu a radikalizace: jak se z beránků stávají vlci

Autor: Josef Smolík

Vydala: Mendelova univerzita v Brně,
Zemědělská 1, 613 00 Brno

Tisk: Vydavatelství Mendelovy univerzity v Brně,
Zemědělská 1, 613 00 Brno

Vydání: první, 2020

Počet stran: 174

Náklad: 200 ks

Publikace „Psychologie terorismu a radikalizace: jak se z beránků stávají vlci“ podléhá licenci CC BY-NC-ND 4.0 – <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

ISBN 978-80-7509-723-1 (Print)

ISBN 978-80-7509-724-8 (On-line)

